

НАУКА І ПРАВООХОРОНА

Вип. 1–2 (67–68), 2025

Засновано 2007 року
Видається 4 рази на рік

Відповідно до наказу МОН України від 15.10.2019 № 1301 журнал «Наука і правоохорона» включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до списку згідно з додатком 8 (категорія «Б»)

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа
R30-05614

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 24.10.2024 № 2935

Науковий журнал «Наука і правоохорона» внесено до переліку міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus International Journals Master List**

Рекомендовано до друку
вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 16 від 24.06.2025)

Адреса

01011, м. Київ,
пров. Євгена Гуцала, 4-а
тел.: (044) 520-08-47
e-mail: rvc@navs.edu.ua
naukaipravooohorona.navs.edu.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор
ВЕРБЕНСЬКИЙ М.Г., д.ю.н., проф.

Заступник головного редактора
МУЗИКА А.А., д.ю.н., проф.

Відповідальний секретар
ПЛУГАТАР Т.А., к.ю.н., с.н.с.

БАРКО В.І., д.псх.н., проф.
БІЛОУС В.Т., д.ю.н., проф.
БОЙКО-БУЗИЛЬ Ю.Ю., д.псх.н., проф.
БОНДАРЕНКО В.Д., д.ф.н., проф.
БРІЄДЕ ЯУТРІТЕ, д.ю.н., проф. (Латвійська Республіка)
ГЕСЦЬ В.М., д.е.н., проф.
ГУЛІЄВ Аріф Джаміль огли, д.ю.н. проф.
ДОЛЖЕНКОВ О.Ф., д.ю.н. проф.
ЗАРОСИЛО В.О., д.ю.н. проф.
КОПОТУН І.М., д.ю.н., проф. (Чеська Республіка)
КОРИСТІН О.Є., д.ю.н. проф.
КРИВОЛАПЧУК В.О., д.ю.н., проф.
КУЛИК О.Г., д.ю.н., проф.
МИСЛИВИЙ В.А., д.ю.н., проф.
НОВИЦЬКИЙ А.М., д.ю.н., проф.
ОСТАПОВИЧ В.П., д.ю.н., проф.
ПРОЦЕНКО Т.О., д.ю.н., проф.
РЯДІНСЬКА В.О., д.ю.н., проф.
ФЕДОТОВА Г.В., д.ю.н., проф.
ШОПІНА І.М., д.ю.н., проф.
ЯРМИШ О.Н., д.ю.н., проф.
ОПРИШКО І.В., к.ю.н., с.н.с., доцент

Засновник і видавець

© Державний науково-дослідний інститут МВС України

У зв'язку з реорганізацією Державного науково-дослідного інституту МВС України шляхом приєднання його до Національної академії внутрішніх справ (розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2025 р. № 174-р) наразі триває передавання відповідних прав суб'єкта у сфері медіа

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю, службову інформацію, та дотримання принципів академічної доброчесності несуть особисто автори

Наука і правоохорона : наук. журн. / [редкол.:
НЗ4 М. Г. Вербенський (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Держ. наук.-
дослід. ін-т МВС України, 2025. – Вип. 1–2 (67–68). – 148 с.

NAUKA I PRAVOOKHORONA

Issue 1–2 (67–68), 2025

***Founded in 2007 Issued
Published 4 times a year***

In accordance with Order No.1301 of the Ministry of Education and Culture of Ukraine dated October 15, 2019, the journal has been included in the List of special scientific editions of Ukraine, as per Annex 8 (category "B")

***Media Identifier in the Register
of Media Entities R30-05614***

Resolution of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting dated 24.10.2024 No. 2935

Scientific journal "Nauka i Pravoookhorona" included in the list of international database **Index Copernicus International Journals Master List**

Recommended for publication

Recommended for publication by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs (Record No. 16 dated June 24, 2025)

Address

4a Ye. Gutsalo Lane,
UA-01011 Kyiv, Ukraine
tel.: тел.: (044) 520-08-47
e-mail: rvc@navs.edu.ua
naukaipravoookhorona.navs.edu.ua

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

VERBENSKIY M.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

Deputy Editor-in-Chief

MUZYKA A.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

Executive Secretary

PLUHATAR T.A., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate

BARKO V.I., Doctor of Psychological Sciences, Full Professor

BILOUS V.T., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

BOIKO-BUZYLYU.Yu., Doctor of Psychological Sciences, Full Professor

BONDARENKO V.D., Doctor of Philosophical Sciences, Full Professor

BRIEDE JAUTRITE, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Latvian Republic)

HEIETS V.M., Doctor of Economic Sciences, Full Professor

HULIEV ARIF DZHAMIL OHLY, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

DOLZHENKOV O.F., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

ZAROSYLO V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

KOPOTUN I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Czech Republic)

KORYSTIN O.Ye., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

KRYVOLAPCHUK V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

KULYK O.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

MYSLYVYI V.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

NOVYTSKYI A.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

OSTAPOVYCH V.P., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

PROTSENKO T.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

RIADINSKA V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

FEDOTOVA H.V., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

SHOPINA I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

YARMYSH O.N., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

OPRYSHKO I.V., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate, Docent

Founder and publisher

© State Research Institute MIA Ukraine

Due to the reorganisation of the State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine by merging it with the National Academy of Internal Affairs (Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 174-r of 28 February 2025), the transfer of the relevant rights of the entity in the media sphere is currently underway

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Nauka i Pravoookhorona: scientific journal / [editorial board: M. Verbenskyi (chief editor) etc.]. Kyiv: State Research Institute MIA Ukraine, 2025. Issue 1–2 (67–68). 148 c.

ЗМІСТ

ЛОШИЦЬКИЙ М., ТИЧНА Б. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	7
ШИНКАР Т. ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В ЗАХОДАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ОБМЕЖЕНЬ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ	13
БАЛОНЬ А. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЯКИМ КЕРУЮТЬСЯ ПОЛІЦЕЙСЬКІ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ	21
КОЛЛЕР Ю. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДСЬКІСТЮ	29
БАВРИШ А. ЦИФРОВЕ ВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	35
ВАНДЖУРАК Р. ЕМОЦІЙНА СКЛАДОВА РОЗСУДУ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ (РОЛЬ ЕМОЦІЙ В УХВАЛЕННІ ДИСКРЕЦІЙНИХ РІШЕНЬ)	44
ВЕДЕНЯПІНА М. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ	54
ВЛАСЕНКО В., ТИХОМИРОВ Д., МИХАЙЛЕНКО Р. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	60
ВИГІВСЬКИЙ І. ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	67
МАЛЮК В. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК СКЛАДОВА БОРОТЬБИ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ	76
ГАНЕЛІН В. ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО В РОЗКРАДАННІ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	85
ЛОГВИНЕНКО М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В КОНТЕКСТІ УМИСНОГО АБО НЕУМИСНОГО ПОРУШЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ПРИПИСІВ	92
ЛЮБАРСЬКИЙ О. ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИЙ ТРИВІУМ: ГУМАННІСТЬ, ГІДНІСТЬ, ГУМАНІЗМ ЯК ЦІННІСНО-ПРАВОВА ОСНОВА СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ В'ЯЗНІВ	101
ОГАНОВ А. ПРАВОЗАХИСНІ ІНСТРУМЕНТИ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ І КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	110
РЕВА І. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОЖЕЖНОЇ АБО ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ	119

САХОШКО М., ЮСУПОВ В. ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА АДВОКАТОМ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ПАЛЬНОГО АБО ЙОГО ТРАНСПОРТУВАННЯ З МЕТОЮ ЗБУТУ	124
ФЕДОСЄЄВА К. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА СУМІЖНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ	132
ЧЕЧОТКА І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	138
ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ.....	146

CONTENTS

LOSHYTSKYI M., TYCHNA B. LEGAL MECHANISMS FOR INVESTIGATING WAR CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW	7
SHYNKAR T. APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY IN INFORMATION SECURITY MEASURES AND ESTABLISHMENT OF RESTRICTIONS ON THE RIGHT TO INFORMATION IN THE INTERESTS OF NATIONAL SECURITY	13
BALON A. DIRECTIONS FOR IMPROVING ANTI-CORRUPTION LEGISLATION GUIDED BY POLICE OFFICERS DURING THEIR SERVICE	21
KOLLER Yu. FOREIGN EXPERIENCE OF INTERACTION BETWEEN THE POLICE AND THE PUBLIC	29
VAVRYSH A. DIGITAL GOVERNANCE IN URBAN PLANNING AS A TOOL FOR DECRIMINALIZATION OF CONSTRUCTION ACTIVITIES	35
VANDZHURAK R. THE EMOTIONAL COMPONENT OF THE DISCRETION OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS (THE ROLE OF EMOTIONS IN MAKING DISCRETIONARY DECISIONS)	44
VEDENIAPINA M. WAYS TO IMPROVE THE PENITENTIARY SYSTEM IN THE CONTEXT OF RESPECTING THE RIGHTS OF PRISONERS	54
VLASENKO V., TYKHOMYROV D., MYKHAILENKO R. TRANSFORMATION OF THE INSTITUTION OF PROPERTY UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE	60
VYHIVSKYI I. COUNTING TERRORIST ACTIVITIES ON THE TERRITORY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF ARMED CONFLICT	67
MALIYK V. INTERNATIONAL COOPERATION AS A COMPONENT OF THE FIGHT AGAINST TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIME	76
HANELIN V. PREPARATORY STAGE OF INTERROGATION OF A SUSPECT IN THE EMBEZZLEMENT OF BUDGET FUNDS BY OFFICIALS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES	85
LOHVYNNENKO M. PROVIDING PERSONAL SAFETY OF A POLICE OFFICER IN THE CONTEXT OF A INTENTIONAL OR UNINTENTIONAL VIOLATION OF REGULATORY PROVISIONS	92
LIUBARSKYI O. HUMANCENTRIC TRIVIUM: HUMANITY, HUMAN DIGNITY, HUMANISM AS A VALUE AND LEGAL BASIS OF STIMULATION OF LAW-ABIDING BEHAVIOUR OF PRISONERS	101
OHANOV A. COUNCIL OF EUROPE LEGAL INSTRUMENTS IN THE FIELD OF PROTECTION CULTURAL RIGHTS AND CULTURAL HERITAGE PROTECTION	110
REVA I. PROBLEMATIC ISSUES OF INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES IN FIRE OR TECHNOGENIC SAFETY	119

SAKHOSHKO M., YUSUPOV V. INVOLVEMENT OF A SPECIALIST BY A LAWYER DURING THE INVESTIGATION OF ILLEGAL MANUFACTURING, STORAGE, SALE OF FUEL OR ITS TRANSPORTATION FOR THE PURPOSE OF SALE.....	124
FEDOSIEIEVA K. CRIMINAL-LEGAL PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY AND RELATED RIGHTS IN UKRAINE: CURRENT STATUS AND PROSPECTS.....	132
CHECHOTKA I. CURRENT ISSUES OF FORENSIC PROVISION OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN RELATION TO MINORS.....	138
NOTE FOR AUTHORS.....	146

DOI: 10.33270/0525676812.1
УДК 341.322.5

ЛОШИЦЬКИЙ Михайло

доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри військового права та правоохоронної діяльності Національного університету оборони України

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0533-0079>;

ТИЧНА Богдана

кандидат юридичних наук, начальник відділу юридичного забезпечення Національного університету оборони України

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3948-4570>

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Анотація. У статті розглянуто правові аспекти ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду Україною як одного з ключових елементів міжнародно-правового механізму притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів на території України. Акцентовано на тривалій історії цього процесу, конституційних перешкодах, що поставали перед Україною, і практичних кроках, здійснених для імплементації положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство. Висвітлено суперечності в науковій думці щодо можливих наслідків приєднання до Міжнародного кримінального суду, а також засвідчено важливість гармонізації кримінального законодавства з міжнародними стандартами у сфері воєнних злочинів. Увагу зосереджено на ст. 31-1 Кримінального кодексу України, її значенні та недоліках. Розглянуто роль ратифікації у формуванні механізмів правосуддя, забезпеченні прав потерпілих, зміцненні міжнародної співпраці й підвищенні ефективності національної системи кримінальної юстиції. Обґрунтовано необхідність усунення правових колізій та правової невизначеності щодо юрисдикції Міжнародного кримінального суду в Україні для забезпечення справедливості та протидії безкарності в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: Римський статут; Міжнародний кримінальний суд; воєнні злочини; юрисдикція; кримінальна відповідальність; правосуддя; міжнародне право.

Рекомендоване посилання:

Лошицький М., Тична Б. Правові механізми розслідування воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 7–12. DOI: 10.33270/0525676812.1

Вступ

У зв'язку з повномасштабною агресією проти України питання ефективного розслідування міжнародних злочинів набуло особливої актуальності. Перед українською правовою системою постали безпрецедентні виклики: необхідність не лише документувати факти воєнних злочинів, а й забезпечити їхнє розслідування відповідно до міжнародних стандартів правосуддя. У цьому контексті ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду стала не просто юридичним актом, а важливим кроком на шляху інтеграції України до системи міжнародного кримінального правосуддя.

Однак правозастосовна практика постає перед низкою системних проблем. По-перше, тривають дискусії щодо потенційних ризиків для національ-

ного суверенітету і Збройних Сил України. По-друге, окремі положення національного кримінального законодавства, зокрема щодо командної відповідальності, залишаються недостатньо конкретизованими, що ускладнює їх ефективне застосування на практиці. По-третє, в українському правовому полі зберігається правова невизначеність щодо співвідношення положень Римського статуту й національних актів.

Зазначене засвідчує наявність складної комплексної проблеми – необхідності не лише юридичної ратифікації Римського статуту, а й ефективної імплементації його положень у правову систему України. Водночас відкритим залишається питання про те, наскільки наявні правові механізми надають можливість притягнути до відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних

злочинів, зокрема представників країни-агресора, і як забезпечити справедливість у міжнародному масштабі. Ця проблема має не лише правовий, а й політико-суспільний вимір, адже українське суспільство очікує на відновлення справедливості, притягнення винних до відповідальності та гарантії неповторення таких злочинів у майбутньому.

Матеріали та методи

Питання розслідування воєнних злочинів у контексті міжнародного кримінального права, зокрема в умовах збройного конфлікту на території України, привертає посилену увагу науковців, серед яких слід виокремити таких дослідників: І. В. Басиста, В. С. Березняк, Ю. В. Васюта, В. Л. Іващенко, Р. А. Каторкін, Д. В. Лазарева, В. Д. Людвік, І. В. Міщук, Р. В. Пасічник, О. М. Сапичка, М. І. Смирнов, К. В. Степаненко, Ю. М. Чорноус, В. В. Шаблюстий, С. І. Шевченко та ін.

Метою статті є дослідження правових механізмів розслідування воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві з огляду на сучасний стан імплементації Римського статуту в Україні.

Результати й обговорення

Суспільство спрямувало увагу на необхідність ратифікації Римського статуту й обговорення можливих шляхів притягнення країни-агресора до відповідальності за вчинені міжнародні злочини.

Через безпрецедентний характер таких діянь для сучасної історії України національна система правосуддя опинилася перед низкою викликів, зокрема належно задокументувати, дослідити й довести факти порушення норм міжнародного права (Leheza et al., 2020, p. 124).

Слід зауважити, що проблема ратифікації Римського статуту в Україні має тривалу історію, її актуальність зберігається понад двадцять років. Початком цієї історії стало підписання Україною Римського статуту 20 січня 2000 року, коли держава задекларувала свою прихильність до принципів міжнародної кримінальної юстиції (Berezniak, 2022, p. 156). Проте впродовж тривалого часу Україна залишалася поза межами повноцінної участі в діяльності МКС, адже не здійснила наступного кроку – ратифікації цього документа.

Основна причина такого зволікання полягала в складності імплементації положень Римського статуту в національне правове поле. Уже 2001 року Конституційний Суд України оприлюднив висновок, згідно з яким деякі положення статуту виявилися не сумісними з Конституцією України. Тобто однією з ключових причин, чому Україна не ратифікувала Римський статут, стало саме питання конституційної узгодженості. Юрисдикція МКС, побудована на принципі комплементарності, вимагала чіткої інтеграції з національною правовою системою, що своєю чергою потребувало внесення відповідних змін до Основного Закону. Такий підхід суперечив чинній тоді

редакції ст. 124 Конституції України, яка не передбачала можливості делегування частини судової влади міжнародним органам (Opinion of the Constitutional..., 2001).

З метою розв'язання цього правового конфлікту було запропоновано внести зміни до ст. 124 Конституції України. В оновленій редакції, зокрема в ч. 6, було передбачено, що «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду». Тобто ці зміни мали створити конституційні підстави як для майбутньої ратифікації, так і для правової співпраці з Міжнародним трибуналом (Constitution of Ukraine..., 1996).

Однак навіть після того, як відповідні поправки до Конституції України були ухвалені, питання практичного закріплення положень Римського статуту на рівні національного законодавства залишалося невирішеним протягом тривалого часу. Утім ратифікація Римського статуту МКС все ж таки відбулася. Це передбачено Законом України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 21 серпня 2024 року № 3909-IX, що не лише відкрило можливість для глибшої співпраці з МКС, а й стало символічним кроком у напрямі зміцнення верховенства права та боротьби за справедливість у міжнародному масштабі (Law of Ukraine..., 2024).

На противагу цьому в українській правовій науці є різні позиції щодо наслідків ратифікації Римського статуту. Деякі фахівці ставлять під сумнів його доцільність, вважаючи, що такий крок може мати негативні наслідки для громадян України. Наприклад, М. І. Смирнов висловлює думку, що ратифікація документа автоматично поширить юрисдикцію МКС на територію України, а це, на його думку, може призвести до притягнення до відповідальності представників Збройних Сил України (Smyrnov, 2022, p. 167).

Проте слід акцентувати, що, згідно зі ст. 51 Статуту ООН, жодні його положення не позбавляють державу-члена права на самозахист – як індивідуальний, так і колективний – у разі збройного нападу. Це право залишається чинним доти, доки Рада Безпеки не здійснить необхідних заходів з метою підтримання міжнародного миру й безпеки. Отже, участь України в Римському статуті не обмежує її законне право захищати себе із застосуванням власних Збройних Сил (Charter of the United...).

У преамбулі Римського статуту зауважено, що держави, які до нього приєдналися, підтверджують свою відданість основним принципам, закладеним у Статуті ООН. Отже, притягнення до відповідальності в межах МКС стосується виключно осіб, винних у серйозних злочинах, таких як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини або акти агресії, тобто тих, хто свідомо віддавав накази на вчинення таких діянь (Berezniak, & Rukina, 2024, p. 183). Це виключає

можливість переслідування всіх військових – ідеться лише про індивідуальну відповідальність за конкретні злочини.

Крім цього, М. І. Смирнов розглядає перспективу ратифікації Римського статуту в позитивному контексті. Він зауважує, що приєднання України до цього міжнародного документа забезпечить їй участь у діяльності всіх інституцій МКС. Зокрема, це дасть Україні можливість увійти до Асамблеї держав-учасниць, виносити пропозиції до порядку денного її засідань, брати активну участь у прийнятті рішень, впливати на формування бюджету, зокрема й щодо фінансування розслідувань, що стосуються України. Крім того, Україна зможе брати участь у виборах Прокурора МКС, долучатися до процесу формування складу суду й навіть висувати свого кандидата на посаду судді. Тому завдяки ратифікації Римського статуту держава отримає спектр засобів впливу на діяльність МКС (Smirnov, 2022, p. 168).

Своєю чергою дослідниця Л. Б. Тарасенко зосереджує увагу на ще одному важливому аспекті цього процесу. Вона зазначає, що приєднання до Римського статуту дасть змогу ефективно притягати до відповідальності осіб, які вчиняють міжнародні злочини, зокрема в контексті збройного конфлікту. Ратифікація документа також матиме позитивний вплив на національні правоохоронні органи, стимулюючи їх до проведення розслідувань у відповідності до міжнародних стандартів. Це своєю чергою сприятиме підвищенню рівня правосуддя, розвитку міжнародного партнерства та зміцненню системи захисту прав людини в Україні. Цей крок посилить позицію України на міжнародній арені в контексті конфлікту з державою-агресором (Tarasenko, 2023, p. 88).

Ратифікація Римського статуту є ключовим елементом на шляху європейської інтеграції України. Це рішення має глибоке стратегічне значення, адже відкриває нові можливості для ефективної взаємодії з Міжнародним кримінальним судом у процесі розслідування міжнародних злочинів, вчинених на території нашої держави в умовах збройного конфлікту (Liudvik, 2023, p. 118).

Одним із важливих наслідків ратифікації Римського статуту є посилення правового захисту жертв війни. Міжнародний кримінальний суд надає додаткові механізми правосуддя у випадках, коли національні судові органи не можуть діяти ефективно через відсутність доказів, неможливість встановити місцезнаходження підозрюваних або інші юридичні обмеження. Ратифікація також стане поштовхом до адаптації українського кримінального законодавства до міжнародних стандартів, закладених у Римському статуті. Це дасть змогу не лише ефективніше переслідувати винних у воєнних злочинах, а й забезпечити правові підстави для активної участі України в міжнародних розслідуваннях. Такий крок сприятиме зміцненню національної правової

системи та підвищенню рівня довіри до неї з боку як громадян, так і міжнародної спільноти.

Також з метою імплементації положень Римського статуту в українське законодавство, зокрема ст. 28 Римського статуту МКС (Rome Statute..., 1998), Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 9 жовтня 2024 року № 4012-IX, що стало важливим кроком на шляху до узгодження національної правової системи з міжнародними зобов'язаннями (Law of Ukraine..., 2024). До Кримінального кодексу України (далі – КК України) додано статтю 31-1, яка встановлює відповідальність військових командирів, осіб, що виконують їхні функції, та інших начальників за злочини, передбачені ст. 437–439, 442, 442-1 КК України, вчинені підлеглими, які перебували під їхнім командуванням і контролем (Criminal Code..., 2001). Відповідальність настає, якщо командир знав або ігнорував явну інформацію про вчинення чи намір вчинення злочину підлеглим, але не вжив заходів у межах своїх повноважень для запобігання йому, припинення чи повідомлення про нього органам досудового розслідування. Звісно, ст. 31-1 КК України відіграє важливу роль у посиленні спроможності держави протидіяти таким злочинам, одночасно забезпечуючи виконання Україною міжнародних зобов'язань.

Водночас чинна редакція статті 31-1 КК України має низку суттєвих недоліків, які значно ускладнюють її ефективне правозастосування. Зокрема, законодавчо недостатньо конкретизовано обов'язки військових командирів, межі їхньої кримінальної відповідальності, а також немає чітко визначених критеріїв правової оцінки їхніх дій в умовах складної оперативної обстановки. Це створює ризик неоднозначного трактування положень статті й може призводити до прийняття упереджених або неправомірних рішень, передусім у контексті активних бойових дій.

З метою усунення виявлених прогалин доцільним вбачається внесення змін до відповідного законодавства. Пропонується, зокрема, запровадження чітких правових орієнтирів щодо оцінки дій командирів у кризових ситуаціях, а також належне врахування об'єктивних умов виконання ними своїх службових обов'язків. Це сприятиме досягненню балансу між забезпеченням належного контролю за військовим керівництвом і захистом їхніх прав, що своєю чергою підвищить ефективність функціонування системи кримінальної юстиції в Україні.

Ратифікація також відіграє важливу роль у запобіганні безкарності за злочини. МКС має юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за злочини агресії, навіть якщо вони перебувають поза

межами національної юрисдикції, що відповідає суспільному запиту на справедливість у контексті правосуддя. Додатково ратифікація відкриває можливості для застосування принципу універсальної юрисдикції судами інших держав, і це дає змогу притягувати до відповідальності виконавців воєнних злочинів, таких як рядовий, сержантський, старшинський склад, які можуть залишатися поза увагою національних органів чи МКС через обмеженість ресурсів. Кожна країна, що ратифікувала Римський статут, має власні особливості імплементації його положень, що розширює географію правосуддя та сприяє глобальній боротьбі з безкарністю (Shablysty, 2013, p. 401).

Важливим аспектом є потенціал ратифікації для розвитку національних інститутів правосуддя. Створення спеціалізованих судових механізмів для розгляду воєнних злочинів дасть змогу Україні не лише ефективніше розслідувати такі діяння, а й розробити комплексний підхід до відновлення справедливості та суспільного примирення. Це має важливе значення для забезпечення довгострокової стабільності й зміцнення соціальної згуртованості в умовах постконфліктного відновлення.

На противагу цьому, залишається чинною постанова Верховної Ради України від 4 лютого 2015 року № 145-VIII, якою було ухвалено заяву Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських

громадян»» (далі – Заява) (Resolution of the Verkhovna..., 2015). У цьому контексті йдеться про правову колізію, яка полягає в розбіжності між Заявою та п. 3 ст. 12 Римського статуту (Rome Statute..., 1998). Заява, маючи за основу національне законодавство, вужча за обсягом, обмежує юрисдикцію МКС конкретними злочинами й особами (посадовці рф, «ДНР», «ЛНР»). Натомість визнання юрисдикції МКС за Римським статутом є ширшим за змістом, охоплюючи всі злочини, що підпадають під компетенцію суду. Ця невідповідність між національним і міжнародним актами створює правову невизначеність щодо обсягу повноважень МКС в Україні.

Висновки

Ратифікація Римського статуту Україною стала важливим кроком у зміцненні міжнародного правосуддя та боротьби з безкарністю за тяжкі міжнародні злочини, вчинені на території України. Водночас реалізація положень Римського статуту потребує подальшого вдосконалення національного законодавства, зокрема уточнення норм, таких як ст. 31-1 Кримінального кодексу України, для забезпечення чіткості й ефективності правозастосування. Ратифікація також відіграє ключову роль у євроінтеграційному процесі, зміцнює позицію України на міжнародній арені та сприяє розвитку правосуддя, що є критично важливим для відновлення справедливості та суспільної згуртованості в умовах збройного конфлікту. Тобто ратифікація Римського статуту є не лише юридичним, а й політичним кроком, що демонструє реалізацію Україною дотримання принципу верховенства права, демократичних цінностей і процесу глобальної боротьби за справедливість.

References

- [1] Berezniak, V. (2022). On the peculiarities of the jurisdiction of the International Criminal Court: analysis of individual provisions of the Rome Statute. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 155-160. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-1-155-160
- [2] Berezniak, V.S., & Rukina, D.O. (2024). The problem of international and national consolidation of the definition of "ecocide" taking into account the subjective and objective features of the composition of such a criminal offense: doctrine and practice. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1(128), 183-188. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-183-188
- [3] Charter of the United Nations. (n.d.). Retrieved from https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
- [4] Constitution of Ukraine. (1996, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [5] Criminal Code of Ukraine. (2001, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- [6] Law of Ukraine No. 3909-IX "On the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and amendments thereto". (2024, August). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-IX#>
- [7] Law of Ukraine No. 4012-IX "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in Connection with the Ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and Amendments Thereto". (2024, October). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text>
- [8] Leheza, Ye., Filipenko, T., Sokolenko, O., Darahan, V., & Kucherenko, O. (2020). Ensuring human rights in Ukraine: problematic issues and ways of their solution in the social and legal sphere. *Cuestiones políticas*, 37(64), 123-136. DOI: 10.46398/cuestpol.3764.10

- [9] Liudvik, V. (2023). Criminal liability for violation of the laws and customs of war. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 116-122. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-5-128-134
- [10] Opinion of the Constitutional Court of Ukraine No. 3-в/2001 "Opinion of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the President of Ukraine on the provision of an opinion on the compliance of the Constitution of Ukraine with the Rome Statute of the International Criminal Court (case on the Rome Statute)". (2001, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>
- [11] Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 145-VIII "On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the recognition by Ukraine of the jurisdiction of the International Criminal Court over the commission of crimes against humanity and war crimes by senior officials of the Russian Federation and leaders of the terrorist organizations "DPR" and "LPR", which led to particularly grave consequences and mass murder of Ukrainian citizens". (2015, February). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text>
- [12] Rome Statute of the International Criminal Court. (1998, July). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
- [13] Shablysty, V.V. (2013). Certain Issues of Criminal-Legal Provision of Military Human Security and Security of Military Service. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2, 400-406.
- [14] Smyrnov, M. (2022). How the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court may affect the investigation of the crime of aggression of Russia against Ukraine. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*, 6, 164-169. DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.27
- [15] Tarasenko, L.B. (2023). Ratification of the Rome Statute by Ukraine: relevance and consequences. *The legal system of the state: problems of formation and prospects for development in the context of European integration: materials of the All-Ukrainian scientific conference* (pp. 86-90). Odesa. Retrieved from <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1ddaf166-44f9-4266-ba3e-e06f3bd0db1d/content>

Список використаних джерел

- [1] Березняк В. Щодо особливостей юрисдикції Міжнародного кримінального суду: аналіз окремих положень Римського статуту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 155–160. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-1-155-160
- [2] Березняк В. С., Рукіна Д. О. Проблематика міжнародно-національного закріплення дефініції «екоцид» з урахуванням суб'єктивних та об'єктивних ознак складу такого кримінального правопорушення: доктрина та практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1 (128). С. 183–188. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-183-188
- [3] Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
- [4] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [5] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- [6] Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21 серп. 2024 р. № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-IX#>
- [7] Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 9 жовт. 2024 р. № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text>
- [8] Leheza Ye., Filipenko T., Sokolenko O., Darahan V., Kucherenko O. Ensuring human rights in Ukraine: problematic issues and ways of their solution in the social and legal sphere. *Cuestiones políticas*. 2020. Vol. 37, No. 64. P. 123–136. DOI: 10.46398/cuestpol.3764.10
- [9] Liudvik V. Criminal liability for violation of the laws and customs of war. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2023. Special Issue No. 1. P. 116–122. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-5-128-134
- [10] Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 лип. 2001 р. № 3-в/2001. Справа № 1-35/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>
- [11] Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» :

- Постанова Верховної Ради України від 4 лют. 2015 р. № 145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text>
- [12] Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнар. док. від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
- [13] Шаблистий В. В. Окремі питання кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки людини та безпеки військової служби. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 400–406. URL: <https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/issue/view/17/62>
- [14] Смирнов М. Як ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду може вплинути на розслідування злочину агресії Росії проти України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 6. С. 164–169. DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.27
- [15] Тарасенко Л. Б. Ратифікація Римського статуту Україною: актуальність та наслідки. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції*: матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 7 груд. 2023 р.). Одеса, 2023. С. 86–90. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1ddaf166-44f9-4266-ba3e-e06f3bd0db1d/content>

LOSHYTSKYI Mykhailo

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Military Law and Law Enforcement Activities of the National Defense University of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0533-0079>;

TYCHNA Bohdana

PhD in Law, Head of the Department of Legal Support of the National Defense University of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3948-4570>

LEGAL MECHANISMS FOR INVESTIGATING WAR CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

Abstract. *The article examines the legal aspects of Ukraine's ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court as one of the key components of the international legal mechanism for holding individuals accountable for international crimes committed on Ukrainian territory. Special attention is paid to the lengthy history of this process, the constitutional obstacles Ukraine faced, and the practical steps taken to implement the provisions of the Rome Statute into national legislation. The article highlights scholarly debates regarding the potential consequences of joining the International Criminal Court and emphasizes the importance of harmonizing Ukraine's criminal legislation with international standards in the field of war crimes. Particular focus is placed on Article 31-1 of the Criminal Code of Ukraine, its significance, and its shortcomings. The role of ratification is explored in the context of justice mechanisms, ensuring the rights of victims, strengthening international cooperation, and improving the effectiveness of the national criminal justice system. The article identifies the need to eliminate legal conflicts and uncertainty regarding the ICC's jurisdiction in Ukraine in order to ensure justice and counter impunity during armed conflict.*

Keywords: *Rome Statute of the International Criminal Court; International Criminal Court; war crimes; jurisdiction; criminal responsibility; justice; international law.*

DOI: 10.33270/0525676812.2
УДК 351.746.1(477)

ШИНКАР Тетяна

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін, Львівська філія Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»
м. Львів, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3252-2167>

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В ЗАХОДАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ОБМЕЖЕНЬ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Анотація. У статті висвітлено проблемні питання практики застосування принципу пропорційності під час здійснення заходів інформаційної безпеки та встановлення обмежень на реалізацію права на інформацію в інтересах національної безпеки. Джерела правового принципу пропорційності пов'язані з прецедентним правом з подальшим розвитком у практиці Європейського суду з прав людини та питаннями регулювання застосування державного примусу відповідними посадовими особами. Акцентовано на вимогах Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо необхідності розгляду випадків примусу через призму принципу пропорційності. Узагальнено, що вимоги Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку впроваджено в заходах інформаційної безпеки та обмеження на реалізацію права на інформацію в інтересах національної безпеки. Підкреслено правову інструментальну доцільність таких дій, яка досі не була предметом наукової дискусії, а лише обґрунтовувала їх належність до заходів надзвичайного правового режиму, насамперед воєнного стану, та наявність низки організаційно-правових заходів для стримування загроз інформаційній безпеці України й протидії їм, нейтралізації інформаційної агресії, зокрема й спеціальних інформаційних операцій держави-агресора, спрямованих на підірвання державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпечення інформаційно-комунікаційної безпеки. У дослідженні зазначено, що заходи інформаційної безпеки та обмеження щодо реалізації права на інформацію в інтересах національної безпеки не можуть бути необґрунтованими та необмеженими й повинні відповідати критерію пропорційності. Пропонуємо подальші наукові дослідження принципу пропорційності спрямувати на його аналіз у розумінні «співмірності», «вимірності» або «адекватності».

Ключові слова: інформаційна безпека; національна безпека; право на інформацію; реалізація права на інформацію; обмеження права на інформацію.

Рекомендоване посилання:

Шинкар Т. Застосування принципу пропорційності в заходах інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 13–20. DOI: 10.33270/0525676812.2

Вступ

Правовий принцип пропорційності сформовано як принцип прецедентного права, який впроваджено в практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та питання регулювання застосування державного примусу відповідними посадовими особами. Зокрема, в коментарі б) до ст. 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (далі – Кодекс) зазначено, що: «національне законодавство, як правило, обмежує застосування сили посадовими

особами з підтримання правопорядку відповідно до принципу пропорційності ... в жодному разі не тлумачиться таким чином, ніби воно уповноважує на застосування такої сили, яка є непропорційною законній меті, якої потрібно досягти» (Kubetska, Paleshko, Sanakoiev, & Neklesa, 2019). У ч. 5 ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію України» окреслені положення Кодексу трансформувалися у вимогу оцінювання поліцейським пропорційності застосовуваного ним поліцейського заходу «якщо шкода, заподіяна охороню-

ваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди» (Law of Ukraine, 2015).

У цьому ж значенні практика ЄСПЛ тлумачить зміст ст. 3 та 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, акцентуючи на необхідності розгляду випадків застосування примусу крізь призму принципу пропорційності в низці рішень, зокрема, у справах *Peers v. Greece*¹, *Raninen v. Finland*², *V. v. United Kingdom*³.

Вимоги Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Кодексу поєднанні в заходах інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію. Однак правова інструментальна доцільність таких дій донині не стала предметом подальшої наукової дискусії, обмежуючись обґрунтуванням їх належності до заходів надзвичайного правового режиму, насамперед воєнного стану, й наявності в документах стратегічного планування у сферах інформаційної та державної безпеки низки організаційно-правових заходів стримування загроз інформаційній безпеці України та протидії їм, нейтралізації інформаційної агресії, зокрема й спеціальних інформаційних операцій держави-агресора, спрямованих на підривання державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпечення інформаційної стійкості суспільства та держави тощо.

Матеріали та методи

У науковій літературі теоретичного й методологічного характеру, присвяченій проблемі обмеження прав і свобод людини, зокрема в працях О. Коренюк, О. Красівської, О. Левади, В. Мельник, М. Мікевич, Н. Опольської, В. Ортинського, С. Сеніка, В. Суценка, А. Ткачика, В. Чорної та інших авторів зосереджено чимало ідей та обґрунтованих положень, які стосуються проблематики принципів обмеження, насамперед – пропорційності, однак переважна більшість із них є результатом аналізу теоретичних праць і практики попередніх періодів.

Загальні питання організації діяльності складових сектору безпеки й оборони та правові

засади забезпечення інформаційної безпеки розглянуто в роботах О. Бандурки, О. Бантишева, С. Гусарова, Ю. Дубка, Р. Калюжного, В. Колпакова, О. Комісарова, М. Корнієнка, В. Крутова, С. Кудінова, С. Кузніченка, В. Мандрагелі, В. Олєфіра, О. Остапенка, В. Петкова, А. Подоляки, Г. Ситника, Є. Скулиша, Д. Талалая, І. Шопіної, Х. Ярмачі, О. Ярмиша та інших учених.

З огляду на актуальність і значущість проблеми, метою статті є висвітлення результатів аналізу практики застосування принципу пропорційності в заходах інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію, а також формулювання на цій основі пропозицій щодо подальших наукових розвідок у цій сфері.

Результати й обговорення

На підставі аналізу рішень ЄСПЛ С. Погребняк (2012) акцентує на проведенні «тесту на пропорційність» як історичної традиції, яка полягає в дотриманні послідовності демонстрації владою «певної легітимної мети» після того, коли встановлено обмеження «певного права» її владними діями.

На думку В. Смородинського (2013), така «традиційність» має практичне значення, яке в роботах М. Коен та І. Пората віднесено до визначення засобів: доцільності (досягнення публічною владою певної мети); необхідності (найменше обмеження права приватної особи); балансу інтересів як вузького тлумачення пропорційності (збиток, завданий приватній особі обмеженням її прав, має бути пропорційним суспільній вигоді від досягнення мети такого обмеження).

Б. Тоцький (2013) розглядає ці засоби як основні критерії пропорційності, а саме: 1) передбачені певним правовим актом (зокрема індивідуальним); 2) мають легітимну ціль; 3) відповідають *stricto iuris* (обмеження має бути співрозмірним до тієї правомірної мети, яка досягалась), а також формулюють умови, за яких здійснюється обмеження чи позбавлення.

Таке саме стосується й поглядів А. Приймак (2010) на зміст окремих рішень ЄСПЛ у справах: «*Olsson v. Sweden*»⁴, де мітиться вимога достатньої точності формулювань наслідків; «*Brumărescu v. Romania*»⁵, де мітиться вимога

¹ Case of *Peers v. Greece* (No. 1). (Application No. 28524/95) : Judgment of the European Court of Human Rights from 19 April 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-59413>

² Case of *Raninen v. Finland* (No. 1). (Application No. 152/1996/771/972) : Judgment of the European Court of Human Rights from 16 December 1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58123>

³ Case of *V. v. United Kingdom* (No. 1). (Application No. 24888/94) : Judgment of the European Court of Human Rights from 16 December 1999. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58594>

⁴ Case of *Olsson v. Sweden* (No. 1). (Application No. 10465/83) : Judgment of the European Court of Human Rights from 24 March 1988. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57548%22%7D>

⁵ Case of *Brumărescu v. Romania* (Application No. 28342/95) : Judgment of the European Court of Human Rights from 28 October 1999. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-58337%22%7D>

зв'язку стабільності правового становища особи із стабільністю судового рішення.

Р. Майданик (2016) пропонує для розгляду «межі застосування принципу співрозмірності (пропорційності)», які, на його думку, визначають основні цілі й засоби їх досягнення (міри з реалізації), цінності та пріоритети, які лежать в основі вибору будь-яких засобів і в сукупності становлять основні елементи методології зазначеного принципу. Окремо він пропонує визначати взаємозв'язок прав та обов'язків.

Водночас наслідки застосування принципу пропорційності в заходах інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію не пов'язують із кількісними показниками застосованих обмежувальних заходів, а наявна «інтенсивність» такого застосування веде до отримання «зворотного ефекту» для досягнення мети цих заходів. Окреслюючи наявні ускладнення забезпечення інтересів держави в умовах, які виникли, та наявність негативного ефекту від подальшого обмеження права особи, суб'єкт забезпечення національної безпеки визнає відсутність пропорційності у своїх заходах. Також слід зважити на те, що збільшення інтенсивності заходів інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію веде до необхідності подальшого обмеження права на інформацію, насамперед щодо відомостей, які безпосередньо пов'язані з такими заходами (засекречування).

У контексті «засекречування» Рада Європи ще 2009 року визнала його можливість, однак, зважаючи на те, що «обмеження, чітко встановлені у законі, є необхідними в демократичному суспільстві та пропорційними меті захисту: 1) національної безпеки, оборони та міжнародних відносин; 2) громадської безпеки; 3) попередження, розслідування та судового переслідування кримінальної діяльності; 4) дисциплінарного розслідування; 5) перевірки, контролю та нагляду з боку державних органів; 6) приватного життя та інших законних приватних інтересів; 7) комерційних та інших економічних інтересів; 8) економічної, монетарної політики й політики обмінного курсу держави; 9) рівності сторін у судовому провадженні та ефективного здійснення правосуддя; 10) навколишнього середовища; 11) обговорень усередині державного органу або між такими органами стосовно вивчення питання» (Council of Europe Convention..., 2009).

«Не проходження» тесту на пропорційність, на думку зазначених авторів, має підкреслити необґрунтованість заходів інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію та спонукати реципієнта, а в деяких випадках і «донора» інформації до пошуку альтернативних шляхів обґрунтованого виключення певних видів чи способів інформаційної

діяльності, чи доступу до певного контенту. Згідно з позицією Конституційного Суду України утворюється негативне явище «надмірності», яке «...нівелює сутність права громадян ...»¹.

Загалом Конституційний Суд України в низці своїх рішень посиляється або безпосередньо на принцип пропорційності², або на тісно пов'язану з пропорційністю вимогу розмірності (домірності)³, або вживає терміни «розмірність»⁴ і «домірність»¹ як синоніми пропорційності.

¹ Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб» від 6 черв. 2019 р. № 3-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19#Text>

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листоп. 2004 р. № 15-пн/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>; Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб» від 6 черв. 2019 р. № 3-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19#Text>

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (справа про податкову заставу) від 24 берез. 2005 р. № 2-пн/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-05#Text>; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 10, пункту 3 частини другої, частин п'ятої, шостої статті 11, статті 15, частини першої статті 17, статті 24, пункту 3 розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) від 12 черв. 2007 р. № 2-пн/2007. URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/2-rp/2007.doc>

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (справа щодо кредиторів

Вважаємо «базовою позицією» Конституційного Суду України щодо цього питання ту, яку було викладено у висновку у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до ст. 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) (реєстр. № 1027) вимогам ст. 157 і 158 Конституції України від 24 грудня 2019 року № 9-в/2019: «...будь-яке втручання в права людини навіть за наявності легітимної мети, всупереч вимозі домірності, неодмінно спричинятиме скасування або обмеження прав і свобод людини»². Досвід Федерального конституційного суду Німеччини, який ще 1965 року закріпив «практичний статус» принципу пропорційності, свідчить про те, що у зв'язку з «принципом верховенства права ... природою основних прав ... можуть бути обмежені державними органами лише в разі становлення абсолютно необхідного публічного інтересу» (Shevchuk, 2010). Зазначимо й про дослідження О. Косілової, яка акцентує на фактичному проходженні тесту на пропорційність (Kosilova, 2020).

У ч. 2 ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод обмеження обґрунтовано тим, що відповідна інформаційна діяльність «завдасть або ймовірно може завдати шкоди хоча б одному з інтересів, окреслених у п. 1, якщо лише відсутній переважаючий суспільний інтерес...» у такій діяльності (Council of Europe Convention..., 2009). Прикладом зазначеного також є визнання ЄСПЛ у справі «Швидка проти України» непропорційності втручання в права особи через неналежно суворе покарання, засто-

соване до неї, де ЄСПЛ вважає захід «непропорційним встановленні меті»³, а також у справі «Yordanova and others v. Bulgaria»⁴ й деяких інших.

Запровадження та подальший перебіг процедур установлення заходів інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію визначають чинники та умови, за яких відповідні правові можливості буде реалізовано виключно в зменшених обсягах від потреб користувача інформації та/або неповною мірою щодо певного контенту. Крім цього, як зауважує Д. Терлецький (2021), засновані на обмежувальному застереженні, явному чи опосередкованому, такі умови дають змогу обмежувати конституційно закріплені права пропорційно, зокрема «підконституційними», законодавчими нормами. Зазначене є підтвердженням тези, що «конституційно закріплені права є відносними й можуть бути обмежені» (Barak, 2012), а також вказівки на «нетотожність прав людини як таких і конституційних прав. Останні становлять визнані державою й адресовані передусім державі вимоги, які покладають на неї негативні та позитивні зобов'язання та відповідальність» (Terlets'kyi, 2021).

М. Савчин (2008) акцентує на тому, що пропорційність визначає сумірність між здійсненням основного права та необхідністю його обмежень. Саме критерій пропорційності забезпечує обґрунтований і легітимний характер обмежень основних прав. Принцип пропорційності охоплює адекватність засобів обраній меті, неприпустимість надмірних обмежень, неприпустимість сваволі, заборону формалізму. Однак, С. Головатий та інші автори монографії «Верховенство права» зазначають, що в різні історичні епохи співвідношення державних і приватних інтересів мало неоднакове значення (Holovaty, 2006).

З огляду на думку Ю. Зінченко (2009), з надмірними й неконтрольованими заходами інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію пов'язано, зокрема, формулювання цілей такого обмеження і його справедливості, що є змістом ідеї пропорційності. Також вона підкреслює, що цей принцип не можна розглядати окремо від принципу верховенства права, оскільки перший є необхідною складовою останнього.

Аналізуючи цю працю, слід зосередити увагу й на сформованих висновках, відповідно до яких виникнення ідеї пропорційності в ліберальній

підприємств комунальної форми власності) від 20 черв. 2007 р. № 5-пн/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-07#Text>

¹ Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 черв. 2019 р. № 4-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text>; Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) (реєстр. № 1027) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 24 груд. 2019 р. № 9-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-99#Text>

² Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) (реєстр. № 1027) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 24 груд. 2019 р. № 9-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-99#Text>

³ Справа «Швидка проти України» (заява № 17888/12): рішення Європейського суду з прав людини від 30 жовт. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a40#Text

⁴ Case of Yordanova and others v. Bulgaria (Application No. 25446/06) : Judgment of the European Court of Human Rights from 24 September 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110449>

традиції пов'язано із засобами протидії обмеженням природних прав людини, а закріплення принципу пропорційності в Законі – однією з гарантій правомірності дій влади за співвідношення нею приватного й публічного інтересу та намагання обмежити права приватних осіб. Отже, щодо визнання заходів інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію поділяємо тезу «тією мірою, якою це необхідно для уникнення більшого лиха» як позицію авторки (Zinchenko, 2009). Також Ю. Зінченко доводить, що становлення принципу пропорційності є процесом «віднайдення балансу» необхідного державного втручання у приватні справи, з огляду на зовнішні умови та ситуацію.

С. Кузнichenko (2022) зазначає, що, обмежуючи права людини, органи публічної влади повинні діяти виважено, обґрунтовуючи застосування заходів державного примусу й пропорційність ужитих ними заходів.

Ю. Свотшук (2011) зосереджує увагу на тому, що правомірність у діяльності державних органів залежить, зокрема, від дотримання принципу пропорційності, який визначає міру можливого втручання в права та свободи людини, тим самим забезпечуючи їх захист від надмірного державного впливу.

Як вважає А. Мітєєва (2012), держави змушені обмежувати права людини для досягнення балансу між правами індивіда та інтересами суспільства загалом. Таку думку поділяє й С. Шевченко (2019), який вказує на «принцип пропорційності як принцип правообмеження та балансування прав і свобод окремої людини в інтересах загального блага», що володіє ознаками універсальності та «реалізується в різних галузях права як принцип балансування (дотримання балансу між приватними та публічними інтересами), так і як принцип правообмеження (розумне співвідношення між легітимним обмеженням прав людини та метою, яку необхідно досягти, застосовуючи таке обмеження)» (Shevchenko, 2019).

Пропорційність, хоча й володіє ознаками абстрактності щодо заходів інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію, не має розглядатися гомогенно, про що, зокрема, побічно зазначає І. Завідняк (2012), аналізуючи обмеження прав людини і основоположних свобод у контексті принципу пропорційності на прикладі конституційних засад діяльності Служби безпеки України. Водночас, аналізуючи Порядок отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації, який діяв із 2007 до 2016 року й містив низку правил із дотримання пропорційності, він обмежується зв'язком таких заходів із завданнями підрозділів, яким відповідно до закону було

надано право на провадження оперативно-розшукової діяльності (Resolution of the Cabinet of Ministers..., 2007).

З огляду на аналіз наведеного прикладу, слід погодитися з І. Завідняком (2012) у тому, що пропорційність у практиці забезпечення національної безпеки завжди буде пов'язана з обранням «необхідного засобу», який забезпечить досягнення мінімальності заходів інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію та водночас максимального задоволення потреби суб'єкта забезпечення національної безпеки. Згідно з його влучним висловом, «індивідуальний тягар покладатиметься на особу державним правовим актом лише тією мірою, яка необхідна для досягнення певної легітимної та суспільно необхідної мети».

Слід погодитися, що запропонована багатьма авторами концепція «балансування» щодо проблеми заходів інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію набуває характеру опису таких заходів з огляду на їх спрямування на запобігання ймовірному конфлікту через обмеження права як автора (донора) певної продукції (контенту), так і реципієнта (розповсюджувача, користувача чи інших суб'єктів інформаційної діяльності). Водночас «балансування» набуватиме також ознак пошуку альтернативного контенту чи донора інформації, що має зменшити негативний ефект для окремих суб'єктів інформаційної діяльності, яких таке обмеження формально не мало стосуватися.

Також підкреслимо, що відповідне «балансування» повинно запроваджуватися лише щодо контенту, адже через наявність альтернативних правових засобів обмеження заходи інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію в цьому аспекті діяльності автоматично стають непропорційним. Безсумнівно, ми поділяємо висновки Б. Тоцького (2013), що головним аспектом у такому випадку є досягнення легітимної мети, адже якщо її не досягнено або досягнено частково, то така альтернатива не відповідатиме вимогам принципу пропорційності.

За спостереженнями Р. Майданика (2016), згідно з принципом співрозмірності (пропорційності), органи влади не можуть покладати на громадян зобов'язання, які перевищують межі необхідності, що ґрунтуються на публічному інтересі, для досягнення цілей, які потрібно досягнути за допомогою застосовуваної міри (або дій владних органів). Звісно, що застосовувана міра повинна бути пропорційна (відповідати) їх цілям.

Висновки

Заходи інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію мають «обумовлений» характер, не можуть бути безпідставними й безмежними, оскільки в умовах правової держави заборону надмірного державного втручання у свободу особи розглядають як

аксіоматичну вимогу: держава має право обмежувати права людини лише тоді, коли це справді необхідно, і лише в такому обсязі, у якому її заходи відповідатимуть меті (Pohrebniak, 2012).

Подальші наукові розвідки в проблематиці принципу пропорційності доцільно спрямувати на її аналіз у значеннях «домірності», «розмірності» чи «адекватності».

References

- [1] Barak, A. (2012). "Proportionality". In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. M. Rosenfeld, A. Sajo (Ed.). Oxford University Press.
- [2] Council of Europe Convention on Access to Official Documents. (2009, June). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text
- [3] Holovaty, S. (2006). *Rule of law*. (Vol. 1-3). Kyiv: Phoenix.
- [4] Kosilova, O.I. (2020). Theoretical and practical aspects of restriction of rights and freedoms: domestic and foreign experience. *Information and law*, 3(34), 26-33. DOI: 10.37750/2616-6798.2020.3(34).220988
- [5] Kubetska, O.M., Paleshko, Ya.S., Sanakoiev, D.B., & Neklesa, O.V. (Eds.). (2019). *Collection of acts of normative-legal regulation of financial and economic security*. Dnipro: DDUVS. Retrieved from <https://surl.li/ezhdcp>
- [6] Kuznichenko, S.O. (2022). The concept of restriction of human rights in martial law. *South Ukrainian Legal Journal*, 1-2, 32-36. DOI: 10.32850/sulj.2022.1-2.6
- [7] Law of Ukraine No. 580-VIII "On the National Police". (2015, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
- [8] Maidanyk, R.A. (2016). Proportionality (proportionality) and property rights: doctrine and judicial practice. *Law of Ukraine*, 1, 41-54. Retrieved from https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravo_ukr_01_16/Maydanyk_R_1_16
- [9] Mitiaieva, A.V. (2012). Lawful restriction of human rights in international law. *International readings on international law in memory of professor P.E. Kazansky: materials of the III International Scientific Conference* (pp. 297-298). Odesa: Phoenix.
- [10] Pohrebniak, S.P. (2012). The principle of proportionality in Ukrainian legal practice and practice of the ECHR. *Legal support for the effective execution of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights: Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference* (pp. 294-310). Retrieved from <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/9614>
- [11] Pryimak, A. (2010). The principle of legal certainty: concepts and individual aspects. *Scientific notes of NaUKMA*, 103, 53-55. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a3528eec-9013-4c68-9810-35a71be6597d/content>
- [12] Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1169 "On approval of the Procedure for obtaining court permission to implement measures that temporarily restrict human rights and use the information obtained". (2007, September). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1169-2007-%D0%BF#Text>
- [13] Savchyn, M.V. (2008). The Main Constitutional Criteria for Restricting Human Rights and Fundamental Freedoms. *Elections and Democracy*, 2(16), 25-26.
- [14] Shevchenko, S.V. (2019). The principle of proportionality in the domestic doctrine of law: controversial and little-studied aspects. *Scholarly notes of the V.I. Vernadsky Tavrishesky National University. Series "Legal Sciences"*, 30(69), 1, 103-110. Retrieved from https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/20.pdf
- [15] Shevchuk, S. (2010). *Judicial protection of human rights: practice of the European Court of Human Rights in the context of the Western legal tradition*. Kyiv: Abstractp.
- [16] Smorodynskyi, V.S. (2013). The practice of the European Court of Human Rights as a factor in the formation of a modern civilized state. *Legal support for the effective execution of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights: Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference* (pp. 379-387). Odesa: Phoenix. Retrieved from <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9813/Smorodynsky%20379-387.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- [17] Terletskyi, D. (2021). Restrictions on Constitutional Rights: Theoretical and Methodological Principles. *Ukrainian Journal of Constitutional Law*, 3. DOI: 10.30970/jcl.3.2021.1
- [18] Totskyi, B.A. (2013). The principle of proportionality: historical aspect and theoretical components. *Journal of the Kyiv University of Law*, 3, 70-74. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_3_18

- [19] Yevtoshuk, Yu. (2011). The principle of proportionality in the practice of the Constitutional Court of Ukraine. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 1, 90-101. Retrieved from <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/01-14.03.2011.pdf>
- [20] Zavydniak, I.I. (2012). Restrictions on human rights and fundamental freedoms in the context of the principle of proportionality (on the example of the constitutional principles of the activities of the Security Service of Ukraine). *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law"*, 19(1), 164-167. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
- [21] Zinchenko, Yu.O. (2009). History of the formation of the principle of proportionality. *State and law*, 46, 83-89. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8979>

Список використаних джерел

- [1] Barak A. «Proportionality». In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law* / ed. M. Rosenfeld, A. Sajo. Oxford University Press, 2012. 739 p.
- [2] Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів : міжнар. док. від 18 черв. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text
- [3] Головатий С. Верховенство права : монографія : у 3 кн. Київ : Фенікс, 2006. 472 с.
- [4] Косілова О. І. Теоретичні та практичні аспекти обмеження прав і свобод: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Інформація і право*. 2020. № 3 (34). С. 26–33. DOI: 10.37750/2616-6798.2020.3(34).220988
- [5] Збірник актів нормативно-правового регулювання фінансово-економічної безпеки / упоряд.: О. М. Кубецька, Я. С. Палешко, Д. Б. Санакоєв. О. В. Неклеса. Дніпро : ДДУВС, 2019. 312 с. URL: <https://surl.li/ezhdcp>
- [6] Кузнichenko С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 32–36. DOI: 10.32850/sulj.2022.1-2.6
- [7] Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
- [8] Майданик Р. А. Пропорційність (співрозмірність) і право власності: доктрина і судова практика. *Право України*. 2016. № 1. С. 41–54. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravo_ukr_01_16/Maydanyk_R_1_16
- [9] Міт'яєва А. В. Правомірне обмеження прав людини в міжнародному праві. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського* : матер. III Міжнар. наук. конф. (Одеса, 2–3 листоп. 2012 р.). Одеса : Фенікс, 2012. С. 297–298.
- [10] Погребняк С. П. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини* : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 верес. 2012 р.). Одеса : Фенікс, 2012. С. 294–310. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/9614>
- [11] Приймак А. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти. *Наукові записки НаУКМА*. 2010. Т. 103. С. 53–55. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a3528eec-9013-4c68-9810-35a71be6597d/content>
- [12] Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації : постанова Кабінету Міністрів України від 26 верес. 2007 р. № 1169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1169-2007-%D0%BF#Text>
- [13] Савчин М. В. Основні конституційні критерії обмеження прав людини і основоположних свобод. *Вибори та демократія*. 2008. № 2 (16). С. 25–26.
- [14] Шевченко С. В. Принцип пропорційності у вітчизняній доктрині права: дискусійні та малодосліджені аспекти. *Вчені записки Таверіського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Т. 30 (69). № 1. С. 103–110. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/20.pdf
- [15] Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ : Реферат, 2010. 479 с.
- [16] Смородинський В. С. Практика Європейського суду з прав людини як чинник становлення сучасної цивілізованої держави. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20–21 верес. 2013 р.). Одеса : Фенікс, 2013. С. 379–387. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9813/Smorodynsky%20379-387.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- [17] Терлецький Д. Обмеження конституційних прав: теоретико-методологічні засади. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 3. DOI: 10.30970/jcl.3.2021.1
- [18] Тоцький Б. А. Принцип пропорційності: історичний аспект і теоретичні складові. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 70–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2013_3_18

-
- [19] Євтошук Ю. Принцип пропорційності у практиці Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 1. С. 90–101. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/01-14.03.2011.pdf>
- [20] Завидняк І.І. Обмеження прав людини і основоположних свобод у контексті принципу пропорційності (на прикладі конституційних засад діяльності Служби безпеки України). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2012. Вип. 19. Т. 1. С. 164–167. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
- [21] Зінченко Ю. О. Історія становлення принципу пропорційності. *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 83–89. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8979>
-

SHYNKAR Tetiana

Doctor of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Social Sciences and Humanities, Lviv Branch of the Private Higher Educational Institution "European University"

Lviv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3252-2167>

APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY IN INFORMATION SECURITY MEASURES AND ESTABLISHMENT OF RESTRICTIONS ON THE RIGHT TO INFORMATION IN THE INTERESTS OF NATIONAL SECURITY

Abstract. *The article examines the problematic issues of the practice of applying the principle of proportionality in information security measures and establishing restrictions on the exercise of the right to information in the interests of national security. The origins of the legal principle of proportionality are attributed to case law with further development in the case law of the European Court of Human Rights and issues of regulation of the use of state coercion by relevant officials. The author emphasizes the requirements of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms regarding the need to consider cases of coercion through the prism of the principle of proportionality. It is generalized that the requirements of the UN Convention and the UN Code on the conduct of law enforcement officials have been separately combined in information security measures, as well as in cases where restrictions on the exercise of the right to information are imposed in the interests of national security. The author emphasizes the legal instrumental feasibility of such actions, which has not yet been the subject of scientific discussion, limited to justifying their classification as measures of the emergency legal regime, primarily martial law, and the availability of a number of organizational and legal measures to deter and counter threats to Ukraine's information security, neutralize information aggression, including special information operations of the aggressor State aimed at undermining the State sovereignty, territorial integrity of Ukraine, and ensuring information and communication security. The study emphasizes that information security measures and restrictions on the exercise of the right to information in the interests of national security cannot be unreasonable and unlimited, and must meet the criteria of proportionality. The author suggests that further scientific research on the proportionality principle should be directed to its analysis in the sense of "proportionality", "dimensionality" or "adequacy".*

Keywords: *information security; national security; right to information; realization of the right to information; restriction of the right to information.*

DOI: 10.33270/0525676812.3
УДК 342.9:343.353

БАЛОНЬ Андрій

кандидат юридичних наук

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6754-990X>

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЯКИМ КЕРУЮТЬСЯ ПОЛІЦЕЙСЬКІ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ

Анотація. Україна відповідно до взятих зобов'язань адаптує антикорупційне законодавство до вимог міжнародно-правових стандартів. Важливу роль у цьому процесі відіграють заходи, спрямовані на запобігання та протидію корупції серед поліцейських. Акцентовано на тому, що досі залишаються невирішеними окремі питання в частині реалізації антикорупційного законодавства, які виникають під час проходження служби поліцейськими, що потребує їх урегулювання та розроблення відповідних пропозицій до законодавчих актів, а також надання роз'яснення з боку Національного агентства з питань запобігання корупції. Окреслено проблемні аспекти, які виникають під час подання первинної декларації «кандидата на посаду» особами, які вступають до закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських. Надано пропозиції щодо внесення змін і доповнень до законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національну поліцію» щодо врегулювання зазначених недоліків, а саме виключення курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, із системи фінансового контролю. Аргументовано необхідність внесення в ст. 66 Закону України «Про Національну поліцію» такого додаткового виду діяльності, як «викладацька», яку може здійснювати поліцейський під час проходження служби, поруч з іншими видами оплачуваної діяльності – науково-педагогічною, науковою і творчою. Констатовано, що відсутність роз'яснення з боку Національного агентства з питань запобігання корупції, які стосуються визначення творчої платної діяльності, негативно позначається на розгляді суддями справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 172-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення, унаслідок чого можливе винесення неправомірних випадків за цією статтею. Запропоновано надати відповідне ґрунтовне роз'яснення Національним агентством з питань запобігання корупції в частині визначення поняття творчої платної діяльності та його складових.

Ключові слова: антикорупційне законодавство, запобігання корупції, Національне агентство з питань запобігання корупції, декларація, конфлікт інтересів, платна творча діяльність, сумісництво.

Рекомендоване посилання:

Балонь А. Напрями вдосконалення антикорупційного законодавства, яким керуються поліцейські під час проходження служби. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 21–28. DOI: 10.33270/0525676812.3

Вступ

Реформування національного антикорупційного законодавства та його адаптація до міжнародно-правових стандартів є важливою умовою реалізації взятих Україною обов'язків у зв'язку з її приєднанням до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (2003), Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією Ради Європи (1999), інших міжнародних документів, а також у зв'язку з наміром вступу до ЄС (Ukraine on the way..., 2022) і НАТО (Ukraine to be told..., 2024). Створення механізму запобігання та протидії корупції неможливе без стабільного й ефективного функціонування правоохоронних органів, серед яких важливе

місце посідає діяльність підрозділів і територіальних органів Національної поліції України, завдяки яким здійснюється захист конституційного ладу, демократії, забезпечуються законність і правопорядок, дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Ми поділяємо погляди С. О. Шатрави, згідно з якими «від ефективності діяльності Національної поліції України значною мірою залежить успішність реалізації національних інтересів і стабільність суспільного розвитку. Діяльність органів Національної поліції України спрямована на збереження балансу між потребами внутрішньої дисципліни органу, від якого багато в чому залежить публічна безпека, з

одного боку, та охороною основних прав людини, з іншого» (2017).

У зв'язку з прийняттям у жовтні 2014 року Закону України «Про запобігання корупції» (Law of Ukraine..., 2014) та в липні 2025 року Закону України «Про Національну поліцію» (Law of Ukraine No. 580-VIII..., 2015) визначено заходи запобігання та протидії корупції серед поліцейських, що передбачають обмеження щодо використання службових повноважень чи власного становища, подання ними декларацій особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (далі – декларація), встановлення обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, недопущення конфлікту інтересів, обмеження щодо одержання подарунків і роботи близьких осіб тощо.

Водночас залишаються невирішеними окремі питання в частині реалізації антикорупційного законодавства, які виникають під час проходження служби поліцейськими, що потребує їх урегулювання та розроблення відповідних пропозицій до законодавчих актів, а також надання роз'яснення з боку Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), що й буде предметом дослідження в цій статті.

Матеріали та методи

Теоретичною основою проведення дослідження щодо визначення напрямів удосконалення правового регулювання антикорупційного законодавства, яким керуються поліцейські під час проходження служби, становлять законодавчі акти у сфері запобігання та протидії корупції, проходження служби поліцейськими, роз'яснення НАЗК, праці українських науковців, серед яких Д. В. Гудков, О. Ю. Дрозд, М. В. Гурковський, К. І. Кирюха, В. О. Луговий, Р. В. Мельничук, В. В. Міновський, І. Д. Пастух, А. В. Титко, С. О. Шатрава та ін.

Метою статті є дослідження встановлених норм антикорупційного законодавства, якими керуються поліцейські під час проходження служби, виокремлення наявних недоліків і підготовка пропозицій щодо їх урегулювання.

Результати й обговорення

Окреслюючи напрями правового регулювання антикорупційного законодавства, яким керуються поліцейські під час проходження служби, вважаємо за необхідне, по-перше, уточнити час набуття особою статусу поліцейського в закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку поліцейських. Відповідно до п. 1, пп. «а», «в» і «г» п. 2 ч. 1 ст. 3 і ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» (Law of Ukraine..., 2014), поліцейські зобов'язані подавати декларацію, а саме щорічну декларацію, декларацію після звільнення, а в разі призначення на посаду поліцейського – декларацію «кандидата на посаду».

Водночас з моменту прийняття Закону України «Про запобігання корупції» (Law of Ukraine..., 2014) положення ст. 45 цього нормативно-правового акта не поширювалися на курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. Зазначене було пов'язано з тим, що відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національну поліцію» (Law of Ukraine No. 580-VIII..., 2015) поліцейським вважався «громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу на відповідних посадах у поліції і якому присвоєно спеціальне звання поліції». У ч. 3 ст. 47 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що «призначення на посади курсантів (слухачів) вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, здійснюють керівники таких закладів» (Law of Ukraine No. 580-VIII..., 2015) (термін «вищий навчальний заклад» застосовували до прийняття відповідних змін до Закону України «Про освіту» (Law of Ukraine..., 2017).

Тобто заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, належать до структури Міністерства внутрішніх справ, а не Національної поліції України. Слід зазначити, що згідно з ч. 3 ст. 48 Закону України «Про Національну поліцію» (Law of Ukraine No. 580-VIII..., 2015) випускники вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, після закінчення навчання призначаються на посади в органах (зкладах, установах) поліції наказами посадових осіб поліції, зазначених у ст. 47 цього Закону. Отже, курсанти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, не були суб'єктами, на яких поширюється дія Закону, і відповідно суб'єктами декларування до призначення їх на посади в органах (зкладах, установах) поліції наказами посадових осіб поліції.

Законом України «Про внесення змін до законів України “Про Національну поліцію” і “Про Дисциплінарний статут Національної поліції України” з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2123-IX (Law of Ukraine..., 2022) внесено зміни до ст. 17 Закону України «Про Національну поліцію», де було визначено, що «поліцейським є громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу в поліції і якому присвоєно спеціальне звання поліції» (Law of Ukraine No. 580-VIII..., 2015). Унаслідок цього курсанти, які навчалися в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, стали поліцейськими з 1 травня 2022 року. Відтоді курсанти ставали поліцейськими після їх зарахування до закладу вищої освіти, присвоєння їм спеціального звання

та з моменту складання такими особами Присяги. Проте Закон України «Про запобігання корупції» (Law of Ukraine..., 2014) визначає термін подання декларації «кандидата на посаду» – за день до призначення на посаду. І саме з цього моменту починаються складнощі в поданні декларації «кандидата на посаду» особами, які вступають у заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, зокрема:

– декларації подають особи, яким виповнилося 16–17 років на день вступу. Такі особи не мають повної цивільної дієздатності відповідно до ст. 34 Цивільного кодексу України (Civil Code..., 2003) з відповідними правовими наслідками в разі виявлення НАЗК помилок у їхніх деклараціях;

– подання декларації обмежується стислим терміном, здебільшого він становить від 10 до 14 днів від дня оголошення наказу про зарахування до безпосереднього зарахування кандидата й початку навчального табірному збору. Це обмежує в термінах збір певної інформації щодо близьких осіб, отримання електронного ключа, можливість надати роз'яснення щодо особливостей заповнення декларацій таким особам з боку уповноважених з антикорупційної діяльності закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання;

– вступники переважно не ознайомлені з антикорупційним законодавством, зокрема з порядком й особливостями заповнення певних розділів декларації, що призводить до низки помилок у їхніх деклараціях;

– уповноважені з антикорупційної діяльності закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання не мають можливості надати якісне роз'яснення вступникам у зв'язку зі специфікою складання іспитів, зокрема неможливістю зібрати осіб, яких зараховано, одразу після іспиту в одному приміщенні. Здебільшого такі консультації надають дистанційно.

За неподання декларації «кандидата на посаду» не передбачено адміністративну чи кримінальну відповідальність, водночас в окремих випадках така декларація стає профанацією.

У зв'язку з викладеним пропонується:

– узгодити вимоги Закону України «Про Національну поліцію» (Law of Ukraine No. 580-VIII..., 2015) з положеннями Закону України (Law of Ukraine..., 2017), а саме замінити словосполучення «вищі навчальні заклади» на словосполучення «зклади вищої освіти» у всіх відмінках;

– виключити курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, із системи фінансового контролю та внести відповідні зміни в абзац четвертий ч. 5 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції», які викласти в такій редакції:

«посадових осіб закладів, установ та організацій, які здійснюють основну діяльність у сфері освіти (крім керівників закладів вищої освіти та їх заступників), курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських;» (табл. 1).

Таблиця 1

Закон України «Про запобігання корупції»	
Чинна редакція	Пропозиції автора
Розділ VII ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ Стаття 45. Подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування ... 5. Дія розділу VII цього Закону не поширюється на: ... посадових осіб закладів, установ та організацій, які здійснюють основну діяльність у сфері освіти (крім керівників вищих навчальних закладів та їх заступників); ...	Розділ VII ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ Стаття 45. Подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування ... 5. Дія розділу VII цього Закону не поширюється на: ... посадових осіб закладів, установ та організацій, які здійснюють основну діяльність у сфері освіти (крім керівників закладів вищої освіти та їх заступників), курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських; ...

Отже, курсанти закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, будуть подавати декларацію «кандидата на посаду» після закінчення навчання та перед призначенням на посаду в підрозділах чи територіальних органах Національної поліції України.

Ще одним напрямом, що підлягає нормативному врегулювання, є сумісництво поліцейської служби з окремими видами посад.

Важливим компонентом проходження служби поліцейським є його належна підготовка, під час якої він набуває професійних теоретичних і практичних знань, необхідних для подальшої діяльності. Відповідно до Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (Law of Ukraine..., 1998), Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції, затвердженого наказом МВС України від 16 лютого 2016 року № 105 (Order of the Ministry..., 2016), професійна підготовка проводиться на базі закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських (у центрах первинної професійної підготовки «Академія поліції»), й установ (закладів) Національної поліції, що діють для забезпечення організації відповідної спеціальної підготовки поліцейських, уперше прийнятих на службу в поліції, а також підвищення кваліфікації та перепідготовки молодшого складу поліції, проведення окремих видів службової підготовки поліцейських (далі – заклади, що здійснюють професійну підготовку).

З метою закріплення здобутих теоретичних знань та подальшого отримання відповідних практичних навичок до освітнього процесу слід обов'язково залучати працівників підрозділів і територіальних органів Національної поліції України, переважно за зовнішнім сумісництвом, а в окремих випадках залежно від навантаження – науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, за внутрішнім сумісництвом. Отже, працівники поліції, яких залучають до організації та проведення занять за зовнішнім і внутрішнім сумісництвом закладів, що здійснюють професійну підготовку, здійснюють саме педагогічну діяльність, що є порушенням вимог ст. 66 Закону України «Про Національну поліцію» (Law of Ukraine No. 580-VIII..., 2015), норми якої обмежують іншу діяльність поліцейських, зокрема передбачають, що поліцейський

не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім науково-педагогічної, наукової або творчої.

Відповідно до п. 24 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (Law of Ukraine No. 848-VIII..., 2015), науково-педагогічна діяльність – це педагогічна діяльність в університетах, академіях, інститутах і закладах післядипломної освіти, що пов'язана з науковою та/або науково-технічною діяльністю. Тобто заклади, що здійснюють професійну підготовку, не належать до закладів вищої освіти відповідно до Закону України «Про освіту» (Law of Ukraine..., 2017).

Водночас ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» (Law of Ukraine..., 2014) передбачає заборону, зокрема і для поліцейських, займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України. У зв'язку із зазначеним положення про викладацьку діяльність пропонується поширити й на працівників поліції, адже згідно з п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» викладацька діяльність – це «діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору» (Law of Ukraine..., 2017).

Крім того, можливість займатися викладацькою діяльністю дасть змогу також залучати поліцейських до освітнього процесу в ліцеях безпекового спрямування та національно-патріотичного виховання системи МВС України.

У зв'язку з викладеним пропонується ст. 66 Закону України «Про Національну поліцію» викласти в такій редакції:

«Стаття 66. Службове сумісництво поліцейських

1. Поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім науково-педагогічної, викладацької, наукової або творчої» (табл. 2).

Таблиця 2

Закон України «Про Національну поліцію»	
Чинна редакція	Пропозиції автора
Стаття 66. Службове сумісництво поліцейських 1. Поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім науково-педагогічної, наукової або творчої.	Стаття 66. Службове сумісництво поліцейських. 1. Поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім науково-педагогічної, викладацької , наукової або творчої.

Норми ст. 66 Закону України «Про Національну поліцію» (Law of Ukraine No. 580-VIII..., 2015) встановлюють обмеження щодо поліцейських у частині їх службового сумісництва, а саме поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім науково-педагогічної, наукової або творчої.

Слушною є позиція О. Ю. Дрозда (2021), який зазначає, що надання поліцейським можливості отримувати додатковий заробіток за рахунок інших видів діяльності може ускладнити поєднання належного виконання поліцейським своїх основних службових обов'язків з виконанням додаткових трудових функцій. По-перше, виконання поліцейськими додаткових трудових функцій у позаробочий час (який передусім необхідний для відпочинку та відновлення сил) неодмінно призведе до підвищеної втомлюваності, зниження рівня працездатності, а отже, погіршення якості виконання поставлених перед ними завдань. По-друге, офіційне працевлаштування поліцейських на роботу за сумісництвом обумовить виникнення в них численних конфліктів з прямими й безпосередніми керівниками, що пов'язані з необхідністю виходу на роботу у вихідні та святкові дні, залучення до охорони публічного порядку під час масових заходів тощо. З викладеного випливає, що офіційне надання поліцейським можливості легально отримувати додатковий заробіток негативно позначиться на якості й ефективності виконання ними своїх службових обов'язків. Слід зважати на специфіку проходження служби в поліції, де суміщення служби в поліції з іншою роботою (незалежно від того, оплачувана вона чи ні), завжди створює умови для виникнення корупційних ризиків, підвищує ймовірність виникнення конфлікту інтересів, впливає на оперативність прийняття рішень і якість виконуваних функцій, а також на загальний професійний рівень поліцейських.

Водночас поліцейським дозволено займатися платною творчою діяльністю. НАЗК у своїх методичних рекомендаціях «Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, дотримання обмежень щодо запобігання корупції» від 12 січня 2024 року № 2 зазначає, що «громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 54 Конституції України). Творчою діяльністю слід вважати діяльність зі створення, інтерпретації та виконання творів (п. 21 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про культуру»» (Law of Ukraine..., 2024).

Водночас НАЗК посилається на орієнтовний перелік творів як об'єктів авторського права, які наведено в ч. 1 ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права», зокрема це твори у сфері літератури, мистецтва, науки: 1) літературні твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо) у письмовій, електронній (цифровій) чи іншій формі; 2) виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори; 3) музичні твори з текстом і без тексту; 4) драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, музично-світлові шоу, циркові вистави, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки; 5) театральні постановки, сценічні переробки творів, зазначених у п. 1 цієї частини і обробки нематеріальної культурної спадщини, придатні для сценічного показу; 6) аудіовізуальні твори; 7) тексти перекладів для озвучення (у тому числі дублювання), субтитрування аудіовізуальних творів іншими мовами; 8) твори образотворчого мистецтва; 9) фотографічні твори; 10) твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, художня ковка, ювелірні вироби тощо; 11) твори архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень; 12) твори художнього дизайну; 13) похідні твори; 14) збірки творів, збірки обробок нематеріальної культурної спадщини, енциклопедії та антології, збірки звичайних даних, інші складені твори, за умови що вони є результатом творчої діяльності за доббором або упорядкуванням змісту; 15) ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, будівництва та інших сфер діяльності; 16) комп'ютерні програми; 17) бази даних (компіляції даних), якщо вони за доббором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності; 18) інші твори (Law of Ukraine..., 2022).

Більше роз'яснень НАЗК щодо оплатної творчої діяльності не надає, тож суди в окремих випадках, на наш погляд, незаконно, вирішують, яка діяльність є творчою, яка є підприємницькою, і притягують поліцейських до адміністративної відповідальності за ст. 172-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення (Code of Ukraine on Administrative..., 1984) за вчинення порушення особою встановленого законом обмеження щодо зайняття іншою оплачуваною діяльністю, крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної та суддівської практики, інструкторської практики зі спорту) або підприємницькою діяльністю. Наведемо приклад притягнення поліцейського за виконання роботи, пов'язаної із зайняттям іншою оплачуваною діяльністю, із судової практики: «Особа_1 систематично у період із серпня 2018 року по теперішній час, у тому числі 15.05.2020 у робочий час, маючи

намір на отримання винагороди або за винагороду надавала послуги приватного фотографа з проведення фотозйомки у м. Херсоні, чим вчинила правопорушення, пов'язане з корупцією, передбачене ч. 1 ст. 172-4 КУпАП, а саме порушення особою встановлених законом обмежень щодо зайняття іншою оплачуваною діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної та суддівської практики, інструкторської практики із спорту)». У своїх поясненнях поліцейська зазначила, «що вона робила фотографії людей, однак грошей за зйомку не брала, особи, яких вона фотографувала, сплачували послуги дизайнера та за оренду техніки. Фотографування є безоплатною творчою діяльністю, яку вона здійснює у вільний від роботи час» (Ruling..., 2020).

Отже, діяльність поліцейського із фотозйомки суддя не визнав творчою, що, на наш погляд, суперечить п. 9 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (Law of Ukraine..., 2022). Тому вбачаємо необхідним надання додаткового роз'яснення НАЗК щодо видів творчої діяльності та їх імплементації

відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» й інших законодавчих актів.

Висновки

Проаналізувавши проблемні аспекти регулювання антикорупційного законодавства, яким керуються поліцейські під час проходження служби, слід констатувати наявність невирішених питань у частині: здійснення фінансового контролю щодо курсантів закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських; сумісництва поліцейських у закладах, що здійснюють професійну підготовку поліцейських; відсутності роз'яснення з боку НАЗК, які стосуються визначення творчої оплатної діяльності. Запропоновано шляхи врегулювання окреслених проблем, зокрема щодо внесення відповідних змін і доповнень до законів України «Про запобігання корупції» (Law of Ukraine..., 2014) та «Про Національну поліцію» (Law of Ukraine No. 580-VIII..., 2015), а також обґрунтовано необхідність надання роз'яснення НАЗК щодо визначення творчої оплатної діяльності.

References

- [1] Ukraine to be told it is too corrupt to join Nato (2024). The Telegraph. Retrieved from: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2024/07/02/ukraine-to-be-told-it-is-too-corrupt-to-join-nato/>
- [2] Drozd, O.Y. (2021). Restrictions on combining police service with other activities: current state of legal regulation and prospects for its development. *Implementation of the State Anti-Corruption Policy in the International Dimension: materials of the VI International Scientific and Practical Conference* (pp. 95-98). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav.
- [3] Code of Ukraine on Administrative Offences. (1984, December). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
- [4] United Nations Convention against Corruption. (2003, October). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
- [5] Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No.105 "Regulation on the organisation of initial professional training of police officers who are newly recruited to the police". (2016, February). Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0576-16#Text>
- [6] Ruling of the Kherson City Court of Kherson Region (2020, December). Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94718136>
- [7] Law of Ukraine No. 2811-IX "On copyright and neighbouring rights". (2022, December). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>
- [8] Law of Ukraine No. 2123-IX "On Amendments to the Laws of Ukraine 'On the National Police' and 'On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine' to optimise police activities, including during martial law". (2022, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>
- [9] Law of Ukraine No. 1700-VII "On the prevention of corruption". (2014, October). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
- [10] Law of Ukraine No. 848-VIII "About scientific and technical activities". (2015, November). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
- [11] Law of Ukraine No. 580-VIII "About the National Police". (2015, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
- [12] Law of Ukraine No. 2145-VIII "On education". (2017, September). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n2093>
- [13] Law of Ukraine No. 103/98-ВР "Про професійну (професійно-технічну) освіту". (1998, February). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>
- [14] Ukraine on the way to the EU: realities and prospects (2022). National Security and Defence, 1-2, 45-48. Retrieved from https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf
- [15] Council of Europe Civil Convention on Corruption (ETS 174). (1999, November). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text

- [16] Civil Code of Ukraine. (2003, January). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ru/ed20131011#Text>
- [17] Shatrava, S.O. (2017). Prevention of Corruption in the Activities of the National Police as a Necessary Component of the State's Anti-Corruption Policy. *Forum of Law*. 5, 427-434. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/97ef9583-ebde-41d3-afac-e369ba10c5df/content>
- [18] On the Application of Certain Provisions of the Law of Ukraine 'On Prevention of Corruption' on Prevention and Settlement of Conflicts of Interest, Compliance with Restrictions on Prevention of Corruption (2024, January): Methodological Recommendations. National Agency for the Prevention of Corruption. Retrieved from <https://wiki.nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/Categories/00/a7/00a7436f958b8/a030a42c403bcc53b2708767ea9fe094fb1c9e7e99214c76937310259413.pdf>

Список використаних джерел

- [1] Ukraine to be told it is too corrupt to join Nato. *The Telegraph*. URL: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2024/07/02/ukraine-to-be-told-it-is-too-corrupt-to-join-nato/>
- [2] Дрозд О. Ю. Обмеження щодо сумісництва та суміщення служби в поліції з іншими видами діяльності: сучасний стан правового регулювання та перспективи його розвитку. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 95–98.
- [3] Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
- [4] Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
- [5] Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 лют. 2016 р. № 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0576-16#Text>
- [6] Постанова Херсонського міського суду Херсонської області від 22 грудня 2020 р. Справа № 766/10059/20. *Єдиний реєстр судових рішень* : [офіц. сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94718136>
- [7] Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 груд. 2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>
- [8] Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>
- [9] Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
- [10] Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листоп. 2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
- [11] Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
- [12] Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n2093>
- [13] Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 10 лют. 1998 р. № 103/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>
- [14] Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 1–2 (187–188). С. 45–48. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf
- [15] Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи (ETS 174) : міжнар. док. від 4 листоп. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text
- [16] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ru/ed20131011#Text>
- [17] Шатрава С. О. Запобігання корупції в діяльності органів Національної поліції як необхідна складова антикорупційної політики держави. *Форум права*. 2017. № 5. С. 427–434. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/97ef9583-ebde-41d3-afac-e369ba10c5df/content>
- [18] Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, дотримання обмежень щодо запобігання корупції : метод. рек. Нац. агент. з питань запобігання корупції від 12 січ. 2024 р. № 2. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/Categories/00/a7/>

BALON Andriy

PhD in Law

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6754-990X>

DIRECTIONS FOR IMPROVING ANTI-CORRUPTION LEGISLATION GUIDED BY POLICE OFFICERS DURING THEIR SERVICE

Abstract. *In accordance with its obligations, Ukraine is adapting its anti-corruption legislation to the requirements of international legal standards. Measures aimed at preventing and combating corruption among police officers play an important role in this process. The author emphasizes that certain issues related to the implementation of anti-corruption legislation that arise during police service still remain unresolved, which requires their settlement and development of relevant proposals to legislative acts, as well as clarification by the National Agency for the Prevention of Corruption. The author outlines the problematic aspects which arise when submitting the initial declaration of a “candidate for a position” by persons entering higher education institutions with specific conditions of study which provide police training. Proposals are made to amend the Laws of Ukraine “On Prevention of Corruption” and “On the National Police” to address these shortcomings, namely, to exclude cadets of higher education institutions with specific conditions of study which provide police training from the financial control system. The author argues that Article 66 of the Law of Ukraine “On the National Police” should include such an additional type of activity as “teaching” which may be carried out by a police officer during his/her service, along with other types of paid activities – scientific and pedagogical, scientific and creative. It is stated that the lack of clarification by the National Agency for the Prevention of Corruption regarding the definition of creative paid activity has a negative impact on judges' consideration of cases of administrative offenses under Article 172-4 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, and as a result, unlawful cases under this Article may be brought. The author suggests that the National Agency for the Prevention of Corruption should provide a relevant in-depth explanation regarding the definition of the concept of creative paid activity and its components.*

Keywords: *anti-corruption legislation; prevention of corruption; National Agency for the Prevention of Corruption; declaration; conflict of interest; paid creative activity; part-time work.*

DOI: 10.33270/0525676812.4
УДК 342.95:351.74(4/9)

КОЛЛЕР Юрій

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем державотворення та правозастосування навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9848-2348>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

Анотація. У статті проаналізовано досвід зарубіжних країн щодо організації взаємодії органів і підрозділів поліції з громадськістю. Проаналізовано та узагальнено досвід Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Федеративної Республіки Німеччини, Швеції, Бельгії, Данії, Чехії, Польщі, Фінляндії, Китайської Народної Республіки щодо взаємодії поліції з громадськістю. Констатовано, що вивчення зарубіжного досвіду є важливим і корисним з подальшим запозиченням позитивних напрацювань у досліджуваній сфері. Вдалий досвід зарубіжних країн сприятиме не тільки активізації з боку науковців і законотворців для майбутніх наукових та законодавчих ініціатив з цієї проблематики, а й допоможе в її розв'язанні. Акцентовано на тому, що в сучасних умовах інтеграції України до Європейського Союзу постає необхідність імплементації відповідних європейських і міжнародних стандартів у сфері функціонування органів публічної влади, зокрема щодо взаємодії поліції з громадськістю. За результатами аналізу увагу зосереджено на таких надбаннях деяких країн, як законодавче схвалення ініціатив щодо: забезпечення права представникам громад самостійно створювати на своїй території органи правоохоронної спрямованості (США, Данія); надання дозволу волонтерам виконувати окремі поліцейські функції (Велика Британія); запровадження відповідних органів дорадчого характеру з метою ефективного забезпечення тісної взаємодії поліції з громадськістю для забезпечення безпеки й порядку, а також попередження правопорушень у містах (Бельгія, Данія, Фінляндія); створення відповідних програм і проєктів, спрямованих на покращення взаємодії представників громадськості з органами й підрозділами поліції, таких як «EST» (Швеція) та «Jet» (Німеччина); ефективна реалізація практик Community Policing, спрямованих на профілактику правопорушень (Польща, Швеція).

Ключові слова: поліція; громадськість; зарубіжний досвід; взаємодія; співпраця.

Рекомендоване посилання:

Коллер Ю. Зарубіжний досвід організації взаємодії поліції з громадськістю. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 29–34. DOI: 10.33270/0525676812.4

Вступ

Входження України до європейського політичного, інформаційного, економічного, правового, адміністративного просторів визначено стратегічним пріоритетом зовнішньої політики держави. Досягненню цієї мети має сприяти відповідність України ключовим критеріям, що висувають до країн – кандидатів на вступ до Європейського Союзу.

У цьому контексті важливе значення має дотримання Україною одного із цих критеріїв – стабільності установ (організацій), які гарантують верховенство права, повагу і захист прав людини (Zabozhchuk, 2023). У зв'язку з цим пріоритетним є дотримання нашою країною такої вимоги, як

стабільність основних інституцій (як державних, так і недержавних), що повинні гарантувати забезпечення не тільки верховенства права, а й захисту прав і свобод людини та громадянина.

З метою виконання ключового обов'язку держави постає необхідність досягти єдності всіх органів влади, які мають функціонувати як цілісна система, де ефективна взаємодія органів державних і недержавних інституцій, зокрема Національної поліції України та громадськості, постає одним із суттєвих чинників забезпечення стабільності України.

З огляду на це, у сучасних умовах інтеграції України до європейського простору нагальною є необхідність імплементації відповідних європейсь-

ких і міжнародних стандартів у різні сфери життєдіяльності українського суспільства, зокрема у сфері функціонування органів публічної влади (зокрема Національної поліції) та їх взаємодії з громадськістю. Виконання завдання щодо визначення конкретних напрямів удосконалення взаємодії цих інституцій, на нашу думку, неможливе без вивчення й аналізу відповідного зарубіжного досвіду в цій сфері.

Матеріали та методи

З-поміж останніх наукових досліджень українських учених, присвячених питанням взаємодії правоохоронних органів (зокрема поліції), слід виокремити праці таких авторів, як К. І. Анісімов, Р. С. Березовський, Г. С. Буга, К. Л. Бугайчук, В. М. Герасимів, О. А. Гуцуляк, О. В. Забожчук, В. О. Кейдалюк, С. М. Князєв, О. Ф. Кобзар, О. М. Кройтор, Н. В. Лебедева, С. В. Медведенко, Є. С. Назимко, В. О. Найда, О. С. Форостян, В. В. Чумак та ін. Водночас слід зауважити, що, попри вагомий внесок зазначених дослідників, комплексного дослідження досвіду зарубіжних країн щодо взаємодії громадськості з органами й підрозділами поліції не здійснено. Зазначене свідчить про актуальність цієї статті, *метою* якої є визначення особливостей зарубіжного досвіду організації взаємодії поліції з громадськістю.

Результати й обговорення

Розгляд зарубіжного досвіду взаємодії поліції з громадськістю доцільно починати зі Сполучених Штатів Америки (далі – США), де правовою основою такого співробітництва є конституційні положення про те, що не тільки держава зобов'язана захищати права громадян і забезпечувати їх безпеку, а й останні зобов'язані пасивно й активно сприяти профілактиці правопорушень (Naida, 2024).

Доволі поширеною в різних штатах є так звана сусідська варта – Neighborhood Watch, основним принципом діяльності якої є розширення неформального спостереження та своєчасне інформування поліції про правопорушення. Така практика допомагає знизити рівень локальної злочинності, збільшити кількість арештів і, як наслідок, підвищити безпеку в районі проживання (Bakaieva et al., 2021).

У своєму дослідженні Т. Cheng (2020) акцентує на тому, що з моменту заснування Управління орієнтованих на громаду поліцейських послуг Міністерства юстиції уряд інвестував десятки мільярдів доларів для підвищення ефективності місцевих відділів поліції, що спрямовані на покращення взаємодії з громадськістю. Попри це, довіра поліції за 20 років фактично досягла найнижчого рівня. Таке зниження рівня довіри громади до поліції автор на підставі аналізу стенограм Управління поліції Чикаго пояснює використанням поліцією механізму мовчання щодо більшості скарг жителів штату. Такий приклад «поверхневої поліцейської діяльності»

стоїть на заваді підвищенню її ефективності, перекладаючи на громадян наслідки бездіяльності поліції. Дослідник доводить необхідність недопущення подальшого утвердження такого соціального порядку у взаємодії з громадськістю, що своєю чергою робить цю взаємодію процедурно символічною, а не змістовно продуктивною (Cheng, 2020).

У цьому контексті увагу привертає думка дослідників J. Nix, S. Wolfe, B. Campbell (2018), які у своїй статті акцентують на наявних проблемах у цій сфері й зазначають, що протягом останніх років після декількох резонансних убивств неозброєних афроамериканців у США поліція була під пильною увагою та наглядом громадськості. У зв'язку з цим триває «війна з поліцейськими», коли негативне висвітлення діяльності поліції в медіапросторі й протести дедалі частіше провокують мешканців на напади на поліцейських.

Важливим у контексті нашого дослідження є вивчення досвіду Великої Британії в цій сфері, де поряд із запровадженням інститутом спеціального констебля, у межах якого відповідним волонтерам дозволено виконувати окремі поліцейські функції, доволі поширеною є практика «сусідського нагляду», за якої мешканці як особисто, так і через відповідні громадські правоохоронні об'єднання беруть участь у розкритті злочинів, розшуку правопорушників та безвісти зниклих, охороні публічного порядку під час масових заходів (Naida, 2024).

Доволі цікавою є думка представниці Університету Східної Англії С. Окрокірі (2021), яка переконана, що залучення батьків до британських нормативних практик і політики виховання дітей стало джерелом конфлікту між фахівцями, які забезпечують захист дітей у Британії, та батьками-афроамериканцями. Такими фахівцями є вчителі, медичні працівники (медсестри, лікарі, патронажі), так і поліцейські, соціальні працівники. На підставі результатів 25 окремих напівструктурованих інтерв'ю та двох фокус-групових обговорень з нігерійськими батьками, що мешкають у Великому Лондоні, дослідниця здійснила аналіз досвіду взаємодії нігерійських батьків з британською системою соціального захисту дітей, а також напруженість, що постає з цих взаємодій. Результати висвітлили взаємодію структурних сил раси, влади й культурних відмінностей у процесах мислення та діях учасників. Оминання таких чинників з боку соціальних працівників і поліцейських призводить до подальшого позбавлення прав батьків-афроамериканців на шкоду добробуту сімей (Okroki, 2021).

Окремого осмислення в контексті нашого дослідження потребує досвід Федеративної Республіки Німеччини, де серед доволі цікавих й успішних ініціатив, спрямованих на покращення взаємодії поліції з громадськістю, слід виокремити проєкт «Jet». Зазначена програма, запроваджена 2006 року, полягає у швидкому, реактивному

реагуванні різних суб'єктів превентивної діяльності на насильницьку злочинність у підлітковому середовищі міста. Суть проекту – змінити концепцію діяльності правоохоронних органів для збільшення присутності поліцейських і волонтерів у публічних місцях, передусім у вихідні та святкові дні. Зокрема, з 800 поліцейських міста 90 також є правоохоронцями, які виконують свої обов'язки в цивільному й оперативно повідомляють місцеву поліцію в разі правопорушення (Naida, 2024).

Німецькі дослідники М. Jungblut і J. Jungblut (2022) доводять, що як поліція, так і громадські організації дедалі частіше використовують соціальні мережі для зовнішнього спілкування. З огляду на бюрократичну організацію, соціальні медіа створюють для них відповідний виклик комунікаційного характеру. Результати дослідження авторів демонструють, що поліція здебільшого для одностороннього поширення інформації використовує Twitter, зосереджуючи увагу на головних завданнях, а збір інформації та зв'язки з громадськістю відіграють другорядну роль (Jungblut, M., & Jungblut, J., 2022).

Слід зазначити, що в сучасних умовах запровадження воєнного стану в Україні корисним й актуальним видається досвід німецької поліції у сфері кризової комунікації. На думку німецьких науковців, соціальні медіа протягом останніх років стали доволі важливими для кризової комунікації. Facebook і Twitter – головні платформи для такої комунікації. Завдяки їхнім унікальним можливостям формується відповідний комунікативний стиль поліції. Дослідники виявили, що комунікаційні стратегії поліції різняться за двома типами криз. Зокрема, основна мета поліції під час криз на рівні громади полягає в наданні інформації директивним (односпрямованим) способом, натомість спілкування під час криз на організаційному рівні орієнтовано переважно на діалог, щоб запобігти шкоді репутації (Jungblut, Kumpel, & Steel, 2022).

Аналізуючи досвід Фінляндії, слід констатувати, що у фінському управлінні поліції МВС діє радничий комітет у справах поліції, де поряд з посадовцями цього комітету долучено представників громадськості, профспілок і великих промислово-торговельних фірм, оскільки без їхньої активної підтримки розкриття злочинів і профілактика правопорушень є неперспективною справою.

У Польщі одним з важливих елементів таких принципів роботи поліції, як відкритість і співпраця, є стратегія Community policing як засіб активізації локальних ініціатив у сфері запобігання правопорушенням і як важливий чинник підвищення якості життя територіальних громад.

Позитивним прикладом ефективного впровадження стратегії Community policing є діяльність поліції Швеції, до складу якої входять спеціальні органи: 1) Національна поліцейська рада, яка є ключовим адміністративним і наглядовим органом

поліції; 2) Національне бюро розслідувань; 3) Швецька національна лабораторія судової експертизи; 4) Національна поліцейська академія; 5) Національна служба безпеки; 6) поліцейські органи в межах округів, утворені місцевою владою (Nazymko, Buha, & Kniaziev, 2023).

У цьому контексті С. В. Медведенко (2020) також зазначає, що у Швеції ефективною є взаємодія між поліцією та іншими інституціями (зокрема громадськістю), яка полягає в обміні інформацією та координації зусиль поліції, що відбувається між муніципалітетами й місцевими поліцейськими органами. Задля злагодженого процесу взаємодії в цій країні створено програму «Ефективна координація для гарантування безпеки» (EST), метою якої є зниження рівня та запобігання злочинності, гарантування безпеки шляхом раннього втручання в момент виникнення проблем або запобігання їм (Medvedenko, 2020).

У Чеській Республіці діє інститут поліції громади (міста), що підпорядковується відповідному органу місцевого самоврядування та виконує завдання з охорони безпеки громадян, їхньої власності, регулювання та забезпечення дотримання Правил дорожнього руху, превентивної діяльності із запобігання злочинів, забезпечення нагляду за дотриманням встановлених правил поведінки та чистотою в публічних місцях, розкриття правопорушень, розгляд яких здійснюють на місцевому рівні. Згідно із законодавством Чехії, що регламентує діяльність поліції, передбачено механізм взаємодії між органами й підрозділами поліції та органами місцевого самоврядування і громадськістю у сфері боротьби зі злочинністю. Такий механізм передбачає укладання координаційних угод між територіальними підрозділами поліції та відповідними органами місцевого самоврядування і представниками громадськості. У межах цих угод визначено форми й методи координації взаємодії, розподіл завдань і відповідальності між поліцією та громадою у сфері протидії злочинності та захисту публічного порядку, методологію оцінювання ефективності співпраці, а також питання фінансового забезпечення (Zabozhchuk, 2023).

Проаналізуємо досвід Бельгії в досліджуваній сфері. Передусім зауважимо, що бельгійська поліція має два рівні (федеральний та місцевий), які є автономними й залежать від різних органів влади, своєю чергою забезпечують функціонування інтегрованої поліції. Федеральна поліція опікується забезпеченням демократії в державі, посиленням внутрішньої безпеки та переважно виконує завдання судової та адміністративної поліції. Водночас у своїй діяльності тісно взаємодіє з місцевою поліцією, надаючи їй підрозділам спеціалізовану підтримку. До зони обслуговування місцевої поліції належать один чи декілька муніципалітетів (громад), кожен з яких має один корпус місцевої поліції. У тому випадку, коли до зони обслуговування поліції входять декілька

громад, управління такою зоною покладено на раду громади або поліцейську раду, яка відіграє надважливу роль у діяльності поліції. Зазначена рада, до складу якої входять мер міста і щонайменше один представник від кожної громади, серед іншого визначає штат персоналу, призначає поліцейських зі складу кандидатів, визнаних придатними відбірковою комісією, інших категорій працівників (технічний, адміністративний персонал) тощо. Філософія поліцейської діяльності на рівні громади є визначальною для поліції Бельгії, оскільки спрямована на інтеграцію поліції в спільноту, служіння громадянам і спільний з громадами пошук рішень з огляду на місцеві особливості задля забезпечення правопорядку. Орієнтованість діяльності бельгійської поліції на суспільство реалізується завдяки підходу сервіс-орієнтованого характеру для надання поліцейських послуг, урахування всієї необхідної очікування та потреби громади (Medvedenko, 2019).

Поліція Бельгії, слушно зазначає Х. Солнцева (2021), є однією з найкращих у світі й демонструє один із найвищих рівнів довіри населення до правоохоронців. Місцева та загальнодержавна поліція не залежать одна від одної, підпорядковуються різним органам, що забезпечує автономність двох гілок поліції та позитивно впливає на ефективність поліцейської діяльності в державі. Водночас дві гілки поліції об'єднують зусилля та допомагають одна одній під час виконання покладених на них завдань (Solntseva, 2021).

Безпосередньо в Данії є 14 поліцейських округів разом із Фарерськими островами та Гренландією, у кожному з яких створено окружну раду з питань поліції, до складу якої входять керівник поліції та мери муніципалітетів, які є в складі округу. Окружна рада (що збирається не рідше ніж чотири рази на рік) обговорює та вирішує питання загального характеру щодо діяльності поліцейських сил й організацій у поліцейському окрузі, запобігання злочинності, а також співробітництва між поліцією та місцевою громадою (зокрема план співробітництва). Рада інформує громадськість округу про діяльність поліції. Щороку керівник поліції готує план співробітництва між поліцією та муніципалітетами, іншими державними органами, зацікавленими організаціями, асоціаціями тощо. Після попереднього обговорення в окружній раді план співробітництва офіційно публікують (підтримується імідж поліції шляхом здійснення дистанційного контролю діяльності поліції з боку громади). Налагодження співпраці із запобігання злочинності між поліцією та муніципалітетами округу, соціальними органами, школами й громадами є одним з обов'язків керівника поліції. Також у Данії, як і в деяких інших країнах, активно використовують таку форму взаємодії, як сусідська варта (neighbourhood watch), для гарантування безпеки й запобігання правопорушенням (Zabozhchuk, 2022).

У Китайській Народній Республіці однією з форм взаємодії поліції з громадськістю є своєчасне та неупереджене реагування на повідомлення громадян телефонами «гарячої лінії». Наприклад, в управлінні громадської безпеки Шанхаю та інших великих міст увагу зосереджують на профілактичній роботі з громадськістю. Надзвичайно ефективним є функціонування «гарячої» телефонної лінії щодо розгляду скарг від населення. На думку місцевої поліції, успіху цього заходу сприяє виплата матеріальної винагороди особам, які співпрацюють з поліцією, розміри якої визначають залежно від значущості наданих відомостей (Anisimov, 2023).

Крім того, впливовим фактором є згуртованість мешканців Китаю, які проживають у сусідніх громадах, а також довіра до поліції. На переконання китайських дослідників Z. Han, I. Sun, R. Hu (2017), згуртованість сусідів є шляхом до підвищення рівня довіри суспільства до поліції, оскільки останніми роками як загальна, так і індивідуальна довіра здійснили вагомий позитивний вплив на довіру до поліції КНР. Жінки, люди похилого віку, представники вищих соціальних класів стали частіше довіряти поліції. Лише тісна взаємодія з керівництвом правоохоронних органів може ефективно зміцнити місцеві громади й активно сприяти позитивній взаємодії та соціальним зв'язкам між мешканцями (Han, Sun, Hu, 2017).

Висновки

Отже, досвід організації взаємодії поліції з громадськістю в зарубіжних країнах хоча і є різноманітним та має певні особливості національного характеру, проте охоплює значну кількість спільних ефективних форм і методів. Серед них слід виокремити: стратегію сусідської вarti («Neighborhood Watch») у США й Данії; запровадження у Великій Британії інституту спеціального констебля, у межах якого окремим волонтерам дозволено виконувати відповідні поліцейські функції; створення у Швеції програми «EST» – «Ефективна координація для гарантування безпеки»; схвалення в Німеччині проєкту «Jet», спрямованого на покращення взаємодії поліції з громадськістю та оперативне реагування на насильницьку злочинність у підлітковому середовищі міста; реалізацію програм у сфері профілактики правопорушень із застосуванням практик Community Policing (Польща, Швеція); створення дорадчих органів з безпеки та порядку для забезпечення ефективної взаємодії територіальних органів поліції з представниками громадськості (Фінляндія, Данія, Бельгія) тощо.

На нашу думку, запозичення позитивного досвіду зарубіжних країн позитивно позначиться на рівні взаємодії органів і підрозділів Національної поліції України з громадськістю, що своєю чергою стане ключовим фактором для підвищення безпеки й порядку в країні, боротьби зі злочинністю та профілактики правопорушень у майбутньому.

References

- [1] Anisimov, K.I. (2023). *Interaction between the police and territorial communities on the basis of partnership: administrative and legal dimension* (Doctoral dissertation, Kropyvnytskyi, Ukraine).
- [2] Bakaieva, O., Zmiivskyi, V., Yehorov, S., Stashchak, M., & Shendryk, V. (2021). International experience of citizen engagement in prevention of criminal offences. *Cuestiones politicas*, 39(68), 708-722. DOI: 10.46398/cuestpol.3968.45
- [3] Cheng, T. (2020). Input without Influence: The Silence and Scripts of Police and Community Relations. *Social Problems*, 67(1), 171-189. DOI: 10.1093/socpro/spz007
- [4] Han Z., Sun, I., & Hu, R. (2017). Social trust, neighborhood cohesion, and public trust in the police in China. *Policing-An International Journal of Police Strategies & Management*, 40(2), 380-394. DOI: 10.1108/PIJPSM-06-2016-0096
- [5] Jungblut, M., & Jungblut, J. (2022). Spreading information or engaging the public? The German police's communication on Twitter. *Public Management Review*, 26(2). DOI: 10.1080/14719037.2022.2142653
- [6] Jungblut, M., Kumpel, A., & Steel, R. (2022). Social media use of the police in crisis situations: A mixed-method study on communication practices of the German police. *New Media & Society*. DOI: /10.1177/14614448221127899
- [7] Medvedenko, S.V. (2019). Foreign experience of police interaction with the public using the example of Great Britain and Belgium. *Current problems of the state and law*, 135-142. DOI: 10.32837/apdp.v0i83.125
- [8] Medvedenko, S.V. (2020). *Administrative and legal foundations of interaction between the National Police of Ukraine and the public in law enforcement activities* (Doctoral dissertation, Odesa. Ukraine).
- [9] Naida, V.O. (2024). *Administrative and legal principles of police-public interaction under martial law* (Doctoral dissertation, Kharkiv, Ukraine).
- [10] Nazymko, Ye.S., Buha, H.S., & Kniaziev, S.M. (2023). Foreign experience of cooperation between the police and territorial communities on the basis of partnership. *Legal scientific electronic journal*, 6, 705-707. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-6/166
- [11] Nix, J., Wolfe, S., & Campbell, B. (2018). Command-level Police Officers' Perceptions of the "War on Cops" and De-policing. *Justice Quarterly*, 35(1), 33-54. DOI: 10.1080/07418825.2017.1338743
- [12] Okpokiri, C. (2021). Parenting in fear: Child welfare micro strategies of Nigerian parents in Britain. *British Journal of Social Work*, 51(2), 427-444. DOI: 10.1093/bjsw/bcaa205
- [13] Solntseva, Kh.V. (2021). The experience of the Kingdom of Belgium in the regulatory and legal support of an integrated police service. *Legal scientific electronic journal*, 11, 521-524. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-11/134
- [14] ZaboZhchuk, O.V. (2022). *Administrative and legal principles of interaction between the National Police of Ukraine and local executive authorities and local self-government bodies* (Doctoral dissertation, Khmelnytskyi. Ukraine).
- [15] ZaboZhchuk, O.V. (2023). Peculiarities of police interaction with local authorities and self-government in European countries. *Academic visions*, 18. DOI: 10.5281/zenodo.7895946
- [16] ZaboZhchuk, O.V. (2023). *The National Police of Ukraine with local executive authorities and local self-government bodies*. Kharkiv: Pravo.

Список використаних джерел

- [1] Анісімов К. І. Взаємодія поліції та територіальних громад на засадах партнерства: адміністративно-правовий вимір : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2023. 215 с.
- [2] Bakaieva O., Zmiivskyi V., Yehorov S., Stashchak M., Shendryk V. International experience of citizen engagement in prevention of criminal offences. *Cuestiones politicas*. 2021. No. 39 (68). P. 708–722. DOI: 10.46398/cuestpol.3968.45
- [3] Cheng T. Input without Influence: The Silence and Scripts of Police and Community Relations. *Social Problems*. 2020. No. 67 (1). P. 171–189. DOI: 10.1093/socpro/spz007
- [4] Han Z., Sun I., Hu R. Social trust, neighborhood cohesion, and public trust in the police in China. *Policing-An International Journal of Police Strategies & Management*. 2017. No. 40 (2). P. 380–394. DOI: 10.1108/PIJPSM-06-2016-0096
- [5] Jungblut M., Jungblut J. Spreading information or engaging the public? The German police's communication on Twitter. *Public Management Review*. 2022. No. 26 (2). DOI: 10.1080/14719037.2022.2142653
- [6] Jungblut M., Kumpel A., Steel R. Social media use of the police in crisis situations: A mixed-method study on communication practices of the German police. *New Media & Society*. 2022. DOI: 10.1177/14614448221127899
- [7] Медведенко С. В. Зарубіжний досвід взаємодії поліції з громадськістю на прикладі Великобританії та Бельгії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. С. 135–142. DOI: 10.32837/apdp.v0i83.125

-
- [8] Медведенко С. В. Адміністративно-правові основи взаємодії Національної поліції України з громадськістю в правоохоронній діяльності : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Одеса, 2020. 283 с.
- [9] Найда В. О. Адміністративно-правові засади взаємодії поліції з громадськістю в умовах воєнного стану : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2024. 236 с.
- [10] Назимко Є. С., Буга Г. С., Князев С. М. Зарубіжний досвід взаємодії поліції та територіальних громад на засадах партнерства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 705–707. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-6/166
- [11] Nix J., Wolfe S., Campbell B. Command-level Police Officers' Perceptions of the «War on Cops» and De-policing. *Justice Quarterly*. 2018. No. 35 (1). P. 33–54. DOI: 10.1080/07418825.2017.1338743
- [12] Okpokiri C. Parenting in fear: Child welfare micro strategies of Nigerian parents in Britain. *British Journal of Social Work*. 2021. No. 51 (2). P. 427–444. DOI: 10.1093/bjsw/bcaa205
- [13] Солнцева Х. В. Досвід Королівства Бельгії щодо нормативно-правового забезпечення інтегрованої поліцейської служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 521–524. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-11/134
- [14] Забожчук О. В. Адміністративно-правові засади взаємодії Національної поліції України з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування : дис. ... д-ра філософії 081 «Право». Хмельницький, 2022. 277 с.
- [15] Забожчук О. В. Особливості взаємодії поліції з органами місцевої влади та самоврядування в країнах Європи. *Академічні візії*. 2023. Вип. 18. DOI: 10.5281/zenodo.7895946
- [16] Забожчук О. В. Взаємодія Національної поліції України з місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування : монографія. Харків : Право, 2023. 248 с.
-

KOLLER Yurii

PhD in Law, Senior Research Fellow, Senior Research Fellow of the Research Laboratory on State-Building and Law Enforcement Problems of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9848-2348>

FOREIGN EXPERIENCE OF INTERACTION BETWEEN THE POLICE AND THE PUBLIC

Abstract. *The article analyzes the experience of foreign countries in organizing the interaction of police bodies and units with the public. The foreign experience of the United States of America, Great Britain, Germany, Sweden, Belgium, Denmark, the Czech Republic, Poland, Finland, and the People's Republic of China in the interaction of the police with the public is analyzed and summarized. It is emphasized that the study of foreign experience is important and useful with the subsequent borrowing of positive developments in the field under study. The successful experience of foreign countries will contribute not only to the activation of scientists and lawmakers for future scientific and legislative initiatives on this issue, but also at the same time help in its solution, relying on the successful experience of other countries. The emphasis is on the fact that in the current conditions of Ukraine's integration into the European community, there is a need to implement relevant European and international standards in the field of functioning of public authorities, including the interaction of the National Police of Ukraine with the public. According to the results of the analysis, it is proposed to pay attention to such achievements from the experience of individual countries as: legislative approval of initiatives to: ensure the right of community representatives to independently create law enforcement agencies on their territory (USA, Denmark); allow volunteers to perform certain police functions (Great Britain); introduce relevant advisory bodies to effectively ensure close interaction between the police and the public to ensure security and order, as well as prevent crimes in cities (Belgium, Denmark, Finland); create relevant programs and projects aimed at improving the interaction of public representatives with police agencies and units, such as "EST" (Sweden) and "Jet" (Germany); effective implementation of Community Policing practices aimed at preventing crimes (Poland, Sweden), etc.*

Keywords: *the police; the public; foreign experience; interaction; cooperation.*

DOI: 10.33270/0525676812.5
УДК 343.3:349.4:342.9:35.077.3

ВАВРИШ Андрій

кандидат юридичних наук, докторант науково-дослідної лабораторії з протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7188-9570>

ЦИФРОВЕ ВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано цифрове врядування у сфері містобудування як потенційний інструмент декриміналізації будівельної діяльності. Обґрунтовано, що запровадження електронних сервісів, як-от платформи *e-construction* не забезпечить зменшення кількості правопорушень або підвищення прозорості, якщо правова нормативна база є фрагментованою, колізійною або нестабільною. Посилена увага зосереджена на явищі цифрової латентності – прихованих формах бездіяльності, які не зафіксовано в системах, однак вони мають кримінологічне значення. Проведено огляд нормативної архітектури у сфері землекористування та містобудування, виокремлено джерела правової невизначеності, які унеможливають персоніфікацію відповідальності або сприяють блокуванню рішень. Запроваджено поняття регуляторної імітації, коли цифрова система зовні демонструє прозорість, але фактично фіксує лише процедурні дії без правового результату. Платформу *e-construction*, хоч і адмініструє інституція з високим рівнем довіри – Державна інспекція архітектури та містобудування України, проте вона функціонує в середовищі нормативного реверсу та обмеженої міжвідомчої інтеграції. Здійснено порівняльний аналіз цифрових сервісів у Сингапурі, Естонії, Нідерландах та Грузії. З'ясовано, що ключовими факторами їх ефективності є: повна інтеграція реєстрів, стабільність правозастосування, обов'язковість *audit trail*, автоматичне виявлення аномалій. Запропоновано рекомендації до кримінального та адміністративного законодавства, зокрема впровадження інституту «цифрової службової недобросовісності», закріплення незворотності дозволів і алгоритмізація кримінологічної профілактики. Сформовано висновок, що цифровізацію слід розглядати не як формальну автоматизацію, а як інструмент формування правової певності та нової архітектури довіри.

Ключові слова: цифрове врядування; *e-construction*; правова певність; цифрова латентність; містобудівна діяльність; декриміналізація; регуляторна імітація; інституційна відповідальність; кримінологічна профілактика; адміністративна бездіяльність.

Рекомендоване посилання:

Вавриш А. Цифрове врядування у сфері містобудування як інструмент декриміналізації будівельної діяльності. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 35–43. DOI: 10.33270/0525676812.5

Вступ

Цифровізація сфери публічного управління в Україні є не лише інструментом технічної модернізації, а й елементом кримінально-правової політики, що потенційно здатна зменшити рівень правопорушень через підвищення прозорості, підзвітності та правової визначеності. Особливо це актуально у сфері містобудування – галузі з історично високим рівнем латентної корупції, тіньових домовленостей (*Corruption Perceptions Index...*, 2023) та фрагментованого правозастосування.

Формальне впровадження електронних сервісів, як-от системи *e-construction* під адмініструванням Державної інспекції архітектури та

містобудування України (далі – ДІАМ) супроводжується деклараціями про автоматизацію (*Law of Ukraine*, 2011), зменшення людського чинника. Однак аналіз засвідчує, що цифрові платформи є переважно інфраструктурною оболонкою, яка працює з уже наявними неузгодженими нормативними джерелами. Саме ця внутрішня неузгодженість між землею і містобудуванням, класифікаторами й фактичним використанням, дією і бездіяльністю органів формує нову кримінологічну загрозу – цифрову латентність.

В Україні 2023 року зареєстровано понад 2,7 тис. кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності (*Official statistical data...*), однак лише незначна частина з них стосувалася

порушень у сфері будівництва чи землекористування, і ще менше справ було доведено до вироку. Це свідчить не про відсутність порушень, а про неефективність інструментів виявлення, фіксації та кваліфікації. Натомість у суспільному сприйнятті саме забудовник чи інвестор є джерелом ризику, а держава – суб'єктом імунітету (Corruption Perceptions Index...).

Водночас цифрова трансформація за відсутності правової певності не виконує очікуваної функції. Дані, які вносять до цифрових реєстрів, нерідко базуються на неуніфікованих або суперечливих джерелах, змінюваних класифікаторах, ретроспективних намірах радянського зразка. Це створює феномен регуляторної імітації, коли зовні наявна система прозора, однак її політика не унеможлиблює, а лише фіксує структурні дисфункції.

Мета статті – дослідити, чи виконує цифрове врядування в Україні роль інструменту декриміналізації у сфері містобудування. Для цього проаналізовано нормативну архітектуру, визначено форми інституційної бездіяльності, запроваджено поняття цифрової латентності та здійснено порівняльний аналіз із системами інших держав. Як висновок, запропоновано нові межі правового мислення: цифрове врядування як гарантія правової визначеності, а не лише як платформа автоматизації дій.

Огляд нормативної архітектури у сфері містобудування та землекористування. Нормативну архітектуру, що регулює сферу містобудування в Україні, історично сформовано на перетині кількох правових масивів. Передусім це земельне законодавство, яке базується на Земельному кодексі України (Law of Ukraine, 2011), Законі України «Про державний земельний кадастр» (Resolution of the Cabinet of Ministers..., 2020), нормативних актах щодо цільового призначення земель, порядку їх відведення та обігу. Паралельно існує містобудівне законодавство – Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», підзаконні акти Кабінету Міністрів України (Law of Ukraine, 2011) і нормативи Міністерства розвитку громад та територій України.

Окремим блоком винесено систему класифікаторів, зокрема, Класифікатор видів цільового призначення земель (КВЦПЗ) (Law of Ukraine..., 2001; Classifier of land...) і Класифікатор будівель і споруд (ДК 018-2000). Вони є основою для юридичної кваліфікації об'єктів, проте не завжди відповідають практичним функціям забудови або сучасним формам багатофункціонального використання нерухомості.

З 2020 року в Україні формально почав діяти новий етап цифрової трансформації містобудування, а саме з утворенням Державної інспекції архітектури та містобудування (ДІАМ) (Resolution of the Cabinet of Ministers..., 2020) на основі постанови КМ України № 1340. Водночас із цим було

запущено Єдину державну електронну систему у сфері будівництва (ЄДЕССБ) (Order of the Ministry of Strategic..., 2021), яка покликана забезпечити прозорість і уніфікацію процедур. Однак ця система й досі не функціонує частково через фрагментарність джерел, ручне адміністрування окремих етапів, різномірність даних.

Проблема поглиблюється через брак системного поєднання земельного й містобудівного законодавства: часто земельна ділянка, що підлягає певному режиму використання, з погляду містобудівної документації, не підпадає під передбачену функцію забудови. Це породжує юридичну суперечність, коли правовий статус об'єкта різниться залежно від того, з якого реєстру або відомства сформовано його оцінку.

Додатковим джерелом нестабільності є ретроспективні правовідносини, позаяк значну частину земельних відводів було здійснено ще в період СРСР або до прийняття чинного Земельного кодексу України (Law of Ukraine..., 2001), коли не існувало правового інституту цільового призначення. У таких випадках правова оцінка нині ґрунтується не на фактичному функціональному використанні, а на пізніше встановлених формальних категоріях, що зумовлює численні судові спори та паралізує будівельну діяльність.

Отже, навіть за наявності цифрової платформи, як-то e-construction повноцінної правової визначеності бракує. Платформа працює на вхідних даних, які можуть бути нормативно неузгодженими, конфліктними або неповними. Це і є першопричиною, чому цифровізація в українських умовах поки не виконує своєї функції як інструменту декриміналізації, а лише констатує розрив між нормативним і фактичним правовим середовищем.

Регуляторна імітація та цифрова латентність. Попри проголошену реформу цифрового врядування у сфері містобудування, на практиці ключовою проблемою є відсутність справжньої функціональності системи щодо забезпечення правової певності, відповідальності та прозорості. Формально запроваджені сервіси, як-то e-construction стають цифровою вітриною, яка зовні відповідає вимогам автоматизації, однак фактично дублює або паралізує старі інституційні процеси.

Це явище можна визначити як регуляторну імітацію – ситуацію, коли державні інститути функціонують за ознаками, а не по суті (Sukhan, & Senko, 2025). Цифрова платформа реєструє дії, проте не гарантує обов'язковості їх здійснення. Наприклад, документи завантажують у систему без подальшого руху; рішення ухвалюють за межами цифрової логіки; відмови або погодження не мають єдиного уніфікованого шаблону. Тож, цифрова інфраструктура лише фіксує наявність бюрократичного «сліду», а не трансформує інституційну поведінку (Buhera, 2022).

У цьому контексті постає феномен цифрової латентності, коли правопорушення або зловживання не фіксують у системі, бо суб'єкт не діє взагалі. В електронному середовищі «невчинення дії» (наприклад, несвоєчасне внесення даних, відсутність відповіді, свідоме уникнення підпису) стає способом прихованого саботажу або уникнення відповідальності. Тобто брак цифрового сліду тут не означає відсутність правопорушення, а лише неможливість його фіксації.

Ключовим фактором цифрової латентності є неперсоніфікована відповідальність. Багато функцій платформи e-construction поділено між відомствами, однак жодне з них не має чіткої обов'язковості або KPI на кожному етапі, що дає змогу інституціям зберігати колективну бездіяльність або симулювати участь у процесі. Водночас через розподіл повноважень інвестор або суб'єкт звернення не має механізму оскарження дій конкретного посадовця.

Наслідком є відтворення тієї самої криміногенної логіки, яка характерна для паперової моделі – лише замаскованої під цифрову. Справжня диджиталізація мала б забезпечувати: повне трасування дій (audit trail), автоматичну фіксацію порушень строків, створення маркерів ризику та сигнальних алгоритмів, персоніфікацію відповідальності на рівні кожної дії або бездіяльності.

Відсутність цих інструментів робить платформу «мовчазною» в разі вчинення злочину – вона не свідчить, бо не бачить. Тобто цифрова латентність – це не технологічна хиба, а кримінологічна загроза, яка створює нове середовище правової непевності.

Теорія правової певності як основа декриміналізації. Правова певність (Rechtsklarheit) – одна з ключових доктрин правової держави, яка гарантує, що правила гри в суспільстві є зрозумілими, передбачуваними, стабільними й однаково застосовуваними. Вона є основою легітимності кримінального права, оскільки дає змогу особі чітко усвідомлювати межі дозволеного та розуміти наслідки своїх дій або бездіяльності.

У сфері містобудування відсутність правової певності не лише ускладнює реалізацію прав суб'єктів, а й створює нові ризики криміналізації. Забудовник, інвестор або архітектор можуть діяти в межах затверджених документів, які згодом можуть бути визнані недійсними або суперечливими через зміну класифікаторів, позицій регулятора або перехід до іншої редакції нормативного акта. У таких умовах суб'єкт потрапляє в пастку правового реверсу, коли вже реалізовані рішення визнають небажаними, а юридичну оцінку змінено заднім числом.

Теоретична парадигма правової певності передбачає наявність таких елементів: чіткість нормативного регулювання (без суперечливих трактувань), стабільність правозастосування (відсутність адміністративного реверсу), перед-

бачуваність санкцій (залежно від вчиненого діяння, а не позиції органу), персоніфікація відповідальності (конкретна посадова особа, а не орган «в цілому»).

На практиці ж в Україні існує розрив між нормативною формою та реальним правозастосуванням. На цьому акцентовано у вітчизняних дослідженнях цифрової трансформації законодавства, зокрема в роботі (Lutsenko, & Pikulia, 2024). Наприклад, орган місцевого самоврядування може видати містобудівні умови, які згодом самостійно ж ініціює скасувати через підпорядкований департамент або прокурора. Судова система не завжди розглядає зміщення відповідальності між органами як порушення принципу законності.

У цифровому середовищі цей розрив поглиблюється: наявність платформи не означає наявність єдиної логіки. Дані подають у систему, яка не перевіряє на предмет колізій, дублювання або нормативної неузгодженості. Отже, платформа фіксує формальні кроки, однак не гарантує правової певності – як інституційного результату.

З кримінологічного погляду, правова певність – це бар'єр проти випадкової або штучної криміналізації. Там, де система діє зрозуміло й прозоро, значно менше підстав для тиску, маніпуляцій або використання кримінального права як інструменту адміністративного впливу.

У німецькій, естонській, а також сингапурській моделі цифрового управління правова певність формалізована через обов'язкову логіку процедури (неможливість пропустити крок), обов'язкове фіксування результату кожної дії, неможливість винесення рішення без audit trail, публічну перевірку відповідності документів і дозволів.

Застосування таких підходів в українській практиці могло б значно знизити ризики криміналізації дій забудовника й перевести акцент з особи на якість і прозорість процедури. У такій моделі об'єктивний алгоритм заміщує суб'єктивну оцінку, що і є найкращою формою профілактики правопорушень у середовищі цифрового врядування.

Цифровізація як форма кримінологічної превенції. Цифровізація публічного управління має не лише сервісну функцію, а й превентивний потенціал (Digital Government Assessment..., 2023) у кримінологічному сенсі (Law of Ukraine..., 2022; Preventing Public Sector...). Правильно побудована цифрова архітектура може не просто автоматизувати дії, а й унеможливити або виявити злочин до того, як його буде вчинено, через вбудовані механізми верифікації, маркування ризиків і фіксацію всіх операцій (Government Survey..., 2024).

У цьому контексті важливо зазначити про так звану цифрову обов'язковість – нову форму правової поведінки, коли дії суб'єкта (чи органу) неможливі поза системою (Lutsenko, & Pikulia, 2024). Погляди на інституційне оформлення цієї обов'язковості ґрунтовно висвітлено в роботі

Сухана та Сенька, які аналізують юридичні передумови формування електронного урядування в Україні як правової реальності, а не декларативної форми (Sukhan, & Senko, 2025).

Audit trail як основа для контролю.

Центральним елементом такої системи є audit trail – автоматичний цифровий слід, що документує кожен крок, зміну або ухвалене рішення. Audit trail не лише дає змогу відтворити хронологію дій, а й унеможливорює безкарне редагування, підроблення або знищення документів. У Сингапурі або Естонії фальсифікацію цифрового запису прирівняно до службового підроблення, а відсутність запису – до умисного приховування. Це переводить цифрову платформу з технічного рівня – на рівень кримінальної відповідальності.

Ризик-маркетинг і алгоритмічний моніторинг. Цифрові системи можуть бути оснащені алгоритмами раннього попередження – виявлення патернів ризикованої поведінки. Наприклад, надмірна кількість відмов від одного органу, повторювані формальні зауваження, системне порушення строків надання дозволів, завантаження незавірених документів. Такий підхід не лише запобігає злочину, а й знижує рівень латентності, оскільки розширює видимість ризикових дій.

Персоніфікація як ключ до відповідальності. Серед причин безкарності у сфері містобудування є відсутність чіткої прив'язки рішень до конкретних посадових осіб. У цифровій системі це можна й має бути змінено – кожна дія повинна бути верифікована електронним підписом, віднесена до відповідального органу та службовця, зафіксована з датою, часом і метою.

У такій моделі цифрове середовище стає правовим доказом, а не лише реєстратором подій.

Запобігання як цифрова функція. Цифровізація – це форма запобігання, а не лише реєстрації. У моделі, де всі дії прозорі, зафіксовані й пов'язані з відповідальними суб'єктами, зникає простір для маніпуляції, блокування або штучного саботажу. Якщо система не лише приймає документи, а й обчислює ризики, фіксує кожну затримку, маркує аномалії, то вона сама стає елементом кримінально-правового порядку. Це і є суто цифрова превенція.

Платформа e-construction: можливості й обмеження

Платформа e-construction, адміністрована ДІАМ (Resolution of the Cabinet of Ministers..., 2020), декларують як центральний компонент цифрової трансформації містобудівної сфери в Україні. Вона покликана забезпечити прозорість процедур, мінімізувати людський чинник, автоматизувати ухвалення рішень і створити передумови для зниження корупційних ризиків (Digital Government Index..., 2023). Проте аналіз практичного функціонування системи виявляє як її сильні сторони, так і системні обмеження, що заважають

реалізувати її потенціал як кримінологічно-превентивного інструменту.

Функціональні переваги: 1) єдиний цифровий простір: інтеграція сервісів; 2) доступність у режимі 24/7: усі мають змогу взаємодіяти без фізичної присутності; 3) цифровий підпис; 4) можливість моніторингу заявок у реальному часі: зменшення адміністративного свавілля.

Неповнота інтеграції реєстрів. Платформа e-construction досі не забезпечує повноцінної інтеграції (Order of the Ministry of Strategic..., 2021) з низкою ключових державних реєстрів, необхідних для ефективного контролю, міжвідомчої верифікації та кримінологічної профілактики.

Зокрема, система не має прямої автоматизованої інтеграції або уніфікованого обміну даними з такими реєстрами: Державний земельний кадастр (ДЗК) (Law of Ukraine..., 2011) – не дозволяє в режимі реального часу перевіряти межі, площу, право власності та цільове призначення земельної ділянки; Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (ЄДР) – ускладнює повну ідентифікацію учасників будівельного процесу; Реєстр охоронних зон та об'єктів культурної спадщини (Мінкульт) – забороняє доступ до актуалізованої охоронної документації, створює ризики затримок, суперечливих рішень і помилок відмов; Геоінформаційна система просторового планування – ще не використовується як джерело верифікації правових режимів територій; Реєстри спеціалізованих дозволів та обмежень (ДСНС, Украворух тощо) – часто функціонують поза логікою ЄДЕССБ.

Водночас e-construction повністю адмініструє внутрішній реєстр дозвільних документів у сфері будівництва, зокрема: МУО, будівельні паспорти, дозволи на виконання будівельних робіт, сертифікати про прийняття об'єкта в експлуатацію (Law of Ukraine, 2011). Цей компонент функціонує централізовано під контролем ДІАМ і є прикладом найпросунутішого елементу системи, що демонструє високий рівень прозорості, доступності й стабільності.

Однак неповна інтеграція з іншими критичними реєстрами перешкоджає створенню єдиного юридично цілісного середовища. Тому, платформа не здатна самостійно перевіряти повноту або обґрунтованість вхідних даних і змушена покладатися на декларативну відповідальність заявника. Це знижує її кримінологічний потенціал і не дає змоги бути справжнім «запобіжником» у запобіганні порушенням.

Відсутність інституційної логіки контролю. Наразі система не відстежує автоматично строки розгляду заявок, не сигналізує про надмірну кількість відмов або порушень, не генерує попередження в разі відсутності відповідей органів. Отже, будь-яка інституційна бездіяльність перебуває поза увагою платформи, що створює сприятливе середовище для цифрової латентності.

Відсутність принципу персоніфікованої відповідальності. Хоча дії в системі засвідчуються електронним підписом, однак вони не фіксують суб'єкта на кожному етапі процедури, не мають audit trail із прив'язкою до конкретного службовця, не дають змоги встановити, хто саме відповідальний за відмову або затримку. У результаті відповідальність за адміністративне порушення не встановлено, що унеможливорює і дисциплінарне, і кримінальне переслідування.

Ручний режим і наявність «паралельної реальності». Попри формальну цифрову оболонку, рішення часто приймають поза системою, на папері або у вигляді службових записок, платформу використовують лише як формальну точку обліку, без реального впливу на процес. У результаті цифровізація стає ритуальною, а не процедурною і не може захистити права учасників, не створює запобіжників проти зловживань.

Невизначеність у трактуванні даних і зворотна дія норм. Існує ризик реверсу дій, коли: раніше видані дозволи переглядають через зміну класифікатора; законодавство тлумачать «по-новому», однак застосовують його до старих справ; органи вдаються до трактування «намірів» замість дотримання правового принципу, згідно з яким громадяни можуть діяти у спосіб, не заборонений законом. Це підриває конституційну логіку захисту прав власності та створює ризик системного зловживання з боку регулятора.

Платформа e-construction – важливий інструмент цифрової присутності держави у сфері містобудування. Проте її функціональна обмеженість, фрагментарність інтеграції, відсутність правової логіки та механізмів контролю не дають змоги вважати її повноцінним інструментом декриміналізації. Станом на зараз вона залишається інституційно нейтральною оболонкою, яка фіксує дії, але не впливає на їх якість або законність.

Порівняльний аналіз міжнародних систем. Досвід країн, які успішно впровадили цифрові платформи у сфері будівництва, демонструє, що ефективність таких систем залежить не лише від технологічної архітектури, а й від інституційного дизайну, логіки контролю, правової визначеності та повноти інтеграції з іншими державними сервісами. Системи, які стали інструментами зменшення корупції та підвищення довіри, мають такі спільні риси: повну інтеграцію з земельними, податковими, будівельними й охоронними реєстрами; audit trail як обов'язкову компоненту дій службових осіб; фіксацію відповідальності та автоматичне маркування ризиків; зрозумілу інтерфейсну логіку для громадянина; стабільну правову межу, яка не допускає реверс рішень.

Розглянемо приклади систем, які стали еталонами у своїх країнах.

Сингапур запустив нову версію своєї платформи CORENET X 2023 року (Singapore Building...). CORENET X у Сингапурі забезпечує

повну цифрову інтеграцію процесу, автоматичну валідацію та обов'язковий audit trail. Це дало змогу скоротити строки узгоджень у 5 разів і знизити кількість ручних перевірок на 90 %.

У Естонії діє X-Road – національна платформа обміну даними між усіма державними реєстрами (Estonian Information System...). Вона не є окремою будівельною платформою, однак дозволяє будь-якій спеціалізованій системі безплатно взаємодіяти через єдиний стандарт. У будівництві це дає змогу подавати заявки в одне вікно, але отримувати відповіді з 12+ органів; фіксувати затримки й відповідальних через публічний трекінг; позбутися паперових довідок – реєстри самі «розмовляють» між собою.

2024 року Нідерланди перейшли до єдиної платформи Omgevingsloket, що об'єднує планування територій, екологічні дозволи, архітектурні погодження, інженерну інфраструктуру (Estonian Information System...). Сутність системи – єдиний інтегрований дозвіл (Omgevingsvergunning), який охоплює всі аспекти діяльності. Система містить інтелектуальний модуль, що виявляє конфлікти між документами. Процедура відмови потребує чіткого логічного обґрунтування; скарга на це може бути розглянута у спеціалізованому цифровому апеляційному модулі.

У Грузії впроваджено спрощену модель Smart Permit (Georgia Ministry of Economy...), де базовий принцип – довіра до заявника, а контроль здійснюють постфактум: дозволи автоматично надають, якщо немає перешкод за 10 робочих днів. Попри простоту, ця система дала змогу зменшити адміністративне навантаження та зосередити контроль на проблемних кейсах.

Що ж ключове? Успіх цифрових систем пов'язаний не з тим, чи є у країни окрема «будівельна платформа», а з тим, як побудовано інституційну відповідальність і логіку взаємодії: інтеграція всіх реєстрів – запорука правової певності; автоматизація перевірок і відмов – бар'єр до маніпуляцій; прозорий трекінг кожної дії – основа персональної відповідальності; чіткий строк, чіткий наслідок, чіткий підпис – гарантії прав громадянина. Україна має потужний технічний старт, однак правова логіка взаємодії платформ і суб'єктів є незавершеною. Саме її слід надбудувати, використовуючи міжнародний досвід.

Кримінологічні наслідки правової невизначеності. Правова невизначеність у сфері містобудування – це не лише дискомфорт для бізнесу, а й повноцінне джерело криміногенних ризиків. Йдеться не про пряме порушення, а про створення умов, у яких правопорушення важко ідентифікувати; відповідальність розсіюється; інвестор втрачає захист; держава використовує інструменти впливу поза законом або зловживає процедурною перевагою.

Кримінальна відповідальність. Згідно з даними, узагальненими в межах попереднього дисертаційного дослідження автора, у сфері

будівництва та землекористування в Україні кількість кримінальних проваджень, відкритих щороку, становить близько 1500–1800; справ, що доходять до суду, – менше ніж 10 %; вироків – менше ніж 3 %, і з них більшість – умовні або без реального покарання.

Для порівняння, у справах про крадіжки чи шахрайства ці показники вищі у 5–7 разів; у податкових злочинах – у 3 рази. Це означає, що будівельна сфера – одна з найкриміналізованіших у публічному дискурсі, але найменш карана на практиці. Така диспропорція свідчить не про чесність системи, а про використання кримінального процесу як інструменту тиску; процесуальні маніпуляції без мети правосуддя; відсутність механізмів доказування або правової визначеності.

Колегіальна безвідповідальність органів влади. Серед особливостей містобудівної сфери є те, що ключові рішення ухвалюють колегіальні або багаторівневі органи: ради з питань охорони пам'яток при Мінкульті, місцеві ради, департаменти архітектури (архітектурно-містобудівні ради при них), дозвільні комісії. Тому, не можна чітко визначити відповідального за конкретне рішення; органи відмовляються визнавати дії своїх попередників; зміна політичного керівництва – зміна правозастосування. Така поведінка суперечить принципу правової певності та створює криміногенну основу, адже правила змінюються заднім числом, а суб'єкт залишається беззахисним.

Економічні наслідки для інвестора. У результаті правової невизначеності інвестор втрачає право на прогнозоване завершення проекту; наявний ризик зупинення, скасування, блокування рішення, що фактично не обмежується в часі; судовий спір може бути ініційований будь-коли, незалежно від стадії реалізації; жодна цифрова система не гарантує збереження прав, навіть якщо документи були чинними на момент ухвалення рішення. Це блокує залучення капіталу, фінансування та реалізацію інфраструктурних проектів (Doing Business..., 2020). У випадках, де задіяна судова система, відповідальність фактично переносить на самого інвестора або забудовника, тоді як органи влади не несуть жодного процесуального чи фінансового ризику.

Логіка репресії замість логіки права. Правова невизначеність створює ситуацію, коли система не запобігає порушенням, а чекає моменту для «удару»; відсутність дозволу – підстава для кримінального провадження; зміна позиції регулятора – підстава для втрати активу; цифрова система – формальний реєстратор, а не захисник прав. Отже, правова невизначеність не є нейтральним середовищем, вона активно продукує правові конфлікти, часто на шкоду добросовісній стороні (Buhera, 2022). І саме тому її слід розглядати як окрему кримінологічну

загрозу, яка потребує відповідного інституційного й нормативного реагування.

Правова невизначеність створює умови для латентних порушень, маніпуляції та слабого захисту інвестора. Судова практика демонструє велику диспропорцію між кількістю справ і реальними вирокami, що свідчить про використання кримінального процесу як інструменту тиску.

Саме тому боротьба з правовою невизначеністю має бути визнана елементом кримінологічної політики, а цифрові системи не лише технічними платформами, а й інструментами правової стабільності та запобігання зловживанням.

Пропозиції щодо правової та інституційної інтеграції. Сформована в роботі аналітика дає змогу окреслити конкретні кроки (Anti-corruption and integrity..., 2022), які мають бути здійснені для того, щоб цифрове врядування у сфері містобудування перетворилося на реальний інструмент декриміналізації. Ідеться не лише про модернізацію системи e-construction, а й про побудову цілісної нормативної, адміністративної й кримінально-правової логіки, яка забезпечує правову певність, захист добросовісного учасника й унеможливує латентні форми службової бездіяльності.

Законодавчі пропозиції. Законодавчо закріпити незворотність дозволів, виданих до моменту змін у класифікаторах чи процедурі. Дозвіл, отриманий відповідно до чинного на дату звернення регулювання, не може бути скасований або переглянутий, якщо не встановлено шахрайства або підроблення.

Визначити в законі поняття перехідного періоду цифрової трансформації, протягом якого органи влади не мають права обмежувати реалізацію прав, набутих у паперовій або гібридній формі.

Запровадити обов'язкову фіксацію мотивів відмов у цифровій системі з уніфікованим переліком причин (Law of Ukraine..., 2011) та автоматичною їх публікацією.

Інституційна інтеграція. Забезпечити повноцінну інтеграцію e-construction з іншими реєстрами, включаючи Державний земельний кадастр (ДЗК) (Law of Ukraine..., 2011), реєстр об'єктів культурної спадщини, геоінформаційну систему просторового планування, спеціалізовані бази ДСНС, Міндовкілля, Украврооруху.

Визначити на рівні підзаконних актів інституційні межі відповідальності: кожна дія або бездіяльність у цифровій системі має бути прив'язана до посадової особи.

Створити механізм автоматичної верифікації ризиків (Preventing Public Sector): виявлення патернів формальних відмов, затримок, системного недотримання строків.

Кримінологічна та цифрова профілактика. Запровадити поняття цифрової службової недобросовісності (Law of Ukraine, 2022) – як форму ухилення посадової особи від обов'язкових дій у

цифровому середовищі з метою саботажу або блокування прав заявника.

Внести до КК України нову статтю (наприклад, 367¹, яка логічно продовжить блок про службову відповідальність у контексті сучасних викликів, зокрема, саботажу цифрової трансформації): «Перешкоджання функціонуванню критично важливого державного цифрового сервісу».

Визначити в КПК України, що відсутність цифрової дії службової особи у встановлений строк вважається ознакою службового правопорушення.

Комунікаційна політика. Запровадити публічну карту ризиків: кейси відхилення від процедур, масові відмови, затримки, які можна оскаржити автоматизовано.

Ці кроки дадуть змогу не лише модернізувати технічну платформу, а й змінити логіку правозастосування – від реверсивного, формального та персоналізованого вибіркового – до системного, превентивного та прозорого.

Висновки

Цифрове врядування у сфері містобудування в Україні у вигляді платформи e-construction стало одним із символів адміністративної трансформації. Утім, факт запровадження електронного інтерфейсу ще не означає зміни інституційної логіки. Аналіз функціонування системи, супутнього правового поля та правозастосування засвідчує, що відсутність правової визначеності, розмитість відповідальності, дублювання та суперечливість нормативів є джерелами криміногенності навіть у цифровому середовищі.

Встановлено, що ефективна цифрова система повинна відповідати щонайменше трьом критеріям: 1) інституційна узгодженість (інтеграція з іншими реєстрами, стабільні правові межі, уніфіковані процедури); 2) прозорість і персоніфікація (audit trail, електронний підпис, аналітика ризиків); 3) правова певність (незворотність дозволів, захист набутого права, відсутність правового реверсу).

У поточному вигляді e-construction є архітектурно спроможною, але юридично обмеженою платформою. Вона фіксує дії, однак не забезпечує гарантій. Відсутність чітких меж відповідальності, непрозорість алгоритмів рішень і вплив ретроспективних тлумачень роблять систему нездатною виконувати роль запобіжника зловживань або профілактики злочинів.

Виходом з цього стану має стати глибока правова та інституційна інтеграція цифрових систем з кримінально-правовими механізмами. Це передбачає: реформу відповідальності за саботаж цифрових реформ; розробку нових норм КК України (наприклад, ст. 367¹); упровадження презумпції правомірності дій забудовника за наявності чинного дозволу; конституційне переосмислення відносин між цифровою системою й правом особи діяти у спосіб, не заборонений законом.

Цифровізація — це не лише інструмент сервісу, а архітектура довіри, яка має стояти на фундаменті правової певності, передбачуваності, відповідальності та законності. Саме в такому форматі вона може стати дієвим засобом декриміналізації та впровадження прозорих інвестиційних процесів у сфері будівництва в Україні.

References

- [1] Anti-corruption and integrity. (2022). *OECD*. Retrieved from <https://www.oecd.org/gov/ethics/integrity-review-of-ukraine.htm>
- [2] Buhera, S.I. (2022). Prevention of corruption and organized crime in the context of digital transformation. *Implementation of state anti-corruption policy in the international dimension: materials of the VII International Scientific and Practical Conference* (pp. 23-25). Kyiv: NAVS, Retrieved from https://www.navs.edu.ua/files/antykoriupsia/2022/materialy_konf_081222.pdf
- [3] Classifier of land use types. *State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre*. Retrieved from <https://land.gov.ua>
- [4] Corruption Perceptions Index 2023. *Transparency International Ukraine*. Retrieved from <https://cpi.ti-ukraine.org>
- [5] Digital Government Assessment: Ukraine. (2023). *World Bank*. Retrieved from <https://documents.worldbank.org>
- [6] Digital Government Index 2023. *OECD*. Retrieved from <https://www.oecd.org/gov/digital-government-index.htm>
- [7] Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies. *World Bank*. Retrieved from <https://www.openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32436>
- [8] Dutch Government. *Omgevingsloket*. Retrieved from <https://www.omgevingsloket.nl>
- [9] eGovernment Benchmark 2023. *European Commission*. Retrieved from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/egovernment-benchmark-2023>
- [10] E-Government Survey 2024. *United Nations*. Retrieved from <https://publicadministration.un.org/egovkb>
- [11] Estonian Information System Authority. *X-Road*. Retrieved from <https://x-road.global>
- [12] Georgia Ministry of Economy. *Smart Permit*. Retrieved from https://www.economy.ge/?page=projects&proj_id=77
- [13] Law of Ukraine No. 2322-IX "Anti-corruption strategy for 2021-2025. (2022, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20>

- [14] Law of Ukraine No. 2768-III "Land Code of Ukraine". (2001, October). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
- [15] Law of Ukraine No. 3038-VI "On the Regulation of Urban Planning Activities". (2011, February). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>
- [16] Law of Ukraine No. 3613-VI "On the State Land Cadastre". (2011, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>
- [17] Lutsenko, V.R., & Pikulia, T.O. (2024). Legal support for digital transformation in Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 85, 45-50. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.1.9
- [18] Official statistical data on offenses in the sphere of economic activity. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <https://ukrstat.gov.ua>
- [19] Order of the Ministry of Strategic Industries of Ukraine No. 126 "On some issues of forming and maintaining a register of manufacturers of defense products, works and services, the procurement of which constitutes a state secret". (2021, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0951-21>
- [20] Preventing Public Sector Corrupting. Education for Justice (E4J) Module 4. *UNODC*. Retrieved from <https://www.unodc.org/e4j/en/anti-corruption/module-4/key-issues/preventing-public-sector-corruption.html>
- [21] Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1340 "Regulations on the State Inspectorate of Architecture and Urban Planning of Ukraine". (2020, December). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1340-2020-n>
- [22] Singapore Building and Construction Authority. *CORENET X*. Retrieved from <https://info.corenet.gov.sg/>
- [23] Sukhan, I.S., & Senko, A.I. (2025). Electronic governance in Ukraine: legal aspects and development prospects. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 88, 61-67. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.1

Список використаних джерел

- [1] Anti-corruption and integrity. 2022. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/gov/ethics/integrity-review-of-ukraine.htm>
- [2] Бугера С. І. Запобігання корупції та організованій злочинності в умовах цифрової трансформації. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р.). Київ: НАВС, 2022. С. 23–25. URL: https://www.navs.edu.ua/files/antikoruptsia/2022/materialy_konf_081222.pdf
- [3] Класифікатор видів цільового призначення земель. *Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру*. URL: <https://land.gov.ua>
- [4] Corruption Perceptions Index 2023. *Transparency International Ukraine*. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org>
- [5] Digital Government Assessment: Ukraine. 2023. *World Bank*. URL: <https://documents.worldbank.org>
- [6] Digital Government Index 2023. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/gov/digital-government-index.htm>
- [7] Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies. *World Bank*. URL: <https://www.openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32436>
- [8] Dutch Government. *Omgevingsloket*. URL: <https://www.omgevingsloket.nl>
- [9] eGovernment Benchmark 2023. *European Commission*. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/egovernment-benchmark-2023>
- [10] E-Government Survey 2024. *United Nations*. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb>
- [11] Estonian Information System Authority. *X-Road*. URL: <https://x-road.global>
- [12] Georgia Ministry of Economy. *Smart Permit*. URL: https://www.economy.ge/?page=projects&proj_id=77
- [13] Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки: Закон України від 20 черв. 2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20>
- [14] Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
- [15] Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лют. 2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>
- [16] Про Державний земельний кадастр: Закон України від 7 лип. 2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>
- [17] Луценко В. Р., Пікуля Т. О. Правове забезпечення цифрової трансформації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 85. С. 45–50. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.1.9
- [18] Офіційні статистичні дані про правопорушення у сфері господарської діяльності. *Державна служба статистики України*. URL: <https://ukrstat.gov.ua>
- [19] Про деякі питання формування та ведення реєстру виробників продукції, робіт і послуг оборонного призначення, закупівлі яких становлять державну таємницю: наказ Міністерства з

- питань стратегічних галузей промисловості України від 20 лип. 2021 р. № 126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0951-21>
- [20] Preventing Public Sector Corrupting. Education for Justice (E4J) Module 4. UNODC. URL: <https://www.unodc.org/e4j/en/anti-corruption/module-4/key-issues/preventing-public-sector-corruption.html>
- [21] Положення про Державну інспекцію архітектури та містобудування України : постанова Кабінету Міністрів України від 23 груд. 2020 р. № 1340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1340-2020-п>
- [22] Singapore Building and Construction Authority. CORENET X. URL: <https://info.corenet.gov.sg/>
- [23] Сухан І. С., Сенько А. І. Електронне урядування в Україні: правові аспекти та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 88. С. 61–67. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.13
-

VAVRYSH Andrii

PhD in Law, Doctoral Student of the Research Laboratory for Combating Crime of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7188-9570>

DIGITAL GOVERNANCE IN URBAN PLANNING AS A TOOL FOR DECRIMINALIZATION OF CONSTRUCTION ACTIVITIES

Abstract. *The article examines digital governance in urban planning as a potential instrument for the decriminalization of construction activities. The author argues that the introduction of electronic services such as the e-construction platform does not necessarily reduce offenses or enhance transparency if the regulatory framework itself is fragmented, contradictory, or legally unstable. Particular attention is paid to the phenomenon of digital latency-hidden forms of inaction that are not recorded in the systems but carry criminological significance. The paper reviews the regulatory architecture in land use and urban planning, identifying sources of legal uncertainty that prevent accountability or facilitate the obstruction of decisions. The concept of regulatory simulation is introduced, describing how digital systems may outwardly exhibit transparency while only recording procedural actions without legal outcomes. Although the e-construction platform is administered by a highly trusted institution (DIAM), it operates in an environment of normative reversals and limited interagency integration. A comparative analysis of digital services in Singapore, Estonia, the Netherlands, and Georgia reveals that key factors in their effectiveness include full registry integration, stability of law enforcement, mandatory audit trails, and automatic anomaly detection. The article offers recommendations for criminal and administrative legislation, including the introduction of the concept of "digital official misconduct," the establishment of permit irreversibility, and the algorithmization of criminological prevention. Conclusion: digitalization should be seen not merely as formal automation but as a tool for ensuring legal certainty and a new architecture of trust.*

Keywords: *digital governance; e-construction; legal certainty; digital latency; DIAM; urban development; decriminalization; regulatory simulation; institutional accountability; criminological prevention; administrative inaction.*

DOI: 10.33270/0525676812.6
УДК 340.12

ВАНДЖУРАК Роман

доктор філософії в галузі права, докторант Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2276>

ЕМОЦІЙНА СКЛАДОВА РОЗСУДУ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ (РОЛЬ ЕМОЦІЙ В УХВАЛЕННІ ДИСКРЕЦІЙНИХ РІШЕНЬ)

Анотація. У пропонованій статті досліджено емоційну складову розсуду суб'єктів правозастосування під час здійснення ними дискреційних повноважень (ухвалення процесуальних рішень). Під час вивчення доступних за темою напрацювань хоч і було встановлено широкий діапазон наукових робіт, присвячених ролі емоцій у судовій та правоохоронній діяльності, досліджень на тему емоційної складової розсуду суб'єктів правозастосування виявлено не було. Водночас, попри традиційне переконання, що під час ухвалення процесуального рішення суб'єкт правозастосування має бути емоційно нейтральним, очевидно є необхідність чуйного ставлення до деталей справи. Не виключено, що дискреційне рішення приймають спершу під впливом емоцій, а вже потім реалізують відповідними інструментами його ухвалення та мотивування. У межах цього дослідження за допомогою психологічного аналізу вдалося виявити причини та механізми людської поведінки, з'ясувати, що емоційно-психологічний аспект зачіпає не лише суб'єктів правозастосування, а й інших учасників процесу. Увагу в статті зосереджено на емпатії та синдромі емоційного (професійного) вигорання. За результатами здійсненого дослідження сформуовано висновок, що емоційні чинники можуть справляти одночасно як позитивний, так і негативний ефект на справедливість розсуду. Резюмовано, що під час здійснення дискреційних повноважень надання переваги будь-якому з цих ефектів завжди призводитиме до логічних суперечностей, а тому раціональнішим буде комбінований підхід, який ґрунтується на зважуванні й оптимізації. У статті висловлено гіпотезу, що цей підхід цілком може бути розроблено в руслі новітніх досліджень феномену емоційного інтелекту, який зводиться до кореляції людяності (співпереживання) та раціонального контролю впливу емоцій на неупередженість ухвалюваних рішень. Дослідження є доволі оригінальним і має практичну значущість, адже неможливо пізнати певний спосіб людської поведінки й мислення без дослідження їх психологічних основ, зокрема емоційної складової.

Ключові слова: емоції; розсуд; дискреційні рішення; суб'єкти правозастосування.

Рекомендоване посилання:

Ванджурак Р. Емоційна складова розсуду суб'єктів правозастосування (роль емоцій в ухваленні дискреційних рішень). *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 44–53. DOI: 10.33270/0525676812.6

Вступ

Людина – істота емоційна. Емоції є первинним каналом комунікації людини зі світом. Поруч з інтелектуальною та вольовою сферами психологічних аспектів життєдіяльності людини саме емоції (франц. *émotion*, від лат. *emoveo* – хвилювати, збуджувати, приводити до дії) ініціюють будь-які людські дії та визначають їхнє спрямування.

Коли йдеться про суб'єктів правозастосування¹, вони передусім є людьми й теж підвладні

емоціям, а під час здійснення ними дискреційних повноважень застосування розсуду (права обирати між двома і більше рішеннями в ситуації, коли закон не повністю регулює обставини), емоції можуть виявлятися особливо виразно.

Водночас слід констатувати, що питання емоцій у правозастосовній сфері, зокрема під час застосування розсуду суб'єктами правозастосування, не представлені ґрунтовними науковими розвідками (емоції як предмет наукового інтересу посідають одне з центральних місць у роботах дослідників-психологів, натомість досліджень

застосування) слід вважати суддів і посадових осіб правоохоронних органів.

¹ Коло осіб, наділених дискреційними повноваженнями, в Україні доволі широке, тому суб'єктами прийняття процесуальних рішень (суб'єктами право-

науковців-правників на тему емоційної складової дискреційних повноважень науковий простір не містить).

Вочевидь, це становить істотну прогалину в науковій літературі, адже залишається недослідженим значний пласт факторів, що можуть формувати розсуд суб'єкта правозастосування, позаяк не виключено, що останній спочатку формується під впливом емоцій, а вже потім реалізується відповідними інструментами їх ухвалення та мотивування. Для того щоб заповнити прогалину в науковому доробку, мета цього дослідження – висвітлити емоційну складову розсуду суб'єктів правозастосування під час здійснення останніми дискреційних повноважень.

Матеріали та методи

Останніми роками (передусім у країнах загального права) спостерігається посилення уваги дослідників до вивчення ролі емоцій у судовій практиці. У цьому контексті слід згадати фундаментальні роботи S. Blix, A. Wettergren (2018), S. Roach Anleu, K. Mack (2019), B. Toy-Cronin (2019) та інших науковців. Раніше ця тема не була такою популярною, очевидно, через переконання, що емоції в правозастосовній сфері недоречні. Однак дослідження зазначених вище (й інших) авторів засвідчують, що суб'єктам правозастосування, як і решті людей, притаманні відчуття емоцій, які мають вагомий вплив на дискреційні рішення. Відповідно, аргументовано висновок щодо важливості навичок керування власними емоціями як самих суб'єктів правозастосування, так й інших учасників процесуальних дій (Elek, 2019).

Якщо йдеться про психологію в контексті процесуального права, то слід зазначити, що дотепер питання психології на рівні процесуальних дисциплін здебільшого вивчали й коментували з позицій кримінології, криміналістики, загальної психології, юридичної психології. Натомість лише сьогодні формується розуміння, що психологічна складова притаманна всім галузям процесуального права. Саме тому, на переконання М. М. Ясинка (2017), постає необхідність вивчення основ судової психології на юридичних факультетах закладів вищої освіти.

Своєю чергою О. В. Землянська (2021) пояснює цю ситуацію тим, що люди часто діють під впливом емоцій і стресів, не піддаючи суть конфліктної ситуації ретельному логічному аналізу, а тому слід урахувувати ґрунтовність й усталеність позицій, що сформувалися в сторін, обрану ними стратегію поведінки, характерологічні й інтелектуальні особливості тощо.

Процесуальна аргументація передбачає апелювання не лише до інтелектуальної діяльності, а й до емоційної сфери, значущість впливу останньої дедалі відчутніше посилюється в умовах утвердження принципу змагальності сторін у судочинстві. У розглядуваному контексті

привертає увагу обставина, що емоційно-психологічний аспект розсуду зачіпає не лише суб'єктів правозастосування (передусім суддів), а й інших учасників процесу. Тому в пропонованій статті цей аспект розсуду став об'єктом вивчення з позиції методу психологічного аналізу, який дає змогу виявити причини й механізми людської поведінки. Він ґрунтується на узагальнених і систематизованих результатах тривалих попередніх науково-теоретичних й емпіричних досліджень таких психологічних феноменів, як сприйняття, мислення, увага, пам'ять, емоції тощо.

Результати й обговорення

Попри традиційне уявлення, що під час ухвалення процесуального рішення суб'єкт правозастосування має бути максимально «відстороненим», емоційно нейтральним, стає дедалі очевиднішою необхідність його чуйного ставлення до деталей справи, ґрунтованого на ціннісних засадах загальнолюдської моралі. Таке ставлення уможливорює ретельніше дотримання принципу справедливості в діяльності системи правоохоронних органів і правосуддя. Водночас це не означає, що ставлення до справи має бути надто емоційним, бо це може призвести до неналежної поведінки суб'єкта правозастосування та ухвалення емоційно ангажованого рішення.

Занадто глибокий крен у будь-якому разі не сприяє посиленню довіри до судової влади та правоохоронної системи, першочерговим завданням яких є тримати баланс між заангажованістю і байдужістю. Тому не випадково вважають, що суддя має бути здатний поділяти емоції учасників справи, урахувувати їх під час розгляду справи, уміючи керувати власними емоціями й не давати їм змоги вийти межі професійної допустимості.

У сучасній психологічній науці емоції поділяють на три основні класи:

1) настрої – стійкі переживання певних подій. Вони є найпоширенішим видом емоційних станів людини й мають такі визначальні риси: слабка інтенсивність; значна тривалість; неясність, «неусвідомленість»; своєрідний дифузійний (невизначений) характер. Настрій накладає відбиток на всі думки та дії людини в конкретний момент;

2) афекти – переживання, що вирізняються різко вираженою інтенсивністю і відносною нетривалістю. Їм притаманні: бурхливий зовнішній вияв; нетривалість; певна «несвідомість» переживання; виражений дифузійний характер тощо. Сильні афекти здебільшого цілком захоплюють особистість;

3) почуття – переживання, яким притаманні відносна стійкість, стабільна мотиваційна значущість; виразність і визначеність переживання; обмежена тривалість (почуття тривають не так довго, як настрої; їхня тривалість обмежена

часом дії причини); усвідомлений характер; предметність (зв'язок переживання з конкретними діями, обставинами).

Почуття поділяють на вищі (виникають унаслідок задоволення або незадоволення суспільних потреб) і нижчі (пов'язані переважно з біологічними процесами, задоволенням чи незадоволенням природних потреб людини). Серед перших вирізняють три різновиди: моральні (відображають ставлення індивідуума до загально-людських цінностей та норм співіснування в соціумі, зокрема це почуття обов'язку, дружби, людської гідності тощо); інтелектуальні (пов'язані з пізнавальною сферою діяльності людини: здогад, упевненість, сумнів, подив тощо); естетичні (викликані красою чи потворністю явищ чи об'єктів, які сприймають) (Shepitko, 2006).

Через порівняно стійкий та осмислений характер емоційних почуттів вони справляють найсуттєвіший психологічний вплив на розсуд суб'єктів правозастосування загалом і реалізацію дискреційних повноважень зокрема. Особливої значущості серед таких почуттів набуває емпатія (англ. *empathy*, від грецьк. *patho* – співпереживання) – здатність до розуміння стосунків, почуттів, психічних станів іншої особи.

Головним завданням судді, зазначає К. В. Легких (2020), як основного мірила справедливості є забезпечення добра, позитиву, уявлення про правду. Але для реалізації цього завдання відповідна посадова особа публічного права повинна мати принаймні зародкові уявлення про емпатію. Без можливості співпереживання, співчуття суддя перетворюється на механізм для реалізації букви закону. У такому разі, з огляду на рівень розвитку досліджень у сфері штучного інтелекту, ми можемо взагалі відмовитися від послуг людини у сфері здійснення правосуддя. Проте штучний інтелект не здатний до емпатії. Ця властивість притаманна тільки живим істотам.

Водночас почуття емпатії здатне справляти неоднозначний вплив на ухвалення дискреційних процесуальних рішень. З одного боку, воно є виявом людяності та справедливості останніх, а з іншого – воно має цілком очевидні ризики надмірної суб'єктивізації розсуду. У сучасній науково-теоретичній та практичній юриспруденції спостерігається суперечливе оцінне ставлення до цього феномену, що відображено в численних дискусіях між прихильниками й опонентами його залучення до функціональних засобів здійснення правосуддя.

Адепти дискреційної емпатії тлумачать її як один з необхідних атрибутів розсуду, натомість їхні опоненти наполягають на виключно раціональному (максимально об'єктивному й емоційно неупередженому характері дискреції). Ідеться про те, що суб'єкт правозастосування має розумно контролювати як власні емоції, так і будь-які фактори зовнішнього емоційного впливу

на формування та ухвалення ним рішень у справі.

Наукова спільнота з цього приводу загалом одностайна й акцентує на тому, що суб'єкт правозастосування в будь-якому випадку має строго дотримуватися наявних процесуальних й органічних обмежень. Зокрема, зазначають Л. Байрачна й Т. Бондар (2021), маючи на увазі суддівський розсуд, процесуальні обмеження гарантують справедливість під час здійснення розсуду в судовому процесі. Зокрема, на думку вчених, суддя повинен рівно ставитися до сторін у процесі й своє рішення ухвалювати на підставі фактів і доказів, представлених до суду. Власне рішення він має обґрунтовувати та вмотивовувати. Суддя повинен бути незалежним і безстороннім, не маючи особистої зацікавленості в результатах розгляду справи та бути неупередженим. Органічні обмеження означають, що здійснення дискреції має бути раціональним, послідовним й узгодженим. Суддя також повинен діяти розумно, ураховуючи ті обмеження, які накладає правова система.

Проте суддя, як і будь-яка інша людина, не може «вимкнути» емоційні компоненти власної психічної організації, хоча й має вміти утримувати ефекти їхнього впливу на перебіг і результати реалізації дискреційних повноважень у допустимих межах. Тож навіть прихильники емпатії змушені визнати ту обставину, що «правда» (справедливість) – беззастережний вияв емпатії, який не є її однозначним синонімом. Зловживання правдою без урахування істини є кроком до небезпечної концентрації влади в руках суб'єкта владних повноважень, що, безумовно, буде призводити до зловживання нею. Дотримання крихкого балансу між цими категоріями є майже мистецтвом, досягнення майстерності в якому потребує не тільки глибоких юридичних знань, а й розуміння засад юридичної деонтології, етики та принаймні базових уявлень про емпатію. З погляду права емпатія є надважливим елементом у професійній діяльності суб'єкта правозастосування й водночас тим елементом, який перетворює цю посадову особу публічного права на «сліпого». Утім беззастережна емпатія є ворогом справедливості (Lehkykh, 2020).

Так само емпатія не повинна бути однобічною у процесі судового розгляду справи. Співчуваючи близьким і рідним потерпілого, суддя може призначити невиправдано жорстке покарання обвинуваченому, не враховуючи того, що вчинення кримінального правопорушення було здійснено внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин або під впливом погрози, примусу, сильного душевного хвилювання, спричиненого жорстоким поведінням з боку потерпілого. Захищаючи від такого поведіння себе та близьких йому людей, обвинувачений міг ненавмисно перевищити межі необхідної оборони. Або ж, навпаки, емпатично

уявляючи себе на місці підсудного та співчуваючи йому, суддя може винести занадто м'який вирок, що також не сприятиме підвищенню рівня довіри до судової системи та спонукатиме громадян до самосуду в таких ситуаціях.

Тож емпатія суб'єктів правозастосування (вияв людяності) передбачає її виваженість з позицій об'єктивно-фактичних обставин й узгодженість з вимогами закону та принципами права. У протилежному випадку вона здатна переростати в такі «симпатії» чи «антипатії», що перешкоджають неупередженому розгляду справи й ухваленню справедливого рішення за результатом її розгляду.

Слід також зауважити, що емоційний аспект розсуду полягає не лише у врахуванні потенційних впливів на нього настроїв і почуттів суб'єктів правозастосування, а й психологічних станів учасників розглядуваних подій чи спірних ситуацій. Скажімо, вчиненню злочинів здебільшого притаманна екстремальність ситуацій, що спричиняє різні емоційні реакції у фігурантів залежно від їхнього місця в механізмі злочинної події (тобто чи належать вони до категорії осіб, що вчиняють злочин (злочинців), жертв злочину (потерпілих) чи очевидців (свідків)). Виникнення відповідних емоційних (психічних) станів у процесі правопорушення обумовлено низкою обставин, таких як: вид протиправного діяння, його тривалість чи короткочасність, спосіб вчинення, індивідуально-психологічні особливості учасників, що передують такій поведінці, тощо. Злочинна подія завжди є тим фактором, що здатний викликати доволі широкий спектр емоційних реакцій. Загалом такі реакції пов'язані з емоційною (психічною) напруженістю або стресом.

Напруженість розглядають як психічний стан, зумовлений передбаченням несприятливого для суб'єкта розвитку події, натомість стрес (від англ. stress – тиск, напруження) – термін, який використовують для позначення широкого спектру станів людини, що виникають у відповідь на різноманітні екстремальні впливи (стресори). Стрес виявляється в небезпеці, фізичних чи розумових перевантаженнях, у разі необхідності приймати відповідальні рішення.

У психології виокремлюють фізіологічні та психологічні стресори. До фізіологічних стресорів належать перевантаження, біль, висока (чи низька) температури тощо, до психологічних – наявність небезпеки, погроз, образ тощо. Очевидець (свідок) чи жертва тяжкого злочину перебуває в стані стресу (напруження), за якого всі процеси ніби «пригальмовані» (людина погано розуміє, чує, неадекватно сприймає свої рухи тощо). У стані стресу перебуває й особа, яка вчиняє злочин, і це пов'язано з певними небезпеками, погрозами, ризиками (Shepitko, 2006).

До типових емоційних станів, які потребують урахування під час здійснення дискреційних

повноважень, належить також фрустрація (від лат. frustratio – обман, розлад, розчарування, відчай) – психічний стан людини, зумовлений об'єктивно непереборними (або суб'єктивно сприйнятими) перешкодами й складнощами в досягненні мети або розв'язанні значущих проблем, що супроводжується глибоким переживанням актуальної чи потенційної невдачі. Ця реакція пов'язана здебільшого з такими гострими негативними емоціями, як гнів, роздратування, почуття провини, безвиході тощо.

Крім того, слід зважати й на те, що екстремальні ситуації породжують у людини таку природну психологічну реакцію, як страх – емоцію, що виникає внаслідок реальної або уявної небезпеки, яка загрожує життю істоти, особистості або цінностям (ідеалам, меті тощо), що їх захищає особистість (Shynkaruk et al., 2002).

Зокрема, під час оцінювання наявних свідчень необхідно враховувати, що страх може сприяти гіперболізації того, що сприймається (перебільшенню). Тобто, якщо нападників під час злочину було четверо, особа, яка перебуває в стані страху, може стверджувати, що їх було більше. Також людина в страхі може говорити про надміру широкі плечі нападника, зависокий зріст, страшне обличчя злочинця тощо (Shepitko, 2006).

Цілком очевидно, що вплив емоційних чинників як на вчинки людини, так і на їх відображення в матеріалах слідчих і судових справ є вельми суттєвим. Тож проблематика, пов'язана з дослідженням форм та механізмів такого впливу, уже протягом тривалого часу є предметом глибокого та всебічного вивчення у світовій юридичній науці. Передусім це стосується питань залежності дискреційних судових рішень від емоційної сфери суб'єктів правозастосування.

На думку Т. Hobbes (1904), ідеальний суддя позбавлений усякого страху, гніву, ненависті, любові та співчуття. Водночас, хоча ідеал беземоційного, безпристрасного судді має тривалий процес становлення, судово емоційність є значно поширенішим явищем, ніж у більшості людей. Крім того, емоції майже завжди мають істотний вплив на прийняття судових рішень та суддівську поведінку – і це не обов'язково погано. Юридичні реалісти початку ХХ століття переконали суспільство у важливості людини, яка носить мантию, позаяк вважали, що оскільки закон не є достатньо чітким, судді мають право розсуду, у сфері якого є також чималий простір для дії «алогічних» або «нераціональних сил» (Maroney, 2021).

У цьому контексті доречно згадати слова відомого судді В. N. Cardozo (1921) про те, що в глибинах підсвідомості знаходяться інші сили, симпатії та антипатії, уподобання та упередження, комплекс інстинктів й емоцій, звичок і переконань, які і роблять людину людиною, чи то позивача, чи то суддю. Водночас такі чинники доволі складно

піддаються раціональному осмисленню. Це доволі рельєфно простежується на такому прикладі. Майже будь-хто здатен емоційно відчувати несправедливе ставлення до себе чи інших, але мало хто спроможний дати чітке та логічно завершене визначення змісту поняття «справедливість».

З огляду на окреслені обставини, стає зрозумілим той факт, що психологія прийняття судового рішення є, безумовно, одним з найменш вивчених питань. Були неодноразові спроби проаналізувати вплив різних чинників ухвалення судових рішень, проте вагомих залежностей так і не виявлено. Крім того, ускладнює вивчення цього питання закритість поля дослідження з міркувань судової етики (Serkevych, & Lisitsyna, 2022).

Унаслідок реформування вітчизняної судової системи на засадах принципу змагальності сторін у сфері процесуально-доказової методології дедалі виразніше простежується перехід від домінантної логічної парадигми до психологічної. Тож ця методологія змінює свій акцент, поступово переорієнтовуючись на апелювання емоційно-психологічними підходами під час обґрунтування процесуальних рішень, а не раціонально-логічними. Водночас сторони процесу в судах загальної юрисдикції мають мету, що передбачає не стільки доведення своєї позиції, скільки психологічне схвалення суду до визнання її переваг, порівняно з позицією опонентів. Мета сторін у судовому процесі полягає не в досягненні «об'єктивної істини», а передусім у переконанні суду в правильності власних доказів і власної версії та послаблення доказів і версії опонента. Для цього використовують різні методи й аргументи, серед яких: аналіз фактів, суперечностей у позиції опонента, реконструкція минулих подій, звернення до різних психологічних способів впливу на аудиторію, прийомів ораторського мистецтва тощо. Зазначене засвідчує, що суть судового розгляду в загальних судах визначає не тільки, а часом – і не стільки логіка, скільки риторика (Koziubra, 2016).

Виятком у розглядуваному відношенні є конституційне судочинство, де відсутні сторони, а тому й роль емоційно-риторичних чинників тут є значно меншою і, на переконання вітчизняного академіка НАПрН України М. В. Костицького (2011), раціональний, а не емпіричний характер пізнання в судовому конституційному процесі пов'язаний з тим, що сприймаються не конкретні факти, предмети чи явища, а правові дефініції, положення, абстракції, які мають ідеальний характер й існують на рівні психології як поняття, категорії мислення.

Водночас слід зауважити, що, попри «раціоналістичну домінанту» конституційного судочинства загалом і розсудових аргументацій в процесі його здійснення зокрема, воно також не позбавлене деяких емоційно-психологічних

аспектів. Річ у тім, що під час підготовки рішень щодо легітимності певних нормативних положень законодавства Конституційний Суд має встановити, чи будуть ці норми сприйматися громадянами як такі, яких слід дотримуватися в правовідносинах (Shaptala, 2018).

Будь-які судові справи часто викликають сильні почуття (наприклад, коли справи містять свідчення про жорстоке поводження з дітьми чи інші насильницькі злочини). Деякі судді можуть навіть відчувати вторинний травматичний стрес унаслідок впливу такого емоційного контенту (Edwards, & Miller, 2019). Цивільні й адміністративні справи також можуть викликати сильні емоції в суддів та учасників судового процесу, якщо результат справи матиме серйозні наслідки для фінансового чи емоційного добробуту сторони, натомість судді не можуть не відчувати впливу того, що бачать суцільне нещастя, яке постає перед ними день за днем і рік за роком (Snider, Devereux, & Miller, 2022).

Попри давнє переконання, що емоції загрожують неупередженості та що ідеал безпристрасного судді не допускає емоцій у судовій роботі, результати дослідження, проведеного К. М. Snider (2022) та її колегами, засвідчують, що судді бачать як позитивні, так і негативні аспекти ролі, яку емоції відіграють у їхній роботі. Хоча деякі судді в цьому дослідженні зазначали, що емоції можуть заважати судженню та впливати на їхні рішення, чимало респондентів висловили думку про позитивний ефект, який можуть справити емоції в їхній роботі. Зокрема, судді припустили, що емоції можуть надати додаткову інформацію про сторони й обставини справи, а також допомогти судді з емпатією, і що позитивні емоції допомагають мотивації. Один учасник навіть написав, що судді не можуть приймати гуманні рішення в безплідному емоційному вакуумі (Snider, Devereux, & Miller, 2022).

Водночас результати цього дослідження вказують на те, що загалом судді однаково мотивовані регулювати як власні емоції, так й емоції інших під час своєї роботи. З цієї метою в сучасній юридичній психології розробляють спеціалізовані стратегії та методики такого регулювання (Maroney, 2021; Snider, Devereux, & Miller, 2022). Їхнє призначення полягає, з одного боку, в нейтралізації низки негативних ефектів, які емоції можуть справляти на суддівську неупередженість, а з іншого – у запобіганні передчасному синдрому емоційного вигорання (ознаками якого є хронічна втома, порушення пам'яті й уваги, порушення сну, зниження працездатності, особистісні зміни; водночас розвиваються тривожні, депресивні розлади).

Доволі гостро й часто проблему професійного вигорання долають саме представники судової влади – професійні судді. Зазначене пов'язано передусім з тим, що суспільство перебуває в стані

перманентного реформування судової та правоохоронної систем. Тому посилено є увага до суддів, до яких водночас ставлять високі вимоги як до професіонала й особи, яка здійснює правосуддя та насамперед має реалізовувати правозахисну функцію. Крім того, у суспільстві склалася тенденція недовіри до судової влади. Це поглиблює емоційний стрес у роботі суддів (Dilna, 2020).

У нинішніх умовах суддя перебуває під емоційним тиском з боку як керівництва, так й адвокатів, прокурорів, а також громадських активістів, журналістів, у яких інтерес до суддів є доволі високим, зокрема й до їхньої поза-професійної діяльності. Це зумовлює стан постійного стресу (натомість офіційно визнаний принцип незалежності суддів полягає в тому, що судді, здійснюючи свою діяльність, не можуть зазнавати будь-якого впливу чи тиску або втручання в їхню роботу).

Трапляються також і випадки фізичного тиску на суддів. Зокрема, ідеться про барикадування залів судових засідань, погроз різного характеру. Для кожного судді наслідки таких дій можуть бути різними й залежать від стресостійкості кожного. Негативним фактором, що породжує емоційне виснаження суддів, є недовіра та постійна критика їх роботи. Поширеним наслідком цього є періодичні обговорення на рівні керівництва держави необхідності реформування судової системи, упровадження нових методів перевірки суддів на професійність і відповідність займаній посаді тощо. Постійне очікуючи якихось змін, судді перебувають у стані перманентного стресу, адже це не дає їм упевненості в професійному майбутньому й викликає почуття страху, незахищеності (Dilna, 2020).

Професійне вигорання в суддів можна розпізнати за такими типовими ознаками. Насамперед до них належать істотні зміни в поведінці. Зокрема, посилюється небажання виходити на роботу, спостерігаються часті запізнення, недотримання трудової дисципліни, сповільнений розгляд справ, прагнення до усамітнення, збільшуються об'єми вживання кави, алкоголю, куріння, втрачається здатність відновити сили протягом вихідних днів і відпусток.

Крім того, спостерігаються зміни в емоційній сфері (зокрема, втрата почуття гумору, перманентне відчуття вини, підвищена дратівливість на роботі та вдома, розвиток почуття байдужості, а згодом – безсилля та глибока депресія).

Також фіксуються зміни в мисленні (систематично з'являється думка звільнитися, виникає ригідність мислення, знижується здатність до тривалої концентрації уваги, з'являється негативне ставлення до службових обов'язків, посилюються підозріливість і недовірливість, домінує стурбованість про власні потреби) (Chernovskiy, & Skuliak, 2012).

Зрештою, професійне вигорання виявляється в змінах стану здоров'я, до яких належать уже

згадувані раніше порушення сну, підвищення чутливості до інфекційних захворювань, затяжний характер протікання незначних хвороб, втома та відчуття виснаження, що супроводжують особу протягом усього робочого дня тощо (Chernovskiy, & Skuliak, 2012).

Водночас професійне виснаження судді не можна розцінювати як правопорушення. Тому щодо суддів, які перебувають у такому стані, не можуть застосовувати заходи юридичної відповідальності, а рішення щодо адміністративного впливу на них можуть приймати виключно органи суддівського самоврядування. Методами адміністративного впливу органів суддівського самоврядування можуть стати рекомендації пройти курс психологічної реабілітації, скористатися відпусткою, а у виняткових випадках – піти у відставку (Ivanyshchuk, 2016).

Аналізуючи емоційний аспект судочинства (зокрема суддівського розсуду), правознавці-теоретики та юристи-практики сходяться на думці щодо недоцільності зловживання емоціями як під час спроб переконати суд у висловлюваній позиції, так і під час суддівського оцінювання аргументації, наданої учасниками розгляду справи. Емоції можуть допомогти в досягненні цільових завдань виступу, але їх слід використовувати лише у виняткових випадках (оскільки у суддів, передусім досвідчених, часто формується не просто стійкий психологічний імунітет до таких прийомів, а й навіть зворотна реакція у вигляді негативної емоційної протидії, що буде не на користь промовця). Ніколи не слід зловживати емоціями, передусім використовувати емоції проти іншої сторони, до прикладу, звинувачуючи її в неправді, адже за будь-яких обставин усі напади на протилежну сторону суддя буде сприймати як відчай, що підриває переконливість доводів (Hryshyn-Hryshchuk, 2020).

Феномен «надмірної емоційності» у процесі формування та ухвалення дискреційних рішень виявляється переважно в призначенні надто м'якого чи невинуватого тяжкого покарання під впливом емоційних чинників (у кримінальних провадженнях) або ж у зумовлених таким впливом неадекватних цивільно-правових санкціях тощо.

Адвокат Я. П. Зейкан (2018) описував ситуацію, коли клієнта його колеги засудили на п'ять років, але реальну міру покарання залишили визначати обласному суду. На засідання суду з розгляду скарги на той вирок прийшов адвокат зі своїм підзахисним, який був на милицях. Унаслідок цього було змінено покарання на більш м'яке, вочевидь, під впливом почуття емпатії до особи з інвалідністю. Щоправда, суддівська помилка невдовзі стала явною, коли той після оголошення вироку на radoщах забув милиці в туалетній кімнаті.

На переконання американського дослідника розглядуваної проблематики В. Fitch (2010), чітке розуміння того, як емоції впливають на процес прийняття рішень, є критично важливим для

кожного представника правозастосовної системи. Збільшується кількість доказів того, що думки й емоції походять від двох різних мозків – раціонального й емоційного. Така «функціональна двоєдиність» людського мислення спонукає до дедалі активнішого використання у психологічному лексиконі поняття «емоційний інтелект». Натомість «раціональний мозок» зосереджується переважно на повільній, осмислюваній обробці інформації, «емоційний мозок» швидко обробляє вхідну сенсорну інформацію на предмет будь-яких ознак небезпеки. Хоч обидва мозки працюють узгоджено, «емоційний мозок» розвинув здатність перекривати повільніший, цілеспрямований «раціональний мозок», унаслідок чого ефективно замикає логічне прийняття рішень, значно погіршуючи здатність суб'єкта мислити раціонально (Fitch, 2010).

За характеристикою одного з провідних дослідників емоційного інтелекту D. Houlman (2019), такий інтелект ґрунтується на таких ключових здібностях: усвідомлення власних емоцій (уміння їх розпізнавати, коли вони виникають), управління емоціями (уміння керувати емоційними станами й свідомо оцінювати їх адекватність наявній ситуації), самомотивація (уміння скеровувати емоції в напрямі ефективного досягнення поставленої мети, сприяючи тим самим успішності та продуктивності власних дій), уміння розпізнавати емоції інших людей (адже що краще в людини розвинене почуття емпатії, то чутливішою вона є до соціально-психологічних сигналів щодо потреб інших), уміння будувати стосунки (таке вміння підвищує ефективність міжособистісного спілкування, посилює зацікавленість з боку інших) (Houlman, 2019).

Аналізуючи емоційну складову дискреції, шведська дослідниця P. Mindus (2023) зазначає, що в юриспруденції є чотири основні підходи до оцінювання того, як емоції пов'язані з прийняттям рішень. На її думку, відсутність емоцій створює проблему для правосуддя лише в одному з цих підходів. Зокрема, дослідниця зазначає, що: емоції можна вважати зайвими для розуміння механізмів процесу прийняття рішень (з цієї позиції справедливість – це формальна раціональність, а розсуд – логічна аргументація, натомість емоцію, навпаки, розуміють як ірраціональне почуття, відволікання); емоції – це сторонній фактор, що впливає на прийняття правових рішень (позаяк закон страждає браком чіткої визначеності та повноти); емоції – це приналежність до особистих уподобань, які суб'єкти правозастосування повинні залишити поза межами, коли вони (у судді) піднімаються на лаву (з огляду на те, що правосуддя має бути передбачуваним, а судді мають прагнути до неупередженості, оскільки емоції затьмарюють розсуд і провокують однобічність розгляду справи); емоції – це істотні фактори практичної мудрості, необхідної для прийняття розумного та

справедливого рішення (адже розсуд вимагає практичного міркування, а не просто формального висновку) (Mindus, 2023).

У руслі розглядуваних питань ми поділяємо висновок S. Williams (2023) про доволі широкі можливості використання емоційного інтелекту в правовій системі. Якщо суб'єкти правозастосування використовують емоційний інтелект, то це може призвести до хвильових ефектів (ripple effects) щодо родини обвинуваченого. Скажімо, у разі ухвалення суддею рішення про призначення обвинуваченому покарання у вигляді двох років активного випробувального терміну проти двадцяти років позбавлення волі, це може кардинально вплинути на життя людини. Адже в такому випадку суддя здійснює не тільки юридичний, а й морально-психологічний вибір між розколом сім'ї і тимчасовими незручностями як потенційними наслідками виконання ухваленого ним вироку. Однак це потребує свідомого й ретельно виваженого підходу до прийняття таких рішень, які є надзвичайно відповідальними. Тобто суддя має чітко окреслити для себе не лише правовий аспект картини обставин розглядуваної справи, а й психологічний портрет як відповідача, так і позивача, щоб дійти обґрунтованого висновку. Також можна плідно використовувати емоційний інтелект, щоб уберегти людей від в'язниці, призначаючи їм інші міри справедливого покарання. Тож емоційний інтелект є доволі широким поняттям, яке має низку потенційних застосувань для юристів, якщо вони справді прагнуть покращити судову систему (Williams, 2023).

Висновки

Дискусії, що розгорнулися в сучасній філософсько-правовій та юридико-психологічній літературі щодо ролі емоцій у формуванні й ухваленні дискреційних процесуальних рішень, спричинені, з одного боку, суперечливим характером сутнісного змісту поняття людської емоційності, а з іншого – однобічністю підходів до аналізу його впливу на результати розсуду. Утім як будь-яка дія здатна існувати та підтримуватися її відповідною протидією, так й емоційні чинники в процесі прийняття дискреційних рішень здатні справляти водночас як позитивний, так і негативний ефект на їх справедливість. Надання переваги будь-якому з них завжди призводитиме до невирішуваних логічних суперечностей. Тому раціональнішим у цьому контексті буде синтетичний (комбінований) підхід, що ґрунтується на зважуванні та оптимізації їх співвідношення під час вибору дискреційного рішення. Такий підхід слід розробляти в руслі новітніх досліджень феномену емоційного інтелекту, зміст якого передбачає, з одного боку, корекцію суто механічного застосування права з позиції «людиномірної» емпатії (людяності), а з другого – раціональний контроль впливу емоцій на неупередженість дискреційних рішень.

References

- [1] Bairachna, L.K., & Bondar, T.I. (2021). Judicial discretion as a tool for ensuring the fairness of judicial proceedings. *Prykarpattya Legal Bulletin*, 6(41), 22-27. DOI: 10.32837/pyuv.v0i6(41).960
- [2] Blix, S., & Wettergren, A. (2018). *Professional Emotions in Court. A Sociological Perspective*. N.Y.: Routledge.
- [3] Cardozo, B.N. (1921). *The nature of the judicial process*. New Haven: Yale University Press.
- [4] Chernovskyi, O.K., & Skuliak, I.A. (2012). Professional fatigue or emotional burnout syndrome of court employees. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov*, 17, 63-68. Retrieved from https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/28562/Chernovskiy_Skulyk.pdf?sequence=1
- [5] Dilna, Z.F. (2020). Professional burnout of a judge: concept and ways to overcome it. *Journal of the National University "Ostroh Academy". Series "Law"*, 2(22), 1-15. Retrieved from <http://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n2/20dzftsp.pdf>
- [6] Edwards, C.P., & Miller, M.K. (2019). An Assessment of Judges' Self-Reported Experiences of Secondary Traumatic Stress. *Juvenile and Family Court Journal*, 70(2), 7-29. DOI: 10.1111/jfcj.12134
- [7] Elek, J.K. (2019). Judicial Perspectives on Emotion, Emotion Management, and Judicial Excellence in the USA. *Oñati Socio-Legal Series*, 9(5), 865-879. DOI: 10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1033
- [8] Fitch, B. (2010). Good Decisions: Tips and Strategies for Avoiding Psychological Traps. *Law Enforcement Bulletin*. Retrieved from <https://leb.fbi.gov/articles/featured-articles/good-decisions>
- [9] Hobbes, T. (1904). *Leviathan*. L.: A.R. Waller ed.
- [10] Houlman, D. (2019). *Emotional intelligence*. (S.L. Humetska, Trans). Kharkiv: Vivat.
- [11] Hryshyn-Hryshchuk, R. (2020). Court Speech: 7 Tips for a Good Speech in Court. *Yurydychna Gazeta online. All-Ukrainian Professional Legal Edition*, 22(728). Retrieved from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/sudova-promova-7-porad-dlya-horoshogo-vistupu-v-sudi.html>
- [12] Ivanyshchuk, A. (2016). Psychological aspect of Themis. *Judicial power of Ukraine*, 3(1249). Retrieved from <https://tr.dp.court.gov.ua/sud0441/pres-centr/news/238585/>
- [13] Kostytskyi, M. (2011). Evidence in constitutional proceedings. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 4-5, 158-163.
- [14] Koziubra, M. (2016). Theory of legal argumentation and its peculiarities in constitutional proceedings. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 6, 167-180.
- [15] Lehkykh, K.V. (2020). The role of empathy in the professional activities of judges. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Jurisprudence"*, 44, 164-167. DOI: 10.32841/2307-1745.2020.44.34
- [16] Maroney, T.A. (2021). The emotionally intelligent judge: A new (and realistic) ideal. *Court Review*, 49(11), 100-113. Retrieved from <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1427&context=ajacourtreview>
- [17] Mindus, P. (2023). When is lack of emotion a problem for justice? Four views on legal decision makers' emotive. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 26(1), 88-103. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/journals/fcri20>
- [18] Roach Anleu, S., & Mack, K. (2019). A Sociological Perspective on Emotion Work and Judging. *Oñati Socio-Legal Series*, 9(5), 831-851. DOI: 10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1032
- [19] Serkevych, I.R., & Lisitsyna, Yu.O. (2022). Psychological features of the judge's internal conviction. *Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Series "Legal Sciences"*, 11, 51-57. DOI: 110.36477/2616-7611-2022-11-08
- [20] Shaptala, N. (2018). Psychological content of evidence in the constitutional process. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 6, 103-110.
- [21] Shepitko, V.Yu. (2006). *Psychology of Judicial Activity*. Kharkiv: Pravo.
- [22] Shynkaruk, V.I. (et al.). (2002). *Philosophical Encyclopedic Dictionary*. Kyiv: Abrys.
- [23] Snider, K.M., Devereux, P.G., & Miller, M.K. (2021). Judges' emotion: an application of the emotion regulation process model. *Psychiatry, Psychology and Law*, 29(2), 256-273. DOI: 10.1080/13218719.2021.1904454
- [24] Toy-Cronin, B. (2019). Leaving Emotion Out: Litigants in Person and Emotion in New Zealand Civil Courts. *Oñati Socio-Legal Series*, 9(5), 684-701. DOI: 10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1034
- [25] Williams, S. (2023). "The Equalizer": How Judges and Lawyers Can Balance the Scales of Justice Through Emotional Intelligence like Judge Frank Caprio. *Scholastica: Articles*, 1, 1-19. Retrieved from <https://jilbp.scholasticahq.com/api/v1/articles/90858-the-equalizer-how-judges-and-lawyers-can-balance-the-scales-of-justice-through-emotional-intelligence-like-judge-frank-caprio.pdf>
- [26] Yasynok, M. (2017). The formation of psychology as a science and its influence on the formation of procedural legislation: a historical and legal aspect. *Private and Public Law*, 2, 7-12.

- [27] Zeikan, Ya.P. (2018). Strategy and tactics of defense in criminal cases according to the rules of the Criminal Procedure Code of 2012. *Higher School of Advocacy of the National Bar Association of Ukraine: online platform*. Retrieved from <https://www.hsa.org.ua/blog/strategiya-i-taktyka-zahystu-v-kryminalnyh-spravah-za-pravylamy-kpk-2012-roku>.
- [28] Zemlianska, O.V. (2021). Psychological issues of civil proceedings. *Personality, society, law: Abstracts of reports of participants of the international scientific and practical conference dedicated to the memory of Professor S.P. Bocharova* (pp. 170-172). Kharkiv.

Список використаних джерел

- [1] Байрачна Л. К., Бондар Т. І. Суддівський розсуд як інструмент забезпечення справедливості судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 6 (41). С. 22–27. DOI: 10.32837/pyuv.v0i6(41).960
- [2] Blix S., Wettergren A. Professional Emotions in Court. A Sociological Perspective. N.Y. : Routledge, 2018. 194 p.
- [3] Cardozo B. N. The nature of the judicial process. New Haven : Yale University Press, 1921. 180 p.
- [4] Черновський О. К., Скуляк І. А. Професійна втома або синдром емоційного вигорання працівників органів суду. *Науковий часопис Національного педагогічного Університету імені М. П. Драгоманова*. 2012. № 17. С. 63–68. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/28562/Chernovskiy_Skulyk.pdf?sequence=1
- [5] Дільна З. Ф. Професійне вигорання судді: поняття та шляхи подолання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2020. № 2 (22). С. 1–15. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n2/20dzftsp.pdf>
- [6] Edwards C. P., Miller M. K. An Assessment of Judges' Self-Reported Experiences of Secondary Traumatic Stress. *Juvenile and Family Court Journal*. 2019. Vol. 70. No. 2. P. 7–29. DOI: 10.1111/jfcj.12134
- [7] Elek J. K. Judicial Perspectives on Emotion, Emotion Management, and Judicial Excellence in the USA. *Oñati Socio-Legal Series*. 2019. Vol. 9. No. 5. P. 865–879. DOI: 10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1033
- [8] Fitch B. Good Decisions: Tips and Strategies for Avoiding Psychological Traps. *Law Enforcement Bulletin*. 2010. URL: <https://leb.fbi.gov/articles/featured-articles/good-decisions>
- [9] Hobbes T. Leviathan. L. : A.R. Waller ed., 1904. 531 p.
- [10] Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків : Віват, 2018. 512 с.
- [11] Гришин-Гришук Р. Судова промова: 7 порад для хорошого виступу в суді. *Юридична газета online*. 2020. № 22 (728). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/sudova-promova-7-porad-dlya-horoshogo-vistupu-v-sudi.html>
- [12] Іванищук А. Психологічний аспект Феміди. *Судова влада України*. 2016. № 3 (1249). URL: <https://tr.dp.court.gov.ua/sud0441/pres-centr/news/238585/>
- [13] Костицький М. Доказування в конституційному судовому процесі. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4–5. С. 158–163.
- [14] Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 167–180.
- [15] Легких К. В. Роль емпатії у професійній діяльності суддів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 44. С. 164–167. DOI: 10.32841/2307-1745.2020.44.34
- [16] Maroney T. A. The emotionally intelligent judge: A new (and realistic) ideal. *Court Review*. 2021. Vol. 49. No. 11. P. 100–113. URL: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1427&context=ajacourtreview>
- [17] Mindus P. When is lack of emotion a problem for justice? Four views on legal decision makers' emotive. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 2023. Vol. 26. Issue 1. P. 88–103. URL: <https://www.tandfonline.com/journals/fcri20>
- [18] Roach Anleu S., Mack K. A Sociological Perspective on Emotion Work and Judging. *Oñati Socio-Legal Series*. 2019. Vol. 9. No. 5. P. 831–851. DOI: 10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1032
- [19] Серкевич І. Р., Лісіцина Ю. О. Психологічні особливості внутрішнього переконання судді. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2022. № 11. С. 51–57. DOI: 110.36477/2616-7611-2022-11-08
- [20] Шаптала Н. Психологічний зміст доказування у конституційному процесі. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 6. С. 103–110.
- [21] Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності : навч. посіб. Харків : Право, 2006. 160 с.
- [22] Філософський енциклопедичний словник / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

- [23] Snider K. M., Devereux P. G., Miller M. K. Judges' emotion: an application of the emotion regulation process model. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2021. No. 29 (2). P. 256–273. DOI: 10.1080/13218719.2021.1904454
- [24] Toy-Cronin B. Leaving Emotion Out: Litigants in Person and Emotion in New Zealand Civil Courts. *Oñati Socio-Legal Series*. 2019. Vol. 9. No. 5. P. 684–701. DOI: 10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1034
- [25] Williams S. "The EQualizer": How Judges and Lawyers Can Balance the Scales of Justice Through Emotional Intelligence like Judge Frank Caprio. *Scholastica: Articles*. 2023. Vol. 1. P. 1–19. URL: <https://jilbp.scholasticahq.com/api/v1/articles/90858-the-equalizer-how-judges-and-lawyers-can-balance-the-scales-of-justice-through-emotional-intelligence-like-judge-frank-caprio.pdf>
- [26] Ясинок М. М. Становлення психології як науки та її вплив на формування процесуального законодавства: історико-правовий аспект. *Приватне та публічне право*. 2017. № 2. С. 7–12.
- [27] Зейкан Я. П. Стратегія і тактика захисту в кримінальних справах за правилами КПК 2012 року. *Вища школа адвокатури НААУ: онлайн платформа*. 2018. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/strategiya-i-taktyka-zahystu-v-kryminalnyh-spravah-za-pravylamy-kpk-2012-roku>
- [28] Землянська О. В. Психологічні питання цивільного судочинства. *Особистість, суспільство, закон* : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (Харків, 15 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 170–172.

VANDZHURAK Roman

Doctor of Philosophy in Law, Doctoral Student of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2276>

THE EMOTIONAL COMPONENT OF THE DISCRETION OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS (THE ROLE OF EMOTIONS IN MAKING DISCRETIONARY DECISIONS)

Abstract. *The proposed article examines the emotional component of the discretion of law enforcement entities when exercising their discretionary powers (making procedural decisions). This is primarily due to the fact that when studying the available literature on the topic, although a significant range of scientific works was identified on the role of emotions in judicial and law enforcement activities, no research was found on the emotional component of the discretion of law enforcement agents. At the same time, despite the traditional belief that when making a procedural decision, the subject of law enforcement should be emotionally neutral, the need for a sensitive attitude to the details of the case is now becoming increasingly obvious. In addition, it is possible that a discretionary decision is first made under the influence of emotions, and only then is implemented using appropriate tools for its adoption and motivation. In the process of this research, using psychological analysis, it was possible to identify the causes and mechanisms of human behavior, and ultimately find out that the emotional and psychological aspect affects not only law enforcement subjects, but also other participants in the process. The article paid special attention to empathy and emotional (professional) burnout syndrome. As a result of the research, the conclusion was formed that emotional factors can have both a positive and negative effect on the fairness of judgment. It is therefore summarized that when exercising discretionary powers, giving preference to any of these effects will always lead to logical contradictions, and therefore a combined approach based on weighing and optimization will be more rational. The article hypothesizes that this approach may well be developed in line with the latest research on the phenomenon of emotional intelligence, which boils down to the correlation of humanity (empathy) and rational control of the influence of emotions on the impartiality of decisions. The research is quite original and has significant practical significance, because it is impossible to understand a particular way of human behavior and thinking without studying their psychological foundations, in particular the emotional component.*

Keywords: *emotions; judgment; discretionary decisions; law enforcement entities.*

DOI: 10.33270/0525676812.7
УДК 343.3:343.1:316.6:342.7

ВЕДЕНЯПІНА Марина

кандидат юридичних наук, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3148-4744>

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ

Анотація. Попри те, що Україна докладает чимало зусиль для гармонізації чинного національного законодавства, яке регулює роботу пенітенціарної системи, з європейським, досі не можна стверджувати, що в нашій країні утримання ув'язнених перебуває на належному рівні. Волонтери, правозахисники, журналісти фіксують порушення, про які також зазначають представники міжнародних моніторингових організацій і український омбудсмен. Причина численних порушень полягає переважно в правозастосуванні, не лише в правовій площині. На жаль, досі наше суспільство остаточно не позбулося радянського спадку в цій сфері щодо стигматизації ув'язнених, ставлення до них як до невинуватих людей, права яких захищати не потрібно, та їх усіляких утисків. Така суспільна думка притаманна не лише пересічним громадянам, а й суб'єктам політичних рішень і працівникам пенітенціарних установ. Тому для змін у цій царині передусім необхідно змінювати громадську думку, що забезпечить підґрунтя для таких рішучих кроків, як масштабне фінансування інфраструктури, що дасть можливість привести приміщення пенітенціарних установ у відповідність до чинних стандартів. Також конче важливим є запровадження освітніх і реабілітаційних програм для ув'язнених, які сприяли б їхній ресоціалізації. Задля забезпечення безперервності й систематичності цих змін, ефективного проведення реформ, а не формального декларування необхідним є створення системи постійного моніторингу стану пенітенціарних установ, дотримання прав ув'язнених представниками міжнародних організацій. Водночас це продемонструє міжнародній спільноті серйозну готовність України виправляти наявні хиби в окресленій царині.

Ключові слова: пенітенціарна система України; права ув'язнених; права людини та громадянина; захист прав і свобод; порушення прав і свобод; позбавлення волі; реабілітація засуджених.

Рекомендоване посилання:

Веденяпіна М. Шляхи вдосконалення пенітенціарної системи в контексті дотримання прав ув'язнених. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 54–59. DOI: 10.33270/0525676812.7

Вступ

Входження України до європейської спільноти передусім передбачає уможливлення інтеграції в європейський правовий простір – як у теоретичному аспекті (тобто, щоб чинне законодавство відповідало європейським стандартам), так і практичному (щоб правозастосування було здійснено належним чином). В Україні вже доволі давно триває процес гармонізації національного законодавства з європейським, у якому загалом убачаємо значний поступ. Однак у деяких сферах наявні серйозні проблеми із правозастосування, серед яких і утримання ув'язнених. Попри численні спроби реформування пенітенціарної системи, права ув'язнених і досі грубо й систематично порушують, про що свідчить моніторинг правозахисників, омбудсмена та міжнародних організацій. Тому дискусія щодо

пошуку шляхів поліпшення наявного становища й нині актуальна.

Матеріали та методи

Правове регулювання виконання покарань, робота пенітенціарної системи часто ставали предметом дослідження вітчизняних учених у сфері пенітенціарного права, зокрема Ю. В. Бауліна, І. Г. Богатирьова (2022), В. І. Борисова, В. В. Голіни, Б. М. Головікіна, В. К. Грищука, І. М. Даньшина, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, О. Г. Колба (2022), І. О. Колба, В. Я. Конопельського, І. М. Копотуна, В. А. Меркулової, І. І. Митрофанова, М. І. Мичка, Є. С. Назимка, М. В. Руденка, М. В. Романова, Р. М. Підвисоцького, А. Х. Степанюка (2021), В. М. Трубникова, О. Т. Устюжанінової, О. О. Шкути (2022), І. С. Яковець та ін. Проте вони акцентували на теоретичних проблемах і особливостях правового регулювання.

Метою статті є обґрунтування низки пропозицій, які можуть сприяти ефективним реформам пенітенціарної системи України, спрямованим на забезпечення дотримання прав ув'язнених.

Результати й обговорення

В Україні точиться дискусія з приводу реформування пенітенціарної системи. Переважно лунають аргументи на користь зменшення кількості осіб, які перебувають у пенітенціарних установах (Moroz, & Horislavska, 2024), а також заклики модернізувати пенітенціарну систему за зарубіжним зразком (Puzyrov, & Sokorynskyi, 2020; Moroz, & Horislavska, 2024). Однак, на нашу думку, це не змінить ситуацію докорінно, оскільки головні причини незадовільного стану дотримання прав ув'язнених полягають не в тому, що їх кількість значна й стосовно них не застосовано певні прогресивні практики, а в тому, що досі не подолано бар'єр у ставленні до засуджених. Вважаємо, спочатку необхідно усунути цю хибу, а вже надалі в усталеній новій парадигмі ставлення до засуджених запроваджувати інші практики, позаяк існує значний ризик того, що вони будуть формальними, а системні огріхи пенітенціарної системи – не виправленими. Як слушно зауважує Р. Ю. Завітневич (2024), реформування пенітенціарної системи України полягає у відходженні від радянських стереотипів і побудові цивілізованої пенітенціарної системи європейського зразка, де повага до людської гідності є однією з ключових цінностей. Принагідно також зауважити, що чимало науковців пропонують використовувати досвід Великої Британії (Puzyrov, & Sokorynskyi, 2020; Moroz, & Horislavska, 2024), тоді як В. І. Шуліка (2022), здійснивши аналіз законодавства цієї держави, доходить висновків, що через особливості правової системи та місцевого законодавства це буде вкрай важко реалізувати. Зазначимо, що, на нашу думку, обмірковування та запровадження таких експериментів можливе лише в оздоровленій пенітенціарній системі, а не в тій, де багато років триває системна криза.

В Україні ув'язнені особи досі дуже сильно стигматизовані. Коріння цієї проблеми – у радянському минулому, коли істотне значення мали такі чинники (Stepaniuk, 2021):

- ув'язнюючи багато людей з політичних причин, влада намагалася сформувати якомога негативнішу суспільну думку про них, щоб унеможливити їх підтримку, співчуття до них, допомогу їм, звести нанівець будь-яку їхню впливовість;

- пенітенціарна система радянського періоду не мала на меті виправлення засуджених за кримінальні злочини та реінтеграцію їх у суспільство, тому виконувала лише функції покарання та ізоляції. Держава широко використовувала примусову працю ув'язнених і не була зацікавлена у зменшенні їх чисельності, а також

намагалася приховати від громадськості нелюдські умови їх перебування в місцях позбавлення волі, мінімізуючи спілкування ув'язнених з іншими людьми.

Ці завдання можна було розв'язати саме через стигматизацію засуджених, формування громадської думки про них як про безнадійно асоціальних, невинуватих лиходіїв. Пенітенціарна система сприяла їхній соціалізації в субкультурі злочинців, зміцненню зв'язків у спільноті делінквентних осіб. Засуджені, які цілком могли б реінтегруватися в суспільство, знаходили розуміння й підтримку в досвідченіших злочинців, ставали частиною злочинної спільноти. Їх реінтеграцію в суспільство ускладнювали ще й формальні причини, адже після виходу з місць позбавлення волі вони не мали ані паспорта, ані прописки. Злочинна субкультура існує й досі, перебравши на себе забезпечення потреб в'язнів і продовжуючи інтегрувати їх у злочинний світ (Marchuk, 2022).

Ресоціалізація та виправлення засуджених сьогодні часто здійснюється формально. Попри те, що праця в установах відбування покарання має бути елементом ресоціалізації, навчаючи засуджених заробляти чесними способами та здобути навички, які знадобляться їм після відбуття покарання, на практиці цього не відбувається (Svynarenko, 2022).

Ще одна група чинників, які зумовлюють хиби пенітенціарної системи, – це ставлення її працівників до своєї роботи, її мети й до ув'язнених. Головними завданнями вони насамперед убачують:

- забезпечення ізоляції засуджених, а отже, недопущення вчинення ними інших злочинів проти законослужняних громадян (тоді як побиття, крадіжки, вчинені щодо інших засуджених, могли навіть толерувати);

- приниження засуджених, щоб вони усвідомлювали своє безправне становище й у них формувалося розуміння того, що відбувати покарання надто тяжко, а отже злочини вони вже не вчинятимуть;

- створення жорстких умов тримання засуджених, щоб вони відчували себе максимально дискомфортно, гірше, ніж на волі, для формування в них негативного сприйняття місць відбування покарань і прагнення надалі їх уникати;

- забезпечення безперервності й ефективності робочого процесу, до якого залучені ув'язнені, адже їхня праця «виправдовує» утримання їх державою.

Для зміни такого ставлення необхідно спрямовувати роботу працівників пенітенціарних установ насамперед на ресоціалізацію ув'язнених. Крім того, є підстави вважати, що з різних причин у працівників пенітенціарних установ часто відбувається професійне вигорання, однією з

ознак якого є збайдужіння. Причини окресленого явища слід досліджувати та усувати, хоча наразі можна однозначно акцентувати на недостатній турботі держави про персонал виправних установ, оскільки їх працівники часто не мають власного житла, якісного забезпечення тощо (Kolb, & Zaradiuk, 2022).

Нині серед першочергових завдань – формування суспільної думки про те, що ув'язнені – це, по-перше, громадяни, права яких мають бути захищені, а по-друге, не «безнадійні» особи, а переважно жертви обставин (брак освіти, культури, підтримки й допомоги, фінансова неспроможність), і якщо їм допомогти, вони можуть стати законослухняними громадянами й вести соціальний спосіб життя.

Існує чимало міжнародних нормативно-правових актів, що встановлюють стандарти в цьому питанні, яких має дотримуватися Україна. Так, ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод прямо забороняє катування, нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання (Convention for the Protection..., 1950). Стаття 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зобов'язує держави забезпечувати гуманне поводження з особами, позбавленими волі, і поважання гідності, властивій людській особі (International Covenant..., 1966).

До того ж важливо поширювати думку про те, що Україна як цивілізована держава, частина європейського світу повинна дотримуватися міжнародних норм, зокрема й у цьому питанні.

Є низка галузевих актів, зокрема Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню та дотримання їхніх основних прав. Крім цього, існують Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, які ООН вважає зразковими для національних пенітенціарних систем, а також Європейські пенітенціарні правила (рекомендація R (2006) Комітету Міністрів Ради Європи). Останні не є юридично обов'язковими, але Україна має дотримуватися їх як держава-член РЄ.

На національному рівні регулювання Україна не надто відстає від таких високих стандартів. Порядок та умови виконання покарань, зокрема й позбавлення волі, права й обов'язки засуджених визначає Кримінально-виконавчий кодекс України. Порядок та умови тримання під вартою осіб, підозрюваних або обвинувачених у вчиненні злочинів, регулює Закон України «Про попереднє ув'язнення» (Law of Ukraine, 1993).

– наркотичну залежність, страждають на ментальні розлади, що можуть спонукати їх до вчинення протиправних дій.

Таке вдосконалення пенітенціарної системи потребує значних капіталовкладень, тому необхідно також активно залучати волонтерську допомогу, зовнішніх і внутрішніх фінансових донорів.

Висновки

Приведення пенітенціарної системи України до європейських стандартів потребує не лише гармонізації законодавства (у цьому напрямі бракує порівняно небагатьох кроків), а й забезпечення неухильного дотримання чинних норм. Для цього насамперед потрібно вкорінити у свідомості громадян парадигму ставлення до ув'язнених як до носіїв прав і свобод (обмежених лише тією мірою, якою це передбачено законом), які потребують допомоги для повернення до законослухняної поведінки. Це сприятиме позитивному ставленню працівників пенітенціарних установ до ув'язнених та полегшить прийняття рішень про фінансування певних ініціатив владними органами, адже в суб'єктів прийняття таких рішень буде чітке розуміння важливості окреслених ініціатив.

Значущим є й створення програми «Відкриті двері» для міжнародного контролю, інвестування в інфраструктуру та стандартні умови тримання, а також в освітні та реабілітаційні програми. Крім того, є конче важливою робота з працівниками пенітенціарних установ, спрямована як на запобігання в них процесам професійного вигорання, так і недопущення до цієї роботи осіб із жорстокими нахилами, що сприймають пенітенціарну установу як місце «дозволених знущань».

References

- [1] Bilak, N.I. (2022). On the current problems of serving criminal sentences in places of deprivation of liberty in Ukraine. *The penitentiary system of Ukraine in a global dimension: materials of the II International Penitentiary Forum* (pp. 14-16). Lviv-Torun: Liha-Pres. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-3
- [2] Bohatyrov, I.H. (2022). Basic rights of convicts in the context of the transformation of the penal system of Ukraine into a penitentiary system. *The penitentiary system of Ukraine in a global dimension: materials of the II International Penitentiary Forum* (pp. 79-81). Lviv-Torun: Liha-Pres. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-25
- [3] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights). (1950, November). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004

- [4] Criminal and Executive Code of Ukraine. (2003, July). Retrieved from https://kodeksy.com.ua/kriminal_no-vikonavchij_kodeks_ukraini/statja-8.htm
- [5] Demianchuk, V.A., & Mykulets, V.Yu. (2022). Problems of places of detention after the enemy's invasion of Ukraine. *The penitentiary system of Ukraine in a global dimension: materials of the II International Penitentiary Forum* (pp. 20-22). Lviv-Torun: Liha-Press. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-5
- [6] International Covenant on Civil and Political Rights. (1966, December). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_043
- [7] Kolb, O.H., & Zaradiuk, Z.V. (2022). Some aspects of individual prevention of criminal offenses committed by personnel of correctional colonies. *The Penitentiary System of Ukraine in a Global Dimension: Proceedings of the II International Penitentiary Forum* (pp. 25-28). Lviv-Torun: Liha-Press. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-7
- [8] Law of Ukraine No. 3352-XII "On Pre-trial Detention". (1993, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3352-12>
- [9] Lubynets, D. (2023). Section 7. Implementation of the NPM and human rights in places of deprivation of liberty. *Annual report on the state of observance and protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine in 2023*. Retrieved from <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-7-realizatsiia-npm-i-prava-liudyny-v-mistsiax-nesvobody>
- [10] Marchuk, V. (2022). The impact of the penitentiary subculture on the liberalization of the criminal penal system of Ukraine. *Penitentiary system of Ukraine in a global perspective: materials of the II International Penitentiary Forum* (pp. 33-36). Lviv-Torun: Liha-Press. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-10
- [11] Moroz, I., & Horislavska, I. (2024). The legal and penitentiary system as repressive apparatus: Legal methods of protecting a civil and political rights. *Law. Human. Environment*, 15(2), 85-100. DOI: 10.31548/law/2.2024.85
- [12] Puzyrov, M.S., & Sokorynskyi, Yu.V. (2020). Theoretical model of building penitentiary security in Ukraine taking into account foreign experience. *Scholarly notes of the V.I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series "Legal Sciences"*, 31(70), 2, 3, 52-57. DOI: 10.32838/2707-0581/2020.2-3/09
- [13] Shkuta, O.O. (2022). The implementation of the rights of convicts and prisoners who remained under occupation. *The penitentiary system of Ukraine in a global dimension: materials of the II International Penitentiary Forum* (pp. 50-53). Lviv-Torun: Liha-Pres. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-16
- [14] Shulika, V.I. (2022). Comparative legal characteristics of the penitentiary systems of England, Northern Ireland, Scotland and Wales. *Analytical and comparative law*, 4, 326-331. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.04.59
- [15] Skrypka, H. (2024). Protection of the rights of deported prisoners from the occupied territories of Ukraine: challenges and solutions. URL: <https://zmina.info/columns/zahyst-prav-deportovanyh-uvyaznennyh-z-okupovanyh-terytorij-ukrayiny-vyklyky-ta-shlyahy-vyrishennya/>
- [16] Stepaniuk, A.F. (2021). The Soviet prison is the brainchild of the NKVD. *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 1, 21-38. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.1.02
- [17] Svyarenko, Yu.P. (2022). Stages of resocialization of convicts in places of deprivation of liberty in Ukraine. *The penitentiary system of Ukraine in a global dimension: materials of the II International Penitentiary Forum* (pp. 42-45). Lviv-Torun: Liha-Press. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-13
- [18] Vlasenko, V. (2024). The Council of Europe has named the problems of places of detention in Ukraine. *Deutsche Welle Internet portal*. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/perepovnenist-i-turemna-ierarhia-rada-evropi-nazvala-problemi-misc-uvaznenna-v-ukraini/a-68922871>
- [19] Zavitnevych, R.Yu. (2024). The main vectors of reforming the penitentiary system of Ukraine in the light of European integration processes: a retrospective view. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 82(3), 9-14. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.82.3.1

Список використаних джерел

- [1] Білак Н. І. Щодо актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України. *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі* : матеріали II Міжнар. пенітенц. форуму (Рівне, 27 жовт. 2022 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 14–16. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-3
- [2] Богатирьов І. Г. Базові права засуджених в умовах трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну. *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі* : матеріали II Міжнар. пенітенц. форуму (Рівне, 27 жовт. 2022 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 79–81. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-25

-
- [3] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004
- [4] Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. URL: https://kodeksy.com.ua/kriminal_no-vikonavchij_kodeks_ukraini/statja-8.htm
- [5] Дем'янчук В. А., Микулець В. Ю. Проблеми місць несвободи після вторгнення ворога в Україну. *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі* : матеріали II Міжнар. пенітенц. форуму (Рівне, 27 жовт. 2022 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 20–22. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-5
- [6] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_043
- [7] Колб О. Г., Зарадюк З. В. Деякі аспекти індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням вчинюваним персоналом виправних колоній. *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі* : матеріали II Міжнар. пенітенц. форуму (Рівне, 27 жовт. 2022 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 25–28. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-7
- [8] Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3352-12>
- [9] Лубинець Д. Розділ 7. Реалізація НПМ і права людини в місцях несвободи. *Щорічна доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-7-realizatsiia-npm-i-prava-liudyny-v-mistsiax-nesvobody>
- [10] Marchuk V. The impact of the penitentiary subculture on the liberalization the criminal penal system of Ukraine. *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі* : матеріали II Міжнар. пенітенц. форуму (Рівне, 27 жовт. 2022 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 33–36. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-10
- [11] Moroz I., Horislavska I. The legal and penitentiary system as repressive apparatus: Legal methods of protecting a civil and political rights. *Law. Human. Environment*. 2024. No. 15 (2). P. 85–100. DOI: 10.31548/law/2.2024.85
- [12] Пузирьов М. С., Сокоринський Ю. В. Теоретична модель побудови пенітенціарної безпеки в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2020. Т. 31 (70), № 2, ч. 3. С. 52–57. DOI: 10.32838/2707-0581/2020.2-3/09
- [13] Шкута О. О. Реалізація прав засуджених та ув'язнених, що залишилися в умовах окупації. *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі* : матеріали II Міжнар. пенітенц. форуму (Рівне, 27 жовт. 2022 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 50–53. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-16
- [14] Шуліка В. І. Порівняльно-правова характеристика пенітенціарних систем Англії, Північної Ірландії, Шотландії та Уельсу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 326–331. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.04.59
- [15] Скрипка Г. Захист прав депортованих ув'язнених з окупованих територій України: виклики та шляхи вирішення. 2024. URL: <https://zmina.info/columns/zahyst-prav-deportovanyh-uvyaznennyh-z-okupovanyh-terytorij-ukrayiny-vyklyky-ta-shlyahy-vyrishennya/>
- [16] Степанюк А. Ф. Радянська тюрма – дітище НКВС. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 1. С. 21–38. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.1.02
- [17] Свинаренко Ю. П. Стадії ресоціалізації засуджених в місцях несвободи України. *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі* : матеріали II Міжнар. пенітенц. форуму (Рівне, 27 жовт. 2022 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 42–45. DOI: 10.36059/978-966-397-264-0-13
- [18] Власенко В. Рада Європи назвала проблеми місць ув'язнення в Україні. *Інтернет-портал Deutsche Welle*. 2024. URL: <https://www.dw.com/uk/perepovnenist-i-turemna-ierarhia-rada-evropi-nazvala-problemi-misc-uvaznenna-v-ukraini/a-68922871>
- [19] Завітневич Р. Ю. Основні вектори реформування пенітенціарної системи України у світлі євроінтеграційних процесів: ретроспективний погляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 82 (3). С. 9–14. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.82.3.1
-

VEDENIAPINA Maryna

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Operational and Investigative Activities and National Security of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3148-4744>

WAYS TO IMPROVE THE PENITENTIARY SYSTEM IN THE CONTEXT OF RESPECTING THE RIGHTS OF PRISONERS

Abstract. *Despite the fact that Ukraine is making great efforts to harmonize the current national legislation regulating the work of the penitentiary system with the European one, it still cannot be said that the detention of prisoners in our country is at the proper level. Volunteers, human rights activists, journalists record violations, which are also written about by representatives of international monitoring organizations, the Ukrainian Ombudsman. The reason for numerous violations is not so much in the legal plane as in the plane of law enforcement. Unfortunately, the Soviet legacy in this area has not yet been completely overcome, which consists in stigmatizing prisoners, treating them as incorrigible people whose rights do not need to be protected, and even all kinds of oppression of such people are justified. Such public opinion is not only among ordinary citizens: its carriers are both political decision-makers and employees of penitentiary institutions. Therefore, for changes in this area, it is first of all necessary to change public opinion. This will provide the basis for such decisive steps as large-scale financing of infrastructure, which will make it possible to bring the premises of penitentiary institutions into line with existing standards. It is also extremely important to introduce educational and rehabilitation programs that would cover the majority of prisoners and contribute to their resocialization. In order to ensure the continuity and systematic nature of these changes, it is necessary to create a system of constant monitoring of the state of penitentiary institutions, observance of the rights of prisoners by representatives of international organizations. This will not allow reforms to be carried out formally, being satisfied with declarations that will not have real effectiveness. At the same time, this will demonstrate to the international community Ukraine's serious readiness to correct existing shortcomings in this area.*

Keywords: *penitentiary system of Ukraine; rights of prisoners; human and civil rights; protection of rights and freedoms; violation of rights and freedoms; deprivation of liberty; rehabilitation of convicts.*

DOI: 10.33270/0525676812.8
УДК 141:347.23

ВЛАСЕНКО Валерій

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1287-9732>;

ТИХОМИРОВ Денис

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8366-8564>;

МИХАЙЛЕНКО Роман

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри теорії, історії та філософії
права Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1689-4382>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню власності в Україні в умовах воєнного стану. Феномен власності розглядається як філософська категорія власності. Власність є важливим фактором розвитку суспільства, держави й свободи людини. Основне завдання авторів статті – дослідження власності, наближення до сутності цього явища. Методологічною підставою наукового пошуку є сукупність світоглядних і філософських принципів наукового пізнання, методологічних підходів, загальних методів мислення, філософських і загальнонаукових методів, використання яких забезпечило обґрунтованість і достовірність результатів дослідження базових цінностей. Методи дослідження зумовлені його характером. Практичний аспект проблеми доповнюється відповідним недостатнім рівнем політичного усвідомлення значення цього інституту для вирішення назрілих проблем України. Зокрема й того аспекту, що для формування сприятливого інвестиційного клімату та підтримки інвестиційної активності потрібно забезпечити ефективний захист права приватної власності. Актуальність статті зумовлюється тим, що ставлення до власності не є статичним, людина, спираючись на послідовність еволюційних процесів, намагається по-новому аналізувати таку категорію, як «власність». У статті проаналізовано основні концептуальні підходи до розуміння природи власності як філософської категорії. Автори досліджують значущу філософську концепцію власності, її вплив на формування суспільних відносин в економічному, соціальному, правовому, політичному і державному способі регулювання та організації суспільного буття. Такий підхід сприяє збереженню засад демократичної держави та гарантує стабільність демократичних засад, сприятливих для розуміння суспільства в умовах кризових викликів.

Ключові слова: воєнний стан; приватна власність; філософська категорія власності; власність; право власності; інтелектуальна власність; захист прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану.

Рекомендоване посилання:

Власенко В., Тихомиров Д., Михайленко Р. Трансформація інституту власності в умовах воєнного стану в Україні. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 60–66. DOI: 10.33270/0525676812.8

Вступ

Наш час ознаменований бурхливими катаклізмами в житті людства, що наближає його до антропологічної кризи світової цивілізації. До ознак економіко-політичної кризи в українському суспільстві останніми роками доєдналося глобальне потрясіння, пов'язане з воєнним станом, що призвело до соціального розмежування, втрати ціннісних орієнтирів буття, інформаційного перенавантаження. Сучасне суспільство є доволі складним утворенням. Його ефективність залежить від багатьох компонентів. Розвиток сучасного суспільства є результатом розвитку політичних, правових, економічних підсистем суспільства в загальному розумінні. Значну роль у цьому розвитку відіграє власність. А. Григорук, Л. Литвин (2021) вказують: «Власність є стрижнем системи економічних відносин суспільства. Стабільність розвитку економічної системи залежить від наявності у ній таких форм власності, які б у найбільшій мірі сприяли розвитку продуктивних сил. Тому зміна форм власності відкриває нові горизонти розвитку економічної системи». «Значущість соціальної функції власності складно переоцінити. Вона дозволяє згладжувати соціальні конфлікти, перерозподіляє власність, сприяє захисту економічних, соціальних, екологічних, культурних інтересів суспільства» (Hizhevskiy, & Hromei, 2022).

Власність є істотним фактором функціонування суспільства, держави й свободи людини. Інститут власності є рушійною силою економіки, чинником, від якого залежать усі інші сфери суспільного життя (Mykhailenko, 2021).

Важливим фактором є власність. Без урахування відносин власності не можна глибоко з'ясувати сутність будь-якого економічного явища (Kaas, Mellert, & Scholl, 2020).

Наукове поняття про власність не збігається з буденним уявленням. (Balaban, 2020). Воно не може обмежити себе знайомством з поверховістю явищ, з якими лише й має справу буденна свідомість. Наукове розуміння власності проникає в сутнісні зв'язки й описує невидимі горизонти розуміння. Воно здатне бачити те, що закрито простором і часом.

Огляд літератури

Досліджуючи будь-який предмет наукового розгляду, вочевидь, дослідник має передусім розглянути наявні з цієї проблематики напрацювання. У вітчизняній науці аспекти трансформації інституту власності в умовах воєнного стану в Україні є предметом розгляду О. Франкова (2022), А. Хребтова, І. Таран (2022) та ін.

Окрему групу джерел становлять матеріали, що досліджують аспекти трансформації інтелектуальної власності в умовах воєнного стану в Україні, О. Бондаренко (2023), О. Боярчук (2023), І. Патлашинська (2022), С. Лучик, В. Лучик (2024) та ін. Перелік учених можна було б продовжувати й далі, але в контексті цього дослідження

обмежимося зазначеними науковцями, не стверджуючи, що лише вони зробили вагомий внесок у дослідження зазначеної теми

Матеріали та методи

Під час підготовки статті опрацьовано низку наукових праць, присвячених дослідженню нашої тематики. Зокрема, посилену увагу було зосереджено на новітніх публікаціях. У процесі такого дослідження використано методи порівняльного аналізу, індуктивного узагальнення, каузального аналізу та ін.

Методологічний прийом порівняння є вельми продуктивним у креативному відношенні під час зіставлення різних, часто взаємозаперечних поглядів щодо розуміння сутності феномена власності, у характеристиці основних форм їх існування. Зазначений метод дає змогу виокремити основне, закономірне, уникнути другорядного, і на цій підставі прийняти відповідне рішення щодо подальшого вирішення питань та виконання завдань, пов'язаних з цією темою.

Слід підкреслити й метод каузального аналізу, який передбачає виявлення причин появи різноманітних явищ. Основним для нього є питання «чому?» Нами його використано для з'ясування того підґрунтя, що обумовило модифікацію ідеї власності за сучасної доби.

Водночас із зазначеним методологічним ядром автори керувались та послуговувались й іншими досягненнями методології сучасного гуманітарного пізнання, зокрема феноменологічним, герменевтичним, структурно-функціональним, лінгвістичним підходами до розв'язання будь-яких проблем. Проте вони не отримали в статті пріоритетного статусу, а тому виступають лише службовими складовими ланками тих методологічних основ, яким відведено ключову роль.

Результати й обговорення

Власність є однією з найважливіших суспільних категорій, оскільки володіє набором унікальних характеристик. Посідаючи чільне місце у відносинах між людьми, будучи сполучною ланкою економічних, політичних і правових відносин, власність завжди привертала увагу дослідників. Сучасне суспільство з його істотними змінами структури суспільного виробництва ознаменувалося змінами у відносинах власності. Ставлення до власності не є статичним, людина, спираючись на послідовність процесів розвитку, намагається по-новому усвідомлювати таку категорію, як «власність».

Військова агресія РФ проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, відкрила новий ракурс проблем, з якими зіткнулася й держава Україна загалом, і кожен громадянин окремо. Зокрема, це стосується інституту власності. Питання власності в період війни є вельми актуальними й такими, що потребують окремого дослідження. Гібридна війна потребує

нестандартних і ефективних способів реагування стосовно трансформації інститутів власності.

Основними напрямками тут є такі:

1. Суб'єкти відповідальності та роль держави у вирішенні питань захисту власності.

2. Інтелектуальна власність в умовах воєнного стану в Україні.

3. Види порушень прав власності під час воєнних дій.

4. Джерела відшкодування збитків власникам.

5. Створення інститутів захисту власності в післявоєнному світі.

6. Угода про корисні копалини, постачання зброї та гарантії безпеки для України.

Питання власності не аналізуються як основні, що призвели до агресії з боку РФ. Однак війна ставить собі за мету й набуття власності. Тут можна зазначити й про заволодіння територіями, природними ресурсами, грошима, майном та іншими цінностями. Введення воєнного стану також передбачає певні зміни між державою та її громадянами з приводу відносин власності. Унаслідок російських бомбардувань багато українських родин уже втратили своє житло, вимушено переїхали в інші регіони чи за кордон. Сотні українських підприємств втратили повністю або частково інфраструктуру, що забезпечувала роботу їх бізнесу. Вартість втрат є велика, українська влада вже працює з міжнародними партнерами над пошуком джерел для відшкодувань цих збитків і допомоги на відновлення країни. Ми не можемо в межах статті розглянути всі зазначені вище напрями дослідження. Зосередимось лише на деяких.

В умовах воєнного стану військове командування може примусово вилучати майно, що перебуває в приватній власності громадян. Однак слід розуміти, що таке відчуження навіть за умов воєнного стану не може бути свавільним і повинно відбуватися в порядку, передбаченому законодавством. А також важливо те, що незаконне відчуження власності може бути оскаржено в суді. Спираємось на наукову статтю А. Хребтової, І. Таран (2022), котрі зазначають: «В умовах воєнного стану може бути застосована виключно процедура примусового відчуження приватної власності та комунального майна з подальшою компенсацією вартості, а вилучення відбувається виключно за рахунок державного майна та без відшкодування вартості такого майна. А тому, важливим є те, що рішення про примусове відчуження майна може прийняти виключно військове командування з погодженням з органом місцевого самоврядування залежно від проведення бойових дій на цій території».

Сьогодні посилену увагу зосереджено на інтелектуальній власності, що в загальному розумінні становить володіння та використання результатів інтелектуальної діяльності. Специфіка цього типу власності полягає в рівні

кваліфікації, досвіду працівників розумової праці. Тобто, чим вищий інтелектуальний потенціал, тим більші трудові досягнення працівників, продуктивність і якість праці. Інтелектуальна власність уособлює вищий ступінь розвитку категорії власності. Ми поділяємо думку О. Кронди та О. Зосименко (2022), що інтелектуальна власність є сферою, яка допомагає державі розвиватися в такий надзвичайно важкий час. Сучасна війна буде ефективною, якщо застосовувати новітні технології та напрацювання у сфері озброєння. Українські новатори розробили й продовжують розробляти нові види зброї.

Як зазначають сучасні дослідники, попри війну, економіка України має працювати й забезпечувати ресурси для нашої перемоги. Одним із критично важливих у такий час питань є забезпечення безперерйного функціонування механізмів набуття, захисту й охорони прав інтелектуальної власності, захисту інтересів як фізичних осіб – авторів і винахідників, так і юридичних осіб – власників прав, вітчизняних та іноземних інвесторів (Bondarenko, 2023). Під час воєнного стану, коли громадянські свободи можуть бути обмежені й панує невизначеність, права інтелектуальної власності винахідників, творців і новаторів повинні бути захищені. Тому вкрай важливо створити надійні механізми та правові межі, які забезпечать безпечне середовище для інтелектуальної власності в ці складні часи. Перед державою стоїть надзвичайно важливе та непросте завдання, що полягає в захисті права на інтелектуальну власність, яку під час воєнного стану може бути зруйновано, викрадено або незаконно використано (Sharovalova, Zapototska, & Hurzhii, 2023). Держава повинна, об'єднуючи сумарну творчу силу всіх громадян і надбання попередніх поколінь, примножувати можливості самореалізації кожної особистості. Захист ринку інтелектуальної власності є вкрай важливим, оскільки це міжнародні зобов'язання України щодо вступу в ЄС та життєва необхідність захисту економічних інтересів України, бо держава, яка не захищає права інтелектуальної власності, фактично підтримує тіньовий бізнес (чим завдає збитків чесному бізнесу, який сплачує податки), фінансує організовану злочинність та воєнних злочинців. Війна є продовженням політики держави (Chunyt'ska, & Bondaruk, 2023).

Завдяки стабілізації макроекономічної ситуації в Україні на другому році повномасштабного вторгнення сформовано відповідні оптимістичні очікування у сфері інтелектуальної власності. Кількість заявок на реєстрацію об'єктів інтелектуальної власності 2023 року зросла на 47,57 % порівняно з 2022 роком. Водночас така активність показників подання заявок містить позитивний аспект, що було не очікувано в умовах воєнного стану й атак російських ракет і дронів на українські міста та цивільну інфраструктуру (Virchenko, Virchenko, & Rapova, 2024). Сучасна

ситуація потребує взаємодії економічного та правового складника інституту власності (Bolatto et al., 2019). Війна породжує нові технології, які є фондом розвитку економіки та права. О. Юрченко, Т. Деділова, І. Кирчата й Т. Шершенюк (2022) зазначають: «Сьогодні підприємства розуміють, що, окрім застосування традиційних фінансових ресурсів, ще існує й право на інтелектуальну власність, за допомогою якого можна не лише збільшити свій прибуток, а й захистити себе від конкуренції, оновити продукцію підприємства з метою покращання її привабливості на ринку».

Досягнення окресленої мети неможливе на основі вузько прагматичного інтересу, адже слід зважати на духовні засади, загальнолюдські цінності, про вільний розвиток яких і має піклуватися керівництво держави. Держава – це також насамперед інструмент самозахисту нації (і не лише від зовнішніх ворогів, а й частково від внутрішніх), керівництво країни повинно подбати про створення високоефективної політичної влади з необхідними функціонально-спроможними силовими структурами. Доти, доки в Україні не буде панувати духовність, порядок мають забезпечувати за допомогою керованої сили. Інтереси держави й кожного громадянина потрібно надійно захищати від агресивних посягань. Оскільки не лише деяким громадянам, а й державі намагаються відмовити у праві мати чітку систему ціннісних орієнтирів її діяльності. Ворог хоче бачити державу не захисником інтересів населення, не знаряддям їхнього узгодження та консолідації, а бюрократичним механізмом управління, що виконує чужу волю. Народ прагне бачити в державі гаранта свого матеріального добробуту, творчої активності.

В умовах воєнного стану в Україні слід усвідомлювати, що кожна держава має свій певний геопростір, де власність і непорушність кордонів свідчить про те, що земля та її природні ресурси не можуть бути предметом купівлі-продажу й не підлягають відчуженню (Shakun, & Kovaliv, 2024). Подібне положення має стати предметом поглиблених роздумів для тих осіб, від зваженої політики яких залежить доля багатомільйонного народу, а проблеми власності відіграють значну роль як на теоретичному, так і практичному рівнях. У розбудові суспільства слід керуватися поєднанням онтологічної виправданості й гносеологічної доцільності.

Висновки

Унаслідок вторгнення збройних сил РФ на територію України зазнала руйнувань інфраструктура, постраждало майно фізичних і юридичних осіб та постало нагальне питання захисту прав власності й відшкодування завданої шкоди. Україна в умовах воєнного стану швидкими темпами намагається запровадити множини законів, які забезпечать відшкодування завданої шкоди внаслідок воєнних дій і передбачать конкретні юридичні підстави відшкодування завданих збитків. У майбутньому це допоможе створити нову систему захисту власності та відшкодування завданих збитків.

З огляду на зазначене можна стверджувати, що інститут власності в умовах воєнного стану в Україні є предметом актуального розгляду сучасних наукових розвідок. Розглядаючи можливість розвитку української економіки, якісні аспекти трансформаційних перетворень, не можна уникнути аналізу процесів, що є у відносинах власності, оскільки йдеться про проблему становлення економіки. Наукове й філософське пізнання має зароджуватися з конкретної предметності суцього, що стає об'єктом пізнання, і закінчуватися поясненням його буттєвих характеристик. Саме тому такий процес ніколи не може бути ідентичним буттю та лише копіювати його процеси. З цієї методологічної беззастережної вимоги в питанні про самостійність шляхів пізнання вбачається, що застосовувані методи та отримані результати не мають пізнавальної ваги, яка була б базована на них, а також вони не можуть слугувати моделлю самого буття, як це часто відбувається внаслідок повного домінування теорії пізнання. Навпаки, лише ступінь наближення до буттєвих властивостей досліджуваної предметності може бути еталоном правильності чи хибності пізнання. Цей пріоритет буття в його постійно конкретній предметності визначає й спосіб його пізнання в узагальненій формі, а звідси й у формі категорій.

Отже, у цей складний час сучасної доби, в умовах збройної агресії філософія покликана окреслити належне уявлення про сутність власності, висвітлити наслідки й перспективи дотримання певних теоретичних моделей і принципів. Наше дослідження – лише крок на шляху до здійснення цієї важливої та відповідальної справи.

References

- [1] Balaban, O. (2020). Genera and Species vs. Laws of Nature Two Epistemic Frameworks and their Respective Ideal Worlds. *Studies in History and Philosophy of Science*, 181, 6-15. DOI: 10.1016/j.shpsa.2020.01.007
- [2] Boiarchuk, O.M. (2023). Defense of the right to intellectual power: peculiarities of the situation in Ukraine, the USA and the countries of the European Union (German, France). *Analytically comparative law*, 6, 184-188. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.32
- [3] Bolatto, S., Naghavi, A., Ottaviano, G., & Zajc, K. (2019). Intellectual Property and the Organization of the Global Value Chain. *CEPR Discussion Paper No. DP14256*. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3518595>

- [4] Bondarenko, O.O. (2023). Legal protection and protection of rights to objects of intellectual power in Ukraine during the hour of war. *Hours of the Kiev University of Law*, 2, 134-137. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2023.28
- [5] Chynyska, I.I., & Bondaruk, O.S. (2023). Current state of the market of intellectual power in Ukraine. *Economy and society*, 52. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-52-55
- [6] Frankov, O.S. (2022). Defense of the right to power in the minds of the military camp. *Science Notes of Lviv University of Business and Law. Series "Economic. Legal"*, 34, 77-83. DOI: 10.5281/zenodo.7105159
- [7] Hizhevskiy, V.K., & Hromei, D.V. (2022). Problems of development of government in Ukraine. *Legal Bulletin*, 5, 40-46. DOI: 10.31732/2708-339X-2022-05-40-46
- [8] Hryhoruk, A., & Lytvyn, L. (2021). Changes in power in Ukraine. *Economy and marriage*, 25. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-25-39
- [9] Kaas, L., Mellert, J., & Scholl, A. (2020). Sovereign and private default risks over the business cycle. *Journal of International Economics*, 123. DOI: 10.1016/j.jinteco.2020.103293
- [10] Khrebtova, A.A., & Taran, I.O. (2022). The right to power in the minds of the military camp. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 70, 210-213. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.70.31
- [11] Kronda, O.Yu., & Zosymenko, O.M. (2022). Intellectual power in Ukraine in the minds of the military camp. *Analytically comparative law*, 4, 104-108. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.04.19
- [12] Luchyk, S.D., & Luchyk, V.Ye. (2024). The protection and cybersecurity of intellectual power in Ukraine in the minds of the war. *Science and technology today*, 2(30), 867-884. DOI: 10.52058/2786-6025-2024-2(30)-867-884
- [13] Mykhailenko, R.V. (2021). Legal power and transformation of power. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(21), 79-83. DOI: 10.33270/02212101.79
- [14] Patlashynska, I.V. (2022). Until the practical implementation of the strategy of intellectual power on the national level. *Law and society*, 5, 46-53. DOI: 10.32842/2078-3736/2022.5.8
- [15] Shakun, V., & Kovaliv, O. (2024). Economic and legal manifestation of the declared power of the Ukrainian people based on national wealth. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(28), 7-23. DOI: 10.33270/02242802.7
- [16] Shapovalova, A.O., Zapototska, O.V., & Hurzhii, A.V. (2023). Legal protection of the objects of intellectual power in the minds of the military camp: saving and security of innovation. *Legal scientific electronic journal*, 2, 642-645. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-2/153
- [17] Virchenko, V., Virchenko, V., & Panova, L.I. (2024). Intellectual power as a catalyst for the renewal of the Ukrainian economy during the war and during the war period. *Economy and marriage*, 61. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-61-85
- [18] Yurchenko, O.V., Dedilova, T.V., Kyrchata, I.M., & Shersheniuk, O.M. (2022). Economic aspects of the infusion of intellectual power on the competitiveness of enterprises. *Problems and prospects for the development of entrepreneurship*, 28, 51-60. DOI: 10.30977/PPB.2226-8820.2022.28.51

Список використаних джерел

- [1] Balaban O. Genera and Species vs. Laws of Nature Two Epistemic Frameworks and their Respective Ideal Worlds. *Studies in History and Philosophy of Science*. 2020. Vol. 181. P. 6–15. DOI: 10.1016/j.shpsa.2020.01.007
- [2] Боярчук О. М. Захист права інтелектуальної власності: особливості здійснення в Україні, США та країнах Європейського союзу (Німеччина, Франція). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 184–188. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.32
- [3] Bolatto S., Naghavi A., Ottaviano G., Zajc K. Intellectual Property and the Organization of the Global Value Chain (December 2019). *CEPR Discussion Paper No. DP14256*. URL: <https://ssrn.com/abstract=3518595>
- [4] Бондаренко О. О. Стан правової охорони і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні під час війни. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 134–137. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2023.28
- [5] Чуницька І. І., Бондарук О. С. Сучасний стан ринку інтелектуальної власності в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-52-55
- [6] Франков О. С. Захист права власності в умовах воєнного стану. *Наукові Записки Львівського університету бізнесу та права. Серія «Економічна. Юридична»*. 2022. № 34. С. 77–83. DOI: 10.5281/zenodo.7105159
- [7] Гіжевський В. К., Громеї Д. В. Проблеми розвитку власності в Україні. *Legal Bulletin*. 2022. № 5. С. 40–46. DOI: 10.31732/2708-339X-2022-05-40-46
- [8] Григорук А., Литвин Л. Відносини власності в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-25-39

- [9] Kaas L., Mellert J., Scholl A. Sovereign and private default risks over the business cycle. *Journal of International Economics*. 2020. Vol. 123. DOI: 10.1016/j.jinteco.2020.103293
- [10] Хребтова А. А., Таран І. О. Право власності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. № 70. С. 210–213. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.70.31
- [11] Кронда О. Ю., Зосименко О. М. Інтелектуальна власність в Україні в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 104–108. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.04.19
- [12] Лучик С. Д., Лучик В. Є. Захист та кібербезпека інтелектуальної власності в Україні в умовах війни. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 2 (30). С. 867–884. DOI: 10.52058/2786-6025-2024-2(30)-867-884
- [13] Михайленко Р. В. Правова держава й трансформації власності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1 (21). С. 79–83. DOI: 10.33270/02212101.79
- [14] Патлашинська І. В. До питання практичної реалізації стратегії інтелектуальної власності на національному рівні. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 46–53. DOI: 10.32842/2078-3736/2022.5.8
- [15] Шакур В., Ковалів О. Економіко-правове проявлення декларованої власності українського народу на основне національне багатство. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2 (28). С. 7–23. DOI: 10.33270/02242802.7
- [16] Шаповалова А. О., Запотоцька О. В., Гуржій А. В. Правовий захист об'єктів інтелектуальної власності в умовах воєнного стану: збереження та безпека інновацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 642–645. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-2/153
- [17] Вірченко В., Вірченко В., Панова Л. І. Інтелектуальна власність як каталізатор відновлення економіки України під час війни та у повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-61-85
- [18] Юрченко О. В., Деділова Т. В., Кирчата І. М., Шершенюк О. М. Економічні аспекти впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2022. № 28. С. 51–60. DOI: 10.30977/PPB.2226-8820.2022.28.51

VLASENKO Valerii

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1287-9732>;

TYKHOMYROV Denys

Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8366-8564>;

MYKHAILENKO Roman

PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1689-4382>

TRANSFORMATION OF THE INSTITUTION OF PROPERTY UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Abstract. The article is devoted to research of property in Ukraine under martial law. The phenomenon of the property presentation philosophical category of property. The property is important factor of development society and freedom of human. The main task is researching of property, approaching to essence of this phenomenon. The methodological basis of scientific search is a set of philosophical and philosophical principles of scientific knowledge, methodological approaches, general methods of thinking, philosophical and general scientific methods, the use of which provided the validity and reliability of the results of the study of basic values. Research methods are predefined by his character. The practical aspect of the problem is

complemented by a corresponding insufficient level of political awareness of the importance of this institution for solving Ukraine's pressing problems. In particular, the aspect that in order to create a favorable investment climate and support investment activity, it is necessary to ensure effective protection of private property rights. The urgency of the article is conditioned by the fact that the relation to the property is not static, the person, based on the sequence of evolutionary processes, tries to redefine a category such as «property» in a new way. The article analyzes the main conceptual approaches to understanding the nature of the property as a philosophical category. The author examines the most popular philosophical concept on property issues and their impact on the formation of public relations in the economic, social, legal, political and state of sense. Such an approach contributes to the preservation of the principles of a democratic state and ensures the stability of democratic principles conducive to societal understanding in times of crisis.

Keywords: *martial law; private property; philosophical category of property; property; ownership; intellectual property; protection of intellectual property rights in martial law.*

DOI: 10.33270/0525676812.9
УДК 343.326(477)"364"

VYHIVSKYI Ivan

PhD in Law, Employee of the National Police of Ukraine
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6942-9429>

COUNTING TERRORIST ACTIVITIES ON THE TERRITORY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF ARMED CONFLICT

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the mechanisms countering terrorist activities on the territory of Ukraine in the conditions of armed conflict. Methodology. General scientific methods of formal logic (analysis, synthesis, deduction, induction, analogy, abstraction, and modeling) were used, with the help of which the mechanism of countering terrorist activities on the territory of Ukraine in the conditions of armed conflict was analyzed. Results. The definition of the concept of terrorist activity is established as a type of criminal illegal activity that is directed against public security or international legal order to achieve political goals by means of violent coercion. Terrorism, in the conditions of the armed conflict in Ukraine, should be equated with terrorist activity in terms of meaning, because in the conditions of countering such a negative phenomenon, the essential features of both concepts are the same, and therefore the volumes of their content may be identified. Also, it is established that certain countries and international institutions have an arsenal of proven mechanisms for combating crimes related to terrorist activities, particularly at the international level, and continue work on determining the most effective areas of this activity, eliminating contradictions and inconsistencies. Practical implications. In order to properly consolidate the evidence regarding preparation for the commission of a terrorist act, a list of actions of authorized persons during the simulation of the crime as a form of control over the commission of the crime is proposed, namely: preparation and execution of all procedural documents; making a decision to use deceptive (imitation) means; direct conduct of covert investigative (detective) actions with proper fixation by technical means; procedural registration of the results, and the identification and detention of suspects in the commission of a crime.*

Keywords: terrorism; terrorist activity; terrorist act; crime; countermeasures; criminal proceedings; pre-trial investigation; covert investigative (search) actions.

Рекомендоване посилання:

Vyhivskyi I. Counting terrorist activities on the territory of Ukraine in the conditions of armed conflict. *Hayka i pravoohorona*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 67–75. DOI: 10.33270/0525676812.9

1. Introduction

Today, the world community faces qualitatively new multi-vector security threats of a natural, man-made, and social nature. These are climate change, the permanent destruction of the environment, and outbreaks of epidemics and pandemics both new and previously known, but seemingly overcome, forever diseases, the development and rapid spread of information and telecommunication technologies and robotics which are being used for destructive purposes, and the transformation until recently established geopolitical relations, etc. In response, threatening military conflicts have begun to emerge more and more often, and international terrorism on behalf of extremist organizations and individual political leaders is intensifying, leading to appropriate calls are being made with threats to democratic forces and institutions and ideas are being expressed to redistribute the spheres of influence on world geopolitical and economic

development between the leading, or and countries that refer to them (Hora et al., 2022).

The conditions of the armed conflict against Ukraine lead not only to a significant increase in the number of illegal means of destruction, but also to an increase in the level of particularly serious criminal offenses of a terrorist nature, which are committed by organized groups and criminal organizations through cooperation with corrupt officials and criminality. Such negative trends create new threats and challenges, such as the Ukrainian criminal world cooperating more and more actively with terrorist groups of countries both near and far abroad (Tsiupryk, 2019). Since the beginning of the full-scale invasion, as of the beginning of 2024, 113,603 criminal proceedings have been initiated due to crimes committed on the territory of Ukraine by servicemen of the armed forces of the Russian Federation and their accomplices, of which 49 are related to terrorist activities (Articles 258–258-6 of

the Criminal Code of Ukraine) (About registered criminal...).

In such conditions of an armed conflict, among the problems accompanying this massive and multifaceted threat to society, the issues of countering terrorist activities by forming an arsenal of techniques and methods aimed at detecting, investigating and preventing certain types of crimes that lead to in-depth analysis and study require the issue of combating terrorist activity, forming an arsenal of techniques and methods aimed at detecting, investigating and preventing certain types of crimes related to terrorist activity, and minimizing their socially dangerous consequences to be considered. One of the priorities is to improve the activities of pre-trial investigative bodies and special units for combating organized crime and terrorism of the Security Service of Ukraine and the National Police of Ukraine.

Research considering practical aspects of combating certain types of terrorist crimes has been conducted by R. V. Antonyuk, A. O. Danyilevskyi, V. V. Krutov, B. D. Leonov, V. A. Lipkan, L. V. Novikova, and M. V. Rybachuk, M. V. Semikin, O. V. Shamara, and others. In the works of O. V. Baulin, T. M. Bulba, M. V. Kostenko, M. O. Lenko, R. V. Melnyk, M. A. Mykhaylov, V. V. Polishchuk, O. V. Sav'Yuka, T. V. Skubi, M. S. Tsutsiridze, I. V. Tsyupryka, criminal procedural and forensic aspects of the investigation of crimes related to terrorist activities are discussed. L. I. Arkusha, M. V. Bagrii, V. V. Lutsik, M. A. Pohoretskyi, D. B. Sergeeva, O. S. Tarasenko, O. Yu. Tatarov and others devoted their works to the specifics of covert investigative (detective) actions (CIDA).

The doctrinal provisions formulated by the aforementioned authors have an important methodological significance. At the same time, the modern realities of the development of crime related to terrorist activity testify that it has acquired a fundamentally new quality, transforming not only into criminal organizations of various degrees of complexity, number and scale of influence, but also capable of forming quasi-state associations of criminal orientation in conditions of armed conflict. This is why the problem of combating terrorist activity in the conditions of an armed conflict requires a more detailed study.

2. Definition of the concept of "terrorism" and terrorist activity

The development of the processes of worldwide globalization has led to the emergence, assertion and promotion by individuals of the idea of terror as a tool for controlling society with the help of violence, often brutal, merciless and devastating, which has resulted in the so-called "hybrid" and, in essence, terrorist wars, which are characterized by a rejection of law as a means of limiting violence. In the context of waging "hybrid wars", new types of terrorist attacks directed against certain objects vital for ensuring the security of the state and its citizens

can become especially dangerous. Criminal encroachments on such objects cause serious damage not only to a certain state, individual owners of large industrial, transport or other objects, or ordinary citizens, but can also be directed against current and future generations of the population of certain territories, regardless of borders of neighboring and even distant states (Hora et al., 2022, p. 8-9).

As S. A. Kuzmin and M. Yu. Azarov emphasize, terrorism and its manifestation – terrorist activity in various external forms – is one of the most dangerous types of criminal activity (Kuzmin, & Azarov, 2012, p. 43). Researchers' approaches to this problem are determined by the fact that terrorism is directly related to the problem of the survival of humanity, ensuring the security of states. As an extreme form of social, ethnic, and/or religious radicalism and extremism, it is entirely focused on the realization of its goal. Moreover, this criminal phenomenon has seen steady growth worldwide (Zhuravlova, 2014, p. 70).

According to M. V. Semiki (2004), the concept of "terrorism" should be considered at three levels: in the narrow sense, terrorism includes committing or threatening to commit an explosion, arson, and other socially dangerous actions aimed at intimidating the population in order to influence decision-making. In a broad sense, terrorism includes all crimes of a terrorist orientation, which also aim to intimidate the population in order to achieve certain goals. In the broadest sense, terrorism includes the creation of terrorist groups, their leadership or participation in them, as well as any facilitation of their activities. The author believes that these levels of concepts of terrorism correspond to the terminology used in the legislation of Ukraine on combating terrorism (Semykin, 2004, p. 11).

V. S. Kantsir (2011) considers terrorism to consist of crimes against public safety, which include explosions, arson and other actions that can lead to the death, significant material losses or other dangerous consequences. These actions are carried out with the aim of violating public safety, intimidating the population or influencing the decisions of authorities, as well as implying the threat of committing similar acts in the future (Kantsir, 2011, p. 16).

According to I. V. Tsyuprik (2019) and M. O. Semenyshyn (2020), terrorist activity is a type of illegal activity directed against public safety or the international legal order to achieve political goals by terrorists through violent coercion of state authorities (Tsiupryk, 2019; Semenyshyn, 2020). Terrorism should be equated with terrorist activity in its semantic meaning. This approach is justified from the point of view of criminal investigation, since there are no sufficient grounds for distinguishing between the concepts of "terrorism" and "terrorist activity" due to the essential features of both concepts largely being the same, and therefore the scope of their content also

coincides. According to Part 1 of Art. 1 of the Law of Ukraine "On Combating Terrorism" (Law of Ukraine No. 638-IV, 2003), terrorist activity is an activity that includes: planning, organization, preparation and implementation of terrorist acts; incitement to commit terrorist acts, violence against individuals or organizations, or destruction of material objects for terrorist purposes; the organization of illegal armed formations, criminal groups (criminal organizations), or organized criminal groups to commit terrorist acts, as well as participation in such acts; recruitment, arming, training and use of terrorists; propaganda and spread of the ideology of terrorism; or, lastly, financing and other facilitation of terrorism. Therefore, terrorist activities must be understood as criminal illegal acts – crimes provided for in Art. 258, 258-1–258-5 of the Criminal Code of Ukraine.

Currently legal scholars emphasize that terrorism is the object of numerous political speculations, manipulations and double standards, which is a powerful factor in the development of a generally accepted academic understanding of this concept. This is primarily facilitated by the substitution of concepts, which is allowed by representatives of state institutions, power structures, the political establishment, the media, and even researchers for political and/or ideological reasons. It consists of an attempt to mix the concept of terrorism with other negative phenomena of social reality, such as terror, extremism, genocide, national liberation movements, ethnic conflicts, political murders and others, which creates real problems in identifying what constitutes terrorism. Also, it should be emphasized that at present terrorism is changing from a means of solving political, economic, theological or other goals into a self-sufficient, self-reproducing social phenomenon with its own anti-social ideology and logic of development. This seriously destabilizes the situation not only in individual countries, but also in the whole world (Hora et al., 2022, p. 8-9).

Modern terrorism is not only explosions, arson, mass murders, or the creation of an atmosphere of chaos and panic, but also a special worldview, which is based on the idea of intimidating or destroying one's opponents, building the desired future for oneself or for one's immediate environment, for like-minded people from number of representatives of their people through violence. At the same time, hiding behind national or quasi-national slogans or ideas of protection of certain religious beliefs and theological values, terrorists never defend purely national, international or religious interests. Their goal is the furthering of the interests of a narrow circle of persons, which always have a distinct economic basis. Terrorism is one of the most dangerous and complex phenomena of social life and the modern historical process. For this reason, there is still no universally-accepted approach to the interpretation of its essence even in the scope of international legal research (Zubach, 2015, p. 234).

3. International experience of combating terrorism in the world

The level of the terrorist threat in the world is currently quite high. Both countries with ongoing armed conflicts (primarily in the Middle East and Africa) and Western countries, which until recently were quite safe due to their developed systems of law enforcement and special services, suffer from it. In particular, the example of the United States can be used to illustrate a special mechanism that provides for the collection of evidence in proceedings on crimes related to terrorist activities. In this country, the Central Intelligence Agency, the Defense Intelligence Agency, and the National Security Agency (Foreign Intelligence) collect operational data to counter terrorism, as well as the FBI, which collects operational data to ensure internal security and search for evidence to ensure criminal prosecution. An obstacle to the effective transfer of information within the country was a restriction established at the initiative of the United States Department of Justice and subsequently canceled by a court decision adopted in 2002 in the case "In Re-Sealed Case, 310 F. 3rd 717" (US Foreign Intelligence Surveillance Court of Review, 2002). Permits for the use of electronic surveillance and other special operations for the purpose of gathering operational information about the activities of agents of foreign states and terrorists inside the country are issued by the Foreign Intelligence Surveillance Court in Washington, DC. The collection of evidence in criminal cases is authorized by ordinary federal district courts throughout the United States under another statute. Until 2001, internal rules of the Ministry of Justice imposed restrictions on the contact of investigative bodies and prosecutors with counterintelligence to prevent the use of methods employed by intelligence organisations during the investigation of criminal cases. The aim was to prevent the replacement of the strict criteria used in the collection of evidence for a court by the less strict evidentiary standards and more flexible operational rules typical of intelligence services. The wording of the corresponding law allowed the use of some intelligence methods of obtaining information on the territory of the United States under the more liberal regime provided for national security agencies, provided that the purpose of such use is the collection of intelligence data. Later, this law was changed, and now it is allowed to use similar methods also in cases where the collection of intelligence data is "one of the purposes". It no longer provides that a warrant for conducting special operations can be issued only for the needs of intelligence, but not for the collection of materials that can be useful both as intelligence and as evidence in court (Reznikova et al., 2017; Taran, & Tsiupryk, 2017).

Also, it is worth paying attention to the practice of the European Court of Human Rights. In

generalizing the practice of applying Art. 15 of the Convention, it is stated that in order to identify violations of the borders defined by states, the Court will focus on such factors as the nature of the rights violated by the retreat, the circumstances that led to the emergency, and its duration ("Brannigan and McBride v. the United Kingdom", § 43; "A. and others against the United Kingdom", § 173) (Taran, & Tsiupryk, 2017, p. 398). The Court in such circumstances considers the question whether the ordinary laws will be sufficient to prevent the danger caused by the emergency ("Lawless v. Ireland", § 36; "Ireland v. United Kingdom", § 212); whether the measures are an appropriate response to an emergency ("Brannigan and McBride v. the United Kingdom", § 51); whether the measures were taken for specified purposes ("Lawless v. Ireland", § 38); whether the derogation is limited by the nature and reasons for which it was based ("Brannigan and McBride v. the United Kingdom", § 66); whether the question of the necessity of retreat was controlled (ibid., § 54); the application of relaxation in the measures taken ("Ireland v. the United Kingdom", § 220); measures subject to safeguards (ibid., § 216-219; "Lawless v. Ireland", § 37; "Brannigan and McBride v. the United Kingdom", § 61-65; "Aksoy v. Turkey", § 79-84); the importance of the right to determine the limit and broader purpose of judicial control over the exercise of this right (ibid., § 76); whether there was judicial review of practical measures (ibid., § 78; "Brannigan and McBride v. the United Kingdom", § 59); whether these measures will be introduced with any unjustified discrimination ("A. and Others v. the United Kingdom", § 190); and positions of the national courts of the contracting states regarding the urgency of the applied measures. The court will be justified in adopting the opposing conclusions if it substantiates that the national court incorrectly interpreted Art. 15 or the judicial practice of the Court in accordance with this article or came to the conclusion that it is unfounded (ibid., § 174) (Restrictions during..., 2017).

Despite the fact that the fight against terrorism is recognized as a sufficient reason for a certain limitation of the scope of certain human rights, this does not mean complete, absolute freedom of action of the authorities, and in each case requires justification and the provision of evidence to confirm the expediency of applying measures that limit such rights. In addition, inhuman and degrading treatment or torture (Article 3 of the Convention) is not admissible under any circumstances (including emergency situations within the meaning of Article 15 of the Convention).

Thus, it is worth emphasizing that individual countries and international institutions have an arsenal of proven mechanisms for combating crimes related to terrorist activities, particularly at the international level, and continue work on determining

the most effective directions of this activity, eliminating contradictions and inconsistencies.

The most typical actions of terrorists are the organization of explosions in places of mass gathering of people. Cases of organizing explosions near the buildings of institutions and organizations that provide assistance to military units are not rare. With the adoption of the new Code of Criminal Procedure of Ukraine, investigators gained the right to obtain information about illegal activity in secret, that is, to conduct a covert investigation in accordance with the provisions of Chapter 21 of the Criminal Procedure Code (CPC) of Ukraine (Criminal Procedure Code..., 2012; Bahrii, & Lutsyk, 2017; Pohoretskyi, & Serhieieva, 2014).

4. Institute of clandestine investigative (research) actions

Thanks to the introduction of the CIDA institute into the criminal process, the bodies of pre-trial investigation received the opportunity to obtain evidence in criminal proceedings by clandestine means and methods. This is related to the legislator's consolidation of new forms of obtaining evidence by secret means and methods, in particular those related to interference in criminal activity (Pohoretskyi, & Serhieieva, 2014). Currently, the legislative consolidation of the CIDA institute provides a wide range of powers to the investigator, the prosecutor or, on their behalf, to the employees of the operational unit, namely to receive information about illegal activities hidden from the source of possession of such information.

The introduction of the CIDA institute by Chapter 21 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, solving the problem of the legitimacy of obtaining classified information, removed the main advantage of obtaining information by informal means, which is the efficiency of obtaining and using such data for recording and stopping illegal activities. Primarily, this applies to crimes that contain signs of increased public danger, including terrorist activity.

Obtaining information at the initial stage of the pretrial investigation of criminal proceedings plays an important role in gathering evidence of the involvement of a person or persons in a certain crime. An extremely important place in this direction, in particular with regard to crimes related to terrorist activities, is the obtaining of information about illegal activities in a clandestine way, that is, during the CIDA. In addition, carrying out these actions within the framework of criminal proceedings for crimes related to terrorist activities helps to reveal previously unknown facts of illegal activity that cannot be obtained in any other way, and most importantly, to stop criminal activity at the stage of preparation, which contributes to the prevention of severe consequences.

The leveling of the efficiency of obtaining the necessary information by clandestine methods is caused by the complex procedure of procedural

registration of the initiation of the CIDA; namely, the lack of legal grounds for conducting the CIDA by an employee of the operative unit without the appropriate mandate of the investigator or prosecutor. An employee of the operational unit does not have the right to initiate the conduct of separate CIDA before the investigator or prosecutor (Articles 40–41, 246 of the Criminal Procedure Code of Ukraine), but must only carry out a specific CIDA for which the investigating judge has granted permission to conduct, and which the investigator or prosecutor gave a corresponding mandate to their implementation. The Criminal Procedure Code of Ukraine restricts the powers of an operational unit employee to take procedural actions in criminal proceedings on his own initiative or to petition the investigating judge or prosecutor, and in particular, to initiate the CIDA (Tsiupryk, 2019; Arkusha, 2013). In view of the above, a certain logic is followed, yet at the same time, the independence of the procedural activity of the operational unit employee is a debatable issue. In our opinion, the activity of an operational unit employee should be based on the implementation of "undercover work" in the interests of criminal proceedings.

However, there is a problem related to the aforementioned norms of the CPC of Ukraine. Yes, in accordance with the provisions of Art. 250 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the legislator gives the right to the investigator, the prosecutor or, on their behalf, to the employee of the operative unit, to start the CIDA (establishing the location of the radio-electronic device and monitoring the person) before the resolution of the investigating judge (Criminal Procedure Code..., 2012). Therefore, the investigator must agree with the prosecutor on the start of this CIDA, and the prosecutor must immediately after the start of said CIDA apply to the investigating judge with a corresponding petition. The investigating judge is then obliged to consider a request for permission to establish the location of a radio-electronic device or monitor a person within six hours from the moment of its receipt (Part 1 of Article 248 of the Criminal Procedure Code of Ukraine).

On the other hand, in practice, during the implementation of this norm, certain contradictions arise due to differences in the positions of the investigating judge and the investigator or prosecutor on the need to immediately conduct such an investigative action. In case of refusal (i.e. provision of a decision on refusal to grant permission to conduct CIDA) by the investigating judge in granting the request, such CIDA must be immediately terminated, and the information obtained as a result of its conduct must be destroyed (Article 255 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). Such a refusal may lead to the loss of valuable information that could contribute to the identification of a person who has committed a criminal offense.

A similar situation arises in the case of committing a terrorist act remotely using a mobile phone (i.e. making a contact call to an explosive device). Under such conditions, it becomes necessary to carry out the aforementioned CIDA, in particular, in the case of establishing the mobile phone number from which the call to the explosive device was made, identifying persons whose observation may be of significant importance for achieving the goal of criminal proceedings. Note that these CIDA will not actually be related to saving people's lives or preventing the commission of a serious or especially serious crime, but to the direct identification of a person who could have committed such a criminal offense (and his direct prosecution) or one who possesses information, the knowledge of which will contribute to the establishment of a base of evidence.

Next, one of the effective methods of stopping crimes and obtaining evidence related to intervention in criminal activity is a type of CIDA which is control over the commission of a crime. It involves the intervention of a law enforcement agency in a crime and verification of the true intentions of the person whose actions are being verified. Among the forms of control over the commission of a crime, simulating the situation of the commission of a crime is relatively new and effective, with the help of which intervention in criminal activity is directly carried out in order to record the illegal actions of persons who are being documented.

Simulating a crime scene as a form of control over the commission of a crime is admissible only if there are sufficient grounds to believe that a crime is being prepared or a serious or particularly serious crime is being committed. The use of simulating the circumstances of the commission of a crime is possible only if, as a result of such actions, it is impossible to completely prevent: encroachment on life or causing serious bodily harm to a person (ot persons); the spread of substances dangerous to the lives of many people; escape of persons who have committed serious or particularly serious crimes; or ecological or man-made disaster, which is directly indicated in the imperative norm of Part 2 of Art. 271 of the CCP of Ukraine (Criminal Procedure Code..., 2012; Chystolinov, Cherkov, & Pasiaka, 2012). Thus, in accordance with criminal procedural legislation on the need to simulate the situation of the crime in the process of documenting the criminal activity of the persons under investigation during the investigation of crimes related to terrorist activity, the prosecutor issues a resolution on conducting this type of CIDA in the manner prescribed by law, which is assigned to investigative or operational workers who will conduct the investigative actions (Tsiupryk, 2017, p. 445).

It should be emphasized that the results of control over the commission of a crime, as well as any CIDA, are compiled into a report, in addition to

the information specified in Art. 104 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which determines the general procedure for drawing up protocols, additional items and documents received during this CIDA. If control over the commission of a crime ends with an open recording, a report is drawn up in the presence of such a person (Part 4 of Article 271 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). In this case, a mandatory condition of the aforementioned is the display of information about such a person in the protocol and his signature in it, and in case of refusal to sign, the signatures of witnesses. The specified protocol is non-secret, and therefore, it provides an opportunity to use it during the selection of a preventive measure for the person against whom the crime scene was simulated.

Thus, simulating the situation of terrorist activity is CIDA, which consists of the actions of an investigator, an authorized person using simulation tools that create an image of the commission of a real terrorist act in order to prevent it and expose the known or unknown person(s) who planned or ordered its commission. It is also CIDA, which is a complex sequence of organizational and procedural actions of an investigator (another authorized person) using fake (imitation) means to create artificial conditions for terrorist activity and commit a real terrorist act with the aim of exposing and investigating the activities of terrorists. Imitation of the crime scene is sometimes the only way to prevent crimes, in particular those related to terrorist activities, and to document the criminal actions of those who conceived them and began to organize and implement them.

For the purpose of proper use when proving the results of simulating the crime scene, it is necessary to: indicate actions that make it impossible to cause serious bodily harm to a person (or persons) or encroachment on life and spread of substances dangerous to the life of a significant number of people (with mandatory reflection in the prosecutor's resolution), and during the production of pre-identified (marked) or false (imitation) means, take into account that the person involved in their production may be questioned as a witness.

5. Conclusions

Terrorist activity is a type of criminal illegal activity that is directed against public security or international law and order and to achieve political goals by means of violent coercion. Terrorism, in the conditions of the armed conflict in Ukraine, should be equated with terrorist activity in terms of meaning, because in the conditions of countering such a negative phenomenon, the essential features of both concepts are identical and therefore the volumes of their content may be identified.

It has been established that certain countries and international institutions have an arsenal of proven mechanisms for combating crimes related to terrorist activities, in particular at the international level, and also continue work on determining the

most effective directions of this activity, eliminating contradictions and inconsistencies.

In Ukraine, thanks to the introduction of the CIDA institute into the criminal process, the bodies of pre-trial investigation have received the opportunity to obtain evidence in criminal proceedings by secret means and methods. The introduction of the CIDA institute has contributed to solving the problem of the legitimacy of obtaining classified information, but as a result has led to the loss of the main advantage: the efficiency of obtaining information in a classified way, using such data to record and stop illegal activities. First of all, this applies to crimes that contain signs of increased public danger, including terrorist activity.

Such CIDA as simulating the crime situation, in most cases, is the only way to counter terrorist activity and to establish the criminal actions of the persons who organized it and facilitated its commission (clause 4, part 1, article 271 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). Replicating the situation of terrorist activity is CIDA which consists of the actions of an investigator, an authorized person using simulation tools that create an image of the commission of a real terrorist act in order to prevent it and expose the known or unknown person(s) who planned or ordered its commission. It is also CIDA which is a complex of organizational and procedural actions of an investigator (another authorized person) using fake (imitation) means to create artificial conditions for terrorist activity and commit a real terrorist act with the aim of exposing and investigating the activities of terrorists. In order to properly consolidate the evidence regarding preparation for the commission of a terrorist act, a list of actions of authorized persons during the simulation of the crime as a form of control over the commission of said crime is proposed, namely: preparation and execution of all procedural documents, making a decision to use fake (imitation) means, direct conduct of CIDA with proper fixation by technical means, procedural registration of the results, and the identification and detention of suspects in the commission of a crime.

In view of this and in order to prevent possible contradictions during the application of the provisions of Art. 250 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, it is considered appropriate to amend part 1 of this article, namely: «In exceptional urgent cases related to saving people's lives and preventing the commission of a serious or particularly serious crime, in particular for the purpose of detecting and recording the fact of committing such a crime, provided for by Chapters I, II, VI, VII (Articles 201 and 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, secret investigative (search) action may be initiated before the decision of the investigating judge is issued in the cases provided for this Code, according to the decision of the investigator, agreement with the prosecutor, or the prosecutor

themselves. In urgent cases related to saving the life of a person in the de-occupied territories under martial law, as well as during the commission of a crime related to terrorist activities, in the absence of an investigator, an employee of the operational unit

with a request to conduct secret investigative (search) actions has the right to do so in criminal proceedings where he is a member of the investigative-operational group».

References

- [1] About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation. Site "Office of the Prosecutor General". Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
- [2] Arkusha, L.I. (2013). The concept, system and grounds for conducting covert investigative (search) actions. *South Ukrainian legal journal*, 3, 141-144.
- [3] Bahrii, M.V., & Lutsyk, V.V. (2017). *Procedural aspects of tacit information acquisition: domestic and foreign experience*. Kharkiv: Pravo.
- [4] Chystolinov, O.M., Cherkov, V.O., & Pasieka, D.O. (2012). Imitation of the crime scene as a form of control over its commission: concept, essence, organizational and procedural principles of conduct. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 4, 370-379.
- [5] Criminal Procedure Code of Ukraine. (2012, April). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
- [6] Hora, I.V., Kolesnyk, V.A., & Maliuk, V.V. (et al.). (2022). *Activities of the Security Service of Ukraine to counter terrorism: operational, procedural and forensic aspects*. Kyiv: TBTs.
- [7] Kantsir, V.S. (2011). *Terrorism in the modern globalization space: philosophical and legal dimension*. Lviv: Krai.
- [8] Kuzmin, S.A., & Azarov, M.Yu. (2012). The current state of the terrorist threat in Ukraine. *Fight against organized crime and corruption*, 2, 41-45.
- [9] Law of Ukraine No. 638-IV "On the fight against terrorism". (2003, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
- [10] Pohoretskyi, M.A., & Serhieieva, D.B. (2014). Covert investigative (search) actions and operative-search measures: concept, essence and relationship. *Fight against organized crime and corruption (theory and practice)*, 2(33), 137-141.
- [11] Restrictions during a state of emergency: guidelines for the application of Article 15 of the European Convention on Human Rights. (2017, February). Retrieved from http://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights
- [12] Reznikova, O.O., Misiura, A.O., Dromov, S.V., & Voitovskiy, K.Ye. (2017). *Actual issues of combating terrorism in the world and in Ukraine*. Kyiv: NISD.
- [13] Semenyshyn, M.O. (2020). *Conceptual principles of prevention of selfish and violent crimes by bodies and units of the national police of Ukraine (based on the materials of the United Forces operation)*. Kyiv: Dakor.
- [14] Semykin, M.V. (2004). *Criminal liability for the creation of a terrorist group or terrorist organization* (Doctoral thesis, Kharkiv, Ukraine).
- [15] Taran, O.V., & Tsiupryk, I.V. (2017). The practice of the European Court of Human Rights on issues related to the manifestations of terrorism. *Legal journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2(14), 395-402.
- [16] Tsiupryk, I.V. (2017). Simulating a crime scene during the investigation of crimes related to terrorist activities. *Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs*, 1(76), 443-448.
- [17] Tsiupryk, I.V. (2019). *Evidence in criminal proceedings about crimes. related to terrorist activity: theory and practice*. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav.
- [18] Zhuravlova, A.Yu. (2014). Concept and essence of crimes related to terrorist activities. *Customs business*, 3(2), 65-72.
- [19] Zubach, I.M. (2015). Social and legal phenomenon of terrorism as an object of forensic study. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University*, 813, 232-237.

Список використаних джерел

- [1] Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*: [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
- [2] Аркуша Л. І. Поняття, система та підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 3. С. 141–144.
- [3] Багрий М. В., Луцик В. В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід : монографія. Харків : Право, 2017. 376 с

-
- [4] Чистолінов О. М., Черков В. О., Пасека Д. О. Імітування обстановки злочину як форма контролю за його вчиненням : поняття, сутність, організаційні та процедурні засади проведення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 370–379.
- [5] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
- [6] Діяльність Служби безпеки України з протидії тероризму: оперативні, процесуальні та криміналістичні аспекти : монографія / [І. В. Гора, В. А. Колесник, В. В. Малюк та ін.]. Київ : 7БЦ, 2022. 540 с.
- [7] Канцір В. С. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі: філософсько-правовий вимір : монографія. Львів : Край, 2011. 554 с.
- [8] Кузьмін С. А., Азаров М. Ю. Сучасний стан терористичної загрози в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією*. 2012. № 2. С. 41–45.
- [9] Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
- [10] Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 137–141.
- [11] Обмеження під час надзвичайного стану: орієнтири щодо застосування статті 15 Європейської конвенції з прав людини від 23 лют. 2017 р. URL: http://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights
- [12] Резнікова О. О., Місюра А. О., Дрьомов С. В., Войтовський К. Є. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2017. 90 с.
- [13] Семенишин М. О. Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил) : монографія. Київ : Дакор, 2020. 550 с.
- [14] Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.
- [15] Таран О. В., Цюприк І. В. Практика Європейського суду з прав людини з питань, що стосуються виявів тероризму. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 395–402.
- [16] Цюприк І. В. Проведення імітування обстановки злочину під час розслідування злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1 (76). С. 443–448.
- [17] Цюприк І. В. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з терористичною діяльністю: теорія і практика : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 499 с.
- [18] Журавльов А. Ю. Поняття та сутність злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю. *Митна справа*. 2014. № 3 (2). С. 65–72.
- [19] Зубач І. М. Соціально-правовий феномен тероризму як об'єкт криміналістичного вивчення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 813. С. 232–237.
-

ВИГІВСЬКИЙ Іван

кандидат юридичних наук, співробітник Національної поліції України

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6942-9429>**ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ**

Анотація. Метою статті є аналіз механізмів протидії терористичній діяльності на території України в умовах збройного конфлікту. Використано загальнонаукові методи формальної логіки (аналізу, синтезу, дедуції, індукції, аналогії, абстрагування та моделювання), за допомогою яких висвітлено механізм протидії терористичній діяльності на території України в умовах збройного конфлікту. Визначено поняття терористичної діяльності як виду кримінально протиправної діяльності, яка спрямована проти громадської безпеки або міжнародного правопорядку й на досягнення політичної мети шляхом насильницького примусу. Тероризм в умовах збройного конфлікту в Україні слід ототожнювати з терористичною діяльністю за словесним значенням, позаяк в умовах протидії такому негативному явищу істотні ознаки обох понять фактично збігаються, а тому ототожнюють обсяги їхнього змісту. Також встановлено, що деякі країни та

міжнародні інституції мають арсенал апробованих механізмів протидії злочинам, пов'язаним із терористичною діяльністю, зокрема на міжнародному рівні, а також продовжують роботу з визначення найефективніших напрямів цієї діяльності, усунення суперечностей та неузгодженостей. Для належного закріплення доказів щодо підготовки до вчинення терористичного акту запропоновано перелік дій уповноважених осіб під час імітування обстановки злочину як форми контролю за вчиненням злочину, а саме: підготовка й оформлення всіх процесуальних документів; прийняття рішення про використання несправжніх (імітаційних) засобів; безпосереднє проведення негласних слідчих (розшукових) дій з належним фіксуванням технічними засобами; процесуальне оформлення результатів, встановлення та затримання підозрюваних у вчиненні злочину.

Ключові слова: тероризм; терористична діяльність; терористичний акт; злочин; протидія; кримінальне провадження; досудове розслідування; негласні слідчі (розшукові) дії.

DOI: 10.33270/0525676812.10
УДК 343.9.02-027.5434(477)

MALIYK Vasyi

PhD in Law, Employee of the Security Service of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0383-8557>

INTERNATIONAL COOPERATION AS A COMPONENT OF THE FIGHT AGAINST TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIME

Abstract. *The purpose of the article is to analyze international cooperation as a component of the fight against transnational organized crime. Methodology. General scientific methods of formal logic (analysis, synthesis, deduction, induction, analogy, abstraction, and modeling) were used in the analysis of international cooperation as a component of the fight against transnational organized crime. Results. It was determined that UN recommendations play a special role in coordination activities, the formation of the international legal framework for combating crime, the development of international standards in the field of combating transnational organized crime, and are aimed at improving national legislation and expanding the cooperation of security sector institutions with international partners. The content of the Congresses shows a tendency to a steady expansion of the topics and problems considered by the participating states, which is a natural reflection of the response of the world community to the gradual growth of criminogenicity in the world in the era of the development of globalization, and even the waging of war and the involvement of transnational criminal groups in them. Practical implications. Based on the study and generalization of the materials of the UN congresses on crime prevention and criminal justice, it is worth concluding that in the conditions of war and martial law, transnational organized crime in Ukraine has gone beyond the criminal and economic segment, has become a significant factor in the military and political situation, and has enormous economic resources, material and technical support, weapons and human resources, which do not take into account the borders of the state and independently decide the fate of individual regions of the country. In these conditions, the main directions of combating this phenomenon should be focused around problems related to national security and be consistent with the state strategy for its provision, including criminological means (establishment and elimination of causes and conditions, fight against transnational forms in the directions of prevention, and detection).*

Keywords: *transnational crime; organized crime; fight against crime; war; martial law; criminological policy; cooperation; interaction.*

Рекомендоване посилання:

Maliyk V. International cooperation as a component of the fight against transnational organized crime. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 76–84. DOI: 10.33270/0525676812.10.

1. Introduction

Analysis of the international experience of combating crime shows that under modern conditions, criminal manifestations pose a real threat to democratic development and national security of most countries of the world. Criminal elements, having close interregional and international ties, increasingly direct their efforts to establish control over the most profitable spheres of social relations (Klochko). The trend of increasing crime, which is characteristic of many countries of the world, is also dangerous for Ukraine. In recent years, new types of criminal offenses have appeared in Ukraine, primarily against property: in the field of economic (financial)

activity (forgery of bank checks and credit cards, issuance and distribution of unsecured securities, conversion of monetary funds, conducting illegal transactions for the transfer of large sums of money abroad, fictitious bankruptcies, etc.), related to terrorism, piracy and various forms of extremism, the drug business, sexual exploitation and human trafficking, the illegal circulation of weapons, medicines, works of art, explosives and other dangerous (e.g. radioactive, chemical) substances, and interference with the operation of computer networks and automated systems of state and military administration, including critical infrastructure objects of a transnational (cross-border, international)

nature. According to Interpol, there are several criminal organizations operating in the countries of Western Europe engaged in smuggling supplies from Ukraine and other CIS countries to the world market. Representatives of the "Ukrainian mafia" play an increasingly important role in global criminal communities. According to official data, about 2,000 citizens of Ukraine are involved in such formations and have stable ties with criminal structures of the post-Soviet countries, the Baltic States, the USA, Germany, Poland, Romania, Turkey, and others (Information on criminal offenses..., 2024).

2. UN Congresses on the Prevention of Criminals and the Treatment of Offenders

It is worth emphasizing that today the world community is faced with new challenges, and therefore the search for new solutions and answers to challenges and anticipating hybrid threats in conditions of external aggression and internal instability presupposes an appeal to the international mechanism of protection against "violent" actions. The increase in the level of crime and the strengthening of its transnational character determined the need for international cooperation in the fight against it with European countries at the current stage of Ukrainian society. At the same time, it should be said that regulation of the interaction of international and national law in this area is largely carried out with the help of international standards. An important role in their development belongs to the UN Congress on Crime Prevention and Treatment of Offenders. In order to study the state and trends of crime in certain regions of the world, every five years starting from 1955, scientific and practical events organized by the United Nations, called "UN Congresses on Crime Prevention and Criminal Justice", take place. Documents adopted by the Congress are confirmed by the UN General Assembly, as a result of which a whole series of unique standards have been formed. The preparation and organization of these events is entrusted to one of the main bodies of the UN – the Economic and Social Council (ECOSOC). Since 1950, the Committee of Experts on Crime Prevention and Treatment of Offenders has been functioning as part of ECOSOC. Over the past 70 years, this structural division, which is a preparatory body, has repeatedly changed its name and status: in 1971 – the Committee for the Prevention of Crime and its Fight; in 1993, the Commission on Crime Prevention and Criminal Justice. The change in the name of the relevant Commission also caused a change in the name of the congresses themselves: "UN Congress on Crime Prevention and Treatment of Offenders" (1955-2000) – to "UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice" (since 2005).

In the years since its independence, Ukraine has not historically participated, and therefore has not

implemented the decisions of the UN Congresses on crime prevention and criminal justice, which are the world's largest and most diverse meeting of representatives of governments, civil society, academia and experts on crime prevention and criminal justice. They influence criminal justice policy and promote international cooperation.

The first two UN Congresses on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (Geneva, 1955 and London, August 8-9, 1960) were devoted to juvenile delinquency. At the first, recommendations were issued on the prevention of crime among minors with the help of communities, families, schools and social services, as well as the selection and training of prison personnel. They adopted the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, which cover the general management of the institutions concerned and are applicable to all categories of prisoners, regardless of whether they are detained in a criminal or civil case which is either under investigation, or had already led to conviction and sentencing, including prisoners subject to "regime measures" or correctional measures ordered by a judge. The second recommended creating special police services to administer justice to minors, and also issued recommendations regarding special police services for the prevention of crime among minors, paying special attention to the development of the maximum possible cooperation between the police, various national specialized institutions and the public in the matter of taking measures to prevent crime among minors (United Nations Congresses...).

At the Third UN Congress (Stockholm, Sweden, August 9–18, 1965), an analysis of the relationship between crime and social change was carried out, and the importance of scientific research and training on crime issues, including the development and implementation of regional and interregional initiatives, was recognized. In Rome in 1968, as one of the next steps following the results of the third Congress, the Research Institute of Social Protection at the United Nations was created. In 1989, the Economic and Social Council officially recognized the expansion of UNSDRI into the United Nations Interregional Research Institute on Crime and Justice (UNICRI).

The Fourth United Nations Congress (Kyoto, Japan, August 17–26, 1970) called for improved planning in the field of crime prevention for the benefit of socio-economic development, and also outlined society's participation in crime prevention and crime fighting.

The Fifth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (Geneva, Switzerland, September 1–12, 1975) was the first time that attention was paid to organized

crime, its forms and dimensions. Such crime was then recognized as a form of business.

The Sixth and Seventh United Nations Congresses (Caracas, Venezuela, August 25 – 5 September 1980 and Milan, Italy, August 26 – September 6, 1985) recognized that the social, cultural, political and economic conditions of countries should be taken into account when preventing crime. Congress called for broad support and participation in crime prevention activities and the development of alternatives to incarceration, as well as measures to combat crime and abuse of power. The first endorsed the Caracas Declaration on Crime and Crime Prevention Strategies for Improving the Quality of Crime Statistics, and the second endorsed the UN Standard Minimum Rules for Juvenile Justice, Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crimes and Abuse of Power, The Milan Plan of Action, and a number of new UN standards and norms on crime prevention in the name of freedom, justice, peace and development. Attention was drawn to the problem of crime as a global problem that hinders the political, economic, social and cultural development of mankind.

The Eighth UN Congress (Havana, Cuba, August 27 – September 7, 1990) The Congress recommended the study of the structure of organized crime and assessment of the existing measures to combat it, as well as the expansion of international cooperation in the field of combating terrorism. The Havana Congress also recommended holding a high-level meeting in Paris in 1991, which later led to the creation of the Intergovernmental Commission on Crime Prevention and Criminal Justice as the main decision-making body of the United Nations.

The Ninth UN Congress (Cairo, Egypt, April 28 – May 5, 1995) focused on international cooperation and practical technical assistance in strengthening the rule of law. The main topics were: measures to combat transnational and organized crime, the role of criminal law in environmental protection, criminal justice and police systems, crime prevention strategies in urban areas, and crime among youth.

The Tenth UN Congress (Vienna, Austria, April 10–17, 2000) adopted the Vienna Declaration, which obliged member states to take international measures to fight corruption. After this Congress, the UN Convention against Transnational Organized Crime was adopted, which defined the following areas of combating transnational crime: combating the criminalization of participation in an organized criminal group (Article 5), combating money laundering (Articles 6, 7), combating corruption (Articles 8, 9), and the prevention of transnational organized crime (Article 31). Additionally, specific combat measures aimed at expanding cooperation with law enforcement agencies (Article 26), cooperation between law enforcement agencies

(Article 27), and the collection and analysis of information on the nature of organized crime and exchange of such information (Article 28) are outlined (Transnational Organized Crime..., 2000).

The agenda for the adoption of the Convention included eight main items: children, youth and crime; terrorism; crime prevention; migrant smuggling and human trafficking; money laundering; cybercrime; international cooperation in the fight against crime; and violence against migrants and their families. At the same time, attention is focused on solving the procedural problems of combating transnational crime, but their criminological direction is neglected. The discussion of the problems of combating transnational crime took place in three main directions: the stability of the criminal justice system, the recognition of its central role in the fight against crime, and the search for ways to reform the criminal justice system to increase its effectiveness. Issues related to the identification of new forms of crime that pose a threat to society around the world were also considered, and ways of preventing such forms of crime and combating them were studied, although this problem was secondary.

The analysis of the adopted Convention proves that the international community has not managed to create at least an approximate "road map" for the fight against transnational crime, that most international documents and conventions are declarative in nature, and that the main fight against the transnational criminal segment is concentrated in the national legal field. However, modern trends in the development of the transnational criminal segment, including domestic elements, testify to the expansion of its influence on all the main spheres of social life, and that is why the above declarative recommendations in terms of national priorities in the fight against transnational crime, in our opinion, have in a certain way lost relevance (Zharovska, 2018, p. 396).

In the conditions of war and martial law, transnational organized crime in Ukraine has gone beyond the criminal and economic segment, has become a significant factor in the military situation and politics and has huge economic resources, material and technical support, weapons and human resources that do not respect state borders and independently decide the fate of individual regions of the country. In these conditions, the main directions of combating this phenomenon should be focused around problems related to national security and be consistent with the state strategy of national security (Decree of the President No. 392, 2020).

Further, after the adoption of the Convention, attention was drawn to the problem of transnational organized crime for the first time at the Eleventh UN Congress (Bangkok, Thailand, April 18–25, 2005), which adopted the Bangkok Declaration, laying the

foundations for the development of international coordination and activities in the field of crime prevention and combating it (effective measures against transnational organized crime, economic and financial crimes, challenges of sustainable development, corruption, international cooperation in the fight against terrorism and links between terrorism and other criminal activities, and ensuring the application of standards in the field of prevention crime and criminal justice) (Shakun, 2022, p. 411-452).

The Twelfth United Nations Congress (El Salvador, Brazil, April 12-19, 2010) adopted the El Salvador Declaration, which, among other things, opened the way for discussion of new national and international measures to combat cybercrime, terrorism, migrant smuggling and human trafficking, money laundering and other crimes. The Thirteenth UN Congress (Doha, Qatar, April 12-19, 2015) adopted the Doha Declaration, which called on participating states to make more effective use of the provisions of the UN Convention against Transnational Organized Crime and its protocols. It is emphasized that any measures taken to combat terrorism must comply with all obligations under international law [8].

The Fourteenth United Nations Congress, "Activating Crime Prevention, Criminal Justice and Rule of Law into the Broader UN Agenda to Address Social and Economic Issues and Promote the Rule of Law at the National and International Levels and Expand Public Participation" (Kyoto, Japan, April 20-27 2020), expressed deep concern that crime is becoming increasingly transnational, organized and multifaceted, and that criminals are increasingly using new and advanced technologies, including the Internet, to carry out their illegal activities, thus creating unprecedented challenges in preventing and combating existing crimes, as well as new and innovative forms of criminal activity. It committed to make the most effective use of the UN Convention against Transnational Organized Crime and its Protocols, the UN Convention against Corruption, three international conventions on the fight against drugs, and relevant international conventions and protocols related to the fight against terrorism as parties to these documents and other relevant international obligations, including as a basis for promoting international cooperation. There was emphasized a need for improvement in identifying, analyzing and countering any existing, growing or potential links, in some cases, between terrorist financing and transnational organized crime, activities, illegal activities related to drug trafficking, money laundering, kidnapping and taking hostages for the purpose of raising funds, including demands for ransom and extortion, to prevent and solve the problem of financial and logistical support of

terrorism in all its forms and manifestations and to prevent the acquisition of weapons by terrorists in accordance with the obligations provided for by current international law (Kyoto Declaration..., 2021).

The significant role of these UN congresses lies in their ability to: a) lay the normative foundations for further fruitful cooperation of various states in the field of combating crime; b) perform criminological forecasting and planning of preventive activities in view of the study of crime in many countries; c) analyze strategies to combat crime and its variants, as well as their consideration by actors of preventive activities in Ukraine; d) receive technical, personnel, organizational and other assistance from law enforcement and other bodies of various states; e) exchange and disseminate knowledge, experience and the best achievements of researchers and practitioners regarding the prevention of criminal manifestations (Holina, & Kolodiaznyi, 2010).

A generalization of modern trends and strategies for combating crime in different countries of the world gives grounds for the following conclusions:

1) modern world crime is characterized by relative constancy of quantitative indicators for most property and violent crimes;

2) the structure of world crime is mainly represented by such crimes as: theft, robbery, illegal possession of motor vehicles, murder, sexual exploitation, rape, and crimes in the field of illegal drug trafficking;

3) the most criminogenic regions of the world are Latin America and Africa, and the least criminogenic are Europe and North America;

4) common profitable types of transnational organized crime are: crime in the economic sphere, drug crime, human trafficking, terrorism, cybercrime, and the illegal circulation of cultural valuables;

5) successful prevention of most crimes is not possible without broad public participation;

6) the strategy of public influence on crime consists of involving individual citizens, law enforcement-oriented public organizations, etc. in law enforcement, participation in crime prevention programs, and providing information about committed crimes with mandatory material encouragement of these areas of work by the state and private business;

7) modern international best practice in crime prevention should be taken into account by the criminal justice authorities of Ukraine when developing and implementing crime prevention strategies in our country (Holina).

Once again, we draw the attention of Ukrainian authorities to the fact that the UN recommendations play a special role in coordination activities, the formation of the international legal framework for

combating crime, the development of international standards in this direction, and are aimed at improving national legislation and expanding the cooperation of law enforcement agencies of different countries in the field of combating with transnational organized crime.

3. Special international law enforcement structures

In contrast to criminal syndicates, special international law enforcement structures have been created and are functioning, one of the roles of which is to identify and stop the illegal activities of transnational organized groups at the level of several states, which makes it possible to record and use in prevention data about registration, for example, of enterprises, the movement of funds, location of individual conversion centers, etc. In particular, the most effective activity in this direction is the joint activity of law enforcement institutions of Ukraine (prosecutor's office, police, Security Service, the State Bureau of Investigation, and the Bureau of Economic Security) with: international security organizations (100 %); law enforcement institutions of individual member states of the European Union (100 %); organizations whose activities are aimed at combating transnational crime (75 %); control and audit departments (departments) (75 %) and others.

For example, the European Police Department, a law enforcement institution of the European Union which collects and summarizes information on criminal illegal acts (crimes) (Europol...) and which began operating in January 1994. However, in 2009 the Council of Europe decision on its establishment (Decision of the Council..., 2009) was adopted, which replaced the Convention on Europol and entered into force on January 1, 2010. The competence of Europol according to Art. 4 of the decision covers organized crime and its transnational, economic, financial and some other serious forms that are international in nature, that is, they affect two or more member states. Given the scale of organized crime, as well as the severity and consequences of the relevant crimes, there is an urgent need for joint action by member states.

According to Europol experts, the following distribution exists on the territory of Europe: traditionally, Turkish and Albanian organized criminal groups are engaged in the import and distribution of drugs, in particular heroin. Profitable crimes and human trafficking are characteristic of Romanian and Bulgarian transnational organized groups. Chinese criminal groups promote illegal migration and human trafficking for the purpose of further sexual exploitation. They also profit from smuggling into the member states of the European Union (OCTA..., 2006). Europol periodically prepares reports, e.g. "SOCTA" (Serious and

Organized Crime Threat Assessment) about organized crime and ethnic crime in particular. In such reports, an operational analysis of the measures taken by the member states is noted and carried out, strategic reports on crime research are being prepared, examinations are performed and technical support is provided within the framework of investigations and operations within the EU, and also information that contributes to the harmonization of investigation procedures in the member states is highlighted (Europol...).

Headquartered in The Hague, the Netherlands, Europol's mission is to support Member States in preventing and combating all forms of serious international and organized crime, cybercrime and terrorism. Europol also cooperates with many non-EU partner countries and international organizations (Havdo et al., 2021, p. 89).

Europol constantly monitors the following areas: trends in the activity of organized crime, identification of new priority cases, open sources of information, and business intelligence, regarding the activities of individual structures. Through the SIENA system, data can be exchanged on a two-way level, but Europol will not be able to read this information unless there is an appropriate authorization. That is, Ukraine can send information through this system, for example, to Moldova, while Europol will not be able to read it. At the same time, Europol experts point out that it would be best to give the organization such authorization, since in this case the information can be better utilized. The purpose of strategic analysis in Europol is the formation of an information picture of organized crime, prioritization projects and investments, support for planning and allocation of resources, and informing political circles and building cooperation. Reports prepared by Europol are used by all law enforcement agencies of the EU countries, as well as many structures of other countries. Such an analysis is carried out in specific directions and is focused on development trends, identifying opportunities for starting investigations (Havdo et al., 2021, p. 90).

In the EU structures, the activity of units dealing with combating financial crimes is low, in particular OLAF, as well as within Europol, the networks SIENA and FIU.net. The possibility of their unification is being considered as a promising direction.

As part of Europol, the European Center for Combating Transnational Crime (ET TC) functions, which provides operational and strategic support to member states in the joint fight against such (European transnational Crime...), and also provides support for current operations and promotes the implementation of the political cycle by prioritizing threats. He also participates in the development of a strategic picture of organized crime. The Center

provides support for investigations of high-profile cross-border crimes by analyzing evidence, verifying information against databases, providing opportunities for information exchange, facilitating the creation of joint investigative teams, through the creation of mobile offices on the ground, and financing organizational activities.

Technical support, in most cases, is provided during the investigation of crimes in the field of illegal drug trafficking. Today, the drug market of the countries of the European Union is from 21 to 31 billion euros per year (not including new psychoactive substances). The logos of synthetic drugs, discovered methods of concealing controlled substances, and liquidated laboratories are kept. Also, the unit, together with the EMCDDA, participates in the early warning system for new psychoactive substances (the NPS Early Warning System), as well as in the European system of reporting on sites involved in the dissemination of information about the production of synthetic drugs (European Reporting Instrument on Sites Related to Synthetic Drug Production, ERISP), cultivation of cannabis (ERICP), as well as extraction and conversion of cocaine (ERICES) (Havdo et al., 2021, p. 97).

On this basis, it is worth emphasizing the implementation in Ukraine of the best research-based and practical achievements of the world community in the field of combating transnational organized crime, deepening further cooperation at the level of international institutions in the security sector (Europol, Interpol, FATF, MONEYVAL, UNODC, etc.): criminological forecasting and planning of preventive activities in view of the study of organized crime trends in the world, receiving technical, personnel, organizational and other assistance from foreign partners of various countries and exchange and dissemination of the best achievements of scientists and practitioners in dealing with various forms of such a global world problem.

Separate emphasis should be placed on the information and analytical provision of the fight against transnational organized crime in the context of identifying security threats, determining the state and establishing trends in its development by using the method of criminological intelligence, which includes the collection, receipt, processing, analysis and use of information and search data (via OSINT, One Login, IBM i2, Python, etc.), analytical (via Big Data, FACE Recognition, Internet of Things Technologies, Video Analytics etc.) systems, using specialized software (PALANTIN, goAML, goPRS, goCASE, goTRACE); and the filling of national databases).

Ukraine's international cooperation in the fight against transnational organized crime is carried out

through law enforcement institutions and is most often manifested during international legal assistance (100 %); work of joint interstate groups (52 %), mutual information, execution of separate assignments (100 %), joint planning of activities and implementation of preventive measures, and the search for members of groups and those involved in transnational criminal activity (74 %).

In today's conditions, law enforcement officers are often forced to solve issues of international cooperation only through the relevant central apparatuses, although sometimes this method is detrimental to the solution of certain problems, primarily those cases when it is urgently necessary to exchange operational information and coordinate with representatives of law enforcement bodies of other countries, as a result of which time is lost and the threat of minimizing prevention at the preparation stage is created. Therefore, the problems of improving the mechanism of international cooperation of law enforcement agencies deserve consideration within the framework of an independent study. We only note that one of the possible ways to solve the problems of international cooperation of security sector institutions in the fight against transnational organized crime seems to be the adoption of an international agreement that would regulate in detail and lead to a generally accepted agreement on the issue of international cooperation in the fight against serious and especially serious crimes.

4. Conclusions

UN recommendations play a special role in coordinating activities, forming the international legal framework for combating crime, developing international standards in the field of combating transnational organized crime, and are aimed at improving national legislation and expanding the cooperation of security sector institutions with international partners. The content of the Congresses shows a tendency to a steady expansion of their topics, problems considered by the participating states, which is a natural reflection of the response of the world community to the gradual growth of criminogenicity in the world in the era of the development of globalization, and even war processes and the involvement of transnational criminal groups in them.

Based on the study and generalization of the materials of the UN congresses on crime prevention and criminal justice, it is worth concluding that in the conditions of war and martial law, transnational organized crime in Ukraine has gone beyond the criminal and economic segment, has become a significant factor in the military situation and politics, and has enormous economic resources, material and technical support, weapons and human resources, which do not take into account the borders of the state and independently decide the fate of individual

regions of the country. In these conditions, the main directions of combating this phenomenon should be focused around problems related to national security and be consistent with the state strategy for its provision, including criminological means (e.g. the establishment and elimination of causes and conditions and the fight against transnational forms in the directions of prevention and detection). On this basis, it is worth emphasizing the implementation in Ukraine of the best scientific and practical achievements of the world community in the field of combating transnational organized crime, deepening further cooperation at the level of international institutions in the security sector (Europol, Interpol, FATF, MONEYVAL, UNODC, etc.); criminological forecasting and planning of preventive activities in view of the study of organized crime trends in the world; receiving technical, personnel, organizational and other assistance from foreign partners of various

countries; exchanging and disseminating the best achievements of researchers and practitioners in dealing with various forms of such a global world problem.

Separate emphasis should be placed on information and analytical provision of the fight against transnational organized crime in the context of identifying security threats, determining the state and establishing trends in its development by using the method of criminological intelligence (intelligence), which includes the collection, receipt, processing, analysis and use of information and search data (OSINT, One Login, IBM i2, Python, etc.), analytical (Big Data, FACE Recognition, Internet of Things Technologies, Video Analytics etc.) systems, using specialized software (PALANTIN, goAML, goPRS, goCASE, goTRACE); and the filling of national databases).

References

- [1] Decision of the Council of the European Union No. 2009/371/JHA "On the establishment of the European Police Agency (Europol)". (2009, April). Retrieved from http://eulaw.ru/translation/2009371?page=0,0#_ftn2
- [2] Decree of the President of Ukraine No. 392 "National Security Strategy of Ukraine". (2020, September). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
- [3] Doha Declaration on the inclusion of issues of crime prevention and criminal justice in the broader agenda of the United Nations with the aim of solving social and economic problems and promoting the rule of law at the national and international levels, as well as public participation: Thirteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Qatar, Doha, 2015. General Assembly Resolution 70/174.
- [4] European transnational Crime Center - EFECC. Europol. Retrieved from <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-financial-and-economic-crime-centre-efecc>
- [5] Europol. Site "Wikipedia". Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB>
- [6] Havdo, Yu.R., Hrynenko, I.M., & Lutsenko, Yu.V. (et al.). (2021). *Using the experience of foreign special services in combating organized crime and corruption*. H.V. Novytskyi (Eds.). Kyiv: NA SBU.
- [7] Holina, V. World crime: modern trends and counteraction strategies. Retrieved from https://revolution.allbest.ru/law/00885905_0.html
- [8] Holina, V.V., & Kolodiaznyi, M.H. (2010). UN Congresses: prospects for using their recommendations in planning and implementing measures to prevent crime in Ukraine. *Problems of legality*, 108, 169-177.
- [9] Information on criminal offenses committed in Ukraine for 2023: information from the Department of Analytical Work and the Management Organization of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2024). Kyiv.
- [10] Klochko, A. *Experience of foreign countries in the field of fighting crime*. Retrieved from https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/44992/3/Klochko_protydiia_zlochynnosti.pdf;jsessionid=9C0EEC783EB5042557D4539E70703C81
- [11] Kyoto Declaration on Empowering Crime Prevention, Criminal Justice and the Rule of Law: Towards the 2030 Agenda for Sustainable Development, adopted by the 14th United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice (March, 2021). New York. Retrieved from <https://bit.ly/31njfxd>
- [12] OCTA - EU Organized Crime Threat Assessment 2006. Retrieved from <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/octa-eu-organised-crime-threat-assessment-2006>
- [13] Shakun, V.I. (2022). *Unlearned Lessons of Criminal Justice Reforms. Ukraine's Legal System Under Martial Law*. Kyiv: Helvetyka.
- [14] Transnational Organized Crime. (2000, November). Retrieved from http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

- [15] United Nations Congresses on Crime Prevention and Criminal Justice 1955–2020. Achievements for 65 years. Retrieved from https://www.unodc.org/documents/congress/About/information/65-years-brochure_ru.pdf
- [16] Zharovska, H.P. (2018). *Transnational organized crime in Ukraine: phenomenon, determination, counteraction*. Chernivtsi: Cherniv. nats. un-t.

Список використаних джерел

- [1] Про створення Європейської поліцейської установи (Європолу) : рішення Ради Європейського Союзу від 6 квіт. 2009 р. № 2009/371/JHA. URL: http://eulaw.ru/translation/2009371?page=0,0#_ftn2
- [2] Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
- [3] Дохійська декларація про включення питань запобігання злочинності та кримінального судочинства до ширшого порядку денного ООН з метою вирішення соціальних та економічних проблем і сприяння забезпеченню верховенства права на національному й міжнародному рівнях, а також участі громадськості : Тринадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Катар, Доха, 2015 р. Резолюція Генеральної Асамблеї 70/174.
- [4] European transnational Crime Centre – EFCEC. Europol. URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-financial-and-economic-crime-centre-efecc>
- [5] Європол. *Вікіпедія* : [сайт]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB>
- [6] Використання досвіду іноземних спеціальних служб у протидії організованим злочинності та корупції : монографія / [Ю. Р. Гавдюк, І. М. Гриненко, Ю. В. Луценко та ін.] ; за заг. ред. Г. В. Новицького. Київ : НА СБУ, 2021. 172 с.
- [7] Голіна В. Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії. URL: https://revolution.allbest.ru/law/00885905_0.html
- [8] Голіна В. В., Колодязний М. Г. Конгреси ООН: перспективи використання їх рекомендацій у плануванні та здійсненні заходів запобігання злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2010. № 108. С. 169–177.
- [9] Довідка про кримінальні правопорушення вчинені в Україні за 2023 рр.: інформація Департаменту аналітичної роботи та організації управління МВС України. Київ, 2024. 82 с.
- [10] Ключко А. Досвід зарубіжних країн у сфері боротьби зі злочинністю. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/44992/3/Klochko_protydiia_zlochynnosti.pdf;jsessionid=9C0EEC783EB5042557D4539E70703C81
- [11] Кіотська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 року, прийнята 14 Конгресом ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя (Кіото, Японія, 7–12 берез. 2021 р.). ООН. Нью-Йорк, 2021. 22 с. URL: <https://bit.ly/31njfxd>
- [12] OCTA – EU Organized Crime Threat Assessment 2006. URL: <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/octa-eu-organised-crime-threat-assessment-2006>.
- [13] Шакун В. І. Незасвоєні уроки реформ кримінальної юстиції. Правова система України в умовах воєнного стану. Київ : Гельветика, 2022. 540 с.
- [14] Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності : міжнар. док. від 15 листоп. 2000 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_789
- [15] Конгреси Організації Об'єднаних Націй по попередженню злочинності та кримінальному правосуддю 1955–2020 роки. Досягнення за 65 років. URL: https://www.unodc.org/documents/congress/About/information/65-years-brochure_ru.pdf
- [16] Жаровська Г. П. Транснаціональна організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, протидія : монографія. Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2018. 568 с.

МАЛЮК Василь

кандидат юридичних наук, співробітник Служби безпеки України

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0383-8557>

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК СКЛАДОВА БОРОТЬБИ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Анотація. Метою статті є аналіз міжнародного співробітництва як складової боротьби з транснаціональною організованою злочинністю. Використано загальнонаукові методи формальної логіки (аналізу, синтезу, дедукції, індукції, аналогії, абстрагування та моделювання), за допомогою яких здійснено аналіз міжнародного співробітництва як складової боротьби з транснаціональною організованою злочинністю. Визначено, що рекомендації ООН виконують особливу роль у координаційній діяльності, формуванні міжнародно-правової бази боротьби зі злочинністю, розробленні міжнародних стандартів у сфері боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, спрямовані на вдосконалення національного законодавства та розширення співпраці інституцій сектору безпеки з міжнародними партнерами. Зміст конгресів ООН демонструє тенденцію до стійкого розширення їх тематики, проблем, що розглядають держави-учасниці, і це є природним відображенням реагування світової спільноти на поступове зростання рівня криміногенності у світі в епоху розвитку глобалізаційних, зокрема воєнних, процесів і залучення до них транснаціональних злочинних угруповань. На основі вивчення й узагальнення матеріалів конгресів ООН із попередження злочинності та кримінального правосуддя сформульовано висновок, що в умовах реальної війни та воєнного стану транснаціональна організована злочинність в Україні вийшла за межі кримінально-економічного сегменту, стала вагомим фактором воєнної ситуації та політики й має вагомі економічні ресурси, матеріально-технічне забезпечення, зброю та людські ресурси, не зважають на кордони держави й самостійно вирішують долю окремих регіонів країни. У цих умовах головні напрями боротьби з цим явищем має бути зосереджено навколо проблем, які стосуються національної безпеки й узгоджуються з державною стратегією її забезпечення, зокрема кримінологічними засобами (встановлення та усунення причин й умов, боротьба з транснаціональними формами за напрямками запобігання, виявлення).

Ключові слова: транснаціональна злочинність; організована злочинність; боротьба зі злочинністю; війна; воєнний стан; кримінологічна політика; взаємодія.

DOI: 10.33270/0525676812.11
УДК 343.985:343.14:343.351-057.34

ГАНЕЛІН Володимир

аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8203-7372>

ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО В РОЗКРАДАННІ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Анотація. Статтю присвячено аналізу організаційно-тактичних особливостей підготовчого етапу проведення допиту підозрюваного в розкраданні бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування. Досліджено зміст елементів зазначеного етапу допиту, висвітлено питання про те, які конкретні тактичні завдання та заходи можуть і повинні вирішуватися (здійснюватися) на кожній з окреслених підготовчих дій визначеної категорії допитуваних. З метою оптимізації процесу досудового розслідування та з урахуванням специфіки діяльності органів місцевого самоврядування сформульовано рекомендації працівникам слідчих органів щодо здійснення підготовчих заходів до проведення цієї слідчої (розшукової) дії, зокрема: визначено предмет допиту підозрюваних у розкраданні бюджетних коштів службовими особами; акцентовано на важливості отримання необхідних відомостей про особу допитуваного, з'ясування його інтелектуальних, ділових якостей, знань і досвіду, індивідуальних особливостей, психологічного стану, ставлення до розслідування тощо; зосереджено увагу на доцільності діагностування показань допитуваного за допомогою поліграфа; підкреслено необхідність детального письмового планування зазначеної категорії кримінальних правопорушень та систематизації матеріалів і документів, які будуть пред'явлені підозрюваному.

Ключові слова: допит; підготовка до допиту; планування допиту; предмет допиту; підозрюваний; розкрадання; бюджетні кошти.

Рекомендоване посилання:

Ганелін В. Підготовчий етап допиту підозрюваного в розкраданні бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 85–91. DOI: 10.33270/0525676812.11

Вступ

Загальновідомо, що допит – одна з першочергових слідчих (розшукових) дій, яка відіграє важливу роль у з'ясуванні істини в кримінальному провадженні. Це процесуальна дія, що спрямована на отримання від осіб, які обізнані з відомостями про вчинене протиправне діяння, показів, які мають значення для встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення. За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень щодо фактів розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) зафіксовано, що така слідча (розшукова) дія проводилась у кожному з них.

У контексті зростання зазначених вище протиправних діянь і необхідності їх ефективного розслідування дослідження особливостей підготовки та проведення допиту підозрюваного в розкраданні бюджетних коштів убачається особливо актуальним. Метою проведення цієї

слідчої (розшукової) дії є отримання відомостей, на підставі яких слідчий: встановлює наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні; встановлює джерела, з яких може бути отримана інформація, що стосується події кримінального правопорушення; перевіряє вірогідність наявних у кримінальному провадженні доказів.

Матеріали та методи

Особливості підготовки до цієї слідчої (розшукової) дії досліджували такі вчені, як В. П. Бахін, В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов, С. М. Стахівський, Л. Д. Удалова, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та ін. Науковці змістовно вивчають проблематику організаційно-тактичного забезпечення проведення допиту, зважаючи на його складність і специфічний характер, що зумовлені низкою факторів і обставин. Попри те наукові розвідки щодо організації та проведення допиту службових осіб

ОМС майже не проводяться, як і бракує комплексних досліджень, присвячених окресленій тематиці загалом.

Метою статті є вивчення та деталізація підготовчого етапу проведення допиту підозрюваного в розкраданні бюджетних коштів службовими особами ОМС з наданням практичних рекомендацій щодо поліпшення якості його проведення.

Результати й обговорення

За загальним правилом, підготовка (підготовчий етап) до допиту передбачає обов'язкове виконання слідчим таких дій:

- ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження та уточнення на основі отриманих даних процесуального становища особи;
- визначення предметності показань для допитуваного та збір необхідних матеріалів для пред'явлення;
- з'ясування соціально-психологічної характеристики допитуваного;
- складання письмового плану допиту.

Кожна з окреслених підготовчих дій передбачає постановку й виконання вузько цільових завдань, зумовлених специфікою розкрадання бюджетних коштів, виконання яких є необхідною умовою отримання повних та об'єктивних показань у кримінальному провадженні.

Отже, підготовку до проведення допиту підозрюваного у вчиненні зазначеного протиправного діяння починають передусім із *детального аналізу матеріалів кримінального провадження*, що передбачає вивчення процесуальної та фінансової документації, нормативної бази, якою регламентується діяльність посадових осіб ОМС, спеціальної літератури, а також визначення та збір матеріалів, що можуть бути пред'явлені допитуваному. Необхідно зосередити увагу на організаційно-розпорядчій документації (рішення, розпорядження, накази, акти тощо), довідково-інформаційній документації (протоколи, форми запитів на публічну інформацію, графіки, службові листи тощо), розрахункових документах (платіжні доручення, реєстри бюджетних фінансових зобов'язань розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів, реєстри бюджетних фінансових зобов'язань розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів, виписки про рух бюджетних коштів, зведені кошторисні розрахунки тощо), електронній системі закупівель, вебсайтах територіальних громад тощо. У цьому аспекті поділяємо думку С. С. Чернявського, що для повного та всебічного дослідження матеріальних слідів кримінальних правопорушень слідчому потрібно сконцентрувати основну увагу на роботі з документами, що становлять основний обсяг доказів про злочини у сфері господарювання (Cherniavskiy, 2002, р. 12-14). Під час розслідування розкрадань бюджетних коштів, вчинених способом закупівлі обладнання, товарів або

послуг за завищеною ціною, крім внутрішньогосподарських документів, підкреслює С. В. Князев, підлягає дослідженню документація, зокрема й в електронному вигляді, складання якої супроводжує здійснення закупівлі за державні кошти. Ретельній оцінці також підлягають відомості, які містяться в протоколах слідчих (розшукових) дій та інших матеріалах кримінального провадження (судових експертизах, висновках експертів) (Kniatiev, 2025, р. 358). Це протиправне діяння, як ми вже констатували (Hanelin, 2024, р. 783), має відмінні ознаки, які визначають характер вирішуваних тактичних завдань розслідування: а) вчинення у специфічній сфері діяльності – бюджетній; б) предмет посягання (бюджетні кошти); в) суб'єкт кримінального правопорушення (службова особа – особа, яка уповноважена або причетна до діяльності, пов'язаної з формуванням, розподілом і використанням бюджетних коштів); г) вчинення протиправного діяння з використанням механізмів управління господарською діяльністю (Stepaniuk, 2012, р. 26).

З'ясуванню підлягає встановлення відповідності виконання операцій певною особою нормативним вимогам. У деяких випадках корисним буде ознайомлення з діями допитуваного в аналогічних ситуаціях, коли правомірність його поведінки не викликає сумнівів. Якщо буде виявлено невідповідність чи відхилення від звичайних норм і правил, необхідно встановити, чим це викликано (Andreiko, 2015, р. 126).

Додатковим аргументом важливості вивчення матеріалів кримінального провадження на підготовчому етапі допиту можуть слугувати висновки В. В. Єфімова за результатами опитування практичних працівників у контексті того, що «допитувана особа, зрозумівши, що слідчий не повним обсягом володіє інформацією про злочин, який розслідується, або взагалі не обізнаний з механізмом його вчинення, може відчувати впевненість, що надалі може негативно позначитися на результатах проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні» (Yefimov, 2019, р. 97). Тому попередня підготовка слідчого повинна містити також і додаткове ознайомлення зі спеціальною літературою (підручниками, посібниками, методичними рекомендаціями, нормативними документами), використання допомоги фахівців економічних чи фінансових профілів шляхом отримання від них різних довідкових відомостей, загального аналізу документації або безпосередньої участі спеціаліста в допиті тощо.

Водночас під час оцінки наявної в матеріалах кримінального провадження інформації слідчий повинен сформулювати висновки (спрогнозувати) щодо тих фактів чи обставин, які недоцільно повідомляти підозрюваному з метою його подальшого викриття.

Важливо зауважити, що, оскільки підозрюваний у розкраданні бюджетних коштів є посадовою особою ОМС, а подія кримінального правопорушення завжди пов'язана з його професійною діяльністю, на етапі підготовки до допиту слідчому важливо особисто або за допомогою фахівця ознайомитись зі специфікою відповідної сфери діяльності, а також одержати орієнтувальну інформацію щодо особистості допитуваного (Vakhrushev, 2021, p. 168). Ці особи здебільшого можуть орієнтуватися в особливостях і вадах нормативного регулювання бухгалтерського обліку, податкової звітності, банківської справи, технологій здійснення фінансово-господарської діяльності, документообігу, порядку обліку й контролю та одразу ж помітять непідготовленість слідчого, неконкретність і поверховий характер питань, що негативно впливає на результативність допиту (Klymenko, 2021, p. 295). З метою з'ясування, як на практиці здійснюють підготовку до допиту підозрюваних у вчиненні зазначеного кримінального правопорушення, нами було проведено анкетування слідчих. На запитання «Чи вивчали Ви перед проведенням допиту особистісні якості підозрюваного (обвинуваченого)?» було отримано такі відповіді: 28,7 % – вивчають завжди; 56,4 % – вивчають за наявності сприятливих для цього обставин; 11 % – на вивчення особистості допитуваного не мають часу; 3,9 % – взагалі не вбачають у цьому необхідності.

Запорукою недопущення, запобігання, припинення надання завідомо неправдивих показань учасниками кримінального провадження, констатують Ю. М. Чорноус, С. Б. Власенко, є вивчення матеріалів кримінального провадження, особистості допитуваного під час підготовки до проведення допиту (Vlasenko, & Chornous, 2022, p. 75).

Допит підозрюваних, як стверджують фахівці-криміналісти, слід базувати на їх розподілі на певні категорії (Medentsev, 2017, p. 73-79): 1) замовники закупівель – службові особи органів державної влади, місцевого самоврядування, бюджетних установ; 2) службові особи підприємств-учасників процедури публічної закупівлі, які використали фіктивні підприємства як посередників для штучного завищення цін на свої товари, роботи або послуги, а також приховування кримінального правопорушення; застосували підроблені документи щодо відповідності кваліфікаційним критеріям учасника конкурсних торгів чи забезпечення пропозиції торгів (поруки, гарантійні листи, застави, задатки, депозити); неякісно виконали роботи замовнику; запропонували (пообіцяли) або надали неправомірну вигоду службовій особі замовника публічної закупівлі за вчинення певних дій на користь конкретного учасника (Sara, 2023, p. 157).

Отже, вивчення особи підозрюваного необхідно розпочати з встановлення його

персоніфікованих даних: стать, вік, місце народження, освіта, спеціальність, посада, стаж роботи, професійні навички, коло спілкування та інтереси, інші відомості демографічного характеру. Знання загальної характеристики про допитуваного надасть можливість надалі конкретизувати його особистісні та індивідуальні (психологічні, моральні, професійні) риси, а також вибудувати ймовірні лінії поведінки під час допиту. Джерелами інформації про особистісні якості допитуваного є матеріали кримінального провадження, зокрема й архівних кримінальних проваджень (якщо підозрюваний притягувався раніше до кримінальної відповідальності), характеристики з місця роботи, за місцем проживання та інформація, отримана оперативним шляхом. Доцільно буде звернутися за допомогою до вузьких спеціалістів чи досвідченіших колег, зіставити отриману інформацію з різних джерел, на підставі чого обрати оптимальну лінію поведінки та тактичні прийоми проведення допиту.

Ю. О. Андрейко до вагомих даних про особу підозрюваного, які підлягають з'ясуванню до моменту проведення допиту, відносить: 1) службові функції; 2) коло друзів серед робочого колективу; 3) майновий стан; 4) чи є накопичувачем, чи легко витрачає кошти на різні забаганки, зокрема розваги; 5) чи легко йде на контакт з іншими особами; 6) меркантильність; 7) наявність родини; 8) наявність інтимних зв'язків з іншою особою; 9) наявність домоводів на праві особистої власності тощо (Andreiko, 2015, p. 126).

Водночас із типовими заходами підготовки до допиту підозрюваного вбачаємо доцільним і ефективним вивчення особи допитуваного з використанням поліграфа. Чинним законодавством України закріплено умови його використання, зокрема: отримання письмової згоди опитуваної особи на використання щодо неї поліграфа; застосування лише сертифікованих пристроїв; проведення інтерв'ю та інтерпретація його результатів лише працівником, який пройшов відповідне навчання та отримав допуск до такої роботи (Draft Law of Ukraine..., 2013). У межах з'ясування мотивів злочинної діяльності суб'єкта за допомогою поліграфа можуть бути отримані дані про захоплення, нахили особи, відомості про вчинені в минулому протиправні діяння, встановлено ступінь щирості особи щодо даних, які вона повідомляє.

Отже, запитаннями, які повинні бути поставлені підозрюваному під час розслідування кримінального правопорушення, є: 1) які стосуються обставин вчинення протиправного діяння (час, місце, спосіб, наявність співучасників тощо); 2) пов'язані з мотивами його вчинення (причини та умови, що зумовили (спонукали) вчинення суспільно небезпечного діяння); 3) характеризують особу підозрюваного (його

минуле й нинішню діяльність, спосіб життя тощо) (Klymchuk, & Furman, 2017, p. 175). Зазначені блоки питань, безсумнівно, стосуються й досліджуваних нами кримінальних правопорушень.

Ю. О. Ліпін під час дослідження службових розкрадань в енергетичних галузях дійшов висновку, що в підозрюваного на допиті слід з'ясувати такі питання: подія службового розкрадання за кожним епізодом злочинної діяльності, підготовка до його вчинення; час, місце та інші обставини події, сліди, які залишилися в документах підприємств паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), інших організацій, приватних осіб; службові обов'язки, повноваження, компетенція, підпорядкованість, звітність, особливості контролю, документообігу, порядку ведення справ, умови діяльності, навички, інтереси, схильності, зв'язки з іншими суб'єктами господарської діяльності; діяльність підприємства у сфері енергетики: у сферах документообігу, виробничих циклів, організації контролю за збереженням бюджетних коштів і майна; особливості зовнішніх зв'язків, проведення закупівель, тендерів, наявність преференцій, порядок розпорядження бюджетними коштами, майном, фінансами й енергоресурсами, характер використання приміщень, програмного забезпечення; про розподіл обов'язків і відповідальності; які кошти надходили на банківські рахунки підприємства, їхні джерела; напрями переказу грошових коштів, які документи оформляли для цього, з ким із працівників підприємства спілкувалися банківські службовці, хто в банку супроводжував операції з грошовими коштами, які операції проводили за рахунками, їх обґрунтування, які документи оформляли, де вони знаходяться, чи допускалися порушення встановленого порядку банківських операцій тощо; використання послуг (юридичних, бухгалтерського обліку, аудиторських) інших фізичних чи юридичних осіб; оформлення документів на одержання певних пільг, відшкодування і звітних документів; оформлення митних декларацій щодо виконання зовнішньоекономічних операцій; витрачання грошових коштів, іншого майна на користь фондів; здійснення угод з акціями; здійснення операцій і угод із цінними паперами, де знаходяться оформлені документи; здійснення контролю за діяльністю енергетичного підприємства з боку державних органів і регулятора; недоліки виробничого процесу, фінансового обліку та контролю на підприємстві енергетичного сектору; наявність співучасників, їх роль у вчиненні злочину, конкретні дії кожного з них, розподіл функцій, обов'язків і ролей, попередня змова чи зорганізованість, мета діяльності, наявність плану тощо; мотив злочину; ініціатори укладання фіктивних цивільноправових угод (договорів) з іншими суб'єктами господарської діяльності, у якій спосіб і кому реалізовувалися викрадені енергетичні ресурси; з якою метою та в який спосіб повинні були витрачатися грошові кошти в

конкретній сумі; розподіл коштів, отриманих злочинним шляхом, тощо (Lipin, 2020, p. 179-180).

Аналіз слідчої практики дає змогу запропонувати такий предмет допиту підозрюваних у розкраданні бюджетних коштів службовими особами ОМС: 1) місце роботи, посада, стаж роботи, коли призначено на посаду, службові обов'язки (що безпосередньо чи опосередковано пов'язано з обставинами, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні); 2) чи здійснювали дії з підготовки до вчинення протиправного діяння, чи використовували технічні засоби, фіктивні (підроблені) документи, чи вчиняли незаконні операції? 3) прийоми та способи маскування (приховування) злочинної діяльності, її тривалість, наявність співучасників (співвиконавців, пособників) кримінального правопорушення, корупційні зв'язки; 4) відомості про осіб, які брали участь у злочинних схемах, однак не усвідомлювали протиправного характеру своїх діянь; 5) за яких обставин укладали відповідні фінансові угоди чи надавали фінансові послуги; 6) умови підготовки та укладання документації, хто, де, коли та в який спосіб підготував документацію угоди чи послуги; 6) обставини, за яких здійснювали розрахунки між учасниками правовідносин (договору, угоди, послуги тощо); 7) які умови та обставини сприяли розкраданню бюджетних коштів; 8) наявність корумпованих зв'язків з правоохоронними органами, органами державної влади; 9) інші обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Отже, коло питань, які необхідно з'ясувати шляхом допиту підозрюваного в розкраданні бюджетних коштів, достатньо широке. Для того, щоб полегшити свою роботу, слідчому необхідно скласти *письмовий план*. Вважаємо, що під час розслідування цієї категорії протиправних діянь поверхнєве відображення завдань і питань у плані допиту неприпустимо, оскільки коло обставин, що підлягають з'ясуванню в допитуваного, ускладнене через специфіку проблематики кримінальних правопорушень у сфері розкрадання бюджетних коштів, тому спонтанне формулювання запитань може спричинити викривлення їх змісту, що негативно позначиться на результативності слідчої (розшукової) дії.

У плані з метою побудови тактичної лінії ведення допиту в якомога розгорнутому вигляді необхідно відобразити такі складники: а) відомості про особу підозрюваного; б) перелік положень законодавства, яке регулює діяльність державних органів місцевого самоврядування, та інших нормативних актів, які було порушено підозрюваним; в) наявні відомості про механізм злочинної діяльності (прийоми й операції, використані під час підготовки, вчинення і приховування розкрадання бюджетних коштів; осіб, які було залучено для здійснення певних операцій і процедур); г) попередня кваліфікація його протиправних діянь із зазначенням статей

КК України (із наданням підозрюваному кодексу для ознайомлення з відповідними статтями); д) перелік документів, які є доказами вчинених правопорушень, а також показання інших допитаних осіб, які можуть бути пред'явлені (оголошені) під час допиту (з продумуванням форми й черговості їх пред'явлення); е) перелік можливих співучасників та наявні відомості про їх особистість і роль у вчиненні будь-яких правопорушень з використанням їх службових повноважень (Chuiiko, 2024, р. 175). Головним у складанні плану, стверджує В. Бараняк, є вільне орієнтування в ньому (Baraniak, 2021, р. 111).

На підготовчому етапі слідчий також повинен визначити місце й форму проведення допиту, вибір яких залежить передусім від конкретної слідчої ситуації, що склалася. За загальним правилом, допит здійснюють за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням з особою, яку мають намір допитати (ст. 224 КПК України). З огляду на специфіку досліджуваного кримінального правопорушення, ефективність допиту підозрюваного в його вчиненні буде вищою за умови його проведення в офіційному місці (службовому кабінеті органу досудового розслідування). Водночас, зважаючи на правовий режим воєнного стану, за наявності підстав, передбачених у ст. 232 КПК України, допит підозрюваного може бути здійснено дистанційно в режимі відеоконференції (Criminal Procedure Code..., 2012).

Висновки

Розкрадання бюджетних коштів службовими особами ОМС – доволі складне для розкриття кримінальне правопорушення, тому важливою тактичною особливістю під час проведення такої слідчої (розшукової) дії, як допит є необхідність підготовки значного та профільного обсягу інформації.

Підготовчі дії слідчого до допиту підозрюваного у вчиненні розкрадання бюджетних коштів в ОМС потрібно здійснювати комплексно, що зумовлено специфікою діяння та сфери, в якій його вчинено, та передбачено:

- визначення способу виклику підозрюваного на допит (вручення повістки, виклик телефоном) та реалізація обраного способу;

- вивчення особистості того, кого передбачено допитати, матеріалів кримінального провадження, визначення предмета допиту, окреслення кола питань, що підлягають з'ясуванню, черговості їх постановки;

- розроблення уявних моделей процедури (технології) допиту, лінії своєї поведінки, прийомів допиту з урахуванням прогнозованого розвитку ситуації під час допиту;

- складання письмового плану допиту, що чітко відображає його завдання, питання, що підлягають вирішенню, час початку допиту та інші суттєві для розслідування особливості;

- технічне супроводження допиту необхідними засобами та матеріалами фіксації його перебігу та результатів;

- добір, вивчення нормативних документів і спеціальної літератури, якими регламентовано діяльність ОМС, речових доказів, інших матеріалів та об'єктів, необхідних на допиті;

- визначення форми проведення допиту;

- забезпечення явки осіб, чия участь у допиті необхідна (захисника, експертів, спеціалістів та ін.).

На завершення зауважимо, що ретельна підготовка до допиту підозрюваного в розкраданні бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування є запорукою його успішності та результативності, тому органам досудового розслідування не слід нехтувати цією частиною (етапом) зазначеної слідчої (розшукової) дії.

References

- [1] Andreiko, Yu.O. (2015). Conducting interrogation during the investigation of the acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official: classification issues. *Law and Society*, 6.2(3), 123-132. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_6.2%283%29_25
- [2] Baraniak, V. (2021). Peculiarities of preparation for interrogation of the victim. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Legal Sciences"*, 4(32), 108-113. DOI: 10.23939/law2021.32.108
- [3] Cherniavskiy, S.S. (2002). *Methods of investigating crimes in the field of bank lending* (Doctoral thesis, Kyiv, Ukraine).
- [4] Chuiko, Ye.V. (2024). *Methodology for investigating the appropriation of property by abuse of official position in the implementation of state social programs* (Doctoral dissertation, Kropyvnytskyi, Ukraine). Retrieved from <https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/8e8c6709-1510-4a58-918e-1d7aa2ef5373/content>
- [5] Criminal Procedure Code of Ukraine. (2012, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
- [6] Draft Law of Ukraine No. 2521 "On supplementing the Criminal Procedure Code of Ukraine with provisions on the use of a polygraph (lie detector)". (2013, March). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46058
- [7] Hanelin, V.B. (2024). Typical investigative situations of the initial stage of the investigation of embezzlement of budget funds by officials of local self-government bodies. *Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 782-785. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-4/189

- [8] Klymchuk, M.P., & Furman, Ya.V. (2017). Tactical features of interrogation of suspects - members of organized criminal groups. *Legal scientific electronic journal*, 1, 174-177. Retrieved from http://www.lsej.org.ua/1_2017/45.pdf
- [9] Klymenko, O.V. (2021). Tactics of conducting interrogation during the investigation of the legalization (laundering) of property obtained as a result of tax evasion. *Kyiv Law Journal*, 4, 294-299. DOI: 10.32782/klj/2021.4.45
- [10] Kniaziev, S.V. (2025). *Theory and practice of investigating criminal offenses in the budgetary sphere of Ukraine* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [11] Lipin, Yu.O. (2020). Preparation for interrogation of a suspect at the initial stage of the investigation into the appropriation of property by abuse of official position in the energy sector. *Legal Bulletin*, 12, 141-148. Retrieved from <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2020/12/22.pdf>
- [12] Medentsev, A.M. (2017). *Investigation of crimes committed in the sphere of public procurement*. Odesa: Feniks.
- [13] Sara, O.V. (2023). *Methodology for the investigation of criminal offenses related to public procurement in the sphere of construction* (Doctoral dissertation, Odesa, Ukraine).
- [14] Stepaniuk, R.L. (2012). *Forensic support for the investigation of crimes committed in the budgetary sphere of Ukraine*. A.F. Volobuiev (Eds.). Kharkiv: NikaNova.
- [15] Vakhurshev, O.V. (2021). *Methodology of investigating official negligence* (Doctoral dissertation, Kharkiv, Ukraine).
- [16] Vlasenko, S.O., & Chornous, Yu.M. (2022). Peculiarities of interrogation tactics in the process of investigating the illegal seizure of a vehicle. *Legal Psychology*, 1(30), 74-79. DOI: 10.33270/03223001.74
- [17] Yefimov, V.V. (2019). On the organization of interrogation of a suspect in crimes in the agro-industrial complex of Ukraine. *Modern problems of legal, economic and social development of the state: abstracts of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 96-99). Kharkiv. Retrieved from https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/06_12_2019/pdf/29.pdf

Список використаних джерел

- [1] Андрейко Ю. О. Проведення допиту при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: питання класифікації. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2 (3). С. 123–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_6.2%283%29_25.
- [2] Бараняк В. Особливості підготовки до допиту потерпілого. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2021. № 4 (32). С. 108–113. DOI: 10.23939/law2021.32.108
- [3] Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 20 с.
- [4] Чуйко Є. В. Методика розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері виконання державних соціальних програм : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2024. 243 с. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/8e8c6709-1510-4a58-918e-1d7aa2ef5373/content>
- [5] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
- [6] Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні): проект Закону України від 12 берез. 2013 р. № 2521. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46058
- [7] Ганелін В. Б. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 782–785. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-4/189
- [8] Климчук М. П., Фурман Я. В. Тактичні особливості допиту підозрюваних – членів організованих злочинних угруповань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 174–177. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2017/45.pdf
- [9] Клименко О. В. Тактика проведення допиту під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного внаслідок ухилення від сплати податків. *Київський часопис права*. 2021. № 4. С. 294–299. DOI: 10.32782/klj/2021.4.45
- [10] Князев С. В. Теорія та практика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2025. 517 с.
- [11] Ліпін Ю. О. Підготовка до допиту підозрюваного на початковому етапі розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. С. 141–148. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2020/12/22.pdf>

- [12] Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2017. 96 с.
- [13] Сара О. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Одеса, 2023. 249 с.
- [14] Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : НікаНова, 2012. 382 с.
- [15] Вахрушев О. В. Методика розслідування службової недбалості : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2021. 246 с.
- [16] Власенко С. О., Чорноус Ю. М. Особливості тактики допиту у процесі розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом. *Юридична психологія*. 2022. № 1 (30). С. 74–79. DOI: 10.33270/03223001.74
- [17] Єфімов В. В. Щодо організації проведення допиту підозрюваного за злочинами в агропромисловому комплексі України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 6 груд. 2019 р.). Харків, 2019. С. 96–99. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/06_12_2019/pdf/29.pdf

HANELIN Volodymyr

Postgraduate Student of the Department of Criminology and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8203-7372>

PREPARATORY STAGE OF INTERROGATION OF A SUSPECT IN THE EMBEZZLEMENT OF BUDGET FUNDS BY OFFICIALS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the organizational and tactical features of the preparatory stage of the interrogation of a suspect in the embezzlement of budget funds by officials of local self-government bodies. The content of the identified elements of the specified stage of interrogation is studied, the question of what specific tactical tasks and measures can and should be solved (implemented) at each of the outlined preparatory actions of a certain category of interrogated persons is highlighted. It is noted that the preliminary preparation of the investigator should include the study of procedural and financial documentation, the regulatory framework that regulates the activities of officials of local self-government bodies, familiarization with special literature (textbooks, manuals, methodological recommendations), the use of the assistance of specialists of economic or financial profiles by obtaining various reference information from them, a general analysis of documentation, or the direct participation of a specialist in the interrogation, etc. In order to optimize the pre-trial investigation process and taking into account the specifics of the activities of local government bodies, recommendations have been formulated for employees of investigative bodies regarding the implementation of preparatory measures for conducting this investigative (detective) action, in particular: the subject of interrogation of suspects in embezzlement of budget funds by officials has been determined; the emphasis is on the importance of obtaining the necessary information about the person being questioned, determining his intellectual and business qualities, knowledge and experience, individual characteristics, psychological state, attitude to the investigation, etc.; attention has been paid to the expediency of diagnosing the interrogated person's testimony using a polygraph; the need for detailed written planning of the specified category of criminal offenses and systematization of materials and documents that will be presented to the suspect has been emphasized.*

Keywords: *interrogation; preparation for interrogation; planning of interrogation; subject of interrogation; suspect; embezzlement; budget funds.*

DOI: 10.33270/0525676812.12
УДК 342.98

ЛОГВИНЕНКО Максим

ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8309-9012>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В КОНТЕКСТІ УМИСНОГО АБО НЕУМИСНОГО ПОРУШЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ПРИПИСІВ

Анотація. Актуальність дослідження питання забезпечення особистої безпеки поліцейського в контексті порушення нормативно-правових приписів зумовлена суттєвим збільшенням кількості випадків загибелі та поранень працівників Національної поліції України під час виконання ними поліцейських функцій. Окреслена вище негативна тенденція обумовлює необхідність висвітлення реальної ситуації, що склалася в цій сфері, а також детального аналізу факторів, що призводять до виникнення екстремальних ситуацій. З огляду на зазначене, метою статті є дослідження наявних прогалин як законодавчого, так і виконавчого спрямування, що, крім іншого, призводять до вчинення нападів і виникнення нових випадків загибелі й поранень поліцейських у реаліях сьогодення. Досягнення мети передбачає застосування комплексу методів, зокрема таких, як інтернет-евристика, систематизація, порівняння, а також формально-логічний метод. Основні результати дослідження полягають у тому, що в статті досліджено першооснову виникнення екстремальних ситуацій за участю представників закону, які унеможливають безпечне виконання поліцейських функцій, передусім в умовах дії правового режиму воєнного стану. Проведення систематичного аналізу ситуацій, результати яких мали негативні наслідки для життя та здоров'я поліцейського, зокрема щодо порушень нормативно-правових приписів представниками закону, допомогло визначити основні небезпечні фактори й умови, які спричинили неможливість офіцерів безпечно й ефективно протидіяти агресивно налаштованим особам. Також доведено, що проблема забезпечення особистої безпеки поліцейського є комплексною з рівнозначною відповідальністю всіх правових суб'єктів, дотичних до поліцейської безпеки. З'ясовано, що в сучасному науковому дискурсі цю проблему висвітлено лише з позицій недосконалості нормативно-правових приписів, як результат наявних недоліків стандартних систем підготовки представників правоохоронного органу. Аргументовано, що відповідальність за безпеку під час виконання поліцейських функцій покладено передусім на представників закону. Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані науковцями для здійснення подальших досліджень у межах окресленої тематики.

Ключові слова: особиста безпека; порушення; законодавство; напади на поліцейського; травми та поранення, екстремальні ситуації.

Рекомендоване посилання:

Логвиненко М. Забезпечення особистої безпеки поліцейського в контексті умисного або неумисного порушення нормативно-правових приписів. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 92–100. DOI: 10.33270/0525676812.12

Вступ

Забезпечення найвищих міжнародних стандартів поліцейської діяльності безпосередньо пов'язано зі зростанням рівня випадків загибелі й травмувань серед особового складу правоохоронного органу під час виконання ними поліцейських функцій. озброєність й агресивність кримінальних елементів обумовлює виникнення екстремальних ситуацій, які становлять загрозу для життя і здоров'я правоохоронців. Негативна

тенденція щодо збільшення кількості нападів на представників закону актуалізує необхідність перегляду правоохоронною системою загальних підходів до підготовки й озброєності офіцерів. Окреслена вище негативна тенденція не є новою віхою кримінального світу, адже вже відображена в наукових доробках сучасних учених. Зокрема, J. Yesberg, B. Bradford (2022) визначили тенденцію щодо збільшення кількості серйозних насильницьких актів проти офіцерів поліції, яка призвела до збільшення кількості представників

закону, які володіють вогнепальною зброєю, і закликів до регулярного озброєння більшої кількості поліцейських. Проте усталені стандарти поліцейської діяльності, а також сучасні тенденції злочинного світу доводять, що наявність вогнепальної зброї в представників закону не завжди є запорукою безпечного виконання ними поліцейських функцій. Фізичні спроможності щодо використання та психологічна готовність щодо застосування найсуворішого заходу примусу в сукупності з правовою відповідальністю за активні дії обмежують офіцерів, забезпечуючи лише часткову можливість зупинити заздалегідь сплановані агресивні дії (напади) кримінальних елементів. Два найвідоміші цілеспрямовані напади на американських поліцейських в новітній історії висвітлив A. Lankford (2023). Проводячи паралелі між ситуаціями, що сталися з часовим проміжком понад десять років, учений виявив схожі й відмінні фактори, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

Вчиняючи напади на поліцейського, інколи заздалегідь сплановані, злочинні елементи дедалі частіше використовують широкий спектр методів, основою яких є жорстокість. Очевидно, що обраний кримінальними елементами шлях вимагає від представників закону для збереження власного життя і здоров'я чинити опір. Однак результати таких протистоянь не завжди відповідають очікуванням і призводять до загибелі офіцерів. На підтвердження цієї позиції можна навести результати дослідження, проведеного M. D. White (2024), учені акцентують на тому, що жорстокі вбивства поліцейських досягли найвищого рівня за 20 років.

Уникаючи випадків загибелі за рахунок належної підготовки, озброєності, досконалої законодавчої основи, належного виконання нормативно-правових приписів, у результатах протистояння агресивно налаштованим особам, представники правоохоронного органу інколи отримують нестерпні травми, які впливають на їх можливість щодо подальшого проходження служби. Емоційні травми та поведінкові наслідки, яких зазнають поліцейські після насильницького нападу, висвітлив Н. Ху (2022). Результати дослідження засвідчують, що жертви насильницьких нападів зазнали серйозних емоційних ушкоджень, які можуть вплинути на їх здатність продовжувати роботу в правоохоронних органах. Водночас, оцінюючи фактори, які впливають на ймовірність отримання саме нестерпних травм офіцерів, E. R. Maguire, E. A. Paoline (2023) зазначають, що фізичний опір підозрюваної особи підвищує ризик виникнення негативних наслідків.

Проте напади на представників закону загрожують не лише життю і здоров'ю офіцерів або можливостям щодо продовження кар'єри. Агресивні дії кримінальних елементів щодо поліцейських створюють опосередковану загрозу

також для цивільного населення. Наявність в офіцерів короткоствольної напівавтоматичної вогнепальної зброї, отриманої для виконання поліцейських функцій, крім випадків дії правових режимів, проведення спеціальних операцій тощо, з одного боку, забезпечує безпеку поліцейського, водночас може бути каталізатором вчинення нападів на правоохоронців. Негативні наслідки екстремальних ситуацій (нападів), окрім отримання тілесних ушкоджень і нестерпних травм, пов'язані з можливою втратою найсуворішого заходу примусу, доступного представникам закону, для забезпечення публічної безпеки та порядку.

Очевидно, що заволодіння вогнепальною зброєю офіцерів поліції є певним елементом нових можливостей злочинного світу, наприклад, для вчинення більш жорстоких кримінальних правопорушень, зокрема проти цивільного населення. Окреслений факт суттєво підвищує рівень криміногенної обстановки, негативно впливає на соціальні стандарти життя та породжує страх серед громадян. Небажане почуття страху перед злочинністю, що виникає в громадян під час війни й навіть у мирний час, у своїх наукових доробках висвітлюють D. Muharremi, M. Ademi (2023).

Про можливість зниження рівня небезпеки для цивільного населення йдеться в дослідженнях F. Qollakaj, D. Muharremi (2024). Науковці зауважують, що присутність поліції в районах з підвищеним рівнем загрози заспокоює громадян, водночас превентивні дії представників закону можуть сприймати як небезпечну, напружену ситуацію. Підвищуючи безпеку населення, а саме здійснюючи втручання, працівники поліції можуть поставити під загрозу їх безпеку та здоров'я (V. Soltes, 2021).

Крім констатації існування фактів навмисних нападів на поліцейського, слід зазначити, що особливої гостроти окреслена вище тенденція набуває в умовах дії правового режиму воєнного стану. Здатність громадян усвідомлювати загрозу для життя та здоров'я породжує психоемоційні, фізичні й поведінкові реакції, серед яких шок, страх, злість, смуток, жажливі сновидіння, загальне збудження, дратування, надмірне вживання спиртних напоїв (алкоголю), тютюнових виробів або наркотичних засобів, що є каталізатором порушення усталених стандартів соціального життя та призводить до нових випадків агресії проти офіцерів, зокрема з боку різних категорій цивільного населення. Про збільшення кількості нападів на поліцейських, зокрема з боку засуджених за попередні насильницькі дії, а також агресивних дій після вживання алкоголю йдеться в результатах дослідження G. den Heyer (2024).

Не можна оминати увагою і той факт, що в умовах дії правового режиму воєнного стану відбувається суттєве збільшення кількості

незареєстрованої вогнепальної зброї та вибухових пристроїв як у кримінальних елементів, так і в цивільного населення. Очевидно, що наявність у побуті небезпечних для життя і здоров'я предметів обумовлює нові можливості вчинення умисних вбивств представників закону.

З метою забезпечення особистої безпеки представників закону під час виконання поліцейських функцій, передусім в умовах дії правового режиму воєнного стану, актуальності набувають усі можливі форми збереження життя та здоров'я правоохоронців. Сучасні програми підготовки правоохоронців, досконала нормативно-правова база, покладена в основу поліцейської діяльності, й належне екіпірування представників закону є ключовими елементами, що забезпечують можливість уникнення травмування та загибелі офіцерів.

Тобто захисний жилет, шолом, напівавтоматична й автоматична вогнепальна зброя, сучасні засоби зв'язку, справний транспортний засіб, бодікамери тощо, отримані представниками закону задля виконання поліцейських функцій, мінімізують випадки отримання тілесних ушкоджень і летальних випадків серед правоохоронців під час протистоянь кримінальним елементам, водночас забезпечуючи реалізацію права поліцейського на безпечне виконання покладених на нього обов'язків. Схожий підхід обстоює M. Holzer (2022), досліджуючи заходи, спрямовані на подолання ризиків, загроз і небезпек, пов'язаних із виконанням поліцейських функцій, акцентує на ефективності використання захисного спорядження, засобів самозахисту, глобальної системи позиціонування з метою забезпечення власної безпеки.

Однак, попри використання окреслених елементів забезпечення безпеки поліцейського, негативна динаміка щодо збільшення кількості загиблих і поранених представників закону прогресує, що є свідченням необхідності пошуку першооснов виникнення екстремальних ситуацій за участю правоохоронців.

Нині нестандартним і доволі небезпечним фактором для життя та здоров'я представників закону під час виконання поліцейських функцій є умисне або неумисне порушення законодавчих приписів офіцерами поліції, що призводить до полегшення досягнення мети кримінальних елементів, як результат – до виникнення нових випадків загибелі та поранень представників закону.

Отже, метою статті є огляд літератури, присвяченої сучасним викликам щодо особистої безпеки поліцейського, висвітлення наявних законодавчих прогалин, пов'язаних з новою архітектурою виконання поліцейських функцій, а також окреслення фактів порушень нормативно-правових приписів представниками закону в ситуаціях, результати яких мали негативні наслідки для життя і здоров'я офіцерів. Узагаль-

нення отриманої інформації допоможе зрозуміти необхідні нововведення задля кращого забезпечення їх особистої безпеки під час виконання поліцейських функцій.

Матеріали та методи

Методологія дослідження ґрунтувалася на таких методах оглядових студій, як інтернет-евристика, систематизація, порівняння, а також формально-логічний метод. Перший метод, використаний у дослідженні, полягав у систематичному пошуку за ключовими словами доступних опублікованих досліджень з тематики в базах даних наукової літератури. Цей підхід дав змогу зібрати широкий обсяг даних з різних джерел для подальшого їх аналізу. Другий метод, застосований у дослідженні, – це систематизація. Цей метод передбачав організацію зібраної інформації в логічну структуру з метою зрозуміння та узагальнення її основних висновків. Систематизація допомогла впорядкувати проаналізовану літературу та виявити ключові теми й тенденції в розумінні способів забезпечення особистої безпеки поліцейських. Третій метод, використаний у дослідженні, – це порівняння. Його застосовано для аналізу схожих і відмінних поглядів, інтерпретацій, результатів, висновків учених, які досліджували проблематику. Четвертий метод – формально-логічний. За допомогою цього методу вдалося змодельовати цілком можливі небезпечні ситуативні сценарії та структурувати нові безпечні алгоритми виконання поліцейських функцій.

Результати й обговорення

Забезпечення особистої безпеки поліцейського. Сучасні умови виконання поліцейських функцій обумовлюють багатогранність і видозмінність специфіки поліцейської діяльності. Збереження життя та здоров'я представників закону потребує постійного пошуку шляхів удосконалення ключових елементів безпеки поліцейського під час забезпечення публічної безпеки та порядку, а також урахування першооснов виникнення екстремальних ситуацій.

Належне виконання поліцейських функцій, крім отримання тілесних ушкоджень, поранень і нових випадків загибелі представників закону, безпосередньо пов'язано з наявними несмертельними травмами у вигляді порушення психічного здоров'я офіцерів. На сторінках періодичних видань, монографічної та навчальної літератури сучасні науковці висвітлюють різноманітне бачення цієї проблеми.

Зокрема, T. Thejus (2013) зазначає, що офіцери поліції відіграють важливу роль у суспільстві, забезпечуючи безпеку цивільного населення, і є професійною групою осіб з високим ризиком отримання травм, що пов'язано з підвищеним ризиком несприятливого фізичного та психічного здоров'я.

Попри те, що психічний стан здоров'я і фізична підготовка поліцейського безпосередньо не є предметом цього дослідження, не можна оминути їх увагою, оскільки вони тісно пов'язані із загальними факторами забезпечення особистої безпеки представників закону. У цьому контексті слід зауважити, що зв'язок між фізичним станом і рівнем стресу поліцейського висвітлено в дослідженні іспанських учених (C. F. P. Calderón, 2023). Проблеми психічного здоров'я офіцерів поліції, що стають дедалі серйознішими та призводять до стресових розладів і роздумів про самогубство, зазначає G. Singletary (2024). Аналогічної думки доходять і канадські вчені (K. L. Andrews, 2024), визначивши, що постійне перебування представників закону в ситуаціях, що впливають на психіку, можуть призвести до симптомів посттравматичного стресового розладу й інших розладів психічного здоров'я. Зокрема, мета дослідження P. Gullon-Scott, L. Longstaff (2024) – вивчити загальну поширеність стресу, депресії та тривоги, що виникають у представників закону, а також встановити зв'язок негативного явища з тривалістю служби в поліції.

Окреслена вище негативна тенденція набуває актуальності в сучасних українських реаліях. Поряд зі стандартною практикою ненормованого робочого дня правоохоронців, передусім під час дії правового режиму воєнного стану, офіцери зазнають додаткового психологічного тиску з боку цивільного населення. Перманентне перебування в стресовому стані, крім хронічних захворювань, породжує втому, недбалість і необережність, які в поведінці з вогнепальною зброєю та вибухонебезпечними предметами, що є повсякденною особливістю виконання поліцейських функцій, призводять до загибелі та поранень представників закону.

В умовах активізації процесів відновлення психічного здоров'я поліцейських наявність випадків самогубства на підґрунті стресових розладів серед особового складу правоохоронних органів не можна заперечувати. Нездатність правоохоронців упоратися з надмірним психологічним навантаженням під час виконання поліцейських функцій засвідчує низку недоліків, серед яких важливе місце посідає недосконалість системи підготовки особового складу правоохоронних органів.

Детальніше аналізуючи систему підготовки представників закону, слід зауважити, що зростання рівня різноманітних видів злочинності у світі, а також стрімке збільшення кількості інцидентів насильства щодо правоохоронців актуалізують необхідність, крім психологічної підготовки, також підтримання належного рівня практичних навичок щодо застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї. Наприклад, M. J. Roscoe (2024) зазначає, що офіцери поліції часто стають учасниками критичних інцидентів за участю

озброєних злочинців, які вимагають застосування сили для забезпечення власної безпеки. Також про професійний добробут персоналу правоохоронних органів і критичну роль фізичної підготовки йдеться в дослідженні P. A. Faria (2024). Дотичною до окресленої тематики є праця голландських вчених P. Renden (2015). На думку вчених, нині програми підготовки, принаймні з поточним обсягом навчання, лише помірно придатні задля безпечного проведення поліцейських заходів, зокрема щодо реалізації навичок самозахисту. Можливості суттєво вплинути на професійну та психофізіологічну готовність особового складу до ефективних дій із затримання злочинців розглядає V. Tyshchenko (2024).

Про необхідність підвищення якості підготовки правоохоронців і подальшого вдосконалення освітньої галузі йдеться в дослідженні O. Avramenko, V. Kucher (2020). Учені акцентують на необхідності запровадження нових стандартів підготовки поліцейських. Доречно в цьому контексті зазначити результати дослідження M. Sanders (2024), у якому виявлено позитивний ефект, який супроводжується значним зниженням ймовірності поранення цивільних осіб і ризику заподіяння шкоди офіцерам, за результатами перевірки нової національної навчальної програми з навчання громадській та особистій безпеці.

З огляду на наукові студії, набуває значущості реструктуризація наявних систем підготовки правоохоронців, яка буде враховувати необхідність посилення фізичної, тактичної, вогневої та психологічної підготовки, а також удосконалення методів роботи із цивільним населенням, передусім в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Порушення нормативно-правових приписів. Невідповідність нормативно-правової бази сучасним реаліям, незалежно від дії правового режиму воєнного стану, породжує нові випадки загибелі та поранень серед працівників правоохоронних органів у світі. Важливість своєчасності вдосконалення законодавчого підґрунтя в контексті забезпечення особистої безпеки поліцейського пов'язана з можливістю представників закону реалізувати своє конституційне право на безпечне виконання поліцейських функцій. У мирний час безпека представників закону, крім іншого, пов'язана з можливістю вирішення екстремальних ситуацій за допомогою комунікативних навичок, що, безумовно, є новою віхою поліцейського піклування. Однак в умовах дії правових режимів працівники поліції з метою збереження життя та здоров'я вимушені замінювати інструменти комунікації дієвішими й необхідними для забезпечення верховенства права. Актуальним є питання досконалості правових приписів щодо поведінки з найсуворі-

шим заходом примусу, а також правових підстав його застосування.

Важливість удосконалення окресленого напрямку пов'язана з найпоширенішими викликами сьогодення, які за нетривалий проміжок часу перейшли з розряду надзвичайних подій до розряду буденних поліцейських функцій, до яких належать: протидія диверсійно-розвідувальним групам країни-агресора, забезпечення верховенства права на деокупованих і прилеглих до них територіях, евакуація цивільного населення під час обстрілів, зокрема артилерійських, забезпечення безпеки громадян під час взаємодії з вибухонебезпечними предметами та протидія небезпечному явищу у вигляді розповсюдження незареєстрованої вогнепальної зброї. Очевидно, що окреслені напрями діяльності офіцерів поліції є особливо небезпечними та потребують належної уваги з боку законодавця в контексті забезпечення безпеки представників закону.

На сучасному етапі новизна й недослідженість новосформованих поліцейських функцій обумовлює невідповідність деяких пунктів нормативно-правових документів реальним потребам правоохоронців задля забезпечення власної безпеки.

Наявність юридичних прогалин у нормативно-правових актах, що регулюють питання забезпечення особистої безпеки поліцейських, спричиняє правову неспроможність представників закону застосовувати вогнепальну зброю, наприклад, у випадку протидії диверсійно-розвідувальним групам країни-агресора. Оскільки ця функція не є типовою для поліцейської діяльності, у зв'язку з цим постає необхідність кардинально змінити підходи до застосування найсуворішого заходу примусу. Удосконалення нормативно-правових приписів у цій частині забезпечення безпеки поліцейського вимагає реалізації щонайменше двох доволі нестандартних, проте життєво важливих кроків. Зокрема, з метою уникнення ситуацій у вигляді активних перестрілок, перебудусім у людних місцях населених пунктів, необхідним є надання правових гарантій у вигляді можливості офіцерів застосовувати вогнепальну зброю на випередження. Водночас, акцентуючи на активності й агресивності диверсійно-розвідувальних груп, не слід виключати й можливості застосування найсуворішого заходу примусу на ураження. Очевидно, що в умовах дії правового режиму воєнного стану реалізація саме цих ініціатив суттєво підвищить спроможність збереження життя та здоров'я представників закону. Однак необхідно зважати на те, що за реальної можливості безпечно нейтралізувати диверсійно-розвідувальну групу представники закону мають обрати шлях уникнення застосування вогнепальної зброї.

Детально висвітлюючи питання реалізації права офіцерів поліції на застосування вогнепальної зброї на випередження, слід зауважити,

що воно є дотичним до безпеки цивільного населення. Ситуативні сценарії за участю диверсійно-розвідувальних груп країни-агресора, представників правоохоронних органів і цивільного населення є поширеним явищем на деокупованих і прилеглих до них територіях. На початку повномасштабного вторгнення така злочинна хвиля охопила різні регіони України. Насильницькі дії незаконних збройних формувань проти цивільного населення вимагали від офіцерів першочергових активних дій.

Офіцери, позбавлені права першими застосовувати найсуворіший захід примусу, мають небагато шансів на збереження життя та здоров'я внаслідок протистоянь підрозділу добре підготовлених і фізично розвинених злочинців чисельністю 5–7 осіб, що мають найсучасніші види спорядження, зокрема вогнепальну зброю, і прагнуть завдати максимальної шкоди критично важливим підприємствам, установам, організаціям, силовим структурам.

Фактично недосконалість нормативно-правової бази може призвести до подальшого розвитку й негативних наслідків екстремальних ситуацій, про що йдеться в зазначеному вище прикладі. Водночас підґрунтям виникнення небезпечних подій інколи стають безпосередні дії представників закону щодо неналежного виконання затверджених пунктів інструкцій, наказів, постанов тощо. Зважаючи на витоки та результати надзвичайних ситуацій за участю поліцейських, доходимо висновку, що комплексність відіграє важливу роль у питанні створення безпечних умов виконання поліцейських функцій.

У контексті умисного або неумисного порушення нормативно-правових приписів, що ставить під загрозу безпеку як правоохоронців, так і цивільного населення, доцільно розглянути використання настегнової кобури. Очевидно, що використання зазначеного виду поліцейського спорядження є запозиченням міжнародного досвіду й стандартів діяльності в розвинених поліцейських системах. Зручність носіння та швидкий доступ до зброї є безумовними перевагами представників закону в екстремальних ситуаціях. Однак використання такого виду поліцейського екіпірування в умовах дії правового режиму воєнного стану створює реальну небезпеку для життя та здоров'я як правоохоронця, так й інших осіб. Додатковим фактором, що посилює загрози для життя і здоров'я правоохоронця, під час виконання поліцейських функцій з використанням настегнової кобури є зазначена вище активна діяльність диверсійно-розвідувальних груп країни-агресора. Стандартна ситуація характеризується можливістю маскування представників країни-агресора під цивільне населення, що дає змогу належно підготовленим, особливо небезпечним особам наблизитися до правоохоронця та здійснити напад. Зважаючи на жорстокість й агресивність злочинних елементів,

не можна виключати ситуацію, коли після заволодіння вогнепальною зброєю її буде застосовано проти представників закону.

Американські вчені J. P. Blair, A. Duron (2023), аналізуючи частоту пострілів у поліцейських, досліджують основи виникнення негативних випадків і можливості офіцерів поліції покращити здатність передбачати, контролювати та своєчасно реагувати в разі виникнення екстремальних ситуацій.

Продовжуючи думку щодо реальних і можливих сценаріїв нападів на представників закону з метою заволодіння вогнепальною зброєю, слід зазначити, що після завершення дії правового режиму воєнного стану правоохоронна система постане перед викликом, пов'язаним з наявністю значної кількості осіб, що мають розвинені навички поводження з різними видами вогнепальної зброї. Особи різних категорій, зокрема звільнені з місць позбавлення волі, які були засуджені за попередні кримінальні правопорушення, й особи із психічними захворюваннями становитимуть посилену загрозу щодо нападів на правоохоронців.

У контексті дослідження окресленої проблематики слід акцентувати на біомеханічних особливостях рухового апарату людини, що надають можливість значно швидше та з меншими зусиллями брати будь-які речі, які знаходяться перед нею. Зазначене пов'язано з тим, що кожна людина наділена цілком конкретним комплексом рухових можливостей, побудованих на елементарних рухах м'язів і суглобів. Тому поліцейський, який використовує настегнову кобуру, втрачає біомеханічну перевагу, адже місцеперебування правопорушника позаду представника закону надає йому певні переваги в часі, що під час поводження з вогнепальною зброєю можуть стати вирішальними.

Запропонована міжнародна програма допомоги в підготовці фахівців із кримінальних розслідувань ICITAP, створена під егідою Міністерства юстиції США і покладена в основу підготовки патрульної поліції України, ураховує цю біомеханічну особливість людини. Аргументувати це можливо за допомогою того, що одним з елементів зазначеної програми є відпрацювання тактичної стійкості поліцейського, яка вимагає від офіцерів тримання рук попереду. Зокрема, на думку американських фахівців, саме таке положення рук забезпечує власну безпеку, контроль вогнепальної зброї та спеціальних засобів, розміщених саме на тактичному поясі. Представник закону отримує можливість швидкого вилучення необхідного спеціального засобу або вогнепальної зброї залежно від ситуації, що необхідно для стримування агресивно налаштованої особи.

У контексті тактичної підготовки поліцейських і важливості часового проміжку в екстремальних ситуаціях цілком доречно розглянути наукове дослідження D. Blake (2023), у якому засвідчено, що офіцери правоохоронних органів навчаються

різних тактик і прийомів, спрямованих на підвищення загальної безпеки під час контакту між поліцією та цивільним населенням. Проаналізована тактика принижує гідність громадян, проте надає офіцерам додатковий час на реакцію, щоб захиститися від нападу.

Отже, у сучасних українських реаліях забезпечення особистої безпеки поліцейського безпосередньо залежить від тісного зв'язку між усіма можливими елементами, спрямованими на збереження життя та здоров'я правоохоронців. Загальним пріоритетом є звуження можливостей злочинних елементів щодо вчинення кримінальних правопорушень. Перспективним кроком у контексті розв'язання проблеми порушення нормативно-правових приписів представниками закону є використання безпечніших аналогів поліцейського спорядження. Доступною альтернативою використання настегнаної кобури з можливістю збереження швидкого доступу представника закону до найсуворішого заходу примусу, наприклад, є використання стандартної поясної кобури або її аналогів. Зазначений вид поліцейського спорядження унеможливорює отримання злочинними елементами інформації щодо наявного виду вогнепальної зброї, дає змогу представникам закону контролювати найсуворіший захід примусу, а також забезпечує можливості щодо тактичної переваги офіцерів.

Висновки

Нині питання забезпечення особистої безпеки поліцейського є актуальним для всіх країн незалежно від обставин, які обтяжують або формують нову архітектуру поліцейської діяльності. Багатогранність і видовимінність поліцейських функцій обумовлює виникнення екстремальних ситуацій, які через новизну й недослідженість породжують негативну тенденцію щодо травмувань, поранень і загибелі представників закону. Водночас нездатність офіцерів ефективно протидіяти агресивно налаштованим особам під час виконання поліцейських функцій, які передбачають небезпечне різноманіття буденних ситуативних сценаріїв, засвідчують необхідність внесення істотних змін до нормативно-правових актів, які регулюють питання особистої безпеки поліцейських. Однак факт наявності досконалої правової основи не є гарантією збереження життя та здоров'я поліцейського, адже сучасні поліцейські реалії висвітлюють окреслену проблему як комплексну з рівнозначною відповідальністю як законодавця, так і представників правоохоронного органу.

Порушення цієї рівноваги, передусім під час протидії агресивно налаштованим кримінальним елементам, призводить до виникнення нових випадків травмувань, поранень, загибелі або отримання не смертельних травм, які інколи позбавляють представників закону можливості продовження служіння суспільству. Мінімізація негативних наслідків екстремальних ситуацій можлива, крім іншого, завдяки озброєності

правоохоронців. Окреслений елемент безпеки є надзвичайно важливим в умовах дії правових режимів. Однак факт наявності вогнепальної зброї в представників закону також не є безумовною гарантією збереження життя та здоров'я офіцерів. Озброєність у контексті вимушеного розширення поліцейських функцій потребує чітко регламентованих правових механізмів застосування найсуворішого заходу примусу. Взаємозв'язок між функціональними обов'язками та збереженням життя представників закону передбачає виконання дій превентивного характеру, де застосування зброї на випередження, у деяких випадках – на ураження, забезпечує безпеку та збереження життя також і цивільного населення.

Поєднання озброєності з удосконаленням нормативно-правових приписів є перспективним напрямом для розв'язання актуальної нині проблеми – забезпечення особистої безпеки правоохоронців. Водночас окреслена перспектива може гарантувати надійніший захист громадян.

Однак недбалість офіцерів щодо виконання нормативно-правових приписів суттєво підвищує ризики вчинення нових кримінальних правопорушень, впливає на загальну криміногенну обстановку, порушує усталені стандарти життєдіяльності населення.

У зв'язку із зазначеним, перспективним кроком у сучасних реаліях є пошук можливостей для дотримання законодавчо-виконавчого балансу в контексті безпечного виконання поліцейських функцій.

References

- [1] Andrews, K.L., Jamshidi, L., Nisbet, J., Afifi, T.O., Sauer-Zavala, S., Kratzig, G.P., & Carleton, R.N. (2024). Associations Between Personality and Mental Health Among Royal Canadian Mounted Police Cadets. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 1-14. DOI: 10.1007/s11896-023-09639-6
- [2] Avramenko, O., & Kucher, V. (2020). Improvement of Police Training at Higher Educational Establishments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. *Social and Legal Studios*, 3(1), 15-23. DOI: 10.32518/2617-4162-2020-1-15-23
- [3] Blair, J.P., & Duron, A. (2023). How police officers are shot and killed during active shooter events: Implications for response and training. *Police Journal*, 96(3), 411-429. DOI: 10.1177/0032258X221087827
- [4] Blake, D., Suss, J., Wolfe, D., & Arsal, G. (2023). 'Curb sitting': An evidence-based policing practice or an officer safety myth? *Police Practice and Research*, 24(1), 109-121. DOI: 10.1080/15614263.2022.2057982
- [5] Calderón, C.F.P., Luzuriaga, G.S.M., Herrera, E.R.Y., & Varela, E.R.G. (2023). Physical conditioning and the relationship with stress in the national police of the Metropolitan District of Quito. *Retos*. DOI: 10.47197/RETOS.V48.95201
- [6] Den Heyer, G. (2024). Examining Assaults on Police Officers: An International Review of the Factors That Influence the Occurrence of These Attacks. *Special Topics in Policing: Critical Issues and Global Perspectives*, 1, 17-39. DOI: 10.1007/978-3-031-56347-8_2
- [7] Faria, P.A., Santos, V., & Massuca, L.M. (2024). Predictive Role of Physical Activity and Health-Related Quality of Life in Police Officers' Work Assessment. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 14(2), 299-310. DOI: 10.3390/ejihpe14020020
- [8] Gullon-Scott, P., & Longstaff, L. (2024). The prevalence of depression, anxiety, stress and their relationship to length of service in the UK police force. *The Police Journal*, 97(1), 131-149. DOI: 10.1177/0032258X221140813
- [9] Holzer, M. (2022). Protect the protectors: a qualitative study on OSH in conjunction with unwanted side effects for the work performance of frontline police officers. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 28(3), 1967-1972. DOI: 10.1080/10803548.2021.1943892
- [10] Lankford, A. (2023). Close Examination of the 2016 Dallas and Baton Rouge Police Killers: Identifying Potential Risk Factors and Influences for Copycat Violence. *International Criminal Justice Review*, 33(1), 5-22. DOI: 10.1177/10575677211061257
- [11] Maguire, E.R., & Paoline III, E.A. (2023). Non-fatal injuries among police officers during use-of-force encounters. *Occupational medicine*, 73(8), 479-483. DOI: 10.1093/occmed/kqad101
- [12] Muharremi, D., & Ademi, M. (2023). The role of the police in reducing the fear of crime in the community. *Access to Justice in Eastern Europe*, 2, 242-254. DOI: 10.33327/AJEE-18-6.2-n000225
- [13] Qollakaj, F., & Muharremi, D. (2024). The Role of the Police in Reducing the Fear of Crime in the Community. *Pakistan Journal of Criminology*, 16(3), 581-594. DOI: 10.62271/pjc.16.3.581.594
- [14] Renden, P.G., Nieuwenhuys, A., Savelsbergh, G.J., & Oudejans, R.R. (2015). Training Dutch police officers in arrest and self-defense skills: a survey. *Applied ergonomics*, 49, 8-17. DOI: 10.1016/j.apergo.2015.01.002
- [15] Roscoe, M.J., Gough, S., Orr, R., & Baumann, O. (2024). A comparison of recall methods for high-stress critical incidents in police training. *Heliyon*, 10(17). DOI: 10.1016/j.heliyon.2024.e36562
- [16] Sanders, M., Bancroft, K., Hume, S., Chetwynd, O., & Quinton, P. (2024). The Impact of Training on Use of Force by Police in an English police force; Evidence from a Pragmatic Stepped Wedge Randomised Controlled Trial. *Justice Evaluation Journal*, 1-20. DOI: 10.1080/24751979.2024.2412333

- [17] Singletary, G. (2024). Law enforcement and mental health: the limpid kryptonite a clear and present danger. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 39(1), 55-63. DOI: 10.1007/s11896-023-09609-y
- [18] Soltes, V., Kubas, J., Velas, A., & Michalik, D. (2021). Occupational safety of municipal police officers: Assessing the vulnerability and riskiness of police officers' work. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(111). DOI: 10.3390/ijerph18115605
- [19] Thejus, T., Jayakrishnan, T., Meharoof, R., & Jeeja, M.C. (2013). Pattern of occupational injury and its effect on the health of male police officers in Calicut, India. *Annals of Tropical Medicine and Public Health*, 6(6), 622-626. DOI: 10.4103/1755-6783.140223
- [20] Tyshchenko, V., Karaulova, S., Lytvynenko, A., Drobot, K., & Liuta, D. (2024). Influence of Hand-to-Hand Combat Training on Functional Fitness of Cadets at Higher Educational Establishments of the Ministry of Internal Affairs. *Slobozhanskyi Herald of Science and Sport*, 28(1), 3-13. DOI: 10.15391/sns.v.2024-1.001
- [21] White, M.D., Monk, K., & Watts, S. (2024). A half-century investigation of police officer line-of-duty deaths: putting the recent spike in long-term context. *Police Practice and Research*, 25(4). 419-436. DOI: 10.1080/15614263.2023.2267728
- [22] Xu, H. (2022). A Qualitative Study: Emotional Damage to Police Victims in China. *Journal of Interpersonal Violence*, 15(16), 12933-12953. DOI: 10.1177/0886260520983256
- [23] Yesberg, J.A., & Bradford, B. (2022). Predictors of public reactions to armed police: Findings from the UK. *Policing & Firearms: New Perspectives and Insights*, 317-336. DOI: 10.1007/978-3-031-13013-7_14

Список використаних джерел

- [1] Andrews K. L., Jamshidi L., Nisbet J., Afifi T. O., Sauer-Zavala S., Kratzig G. P., Carleton R. N. Associations Between Personality and Mental Health Among Royal Canadian Mounted Police Cadets. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 2024. P. 1–14. DOI: 10.1007/s11896-023-09639-6
- [2] Avramenko O., Kucher V. Improvement of Police Training at Higher Educational Establishments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. *Social and Legal Studios*. 2020. Vol. 3. Issue 1. P. 15–23. DOI: 10.32518/2617-4162-2020-1-15-23
- [3] Blair J. P., Duron A. How police officers are shot and killed during active shooter events: Implications for response and training. *Police Journal*. 2023. Vol. 96. Issue 3. P. 411–429. DOI: 10.1177/0032258X221087827
- [4] Blake D., Suss J., Wolfe D., Arsal G. 'Curb sitting': An evidence-based policing practice or an officer safety myth? *Police Practice and Research*. 2023. Vol. 24. Issue 1. P. 109–121. DOI: 10.1080/15614263.2022.2057982
- [5] Calderón C. F. P., Luzuriaga G. S. M., Herrera E. R. Y., Varela E. R. G. Physical conditioning and the relationship with stress in the national police of the Metropolitan District of Quito. *Retos*. 2023. DOI: 10.47197/RETOS.V48.95201
- [6] Den Heyer G. Examining Assaults on Police Officers: An International Review of the Factors That Influence the Occurrence of These Attacks. *Special Topics in Policing: Critical Issues and Global Perspectives*. 2024. No. 1. P. 17–39. DOI: 10.1007/978-3-031-56347-8_2
- [7] Faria P. A., Santos V., Massuça L. M. Predictive Role of Physical Activity and Health-Related Quality of Life in Police Officers' Work Assessment. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*. 2024. Vol. 14. Issue 2. P. 299–310. DOI: 10.3390/ejihpe14020020
- [8] Gullon-Scott P., Longstaff L. The prevalence of depression, anxiety, stress and their relationship to length of service in the UK police force. *The Police Journal*. 2024. Vol. 97. Issue 1. P. 131–149. DOI: 10.1177/0032258X221140813
- [9] Holzer M. Protect the protectors: a qualitative study on OSH in conjunction with unwanted side effects for the work performance of frontline police officers. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 2022. Vol. 28. Issue 3. P. 1967–1972. DOI: 10.1080/10803548.2021.1943892
- [10] Lankford A. Close Examination of the 2016 Dallas and Baton Rouge Police Killers: Identifying Potential Risk Factors and Influences for Copycat Violence. *International Criminal Justice Review*. 2023. Vol. 33. Issue 1. P. 5–22. DOI: 10.1177/10575677211061257
- [11] Maguire E. R., Paoline III E. A. Non-fatal injuries among police officers during use-of-force encounters. *Occupational medicine*. 2023. Vol. 73. Issue 8. P. 479–483. DOI: 10.1093/occmed/kqad101
- [12] Muharremi D., Ademi M. The role of the police in reducing the fear of crime in the community. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. No. 2. P. 242–254. DOI: 10.33327/AJEE-18-6.2-n000225
- [13] Qollakaj F., Muharremi D. The Role of the Police in Reducing the Fear of Crime in the Community. *Pakistan Journal of Criminology*. 2024. Vol. 16. Issue 3. P. 581–594. DOI: 10.62271/pjc.16.3.581.594
- [14] Renden P. G., Nieuwenhuys A., Savelsbergh G. J., Oudejans R. R. Training Dutch police officers in arrest and self-defense skills: a survey. *Applied ergonomics*. 2015. No. 49. P. 8–17. DOI: 10.1016/j.apergo.2015.01.002
- [15] Roscoe M. J., Gough S., Orr R., Baumann O. A comparison of recall methods for high-stress critical incidents in police training. *Heliyon*. 2024. Vol. 10. Issue 17. DOI: 10.1016/j.heliyon.2024.e36562

-
- [16] Sanders M., Bancroft K., Hume S., Chetwynd O., Quinton P. The Impact of Training on Use of Force by Police in an English police force; Evidence from a Pragmatic Stepped Wedge Randomised Controlled Trial. *Justice Evaluation Journal*. 2024. P. 1–20. DOI: 10.1080/24751979.2024.2412333
- [17] Singletary G. Law enforcement and mental health: the limpid kryptonite a clear and present danger. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 2024. Vol. 39. Issue 1. P. 55–63. DOI: 10.1007/s11896-023-09609-y
- [18] Soltes V., Kubas J., Velas A., Michalík D. Occupational safety of municipal police officers: Assessing the vulnerability and riskiness of police officers' work. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021. No. 18 (111). DOI: 10.3390/ijerph18115605
- [19] Thejus T., Jayakrishnan T., Meharoof R., Jeeja M. C. Pattern of occupational injury and its effect on the health of male police officers in Calicut, India. *Annals of Tropical Medicine and Public Health*. 2013. Vol. 6. Issue 6. P. 622–626. DOI: 10.4103/1755-6783.140223
- [20] Tyshchenko V., Karaulova S., Lytvynenko A., Drobot K., Liuta D. Influence of Hand-to-Hand Combat Training on Functional Fitness of Cadets at Higher Educational Establishments of the Ministry of Internal Affairs. *Slobozhanskyi Herald of Science and Sport*. 2024. Vol. 28. Issue 1. P. 3–13. DOI: 10.15391/sns.v.2024-1.001
- [21] White, M.D., Monk, K., & Watts, S. (2024). A half-century investigation of police officer line-of-duty deaths: putting the recent spike in long-term context. *Police Practice and Research*, 25(4). 419-436. DOI: 10.1080/15614263.2023.2267728
- [22] Xu, H. (2022). A Qualitative Study: Emotional Damage to Police Victims in China. *Journal of Interpersonal Violence*, 15(16), 12933-12953. DOI: 10.1177/0886260520983256
- [23] Yesberg, J.A., & Bradford, B. (2022). Predictors of public reactions to armed police: Findings from the UK. *Policing & Firearms: New Perspectives and Insights*, 317-336. DOI: 10.1007/978-3-031-13013-7_14
-

LOHVYENKO Maksym

Postgraduate Student of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8309-9012>

PROVIDING PERSONAL SAFETY OF A POLICE OFFICER IN THE CONTEXT OF A INTENTIONAL OR UNINTENTIONAL VIOLATION OF REGULATORY PROVISIONS

Abstract. The relevance of the study of the issue of ensuring the personal safety of a police officer, in the context of violation of regulatory and legal requirements, is due to a significant increase in the number of deaths and injuries of the National Police of Ukraine in the course of performing their police functions. This negative trend outlined above necessitates coverage of the general state of affairs in this area, while at the same time requiring a detailed description of the factors contributing to the emergence of extreme situations. Given the above, the purpose of the article is to study the current gaps, both legislative and executive, which, among other things, facilitate attacks and lead to new cases of deaths and injuries of police officers in today's realities. Achieving this goal involves the use of a set of methods, including Internet heuristics, systematisation, comparison, and the formal logical method. The main results of the study are that the article reveals the root causes of extreme situations involving representatives of the law, which make it impossible to safely perform police functions, especially under the martial law regime. A systematic analysis of situations that resulted in negative consequences for the life and health of police officers, including violations of legal regulations by law enforcement officials, helped to identify the main dangerous factors and conditions that contributed to the inability of officers to safely and effectively counteract aggressive individuals. The article also establishes that the problem of ensuring the personal safety of a police officer is a complex issue with equal responsibility of all legal entities involved in police security. It is established that in the modern scientific discourse this problem is highlighted only from the perspective of imperfections in regulatory and legal provisions and as a result of existing shortcomings of standard training systems for law enforcement officers. It is reasonably proved that a significant part of the responsibility for their own safety while performing police functions is assigned to representatives of the law. The practical significance of the study is that its results can be used by scholars to conduct further research on the outlined topic.

Keywords: personal safety; violations; legislation; attacks on a police officer; injuries and wounds, extreme situations.

DOI: 10.33270/0525676812.13
УДК 343.8:341.1

ЛЮБАРСЬКИЙ Олександр

ад'юнкт кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7392-7409>

**ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИЙ ТРИВІУМ:
ГУМАННІСТЬ, ГІДНІСТЬ, ГУМАНІЗМ ЯК ЦІННІСНО-ПРАВОВА ОСНОВА
СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ В'ЯЗНІВ¹**

Анотація. Статтю присвячено висвітленню сутності аспектів гуманності, гідності, гуманізму в поводженні з позбавленими свободи особами, і представленню сформульованих за результатами аналізу й узагальнення відображеного в міжнародних та українських джерелах права відповідного реального і правосвідомого досвіду, релевантної термінологічної культури та сенсового навантаження гуманістичних теоретико-правових засад правового регулювання, політики і практики стимулювання правослухняної поведінки в'язнів, що є надзвичайно актуальним у час стрімкого людиноцентристського розвитку наднаціонально інтегрованої правової системи через консенсусну еволюцію права, зокрема шляхом посилення м'якого права. У статті, відповідно до проведеного дослідження на основі міжнародних джерел права: документів м'якого і жорсткого права та практики Організації Об'єднаних Націй; європейських джерел права: документів м'якого та жорсткого права Ради Європи, результатів діяльності наглядових інституцій і практики Європейського суду з прав людини; українського політико-правового та наукового дискурсу – концептовано зміст людиноцентристського тривіуму поводження із в'язнями: гуманності, гідності, гуманізму в правових поняттях «гуманність у поводженні із в'язнями», «людська гідність» і «принцип гуманізму кримінально-виконавчого законодавства, виконання та відбування покарань», які формують ціннісно-правове підґрунтя для виконання кримінальних покарань загалом і його квінтесенції – стимулювання правослухняної поведінки засуджених, що становить цінність нового наукового знання і користь для подальшого розвитку юриспруденції, удосконалення законодавчого регулювання та політики і практики кримінальної юстиції.

Ключові слова: в'язень; гуманність; гідність; гуманізм; права людини; покарання; стимулювання правослухняної поведінки; реабілітація.

Рекомендоване посилання:

Любарський О. Людиноцентристський тривіум: гуманність, гідність, гуманізм як ціннісно-правова основа стимулювання правослухняної поведінки в'язнів. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 101–109. DOI: 10.33270/0525676812.13

¹ Для англомовного міжнародного, зокрема європейського, релевантного політико-правового і наукового дискурсу притаманним є термін-поняття, що охоплює відповідники з українського законодавства – «засуджені» та «взяті під варту особи / ув'язнені», «prisoners» – в'язні (у перекладі українською мовою Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners – Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (1955)), ув'язнені у значенні дефініції п. 10 Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules – Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила (2006).

Вступ

Мейнстримом і перспективою прогресивної правової свідомості та культури виконання кримінальних покарань у виді позбавлення, обмеження волі, сутністю і змістом головної концепції пенітенціарної політики та практики в Європі та Світі, яка ґрунтується на передовому досвіді, кристалізованому в нормах права й інституціоналізованому в інтегрованому вимірі міжнародної та національних правових систем, є забезпечення оптимуму реінтеграції в'язнів у суспільство, здатними вести самодостатнє і вільне від злочинів життя, як апогей поваги до гідності та забезпечення прав і свобод людини, соціального компромісу й захисту суспільства, шляхом досягнення якого є стимулювання правослухняної поведінки позбавлених свободи осіб. «Стимулювання правослухняної поведінки в'язнів» є терміном, який оптимально відображає квінтесенцію процесу і практичної мети – завдання виконання покарань у виді позбавлення та обмеження волі, що й зумовило як проблематику дослідження, так і номінацію цієї статті (Liubarskyi, 2024a).

Необхідно зауважити, що стимулювання правослухняної поведінки спрямоване передусім на в'язнів, поведінка яких визнана неправомірною рішенням суду та які потребують відповідного впливу, проте взяті під варту особи, тобто ще офіційно не визнані винними, такими, що потребують корекції поведінки, під час їх ув'язнення також мають бути стимульованими, забезпеченими відповідними умовами для нейтралізації дії небезпечних і шкідливих факторів несвободи й тюремної субкультури, зокрема їх негативного подальшого ефекту після реінтеграції в суспільство.

Стимулювання правослухняної поведінки в'язнів (засуджених) – це зовнішній вплив на в'язнів (засуджених) як під час, так і після позбавлення свободи (відбування покарання), спрямований на забезпечення їх реінтеграції в суспільство потенційно спроможними за своїми особистісними рисами та реально здатними жити без вчинення кримінальних правопорушень засобами й заходами комплексу правового регулювання, політики та практики держави, місцевого самоврядування і громадянського суспільства, правовим базисом якого є національні норми права, інтегровані в легалізовану на наддержавному рівні концепцію правової свідомості та культури, систему міжнародного статутного і прецедентного, а також м'якого та звичаєвого права.

Поряд із фокусуванням комплексу пенітенціарної політики, практики та права на реабілітацію в'язнів, нині, в епоху гуманізму, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю, у прогресивному політико-правовому дискурсі дедалі активніше аналізують

питання поваги до належної позбавленим свободи особам гідності та цінності, гуманного ставлення і гуманності загалом у поводженні із в'язнями. Зокрема, метою української Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року є: «створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства і забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, взятих під варту» (Order of the Cabinet of Ministers, 2022). На посилення захисту прав в'язнів, запобігання жорсткому поводженню і катуванням та оптимізацію реабілітації в'язнів спрямований і проєкт Ради Європи «На шляху до більш гуманних умов тримання під вартою та скорочення числа повторних правопорушень в Україні» (DECOPRIS) (Project Towards more...). Необхідно з'ясувати, яким є правовий зміст понять «гуманне виконання покарань», «гуманні умови», «гуманістична система виконання кримінальних покарань», «гідність людини», що є фундаментальною цінністю сучасного людиноцентристського права, з якої походять права людини та визнання якої є основою свободи, справедливості й загального миру відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, ратифікованого 19 жовтня 1973 року (International Covenant, 1966) (далі – Пакт) та Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року, ратифікованої (із застереженнями) 26 січня 1987 року (Convention against, 1955). Дослідження потребують норми, стандарти, вимоги гуманності й поваги до гідності людини, орієнтири «гуманізації (humanization) кримінальної юстиції», на чому акцентовано в Основних принципах поводження з в'язнями (Basic Principles, 1990) і Мінімальних стандартних правилах ООН щодо поводження із в'язнями (United Nations Standard, 2015) (далі – Мінімальні стандартні правила).

Матеріали та методи

Дослідженню суспільних відносин, які виникають у зв'язку виконанням-відбуванням покарань, реабілітацією та соціальною реінтеграцією в'язнів, в Україні та зарубіжних країнах присвятили свої праці такі вчені: В. А. Бадира, О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, В. І. Кривуша, В. О. Меркулова, О. М. Неживець, Г. О. Радов, В. М. Синьов, О. І. Осауленко, М. С. Пузирьов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, С. В. Царюк, О. О. Шкута, І. С. Яковець та ін.

Серед наукових публікацій останніх років слід виокремити такі:

– «Принцип гуманізму в кримінально-виконавчому праві», релевантний зміст якої, відповідно до консолідованих автором у висновках результатів, влучно відображає така цитата: «щоб сформулювати у засуджених навички

правослухняного способу життя, пенітенціарна система повинна бути для них зразком у сфері дотримання прав людини та основних свобод... Гуманне ставлення до засудженого слід розглядати як можливість, яка дає шанс повернутися в суспільство законослухняним громадянином. Це, зокрема, передбачає можливість у процесі виправного впливу відновити втрачені соціально корисні зв'язки» (Likhovitskyi, 2024, p. 645);

– «Засада гуманізму кримінально-виконавчого права» – автор акцентує на відображенні в засаді гуманізму інтересів як засудженого, так і потерпілих, інших осіб та суспільства загалом, зосереджує увагу на необхідності забезпечення виконання в'язнями своїх обов'язків («гуманістичних») щодо інших людей, зокрема виплат за виконавчими документами (Pylypenko, 2022);

– «Про деякі змістовні елементи принципу гуманного ставлення до засуджених у сфері виконання кримінальних покарань України», де автори підсумовують результати свого дослідження в концептуванні поняття «гуманне ставлення до засуджених», «яке варто розуміти як особистісну позицію персоналу установ виконання покарань щодо цієї категорії засуджених та роботу з цими особами, що ґрунтується на законі та відповідних їхніх особистісних і професійних якостях, а також проявляється в людському поводженні із засудженими під час здійснення професійних обов'язків у сфері виконання покарань» (Kolb, & Vasiliuk, 2021, p. 147);

– «Забезпечення поваги до гідності в системі протидії кримінальному радикалізму серед засуджених», у якій автори обґрунтовують необхідність недискримінаційного гарантування всім засудженим, незалежно від виду установи виконання покарань, можливості реалізації права на повагу до їх гідності в частині короточасного виїзду за межі виправної колонії у зв'язку з виключними обставинами та концептують гідність як «фундаментальну морально-правову категорію, що визначає ключові опорні, смислові точки всього метаконструкту сучасного світського праворозуміння будь-якого типу» (Orlov, & Barash, 2023).

Аспекти гуманності, гідності, гуманізму в поводженні з в'язнями потребують наукової рефлексії та розроблення теоретичних засад і шляхів оптимізації релевантних напрямів правового регулювання, політики та практики, що є надзвичайно актуальним нині, з огляду на людиноцентристський лейтмотив сучасного права.

Дослідження здійснено на основі міжнародних джерел права: документів м'якого і жорсткого права та практики Організації Об'єднаних Націй; європейських джерел права: документів м'якого та жорсткого права Ради Європи, результатів діяльності наглядових інституцій і практики Європейського суду з прав

людини, а також українського політико-правового та наукового дискурсу.

Аспекти презентованих у статті результатів дослідження було висвітлено в матеріалах Міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах євроінтеграційних процесів» (Liubarskyi, 2024b).

Дослідження та оформлення його результатів виконано за допомогою системи методів наукового пізнання, основу якої становив комплекс герменевтичного, формально-логічного, формально-юридичного (догматичного) та методу контент-аналізу.

Мета статті – висвітлити сутність і визначити зміст шляхом аналізу відображеного реального та правосвідомого досвіду, релевантної термінологічної культури й сенсового навантаження в українських та міжнародних джерелах права і концептувати правові поняття «гуманність у поводженні із в'язнями», «людська гідність» та «принцип гуманізму кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань» як складові ціннісно-правового базису виконання кримінальних покарань і поводження з позбавленими свободи особами загалом і його квінтенсенції – стимулювання правослухняної поведінки в'язнів, що становитиме цінність нового наукового знання і користь для подальшого розвитку юриспруденції, удосконалення законодавчого регулювання, політики та практики кримінальної юстиції.

Результати й обговорення

Пошук концептування, дефініції понять «гуманність», «гідність» у міжнародних правових документах релевантних результатів не дав. Проведений контент-аналіз засвідчив, що в текстах основоположних міжнародних нормативно-правових актів, зокрема щодо захисту прав людини та безпосередньо в'язнів, застосована термінологія гуманізму не відображає зміст й істотні, юридично значущі ознаки, або ж модули «гуманності». Очевидно, тому що поняття «гуманність» належить до «морально-етичних категорій», як і гідність, якою «слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності», за твердженням Пленуму Верховного Суду України (Resolution of the Supreme Court, 2009).

У Мінімальних стандартних правилах зазначено, що ефективна, справедлива, підзвітна й гуманна (humane) система кримінальної юстиції ґрунтується на зобов'язанні підтримувати захист прав людини (United Nations Standard, 2015) із посиленням на Сальвадорську декларацію про комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики: системи попередження злочинності та кримінального правосуддя та їх розвиток у світі, що змінюється (Twelfth United Nations, 2010), релевантний зміст якої можна викласти в таких тезах: декларування державами – членами ООН

прагнення використовувати стандарти й норми ООН як керівництво в кримінально-виконавчій правотворчості; важливість обміну інформацією та імплементації ООН надбань міжнародної та національних систем права, досвіду найкращих практик і наукових досягнень; акцентування на необхідності посилити альтернативи ув'язненню (громадські роботи, реституційне правосуддя, електронний нагляд), підтримку реабілітації та реінтеграції (програми виправлення протиправних моделей поведінки, освіти і професійної підготовки), а також скорочення практики досудового утримання під вартою (п. 48–53) (Twelfth United Nations, 2010).

У Мінімальних стандартних правилах для забезпечення гуманних умов для в'язнів гарантовано їх мінімальний поріг і перспективу подальшої гуманізації: будь-які зміни в цих правилах не повинні знижувати будь-які з наявних стандартів, а повинні відображати останні досягнення в галузі пенітенціарної науки й належної практики (United Nations Standard, 2015). Також ідеться про врахування Загального зауваження № 21 Доповіді Комітету з прав людини ООН (Report of the Human Rights, 1992) щодо гуманного поводження (humane treatment) у контексті наголошення на невідчужуваності людських прав позбавлених свободи осіб і важливості мети їх соціальної реабілітації та реінтеграції в суспільство законослухняними людьми. Зазначене зауваження стосується ст. 10 Пакту, де в імперативній формі визначено, що всі особи, позбавлені свободи, підлягають поводженню з гуманністю (with humanity) та повагою до гідності, притаманної людині, а також акцентовано на відокремленому триманні категорій підозрюваних і неповнолітніх та відповідному їхньому статусу поводженню з акцентом на меті поводження, що передбачає реформацію і соціальну реабілітацію в'язнів. Суттєвими ознаками, що дають змогу наблизитися до висвітлення концептованого в термінології гуманності змісту гуманного поводження, можна навести такі положення загального зауваження № 21:

– ч. 1 ст. 10 Пакту покладає на держави позитивне зобов'язання та, враховуючи особливо вразливе становище в'язнів, доповнює статтю 7 (яка кореспондується, зокрема, з положеннями ст. 5 Загальної декларації прав людини (Universal Declaration, 1948), ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, ратифікованої 17 липня 1997 року (Convention for the Protection, 1950) (далі – Конвенція), і ст. 21 та 28 Конституції України (1996) щодо заборон катування чи жорстокого, нелюдського (inhuman) або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, медичних чи наукових досліджень без згоди особи) також положенням, що в'язні не можуть зазнавати будь-яких складнощів чи обмежень

(any hardship or constraint), крім тих, що є результатом позбавлення свободи;

– положення ч. 1 ст. 10 Пакту є правилом фундаментального й універсального застосування, і його виконання не може залежати від наявних у держави матеріальних ресурсів, а також його мають застосовувати без будь-яких дискримінацій;

– окремо акцентовано, що пенітенціарна система по суті має бути спрямованою на реформацію та соціальну реабілітацію засуджених, запитує інформацію від держав щодо конкретних заходів, яких вживають для навчання, освіти і перевиховання, професійної орієнтації та практичного навчання, програм роботи для в'язнів у пенітенціарній установі й за її межами, а також щодо системи надання допомоги після звільнення, її успішності;

– державам-учасникам вказано на необхідність звітування, як застосовують встановлені ООН норми поводження із в'язнями, зокрема: у навчанні та професійній підготовці посадових осіб, які мають владу над позбавленими свободи особами, і безпосередньо в практичній діяльності, щодо системи відповідного контролю та конкретних заходів недопущення катування чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, а також щодо законодавчих й адміністративних положень, які стосуються права, передбаченого ч. 1 ст. 10 (Liubarskyi, 2024b, p. 339-340; Report of the Human Rights, 1992).

У загальному зауваженні № 20 щодо зазначеної ст. 7 Пакту зазначено, що її положення мають на меті захист гідності й фізичної та психічної цілісності особи, проте Пакт не містить визначення понять, охоплених ст. 7, а також Комітет не вважає за необхідне скласти перелік заборонених дій або встановити чіткі відмінності між різними видами покарання чи поводження; відмінності залежать від характеру, мети й тяжкості застосованого впливу, але тут виокремлюють універсальні заборони щодо завдання фізичних і психічних страждань, тілесних покарань, тривалого одиночного ув'язнення, зазначено про бажаність скасування смертної кари, її сувору обмеженість і виконання із завданням найменших фізичних і психічних страждань (Liubarskyi, 2024b, p. 340-341; Report of the Human Rights, 1992).

Положення п. 60.3 Європейських пенітенціарних правил (Рекомендація № R (2006) 2) доповнюють апофатичні ознаки гуманності й гідності, визначаючи колективні та тілесні покарання, покарання шляхом поміщення в темну камеру (до карцеру без вікон) як вид нелюдського (inhuman), негуманного (згідно з текстом, наданим Офісом Ради Європи в Україні) або принизливого покарання. У п. 72.1 встановлено вже позитивне зобов'язання управління в'язнями в етичному контексті – поводження з усіма в'язнями з гуманністю та повагою до гідності людини, а в

п. 77 – обов'язок в'язничної адміністрації посилити увагу під час відбору персоналу щодо необхідності дотримання ним вимог гуманності (European Penitentiary, 2006; Liubarskyi, 2024b, p. 340–341).

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), створений для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї, згідно зі ст. 19, у своїй практиці реалізує наглядову юрисдикцію в аспекті «гуманного ставлення до в'язнів» через виконання Урядами держав – членів Ради Європи передбаченого ст. 1 позитивного зобов'язання забезпечення (shall secure) прав і свобод розділу I, а саме визначених у ст. 3 у формі заборони (Convention for the Protection, 1950). Зокрема, у згадуваному в Стратегії «пілотному» рішенні «CASE OF SUKACHOV v. UKRAINE» (2020) (заява № 14057/17, рішення від 30 січня 2020 року, остаточне – 30 травня 2020 року, ЄСПЛ) як докази наведено першочергово, поряд із доводами сторін, витяги із загальних доповідей (п. 27–33) Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – КЗК), у яких у контексті розглядуваного питання привертають увагу такі позиції:

- рівень переповненості установи може сам собою бути нелюдським або таким, що принижує гідність ув'язнених з фізичної позиції;

- задовільна програма заходів (робота, освіта, спорт, спілкування з ув'язненими з інших камер тощо) має вирішальне значення для добробуту ув'язнених, слід прагнути до того, щоб ув'язнені й засуджені, які перебувають у місцях несвободи, мали змогу проводити розумну частину дня (8 год і довше) поза своїми камерами, займаючись цілеспрямованою діяльністю різного характеру;

- в'язням має бути надано можливість для занять фізичними вправами на свіжому повітрі, на просторах майданчиків, розташованих на рівні землі, щонайменше протягом однієї години на день;

- вільний доступ до належних туалетних приміщень (відокремлених до стелі) і підтримання належних стандартів гігієни є важливими компонентами гуманного середовища (humane environment);

- явище переповненості в'язниць продовжує турбувати пенітенціарні системи в Європі й не може бути переконливо пояснене високим рівнем злочинності, тож необхідно переглянути чинне законодавство та практику щодо тримання під вартою до суду та винесення вироку, передусім щодо скорочення тривалості судового провадження, а також діапазон доступних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі; саме такий підхід пропагує Рекомендація Комітету міністрів № R (99) 22 щодо переповненості в'язниць і збільшення чисельності в'язничного населення, який підтримує ЄСПЛ у рекомендаціях щодо розв'язання структурної проблеми (п. 145–152) із

посиланням на рішення у справах, де визнано порушення п. 3 ст. 5 (понад 90 справ);

- ув'язненому має бути забезпечено щонайменше 4 м² житлової площі в багатомісних камерах (не більше ніж один ув'язнений в камері житловою площею 6 м²), належні побутові умови (material conditions), засоби безпеки на вікнах не повинні перешкоджати доступу світла і свіжого повітря (п. 27–33) (Case "Sukachev v. Ukraine", 2020).

Далі ЄСПЛ звертається до положень правових документів Комітету міністрів Ради Європи: рекомендацій (№ R (99) 22, № R (87) 18, № R (80) 11, Рес (2006)2) і рішень щодо України, зокрема щодо заходів, ужитих українською владою з метою дотримання відповідних рішень ЄСПЛ у групі схожих справ (п. 34–41), документів ООН: ратифікованих і необов'язкових, зокрема доповідей (звітів) Підкомітету із запобігання катуванням (п. 42–44), а також звітів Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, норм українського законодавства та відповідної практики (п. 45–77) (Case "Sukachev v. Ukraine", 2020).

Відповідно до викладених ЄСПЛ у п. 84 релевантних принципів за ст. 3 Конвенції можна виокремити такий атрибут негуманного (Ill-treatment), що принижує гідність, поводження як досягнення мінімального рівня тяжкості, проте оцінка його є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як: тривалість поводження, його фізичні та психічні наслідки, у деяких випадках – стать, вік і стан здоров'я потерпілого. Істотними ознаками неналежного поводження є фактичні тілесні ушкодження або інтенсивні фізичні чи психічні страждання, проте коли поводження принижує чи ганьбить людину, демонструючи зневагу до людської гідності чи нехтування нею або пробуджує почуття страху, тривоги чи неповноцінності, здатні зламати моральний і фізичний опір особи, його може бути схарактеризовано як таке, що принижує гідність та підпадає під заборону статті 3 Конвенції (Case "Sukachev v. Ukraine", 2020).

Далі ЄСПЛ констатує порушення ст. 3 наявністю житлового простору для затриманого менше ніж 3 м² і можливість її спростування урядом за наявності кумулятивної сукупності компенсаційних факторів: зменшення є стислим, випадковим і незначним, достатня свобода пересування поза камерою та адекватна діяльність поза камерою, утримання в належних умовах, відсутність інших обтяжуючих аспектів; вказує на порушення ст. 3 за наявності житлового простору від 3 м² до 4 м² у поєднанні з іншими неналежними аспектами умов тримання, зокрема щодо: доступу до фізичних вправ на свіжому повітрі, визнаючи в п. 94 неналежним аспектом занадто малий розмір подвір'я для прогулянок для надання реальної можливості виконання вправ; природного освітлення або повітря, наявності системи вентиляції, адекватної температури в камері; можливості приватного користування туалетом, дотримання

базових санітарно-гігієнічних вимог (п. 86). У п. 85 також зазначено, що здоров'я і добробут в'язнів загалом мають бути належно забезпеченими (Case "Sukachev v. Ukraine", 2020; Liubarskyi, 2024b, p. 342).

Ключовим для характеристики модусу гуманності в поводженні з в'язнями є визнання ЄСПЛ із посиленням на висновки КЗК, норми «площі в камері для однієї взятої під варту особи» у 2,5 м², передбаченої ст. 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення» (1993) неадекватною (old inadequate) (п. 31, 33, 140, 150), зміни якої вимагають стандарти, встановлені (п. 138–140) у рішенні «CASE OF MURŠIĆ v. CROATIA» (2016) (заява № 7334/13, рішення від 20 жовтня 2016 року, ЄСПЛ). У зазначеному рішенні наведено й відповідні позиції КЗК згідно з документом «Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards» (CPT/Inf (2015) 44 of 15 December 2015), зокрема, базове емпіричне правило мінімальної житлової площі (за винятком санітарної частини) у 4 м² (або ж додатково до 6 м² мінімального житлового простору одномісної камери, по 4 м² на кожного ув'язненого в багатомісній камері місткістю до чотирьох осіб), розроблене 1990 року (п. 49–53), проте зазначено, що ЄСПЛ відмовився розглядати стандарти, розроблені міжнародними інституціями, такими як КЗК (але акцентовано на їхній важливості й уважності суду до них і до їх дотримання – п. 113, 141), а також національні стандарти як такі, що становлять вирішальний аргумент для його оцінки за ст. 3 Конвенції (п. 111–113). ЄСПЛ також нагадує, що він не зобов'язаний дотримуватися і власних попередніх рішень, проте в інтересах правової визначеності, передбачуваності й рівності перед законом не повинен відступати без поважних причин від прецедентів, викладених у попередніх справах (п. 109) (Case of Muršić v. Croatia, 2016).

Попри окреслені вище проблеми української кримінальної юстиції, слід зауважити, на прогресивній гуманістичності українського кримінально-виконавчого законодавства, де, крім визначення «створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань», метою Стратегії, на відміну від документів міжнародного, європейського права, у ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу України (2003) безпосередньо задекларовано принцип гуманізму, коріння якого, за свідченнями дослідників, сягають ще часів Давньої Греції, а моральний прообраз із латинським номеном *humanitas* (людськість, досконалість, розвинутість позитивних рис людини, чеснот, благородних рис, освіченість, моральна вихованість, цивілізованість, добре ставлення до інших) утвердив у соціокультурному дискурсі Цицерон; в епоху Відродження основна ідея гуманізму – удосконалення людини через гуманітарні науки (Mandryshchuk, 2010, p. 134, 138), у наш час – людиноцентризм як апогей

поваги, людського ставлення та всебічного сприяння людині, її гідному життю і вільному розвитку.

Сутність і зміст людиноцентристського тривіуму гуманності, людської гідності й гуманізму у виконанні кримінальних покарань влучно відображає така правова позиція ЄСПЛ: примусове позбавлення особи її свободи, не прагнучи до її реабілітації, було б не сумісним із людською гідністю, що є основою системи Конвенції – рішення «CASE OF MURRAY v. THE NETHERLANDS» (2016) (заява № 10511/10, рішення від 26 квітня 2016 року, п. 101–103, ЄСПЛ) та «CASE OF VINTER AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM» (2013) (заяви № 66069/09, 130/10 та 3896/10, рішення від 9 липня 2013 року, п. 113–115, ЄСПЛ).

Висновки

Отже, проведений аналіз політико-правового та наукового дискурсу можна підсумувати такими положеннями.

Гуманність у поводженні із в'язнями – це динамічна консенсусно легалізована концепція правової свідомості та культури, правовою основою якої є комплекс національних норм права й такого, що еволюціонує на договірних засадах, міжнародного статутного та прецедентного, а також м'якого і звичаєвого права. Це передусім повага до гідності і захист прав людини, забезпечення необхідних умов для фізичного та психічного здоров'я ув'язнених осіб, їх соціальної реабілітації та реінтеграції підготовленими до самодостатнього й вільного від злочинів життя.

Людська гідність – це природний невідчужуваний рівновеликий для кожної людини та визнаний соціумом найвищою цінністю і юридично захищений абсолютний потенціал вільної реалізації особистих психофізичних та соціальних потреб й інтересів, необхідні умови для якої забезпечують відповідно до консенсусних вимог універсальної взаємовигоди правовою системою на основі комплексу загальноприйнятих рівних прав і взаємних обов'язків. Їх здійснення гарантує і охороняє публічна влада, водночас його може бути обмежено в особливих суспільно необхідних випадках до рівня та в спосіб, визначені легалізованою концепцією правової свідомості та культури.

Принцип гуманізму кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань – це історично розвинута основоположна ідея правового регулювання, виконання та відбування кримінальних покарань з вірою в цінність і гідність людини, можливість і необхідність її вдосконалення шляхом забезпечення належних гуманних умов психічного та фізичного здоров'я, стимулювання правослухняної поведінки та розвитку особистості й соціальної реінтеграції засуджених, здатних до самодостатнього вільного від злочинів життя.

References

- [1] Basic Principles for the Treatment of Prisoners. (1990, December). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text
- [2] Case "Sukachev v. Ukraine" No. 14057/17. (2020, January). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text
- [3] Case of Murray v. The Netherlands No. 10511/10. (2016, April). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614>
- [4] Case of Muršić v. Croatia No. 7334/13. (2016, October). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167483>
- [5] Case of Vinter and others v. The United Kingdom No. 66069/09, 130/10, 3896/10. (2013, July). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>
- [6] Constitution of Ukraine No. 254к/96-BP. (1996, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-bp#Text>
- [7] Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (1955, August). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
- [8] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights). (1950, November). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- [9] Criminal and Executive Code of Ukraine No. 1129-IV. (2003, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
- [10] European Penitentiary (Prison) Rules No. R (2006)2. (2006, January). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text
- [11] International Covenant on Civil and Political Rights. (1966, December). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
- [12] Kolb, O.H., & Vasiliuk, I.M. (2021). On some substantive elements of the principle of humane treatment of convicts in the sphere of execution of criminal sentences in Ukraine. *Ukrainian Police Science: Theory, Legislation, Practice*, 2(2), 141-149. DOI: 10.32366/2709-9261-2021-2-2-141-149
- [13] Law of Ukraine No. 3352-XII "On Pretrial Detention". (1993, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>
- [14] Likhovitskyi, Ya.O. (2024). The principle of humanism in criminal and executive law. *Analytical and comparative jurisprudence*, 3, 642-646. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.03.108
- [15] Liubarskyi, O.M. (2024a). Stimulation of law-abiding behavior of convicts as a priority vector of development of state policy in the field of execution of criminal sentences and probation. *Criminal-executive system: Yesterday. Today. Tomorrow*, 1(15), 122-142. DOI: 10.32755/sjcriminal.2024.01.122
- [16] Liubarskyi, O.M. (2024b). The Legal Basis of Humanity in the Treatment of Persons Deprived of Liberty. *Integration of Theory into Practice: Problems, Searches, Prospects in the Conditions of European Integration Processes: Proceedings of the International Scientific-Practical Conference* (vol. 1), (pp. 339-343). Chernihiv: PAU.
- [17] Mandryshchuk, L.A. (2010). The Role of Greek Paideia in the Formation of Roman Humanism. *Bulletin of Lviv University. Series "Philosophical Sciences"*, 13, 134-141. Retrieved from https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Mandryshchuk_3.pdf
- [18] Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1153-p "Strategy for reforming the penitentiary system for the period until 2026". (2022, December). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10>
- [19] Orlov, Yu.V., & Barash, Ye.Kh. (2023). Ensuring Respect for Dignity in the System of Counteracting Criminal Radicalism among Convicts. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 29(2), 64-76. DOI: 10.32631/vca.2023.2.04
- [20] Project "Towards more humane conditions of detention and reduction of reoffending in Ukraine" (DECOPRIS). (n.d.). Retrieved from <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/decopris-towards-more-humane-detention-conditions-and-reduced-reoffending-in-ukraine>
- [21] Pylypenko, D.O. (2022). The principle of humanism in criminal and executive law. *Analytical and comparative jurisprudence*, 2, 248-252. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.02.46
- [22] Report of the Human Rights Committee. (1992). New York: UN. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/153828?ln=en&v=pdf>
- [23] Resolution of the Supreme Court of Ukraine No. 1 "On judicial practice in cases of protection of dignity and honor of an individual, as well as business reputation of an individual and legal entity". (2009, February). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text
- [24] Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. (1955, August). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text
- [25] Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. (2010, April). Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/700722?ln=ru&v=pdf>

- [26] United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). (2015, December). Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/816764?ln=en&v=pdf>
- [27] Universal Declaration of Human Rights. (1948, December). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Список використаних джерел

- [1] Основні принципи поводження з в'язнями: міжнар. док. від 14 груд. 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text
- [2] Справа «Сукачов проти України» (заява № 14057/17): рішення Європейського суду з прав людини від 30 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text
- [3] Case of Murray v. The Netherlands (Application No. 10511/10): Judgment of the European Court of Human Rights of 26 April 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614>
- [4] Case of Muršić v. Croatia (Application No. 7334/13): Judgment of the European Court of Human Rights of 20 October 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167483>
- [5] Case of Vinter and others v. The United Kingdom (Applications No. 66069/09, 130/10 and 3896/10) Judgment of the European Court of Human Rights of 9 July 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>
- [6] Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
- [7] Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: міжнар. док. від 30 серп. 1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
- [8] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- [9] Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
- [10] Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила: рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць від 11 січ. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text
- [11] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
- [12] Колб О. Г., Василюк І. М. Про деякі змістовні елементи принципу гуманного ставлення до засуджених у сфері виконання кримінальних покарань України. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 2 (2). С. 141–149. DOI: 10.32366/2709-9261-2021-2-2-141-149
- [13] Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>
- [14] Ліховіцький Я. О. Принцип гуманізму в кримінально-виконавчому праві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 642–646. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.03.108
- [15] Любарський О. М. Стимулювання правослухняної поведінки засуджених як пріоритетний вектор розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2024. № 1 (15). С. 122–142. DOI: 10.32755/sjcriminal.2024.01.122
- [16] Любарський О. М. Правовий базис гуманності в поводженні з позбавленими свободи особами. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 22 листоп. 2024 р.): у 2 т. Чернігів: ПАУ, 2024. Т. 1. С. 339–343.
- [17] Мандрищук Л. А. Роль грецької пайдеї у становленні римського гуманізму. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки»*. 2010. Вип. 13. С. 134–141. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Mandryshchuk_3.pdf
- [18] Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10>
- [19] Орлов Ю. В., Бараш Є. Х. Забезпечення поваги до гідності в системі протидії кримінальному радикалізму серед засуджених. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 29 (2). С. 64–76. DOI: 10.32631/vsa.2023.2.04
- [20] Проект «На шляху до більш гуманних умов тримання під вартою та скорочення числа повторних правопорушень в Україні» (DECOPRIS). URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/decopris-towards-more-humane-detention-conditions-and-reduced-reoffending-in-ukraine>
- [21] Пилипенко Д. О. Засада гуманізму кримінально-виконавчого права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 248–252. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.02.46

- [22] Report of the Human Rights Committee. New York : UN, 9 Oct. 1992. 454 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/153828?ln=en&v=pdf>
 - [23] Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Верховного Суду України від 27 лют. 2009 р. № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text
 - [24] Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : міжнар. док. від 30 серп. 1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text
 - [25] Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice : resolution adopted by the General Assembly 1 April 2010. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/700722?ln=ru&v=pdf>
 - [26] United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) : resolution adopted by the General Assembly 17 December 2015. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/816764?ln=en&v=pdf>
 - [27] Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
-

LIUBARSKYI Oleksandr

Postgraduate Student of the Department of Criminal Executive and Criminal Law of the Educational and Scientific Institute of Law, Law Enforcement Activities and Psychology of the Penitentiary Academy of Ukraine

Chernihiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7392-7409>

**HUMANCENTRIC TRIVIMUM: HUMANITY, HUMAN DIGNITY,
HUMANISM AS A VALUE AND LEGAL BASIS OF STIMULATION
OF LAW-ABIDING BEHAVIOUR OF PRISONERS**

Abstract. *The article is devoted to highlighting the essence and revealing the content of the aspects of humanity, human dignity, humanism in the treatment of persons deprived of their liberty and presenting the humanistic theoretical-legal principles of legal regulation, policy and practice of stimulating the law-abiding behaviour of prisoners, formulated based on analysis and generalization of the relevant authentic and legally conscious experience reflected in international and Ukrainian sources of law, relevant terminological culture and semantic load, which is especially relevant in our time of rapid humancentric development of a supranationally integrated legal system through the consensus evolution of law, in particular by hardening of soft law. The article, in accordance with the research conducted on the basis of international sources of law: documents of soft and hard law and practice of the United Nations; European sources of law: documents of soft and hard law of the Council of Europe, the results of the activities of supervisory institutions and the practice of the European Court of Human Rights; Ukrainian political, legal and scientific discourse, conceptualizes the essence and content of the humancentric trivium of the treatment of prisoners: humanity, dignity, humanism in the legal concepts of "humanity in the treatment of prisoners", "human dignity" and "the principle of humanism of criminal-executive legislation, execution and serving of sentences", which form the value-legal basis of the execution of criminal sentences in general and, directly, its quintessence – stimulation of law-abiding behaviour of convicts, which constitutes the value of new scientific knowledge and benefits for the further development of jurisprudence, improvement of legislative regulation and policy and practice of criminal justice.*

Keywords: *prisoners; humanity; human dignity; humanism; human rights; punishment; stimulation of law-abiding behaviour; rehabilitation.*

DOI: 10.33270/0525676812.14
УДК 340.12+341.1

ОГАНОВ Артур

аспірант кафедри історії та філософії навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9977-9947>

ПРАВОЗАХИСНІ ІНСТРУМЕНТИ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ І КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Анотація. Дослідження правозахисних механізмів, які знаходяться в розпорядженні міжнародних організацій, в умовах сьогодення набуває особливої актуальності. Швидкоплинні світові та регіональні політичні процеси, які впливають на подальший розвиток держав, а у випадку України – на її суверенітет і територіальну цілісність, мають зобов'язувати до негайного перегляду й удосконалення національних політик у сферах, що найбільше зазнають їхнього впливу. Руйнівні для національної ідентичності процеси зачіпають передусім людину, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека якої визнано в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Метою дослідження є аналіз деяких нормативно-правових актів Ради Європи, а також інших документів, ухвалених Комітетом Міністрів Ради Європи, Парламентською асамблеєю Ради Європи й іншими інститутами, а також способів захисту культурних прав людини та культурної спадщини, які надають зазначені інструменти. Методологія дослідження ґрунтується на класифікації, узагальненні та порівняльному й системно-структурному аналізі, а також порівняльно-правовому методі, які надали можливість прослідкувати розвиток інструментів захисту культурних прав і культурної спадщини в часовому просторі й етапи запровадження їх у національне законодавство України. Наукова новизна дослідження полягає у виявленні, дослідженні й оцінюванні ефективності наявних міжнародно-правових механізмів Ради Європи в забезпеченні захисту культурних прав людини й об'єктів культурної спадщини. Аналіз змісту документів дає підстави для висновку про особливий підхід до розроблення нормативно-правових актів організації, що ґрунтується на цінностях, орієнтованих на людину й суспільство. Філософсько-правова парадигма, яка прослідковується в нормотворчій діяльності організації, може бути запозичена для використання національним законодавцем принаймні під час розроблення актів, що стосуються таких чутливих сфер суспільно-правових відносин, як збереження та охорона об'єктів культурної спадщини, які є життєво необхідними для збереження історичної пам'яті поколінь і подальшого гармонійного розвитку суспільства.

Ключові слова: права людини; культура; міжнародно-правові механізми; Нікосійська конвенція; конвенція Фаро.

Рекомендоване посилання:

Оганов А. Правозахисні інструменти Ради Європи у сфері охорони культурних прав і культурної спадщини. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 110–118. DOI: 10.33270/0525676812.14

Вступ

Захист культури та культурної спадщини набуває актуальності в контексті світових геополітичних трансформаційних процесів. Україна як держава, що безпосередньо залучена до них, як об'єкт агресивної поведінки іншого суб'єкта міжнародних відносин найбільше потребує дослідження та вивчення міжнародного досвіду повоєнного відновлення та, імовірно, запозичення найкращих світових практик. Такі практики переважно акумулюються на національному рівні державами, що пережили збройні

конфлікти та пройшли певний етап відбудови культурного середовища. Філософсько-теоретичні, методологічні і юридичні напрацювання міжнародних організацій та об'єднань становлять інтерес з позицій удосконалення національних регулятивних норм у відповідній сфері. Україна є членом низки міжнародних універсальних і регіональних організацій, порядок участі в яких регулюють статутні документи. З іншого боку, документи, видані такими організаціями, мають різну юридичну силу для держав-членів: від рекомендаційного характеру до обов'язкового.

Очевидно, що документи, які отримали згоду на обов'язковість від Верховної Ради й набули статусу частини національного законодавства, вимагають адаптації наявних норм до прийнятих новацій. З огляду на те, що на міжнародному рівні, зазначає В. О. Сердюк (2020), розробляли головні документи з прав людини, а також було створено механізми їх захисту, обов'язок ратифікації таких договорів і надання їм пріоритетності над законами України є реально необхідними. Інші, як-то рішення Комітету міністрів Ради Європи або Виконавчої ради чи Генеральної конференції ЮНЕСКО, мають радше характер рекомендацій чи мають політичну вагу й можуть бути враховані під час здійснення відповідної діяльності на території держави-члена.

30 років тому Україна набула членства¹ в провідній європейській організації – Раді Європи, діяльність якої ґрунтується на демократії, верховенстві права та прав людини. Відтоді розпочався процес наближення або узгодження національного законодавства зі стандартами та принципами Організації, а також приєднання до вже наявних нормативно-правових актів РЄ. Створена в повоєнний період, РЄ прагне до зміцнення миру на засадах справедливості й міжнародного співробітництва, що є життєво важливим для збереження людського суспільства та цивілізації. Тож дослідження результатів нормотворчої діяльності Організації крізь призму філософсько-правових підходів до питання прав людини загалом та культурних прав і культурної спадщини зокрема є надзвичайно важливим на цьому етапі розвитку держави.

Матеріали та методи

У межах дослідження проаналізовано архівні матеріали міжнародної організації та її окремих органів, публічні заяви й документи з обмеженим доступом, першоджерела, а також інформаційно-довідкові й аналітичні матеріали, пояснювальні записки. Здійснений аналіз національного законодавства, зокрема конституції, законів і підзаконних актів, що регулюють діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у сфері охорони об'єктів культурної спадщини.

Під час підготовки дослідження застосовано класифікацію, узагальнення, порівняльний та системно-структурний аналіз, а також порівняльно-правовий, історичний та філософський методи. Розглянуті філософсько-правові підстави зв'язку культурного надбання, людини й людських цінностей крізь призму міждисциплінарної концепції культурної спадщини із застосування прийомів аналізу, синтезу, гіпотези й аналогії.

Результати й обговорення

Дослідження документів Ради Європи становить значний інтерес з позицій мети функціонування організації, яка визначена в її Статуті², який було укладено в Лондоні п'ятого травня 1949 року. Створюючи в повоєнний період це об'єднання, країни-засновниці – Бельгія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Велика Британія, Франція та Швеція – були переконані, що зміцнення миру на засадах справедливості й міжнародного співробітництва є життєво важливим для збереження людського суспільства та цивілізації, про що було зазначено в Статуті організації. Метою, відповідно до ст. 1 глави I Статуту, визначено досягнення єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу. Цієї мети досягають за допомогою органів Ради шляхом обговорення питань, що становлять спільний інтерес, шляхом укладання угод і здійснення спільних заходів в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях, а також у галузі захисту, збереження та подальшого здійснення прав людини й основних свобод. Цілком слушною є думка З. Іванцової (2024), що хоча європейська архітектура прав людини похитнулася з початком повномасштабних бойових дій на території України, це новим поштовхом для реформ й активізації спільних зусиль у частині колективного забезпечення прав людини, що є основоположною метою Ради Європи.

Наступним документом Організації є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). На думку С. Цебенко (2022), вона стала першим міжнародним правозахисним документом, що спрямований на захист широкого спектру громадянських і політичних свобод. Відома як Європейська конвенція з прав людини, вона не містить прямих норм, спрямованих на охорону культурних прав людини. Однак, якщо розглядати культуру як сукупність мовних, релігійних, звичаєвих та інших ознак, притаманних групі осіб, Європейська конвенція з прав людини (ЕКПЛ) встановлює право кожного на свободу думки, совісті та релігії. Відповідно до ст. 9³ це право охоплює свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію чи переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики й ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно. Отже, реалізація цього

¹ Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи : міжнар. док. від 26 верес. 1995 р. № 190 (1995). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590#Text

² Статут Ради Європи : міжнар. док. від 5 трав. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

³ Там само.

права вимагає наявності відповідних культових споруд, які опосередковано набувають статусу охоронюваних об'єктів. Іншим важливим запобіжним заходом є заборона дискримінації. Відповідно до ст. 14 користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового становища, народження або за іншою ознакою. Законодавець проголошує заборону дискримінації, яка може формуватися саме на підґрунті особистих рис людини, пов'язаних передусім із суспільним походженням і культурою. Мова та релігія є невід'ємними складовими суспільного життя, які потребують охорони й захисту державою. В. Марковський, С. Цебенко та Д. Андросчук (2020) вважають, що хоча Конвенція передбачає заборону дискримінації за ст. 14, вона не діє окремо від інших норм, не має самостійного характеру, а лише доповнює вже гарантовані ЄКПЛ права.

Аналізуючи питання національних меншин, яке є специфічним і потребує уваги, у контексті цього дослідження слід зазначити про Рамкову конвенцію про захист національних меншин. Конвенція, зауважує Т. Сироїд (2019), покладає зобов'язання на держави-учасниці гарантувати особам, які належать до національних меншин, право рівності перед законом і право на рівний правовий захист; створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати й розвивати свою культуру, зберігати основні елементи самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину; заохочувати атмосферу терпимості й міжкультурного діалогу і вживати ефективних заходів для поглиблення взаємної поваги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, що проживають у межах їхньої території, незалежно від їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності. Автори вже в преамбулі документа акцентують на тому, що плюралістичне та демократичне суспільство має не тільки поважати етнічну, культурну, мовну та релігійну самобутність кожної особи, яка належить до національної меншини, а й створювати відповідні умови для виявлення, збереження та розвитку цієї самобутності. Стаття 5¹ Рамкової конвенції накладає обов'язок для сторін створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину. З метою

підвищення обізнаності всіх членів суспільства щодо особливостей меншин і більшості, відповідно до ст. 12 Конвенції, сторони, у разі необхідності, вживають заходів у галузях освіти й наукових досліджень з метою сприяння вивченню культури, історії, мови та релігії своїх національних меншин і більшості населення. У такий спосіб закладається сенс побудови толерантності в багатокультурному суспільстві та взаємоповаги між представниками різних культур.

У контексті євроінтеграційних прагнень цікавим вбачається дослідження Рамкової конвенції Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства² або Конвенція Фаро 2005 року. Особливість цього документа полягає в людиноцентричному підході до культурної спадщини, коли акцентують на необхідності поставити людей і людські цінності в центр розширеної та міждисциплінарної концепції культурної спадщини. Документ окреслює підхід до спільної спадщини Європи, що складається з: а) усіх форм культурної спадщини в Європі, які разом становлять спільне джерело пам'яті, розуміння, самобутності, згуртованості й творчості; б) ідеалів, принципів і цінностей, які отримані з досвіду, накопиченого завдяки прогресу й конфліктам минулого, що сприяють розвитку мирного й стабільного суспільства, що ґрунтується на повазі до прав людини, демократії та верховенстві права (Potapenko et al., 2023). Також висвітлено роль спадщини як ресурсу сталого розвитку суспільства, визнано право особи на користування культурною спадщиною на власний вибір за умови дотримання прав і свобод інших. Отже, ідеться про принцип мультикультуралізму, який у сучасному світі дедалі частіше застосовують до однієї релігії, за де-факто звуження прав інших осіб, які її не сповідають.

Закладений у преамбулі Конвенції посил про міжкультурний та міжрелігійний діалог, якому має сприяти відповідна політика, на практиці, передусім у надмірно толерантній європейській спільноті, призводить до зловживань, які своєю чергою трансформують діалог у мову ворожнечі та відкидання нових, не притаманних суспільству так званих культурних щеплень.

Цікавим аспектом документа є визначення поняття культурної спадщини. У межах завдань Конвенції культурна спадщина є сукупністю ресурсів, успадкованих від минулого, які люди, незалежно від своєї приналежності, вважають відображенням і вираженням своїх постійно мінливих цінностей, вірувань, знань і традицій. Вона охоплює всі аспекти середовища, які

¹ Рамкова конвенція про захист національних меншин: міжнар. док. від 1 лют. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

² Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства: міжнар. док. від 27 жовт. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_719#Text

виникли як результат взаємодії в часі між людьми та місцями.

Натомість Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО¹ 1972 року культурною спадщиною вважає такі пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з позицій історії, мистецтва чи науки; ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектуру, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з позицій історії, мистецтва чи науки; визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, зокрема археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з позицій історії, естетики, етнології чи антропології.

Порівняльний аналіз цих двох визначень демонструє відмінність світоглядних підходів до визначення поняття культурної спадщини. Зазначене насамперед пов'язано з тим, що Рада Європи – це організація, діяльність якої зосереджена на людині, а отже, відображення її цінностей, знань, вірувань – внутрішнього світу – є цінностями, вартими захисту й охорони. ЮНЕСКО, зі свого боку, визначає об'єктами культурної спадщини предмети матеріального світу, які належать або не належать до продукту людської діяльності, наділяючи їх такою обов'язковою кваліфікуючою ознакою, як видатна універсальна цінність.

Як інструмент регіональної співпраці Конвенція Фаро містить визначення спільної спадщини Європи, що охоплює всі форми культурної спадщини в Європі. На думку M. Cerreta та G. E. di Girasole (2020), Конвенція Фаро запроваджує інноваційну концепцію культурної спадщини, визнаючи важливість спільноти, яка формується навколо культурного надбання, яке необхідно покращити. Ця концепція узгоджується з Новим європейським порядком денним у галузі культури. На думку Й. Петкович (2020), Конвенція є вирішальним документом у правовому регулюванні, розумінні та визнанні ролі культурної спадщини в Європі, оскільки вона передбачає інструменти для посилення усвідомлення універсальних цінностей та важливості культурної спадщини, акцентуючи на її аспектах, пов'язаних із правами людини та демократією.

У ст. 4 визначено права й обов'язки, пов'язані з культурною спадщиною, як-то право користування, обов'язок поважати культурну спадщину інших як власну, а здійснення права може підлягати обмеженням, необхідним для

захисту суспільних інтересів, прав і свобод інших. Водночас ст. 6 Конвенції містить уточнення, що жодне положення цієї Конвенції не слід тлумачити як таке, що створює права, які мають позовну силу.

На думку L. Colomer (2023), у Конвенції Фаро йдеться про те, що діяльність щодо спадщини має утверджувати орієнтованість на людей, інклюзивні та стійкі підходи, сприяти моделям розподілу відповідальності за управління спадщиною. Цей документ перетворює культурну спадщину на засіб побудови демократичних суспільств шляхом посилення практик участі, хоча Конвенція безпосередньо не визначає, як має бути запроваджено демократію участі.

Тож слід констатувати, що Конвенція Фаро зосереджується на визначенні культурної спадщини як відображення людських цінностей, формально заохочує до зближення та врегулювання суперечностей, пов'язаних із різними поглядами на одне й те саме культурне явище, закликає до впровадження до національного законодавства положень, для здійснення права на культурну спадщину, водночас, що є суперечливим, заперечує можливість апелювання до положень Конвенції для захисту прав.

Важливим для дослідження вбачається розгляд Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями² (Нікосійська конвенція), що була відкрита для підписання 19 травня 2017 року в м. Нікосія, Республіка Кіпр. 11 вересня 2017 року Конвенцію підписано від імені України.

Конвенція ввібрала в себе надбання і досягнення міжнародних правових інструментів у сфері охорони культурної спадщини в широкому сенсі, запобігання правопорушенням, пов'язаним, зокрема, з культурними цінностями. Метою Конвенції є охорона культурних цінностей шляхом запобігання та боротьби з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з культурними цінностями. Отже, у широкому контексті охорони культурних цінностей документ зосереджується на правозахисній складовій, спрямований на недопущення та протидію злочинним діям щодо культурних об'єктів.

На думку А. С. Струкуленка й О. В. Морозова (2024), оновлення законодавчого механізму протидії правопорушенням проти культурної спадщини й дороговказом на шляху змін до законодавства та перегляду підходів до державної політики у відповідній сфері може стати Нікосійська конвенція, оскільки вона не лише визначає сучасний стандарт у відповідній сфері, а й ґрунтується на найкращих практиках, які міжнародна спільнота розробила в умовах

¹ Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини: міжнар. док. від 16 листоп. 1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text

² Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property (CETS No. 221). *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=221>

новітніх викликів сучасного світу: гібридних війн, терористичних загроз, розвитку чорного ринку в інтернеті тощо.

Привертає увагу й джерельна база Конвенції, на яку посилаються автори в преамбулі документа. Зокрема, держави-члени Ради Європи та інші держави, які підписали цю Конвенцію, беруть до уваги Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, Перший протокол до неї 1954 року та Другий протокол до неї 1999 року, Конвенцію про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності, прийняту ЮНЕСКО 1970 року, та її Операційні принципи, прийняті на 3-му засіданні держав-учасниць 2015 року, Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, прийняту ЮНЕСКО 1972 року, Конвенцію ЮНІДРУА про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності 1995 року, Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року та Конвенцію про охорону підводної культурної спадщини, прийняту ЮНЕСКО 2001 року. Отже, виявляється особливий інституційний зв'язок між спеціалізованими міжнародними об'єднаннями в галузі культури – ЮНЕСКО, права – ЮНІДРУА та прав людини – Радою Європи.

Міждисциплінарний підхід застосовують і під час формування термінології Конвенції, що відображено в ст. 2. Відповідно до ч. 2 ст. 2, у межах завдань цієї Конвенції термін «культурні цінності» застосовують щодо рухомих цінностей як будь-який об'єкт, що знаходиться на суходолі або під водою або вилучений звідти і який з релігійних або світських підстав класифікований, визначений або спеціально позначений будь-якою Стороною цієї Конвенції або Конвенції про заходи, спрямовані на заборону й запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності¹, прийнятої ЮНЕСКО 1970 року, як такий, що є важливим для археології, доісторичного періоду, етнології, історії, літератури, мистецтва або науки. Нерухомі цінності визначено як будь-яку пам'ятку, комплекс (ансамбль), визначне місце або об'єкт будь-якого іншого виду, які знаходяться на суходолі або під водою і які з релігійних або світських підстав визначені або спеціально позначені будь-якою Стороною цієї Конвенції або будь-якою Стороною Конвенції ЮНЕСКО 1970 року, як такі, що є важливими для археології, доісторичного періоду, етнології, історії, мистецтва або науки або внесені до списку відповідно до ст. 1 та 11 (пункти 2 або 4)

¹ Про ратифікацію Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини: Указ Президії Верховної Ради Української Ради Соціалістичних Республік від 4 жовт. 1988 р. № 6673-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6673-11#Text>

Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, прийнятої ЮНЕСКО 1972 року.

Джерелом визначення об'єктів стають норми спеціальних конвенцій інших міжнародних організацій, обов'язкова умова їх застосування для держави – бути стороною відповідної угоди. Це своєю чергою надасть можливість уникати розбіжностей у тлумаченні термінології, яку використовують в інших юридично зобов'язальних документах.

У зв'язку з ратифікацією Нікосійської конвенції важливою для розвитку національного законодавства є глава II, яка передбачає норми матеріального кримінального права, що мають бути імплементовані державами-сторонами для досягнення завдань Конвенції. Це стосується криміналізації дій щодо рухомих і нерухомих цінностей, як-то: крадіжка й інші форми незаконного привласнення, незаконні розкопки та вилучення, незаконне ввезення, незаконне вивезення, набуття права власності, розміщення на ринку, підроблення документів, знищення та пошкодження. Конвенція рекомендує кваліфікувати дію як кримінальне правопорушення в разі, коли його вчинено умисно.

Цікавим положенням Конвенції є ст. 15, яка визначає обтяжуючі обставини. Відповідно до цього документа кожна Сторона забезпечує, щоб подальші обставини, якщо вони ще не є частиною складових правопорушення, могли, відповідно до відповідних положень національного законодавства, бути враховані як обтяжуючі обставини під час визначення санкцій стосовно кримінальних правопорушень, зазначених у цій Конвенції:

а) правопорушення вчинене особами, які зловживають довірою до них як фахівців;

б) правопорушення вчинене публічною посадовою особою, якій доручено займатися збереженням або охороною рухомих або нерухомих культурних цінностей, якщо вона умисно утрималася від належного виконання своїх обов'язків з метою отримання неправомірної вигоди або обіцянки її отримання;

с) правопорушення вчинене в межах діяльності злочинної організації;

д) порушник раніше був засуджений за правопорушення, зазначені в цій Конвенції.

Тобто законодавець пропонує введення обтяжуючих обставин, надаючи певних кваліфікуючих ознак суб'єкту кримінального правопорушення – фахівець, публічна посадова особа.

Одразу слід привернути увагу до офіційного перекладу зазначеної статті, а також документа загалом. Потребує уточнення зазначений в оригіналі Конвенції вислів «public official» і його переклад як «публічна посадова особа», що не цілком точно передає зміст, якому в цьому контексті відповідає б «службова особа». Те саме слід зазначити й щодо перекладу

«professionals» як «фахівці», натомість контекст документа відсилає радше до терміна «експерт». Неточність перекладу в подальшому ускладнюватиме процес і вимагатиме щонайменше лінгвістичної експертизи.

Зміст зазначеної статі Конвенції зобов'язує звернутися до аналізу редакції КК України від 1 лютого 2025 року. Зокрема, ч. 1 ст. 67¹ визначає виключний перелік обставин, які під час призначення покарання визнають такими, що його обтяжують. Зокрема, п. 2 вказує на вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 або 3 ст. 28), а п. 4 – на вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку.

Стосовно п. 2 ст. 67, який відсилає до ч. 2 або 3 ст. 28 КК України, слід зазначити, що ч. 2 ст. 28² (кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб) і ч. 3 (кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою), натомість пункт «с» Конвенції називає обтяжуючою обставиною правопорушення, вчинене в межах діяльності злочинної організації. Водночас ч. 4 ст. 28 КК України пропонує визначення злочинної організації як стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп. Питання визначення обтяжуючих обставин у КК України в Нікосійській конвенції потребуватиме подальшого узгодження.

Корисним у цьому контексті може бути дослідження В. Д. Гулкевича (2023), присвячене реформі італійського законодавства, що мала на меті посилити кримінально-правову охорону культурної спадщини, ґрунтуючись на положеннях Конвенції. Зокрема, італійський законодавець не вдався до механічного перенесення кримінально-правових норм з одного кодексу в інший, однак збільшив кількість злочинів проти культурної спадщини з чотирьох до тринадцяти та посилив кримінальну відповідальність за їх вчинення. Як приклад до італійського досвіду звертається й В. Ранджелович (2024), зауважуючи, що класичним прикладом є Італія, поліція якої, щоб захистити культурну спадщину країни, має давні традиції боротьби з нелегальною торгівлею культурними цінностями. У складі італійських

карабінерів є спеціальний підрозділ із захисту культурної спадщини.

До речі, Р. Faraldo Cabana (2024) вказує на можливість непорозуміння щодо організованого характеру торгівлі культурними цінностями та її збігів з іншими формами організованої злочинності, зокрема фінансуванням тероризму, може призвести до неправильної політики, що може підірвати зусилля правоохоронних органів. І, навпаки, додавання до переліку зобов'язаних суб'єктів та осіб у системі боротьби з відмиванням грошей осіб, які торгують або діють як посередники в торгівлі творами мистецтва, відкриває нові можливості для переривання незаконних фінансових потоків на ринку мистецтва і старожитностей.

25 лютого 2025 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями»³. 25 березня 2025 року Президент України підписав закон про ратифікацію Нікосійської конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями. Зазначений нормативний акт містить умови набрання ним чинності, який відтермінує настання події. Імовірно, через складність конвенційних положень, про які зазначено вище, потребують адаптації відповідні норми національного законодавства. Отже, закон набирає чинності одночасно із законами України про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями, та про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями, з дня набрання чинності тим із зазначених законів України, який набере чинності пізніше, але не раніше від дня опублікування цього Закону.

Конвенційна норма, яка передбачає набуття чинності для України в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти, зможе бути застосована лише після ухвалення всіх інших змін до національного законодавства.

У цьому випадку потребує застосування Закон України «Про міжнародні договори України». Відповідно до ч. 7 ст. 9⁴ цього Закону, якщо на ратифікацію подають міжнародний договір, виконання якого потребує прийняття нових або внесення змін до чинних законів

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

² Там само.

³ Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями : Закон України від 25 лют. 2025 р. № 4261-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4261-20#Text>

⁴ Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

України, проекти таких законів подають на розгляд Верховної Ради України разом з проектом закону про ратифікацію і приймаються одночасно. У цьому зв'язку розроблено проект Закону, який подають одночасно з проектами законів України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями» і «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями». Крім цього, змін потребуватимуть Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», «Про культуру» та «Про електронну комерцію».

Висновки

Використання міжнародно-правових інструментів у національному законодавстві потребує комплексного підходу. Здійснений аналіз засвідчив відмінність, яка наявна в міжнародних регуляторних актах стосовно питань захисту й охорони культурної спадщини. Така відмінність пов'язана передусім із завданнями діяльності

кожного міжнародного утворення, яке серед способів їх досягнення визначає укладення зобов'язальних для сторін документів. Яскравим прикладом такого підходу є процес імплементації в національне законодавство Нікосійської конвенції, що потребує значних зусиль і, що найважливіше нині, – часу. Очевидно, що на етапі ухвалення політичних рішень про приєднання до міжнародно-правових інструментів доцільно здійснювати ґрунтовніший аналіз наслідків такого приєднання. Ми поділяємо підхід О. Калішчук (2024), яка стверджує, що донині в Україні не розроблено сталої моделі збереження історико-культурної спадщини, українське законодавство майже не дає відповіді на запитання щодо узгодження пам'яткоохоронних вимог і права приватної власності. Контекст євроінтеграційних прагнень зобов'язує вживати заходів задля подальшого вдосконалення законодавства, а поглиблене дослідження нормативно-правової бази Ради Європи має сприяти запозиченню та впровадженню ефективних правозахисних практик у сфері прав людини загалом і культурних прав зокрема.

References

- [1] Cerreta, M., & Giovene di Girasole, E. (2020). Towards Heritage Community Assessment: Indicators Proposal for the self-evaluation in Faro Convention Network Process. *Sustainability*, 12(23). DOI: 10.3390/su12239862
- [2] Colomer, L. Participation and cultural heritage management in Norway. Who, when, and how people participate. *International Journal of Cultural Policy*, (2023). 30(6), 728–745. <https://doi.org/10.1080/10286632.2023.2265940>
- [3] Faraldo Cabana, P. (2024). Exploring overlaps of Cultural Property Crime with organized crime in EU policy documents. *European Journal on Criminal Policy and Research*. DOI: 10.1007/s10610-024-09595-9
- [4] Hulkevych, V.D. (2023). Reform of criminal law protection of cultural heritage in the Italian Republic. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 9, 313-318. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-9/77
- [5] Ivantsova, Z. (2024). The role of the Council of Europe bodies in the protection of constitutional human rights in Ukraine: directions of modern research. *Law. State. Technology*, 2, 3-9. DOI: 10.32782/LST/2024-2-1
- [6] Kalishchuk, O. 2024. legal principles of cultural heritage protection in the EU and Ukraine: an attempt of comparative analysis. *Chronicle of Volhynia*, 31, 62-66. DOI: 10.32782/2305-9389/2024.31.09
- [7] Markovskiy, V., Tsebenko, S., & Androshchuk, D. (2020). Prohibition of language discrimination in the exercise of the right to education in the ECHR practice. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Legal Sciences"*, 7(26), 86-95. DOI: 10.23939/LAW2020.26.086
- [8] Petković, J. (2020). European cultural policy: Priorities and practices in the field of Cultural Heritage. *Facta Universitatis. Series "Philosophy, Sociology, Psychology and History"*, 3(18), 115-130. DOI: 10.22190/fupsph1903115p
- [9] Potapenko, V., Tyshchenko, Yu., & Kaplan, Yu. (et al.). (2023). *Cultural heritage and national security: analytical supplement*. V. Potapenko (Eds.). Kyiv: NISD. DOI: 10.53679/niss-analytrep.2023.08
- [10] Randelović, V. (2024). Suppression of illegal trade in cultural goods under the law of the European Union. *The compilation of the legal system of Serbia with the standards of the European Union* (pp. 391-408). DOI: 10.46793/UPSSXII.391R
- [11] Serdiuk, V.O., & Kushnir, Z.O. (2020). Some issues of legal status and ratification of international treaties in Ukraine. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 2, 481-483. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-2/125
- [12] Strukulenko, A.S., & Morozov, O.V. (2024). On the question of Archaeological Monuments Protection in Ukraine: History and current state of the problem. *Legal Position*, 4(45), 15-20. DOI: 10.32782/2521-6473.2024-4.3

- [13] Syroid, T. (2019). International Legal Mechanism for the Protection of National Minorities: From the origins to the present times. *Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Law"*, 28, 164–174. DOI: 10.26565/2075-1834-2019-28-20
- [14] Tsebenko, S.B. (2022). Convention on the protection of human rights and fundamental freedoms and the Protocol. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 8, 596–598. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/135

Список використаних джерел

- [1] Cerreta M., Giovene di Girasole E. Towards Heritage Community Assessment: Indicators Proposal for the self-evaluation in Faro Convention Network Process. *Sustainability*. 2020. No. 12 (23). DOI: 10.3390/SU12239862
- [2] Colomer L. Participation and cultural heritage management in Norway. Who, when, and how people participate. *International Journal of Cultural Policy*. 2023. No. 30 (6). P. 728–745. DOI: 10.1080/10286632.2023.2265940
- [3] Faraldo Cabana P. Exploring overlaps of Cultural Property Crime with organised crime in EU policy documents. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 2024. DOI: 10.1007/s10610-024-09595-9
- [4] Hulkevych V. D. Reform of criminal law protection of cultural heritage in the Italian Republic. *Juridical Scientific and Electronic Journal*. 2023. No. 9. P. 313–318. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-9/77
- [5] Іванцова З. Роль органів Ради Європи у захисті конституційних прав людини в Україні: напрями сучасних досліджень. *Law. State. Technology*. 2024. № 2. С. 3–9. DOI: 10.32782/LST/2024-2-1
- [6] Каліщук О. Правові засади охорони культурної спадщини в ЄС та Україні: спроба компаративного аналізу. *Літопис Волині*. 2024. № 31. С. 62–66. DOI: 10.32782/2305-9389/2024.31.09
- [7] Markovskiy V., Tsebenko S., Androshchuk D. Prohibition of language discrimination in the exercise of the right to education in the ECHR practice. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2020. Т. 7, № 26. С. 86–95. DOI: 10.23939/LAW2020.26.086
- [8] Petković J. European cultural policy: Priorities and practices in the field of Cultural Heritage. *Facta Universitatis. Series «Philosophy, Sociology, Psychology and History»*. 2020. No. 3 (18). P. 115–130. DOI: 10.22190/fupsph1903115p
- [9] Культурна спадщина та національна безпека : аналіт. доп. / [В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.] ; за ред. В. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 58 с. DOI: 10.53679/niss-analytrep.2023.08
- [10] Ранђеловић В. Сузбијање незаконите трговине културним добрима у праву Европске уније. *Зборници Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније*. 2024. С. 391–408. DOI: 10.46793/UPSSXII.391R
- [11] Serdiuk V. O., Kushnir Z. O. Some Issues of Legal Status and Ratification of International Treaties in Ukraine. *Juridical scientific and electronic journal*. 2020. No. 2. P. 481–483. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-2/125
- [12] Струкуленко А. С., Морозов О. В. До питання про охорону археологічних пам'яток в Україні: історія та сучасний стан проблеми. *Правова позиція*. 2024. № 4 (45). С. 15–20. DOI: 10.32782/2521-6473.2024-4.3
- [13] Сироїд Т. Л. Міжнародний організаційно-правовий механізм захисту національних меншин: від витоків до сьогодення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. № 28. С. 164–174. DOI: 10.26565/2075-1834-2019-28-20
- [14] Цебенко С. Б. Конвенція про захист прав людини та основних свобод і протоколи до неї. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 596–598. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/135

OHANOV Artur

Postgraduate Student of the Department of History and Philosophy of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9977-9947>

COUNCIL OF EUROPE LEGAL INSTRUMENTS IN THE FIELD OF PROTECTION CULTURAL RIGHTS AND CULTURAL HERITAGE PROTECTION

Abstract. *The study of human rights mechanisms which are at the disposal of international organizations is becoming increasingly relevant. Rapid global and regional political processes that affect the further development of states, and in the case of Ukraine – its sovereignty and territorial integrity, should oblige to immediately review and improve national policies in the areas that are most under their influence. Processes destructive to national identity primarily affect a person, whose life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized in Ukraine as the highest social value. Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of the state's activities. The purpose of the study is to analyze some regulatory legal acts of the Council of Europe, as well as other documents adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe and the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, and other institutions, and the ways to protect human cultural rights and cultural heritage that these instruments provide. The main methodology of the study includes classification, generalization, comparative and systemic-structural analysis, as well as the comparative legal method, which allowed us to trace the development of instruments for the protection of cultural rights and cultural heritage in time and the stages of their introduction into the national legislation of Ukraine. The scientific novelty of the study lies in the identification, study and assessment of the effectiveness of some existing international legal mechanisms of the Council of Europe in ensuring the protection of cultural human rights and cultural heritage objects. The analysis of the documents allows us to conclude about the special nature of the approaches used in the development of regulatory legal acts of the organization. The philosophical and legal paradigm that is followed in the normative activities of the organization can be borrowed for use by the national legislator, at least when developing acts related to such sensitive areas of social and legal relations as heritage protection, museum, archival and museum affairs, which are vital for the preservation of the historical memory of generations and the further harmonious development of society.*

Keywords: *human rights; culture; international legal mechanisms; the Nicosia Convention; the Faro Convention.*

DOI: 10.33270/0525676812.15
УДК 343.985:614.82/.84

РЕВА Іван

аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6239-9721>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОЖЕЖНОЇ АБО ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті здійснено спробу окреслити й висвітлити проблемні питання з розслідування кримінальних правопорушень пожежної або техногенної безпеки. За результатами вивчення слідчої та судової практики розслідування таких кримінальних правопорушень виявлено певні сталі тенденції та причини їх виникнення, увагу спрямовано на повторюваний характер деяких із них. Узагальнено й систематизовано причини виникнення техногенних катастроф. Розглянуто основні техногенно небезпечні об'єкти, які знаходяться на території України, що руйнуються першочергово під час бойових дій і терористичних атак. Встановлено фактори небезпек, які можуть виникнути в процесі порушення техногенної безпеки щодо кожного техногенно небезпечного об'єкта. Проаналізовано статистичні дані Офісу Генерального прокурора України відповідно до показників кримінальних порушень за ст. 270 Кримінального кодексу України та результати їх досудового розслідування за період воєнного часу 2022–2025 років. Вивчення вироків за ст. 270 Кримінального кодексу України в Єдиному державному реєстрі судових рішень надало можливість встановити змогу інсценувати порушення вимог пожежної безпеки. Визначено й узагальнено чинники, які ускладнюють розслідування таких кримінальних правопорушень. Встановлено та класифіковано об'єктивні й суб'єктивні фактори, які перешкоджають розслідуванню кримінальних правопорушень пожежної або техногенної безпеки.

Ключові слова: кримінальне провадження; правила пожежної та техногенної безпеки; судова статистика; типізація; систематизація; фактори небезпек.

Рекомендоване посилання:

Рева І. Проблемні питання розслідування кримінальних правопорушень пожежної або техногенної безпеки. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 119–123. DOI: 10.33270/0525676812.15

Вступ

У сучасних умовах серед проблем державного будівництва важливе значення мають питання забезпечення безпеки особи від загроз соціального, природного й техногенного характеру. Однією зі складових національної безпеки є захист особи, майна, суспільства й держави від пожеж і техногенних небезпек. Для забезпечення пожежної та техногенної безпеки в Україні створено й ефективно функціонує єдина державна система цивільного захисту населення. Однак пожежі та техногенні небезпекі й надалі становлять значну загрозу суспільній безпеці, спричиняючи загибель людей, значні матеріальні збитки й екологічні втрати (Kitseliuk, 2017, р. 15).

Вивчення емпіричної бази, зокрема вироків за ст. 270 КК України у Єдиному державному реєстрі судових рішень, засвідчило, що порушення встановлених законодавством вимог пожежної

або техногенної безпеки вчиняють як у містах, так і в сільській місцевості. У селах такі порушення часто пов'язані з порушеннями правил експлуатації твердопаливних печей, зокрема використанням для розпалення легкозаймистих речовин, невчасне проведення (непроведення) чищення трубопроводів, внесення конструктивних змін до будови печі тощо. Слід зважати й на можливість інсценування порушень вимог пожежної безпеки. Адже доволі часто злочинці використовують способи, що свідчать про некримінальне загоряння для приховування умисних злочинів, розраховуючи на те, що вогонь знищить усі сліди (Kitseliuk, 2017, р. 43).

Матеріали та методи

Питанням протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із порушенням встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки, у різні часи присвячували свої дослідження М. В. Безуглова, В. Д. Безвесільний,

Ю. О. Бондаренко, М. С. Брайнін, М. М. Букаєв, Б. М. Гамалюк, О. С. Григор'ян, В. С. Давиденко, А. А. Дерев'янка, О. Ф. Д'яченко, А. П. Єгоров, С. І. Зернов, Г. М. Казаков, В. М. Кіцелюк, В. В. Колесніков, С. Д. Лехман, Б. В. Мегорський, А. В. Мішин, О. В. Пирогов, І. О. Попов, С. Г. Степаненко, О. В. Таран, Є. М. Ткаченко, М. Л. Цимбал, І. Д. Чешко та ін.

Водночас унаслідок збройної агресії РФ, що призвела до зміни динаміки рівня злочинності загалом і порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки зокрема, вивчення питання щодо встановлення факторів, які ускладнюють розслідування таких кримінальних правопорушень, залишаються недостатньо дослідженими.

Мета статті – на підставі наявної емпіричної бази, досліджень учених, а також офіційних статистичних даних встановити й узагальнити проблемні питання з розслідування кримінальних правопорушень щодо встановлення вимог дотримання пожежної та техногенної безпеки.

Результати й обговорення

В умовах сьогодення під час ведення воєнних дій РФ на території України техногенні об'єкти стають потенційно найнебезпечнішими. Провокування техногенної небезпеки може призвести до виникнення техногенної катастрофи з тяжкими наслідками не тільки для людини, а й для навколишнього середовища, а також повного виходу з ладу чи руйнування технічних засобів.

Вивчення слідчої та судової практики розслідування порушень встановлених вимог дотримання пожежної та техногенної безпеки дає підстави встановити певні сталі тенденції і причини їх виникнення, прослідкувати повторюваний характер окремо взятих із них. Причинами техногенних катастроф можуть бути такі чинники:

природні (аномальна температура, повені, землетруси, аномальна температура, пожежі тощо);

антропогенні – це фактори, які своїм походженням пов'язані з будь-якою діяльністю людини (виробничі дефекти споруд, порушення технологічних процесів, правил експлуатації та обслуговування транспортних засобів, обладнання, машин і механізмів). Тобто здебільшого випадки виникнення загроз техногенного характеру можуть бути пов'язані з діяльністю людини, яка може порушувати норми та правила техніки безпеки й технологічних процесів (Zubair, 2023). До антропогенних чинників доцільно віднести й терористичні атаки.

Такими основними техногенно небезпечними об'єктами, що першочергово руйнуються під час бойових дій або терористичних атак, є ядерні об'єкти, греблі гідроелектростанцій (ГЕС), хімічні підприємства, трубопроводи тощо.

До ядерних об'єктів в Україні належать атомні електростанції (АЕС): Запорізька АЕС

(6 реакторів); Рівненська АЕС (4 енергоблоки); Південноукраїнська АЕС (3 реактори); Хмельницька АЕС (2 реактори); Чорнобильська АЕС і зона відчуження (1 зруйнований аварійний енергоблок); дослідний ядерний реактор Київського інституту ядерних досліджень (Operating nuclear power...). В Україні діють три АЕС, проте з 2025 року Чорнобильська АЕС не належить до цього списку. Вона має статус державного підприємства та виведена зі складу Енергоатому. Запорізька АЕС тимчасово не функціонує через окупацію (Haiduk, 2025).

До факторів радіаційної небезпеки належать: забруднення навколишнього середовища, небезпека для всього живого, що опинилося на забрудненій місцевості (загибель людей, тварин, знищення посівів тощо), крім того, унаслідок можливого атомного вибуху – виникнення сильних руйнувань на значній території (Man-made hazards...).

Хімічні підприємства. На початку 2022 року на території України було близько 4 тис. підприємств, які працювали в хімічному секторі. Значну частину підприємств хімічного сектору було знищено або припинено їх діяльність через високі ризики витоку небезпечних речовин. Серед таких підприємств – завод у Рубіжному, який було знищено; об'єднання «Азот» у Северодонецьку було пошкоджено внаслідок запеклих боїв; знищено Лисичанський НПЗ; зазнав обстрілів «Сумихімпром». Унаслідок бойових дій та окупації територій, на яких знаходяться хімічні підприємства, близько 78 % від усіх обсягів хімії, що споживає Україна, є імпортою продукцією (Chemical industry...). В умовах сьогодення в Україні є 1276 хімічно небезпечних об'єктів. З них 136 об'єктів – 1-го та 2-го ступенів хімічної небезпеки, деякі з них знаходяться на окупованій території.

Фактори небезпеки викиду (розливу) хімічно небезпечних речовин – це забруднення навколишнього середовища, небезпека для всього живого, що опинилося на забрудненій місцевості (загибель людей, тварин, знищення посівів тощо), крім того, унаслідок можливого хімічного вибуху – виникнення сильних руйнувань на значній території.

Гідроелектростанції: Дніпровська ГЕС (ДніпроГЕС, Запоріжжя); Середньодніпровська ГЕС; Кременчуцька ГЕС; Канівська ГЕС; Київська ГЕС; малі та середні ГЕС Дністровського каскаду; греблі.

Каховську гідроелектростанцію російський агресор знищив 2023 року, підірвавши дамбу, що спричинило масштабне затоплення прилеглих населених пунктів на Херсонщині. Також під російський удар потрапила і Дніпровська ГЕС: 25 березня 2024 року окупанти обстріляли станцію, унаслідок чого зайнялася пожежа. Крім того, 29 березня 2024 року агресор намагався

атакувати Дністровську ГЕС на Буковині (Pradid, 2024).

На початку повномасштабного вторгнення ворога в нашу країну постала проблема вигорання полів зернових культур унаслідок навмисного обстрілу саме місць вирощування збіжжя. Локалізацію та ліквідацію такого роду пожеж ускладнюють сприятливі для займання погодні умови, низька вологість приземного шару (Kuzyk, & Tovarianskyi, 2022), наявність вибухо-небезпечних предметів, недостатня кількість пожежно-рятувальної техніки, практична відсутність логістики гасіння із залученням пожежних плугів і недостатня ширина протипожежних розривів (Koval, & Porovych, 2024).

Вивчення судової практики розслідування порушень встановлених вимог дотримання пожежної та техногенної безпеки дає підстави стверджувати, що вони мають чимало різноманітних виявів, встановити певні сталі напрями та системний характер деяких із них. Пожежна й техногенна небезпека виникає внаслідок порушень встановлених законодавством правил і вимог, що покладені не тільки на посадових осіб, керівників підприємств, установ, організацій як державних, так і недержавних (приватних), до

спеціально призначеної відповідальної особи й найманих працівників або службових осіб, так і порушення таких правил у побуті пересічними громадянами, що не пов'язано з їхньою професійною чи службовою діяльністю.

Розслідування таких порушень на практиці завжди ускладнюється такими чинниками:

втратою матеріальних слідів злочину під впливом об'єктивних процесів (значної кількості води, уламків споруд, високих температур);

навмисними діями незацікавлених осіб в об'єктивному розслідуванні;

можливим інсценуванням підпалів з метою приховування інших умисних злочинів;

бланкетним характером законодавчого закріплення кримінальної відповідальності;

необхідністю комплексного застосування різних за природою спеціальних знань;

відсутністю належної спеціалізації слідчих;

недостатністю методичної бази тощо (Kitseliuk, 2017).

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора та судової влади України за період дії воєнного стану, розглянемо показники порушень вимог законодавства щодо пожежної та техногенної безпеки (табл.).

Таблиця

Дані про кількісні показники кримінальних правопорушень за ст. 270 КК України та результати їх досудового розслідування

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлено до суду (п. 2, 3 ст. 283 КПК України) з обвинувальним актом	Кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення)
2022	408	1	407
2023	337	0	337
2024	424	2	422
2025 (січень–березень)	222	0	222

Аналізуючи відомості, представлені в таблиці, доходимо висновку, що майже щороку прослідковується збіг кількості облікованих порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, що спричинило виникнення пожежі або аварії, до кількості відповідних кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення). Прослідковується чітке плато збігу таких показників з року в рік: 2022 року – 99,7 %, 2023 року – 100 %, 2024 року – 99,5 %; січень–березень 2025 року – 100 %. Відповідно до даних з таблиці, привертає увагу різниця між загальною кількістю облікованих кримінальних правопорушень і тими, за якими провадження направлено до суду. Зокрема, відповідно до згаданих вище показників, відсоток різниці між ними надзвичайно мізерний: 2022 року – 0,2 %, 2023 року – 0 %, 2024 року – 0,6 %; січень–березень 2025 року – 0 %.

Це зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. До об'єктивних факторів доцільно віднести такі:

– під час розслідування таких кримінальних правопорушень високою є можливість їх перекваліфікації;

– складність розслідування таких злочинів полягає в тому, що надзвичайно складно розрізнити справжні причини виникнення пожежної та техногенної небезпеки, оскільки пожежа або потоп знищують більшість слідів вчинення злочину й слідова картина первісного кримінального правопорушення зазнає значних пошкоджень;

– можливість маскування таких злочинів під некримінальні загоряння для приховування вчинення умисних злочинів з розрахунком на те, що вогонь, вода або значні руйнування знищать усі сліди.

Суб'єктивні фактори:

- наявність недоліків у наявному порядку реєстрації таких кримінальних правопорушень;
- недостатня кількість спеціалістів у розслідуванні порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, якщо воно спричинило виникнення пожежі або аварії;
- обмежений рівень професіоналізму слідчих органів у розслідуванні таких кримінальних правопорушень.

Висновки

За результатами проведеного дослідження стан порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки свідчить про те, що, попри відносно стабільну кількість досліджуваних кримінальних правопорушень, їх розслідування вирізняється наявністю ускладнень, про що свідчить чіткий збіг кількості облікованих порушень встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки, що спричинило виникнення пожежі або аварії, і кількості відповідних кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітної періоду рішення не прийнято (про закінчення або

зупинення). Такі ускладнення вирізняються значною різницею між загальною кількістю облікованих кримінальних правопорушень і кількістю проваджень, що направлені до суду.

За результатами вивчення цієї проблематики висвітлено проблемні питання розслідування кримінальних правопорушень пожежної або техногенної безпеки. Одне з них – це слідова картина первісного кримінального правопорушення, яка зазнає значних пошкоджень. Встановлено, що вкрай складно розрізнити справжні причини виникнення пожежної та техногенної небезпеки, оскільки пожежа, потоп, значна кількість уламків споруд знищують більшість слідів вчинення злочину. Тому постає небезпека і щодо можливості маскуванню таких кримінальних правопорушень під некримінальні події або інсценування підпалів з метою приховування інших умисних злочинів. Важливим чинником під час розслідування таких кримінальних правопорушень є необхідність комплексного застосування різноманітних спеціальних знань, наявність у слідчих відповідної спеціалізації та належної методичної бази з цієї проблематики тощо.

References

- [1] Chemical industry of Ukraine. Site "Y.C. Matket". Retrieved from <https://blog.youcontrol.market/khimichna-promislovist-ukrayini/>
- [2] Haiduk, Yu. (2025). How many nuclear power plants in Ukraine: operating and unfinished. *Facts*. Retrieved from <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250422-skilky-atomnyh-elektrostantsij-v-ukrayini-robochi-ta-nedobudovani/>
- [3] Kitseliuk, V.M. (2017). *Investigation of violations of fire safety requirements established by law* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [4] Koval, V., & Popovych, V. (2024). Burning of grain fields in wartime: causes and food security. *Current problems of fire safety and prevention of emergencies in today's conditions: collection of abstracts of the supplementary International Scientific and Practical Conference* (pp. 6-7). Lviv: LDUBZhD. Retrieved from <https://surli.cc/zfcuzu>
- [5] Kuzyk, A.D., & Tovarianskyi, V.I. (2022). Research on grain fires using computer modeling. *Fire safety*, 41, 67-72. DOI: 10.32447/20786662.41.2022.08
- [6] Man-made hazards. Site "OSVITA.UA". Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/reports/bjd/23703/>
- [7] Operating nuclear power plants. Site on nuclear safety, radiation protection and non-proliferation of nuclear weapons. Retrieved from <https://www.uation.org/zagalni-vidomosti>
- [8] Pradid, Ya. (2024). Ukraine decommissioned two hydroelectric power plants due to shelling. Site "ZAXID.NET". Retrieved from https://zaxid.net/ukrayina_vivela_z_ekspluatatsiyi_dvi_gidroelektrostantsiyi_n1585187
- [9] Zubair, A. (2023). Genesis of technogenic disasters. *Legal scientific electronic journal*, 6, 724-729. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-6/171

Список використаних джерел

- [1] Хімічна промисловість України. Y.C. Mamket: [сайт]. URL: <https://blog.youcontrol.market/khimichna-promislovist-ukrayini/>
- [2] Гайдук Ю. Скільки атомних електростанцій в Україні: робочі та недобудовані. *Факти*. 22 квіт. 2025 р. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250422-skilky-atomnyh-elektrostantsij-v-ukrayini-robochi-ta-nedobudovani/>
- [3] Кіцелюк В. М. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 253 с.
- [4] Коваль В., Попович В. Горіння полів зернових культур в умовах війни: причини та продовольча безпека. *Актуальні проблеми пожежної безпеки та запобігання надзвичайним ситуаціям в умовах сьогодення* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 13 груд. 2024 р.). Львів : ЛДУБЖД, 2024. С. 6–7. URL: <https://surli.cc/zfcuzu>

- [5] Кузик А. Д., Товарянський В. І. Дослідження пожеж зернових культур з використанням комп'ютерного моделювання. *Пожежна безпека*. 2022. № 41. С. 67–72. DOI: 10.32447/20786662.41.2022.08
 - [6] Небезпеки техногенного характеру. *OSVITA.UA* : [сайт]. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/bjd/23703/>
 - [7] Діючі АЕС. *Сайт з питань ядерної безпеки, радіаційного захисту та нерозповсюдження ядерної зброї*. URL: <https://www.uatom.org/zagalni-vidomosti>
 - [8] Прадід Я. Україна вивела з експлуатації дві гідроелектростанції через обстріли. *ZAXID.NET* : [сайт]. URL: https://zaxid.net/ukrayina_vivela_z_ekspluatatsiyi_dvi_gidroelektrostantsiyi_n1585187
 - [9] Зубайр А. Генезис техногенних катастроф. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 724–729. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-6/171
-

REVA Ivan

Postgraduate Student of the Research Laboratory on Crime Prevention Problems of the National Research Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6239-9721>

PROBLEMATIC ISSUES OF INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES IN FIRE OR TECHNOGENIC SAFETY

Abstract. *The article attempts to identify and reveal problematic issues in the investigation of criminal offenses of fire or technogenic safety. Based on the results of studying the investigative and judicial practice of investigating such criminal offenses, certain stable trends and causes of their occurrence have been identified, and attention has been paid to the recurring nature of some of them. The causes of man-made disasters are summarized and systematized. The main man-made hazardous objects located on the territory of Ukraine are considered, which are primarily destroyed during hostilities and terrorist attacks. The hazard factors that may arise in the event of a violation of man-made safety for each of the mentioned man-made hazardous objects are identified. Statistical data of the Office of the Prosecutor General of Ukraine were analyzed in accordance with the indicators of criminal violations under Article 270 of the Criminal Code of Ukraine and the results of their pre-trial investigation for the period of wartime 2022-2025. The study of sentences under Article 270 of the Criminal Code of Ukraine in the Unified State Register of Court Decisions made it possible to establish the possibility of staging violations of fire safety requirements. To identify generalized factors that complicate the investigation of such criminal offenses. To identify and classify objective and subjective factors that hinder the investigation of criminal offenses of fire or technogenic safety.*

Keywords: *criminal proceedings; fire and technogenic safety rules; judicial statistics; typification; systematization; risk factors.*

DOI: 10.33270/0525676812.16
УДК 343.148:[343.37:665.7]

САХОШКО Марина

аспірант кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9476-7292>;

ЮСУПОВ Володимир

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5216-4144>

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА АДВОКАТОМ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ПАЛЬНОГО АБО ЙОГО ТРАНСПОРТУВАННЯ З МЕТОЮ ЗБУТУ

Анотація. У статті досліджено процесуальний механізм залучення спеціаліста адвокатом під час розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту. Проаналізовано положення кримінального процесуального законодавства України про участь спеціаліста в провадженні. Встановлено нормативне закріплення рівних прав сторони обвинувачення і сторони захисту щодо залучення спеціаліста в кримінальному провадженні. Висвітлено прогалини законодавства про процесуальний механізм залучення адвокатом спеціаліста під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту. Запропоновано окремі рекомендації з удосконалення положень Кримінального процесуального кодексу України в аспекті залучення стороною захисту спеціаліста і його обов'язку прибути за відповідним викликом адвоката. Обґрунтовано, що в кримінальному провадженні на етапі досудового розслідування адвокат має повноваження залучати спеціаліста під час подання клопотання стороні обвинувачення або самостійного запрошення спеціаліста шляхом підписання з ним договору і попереднього погодження зі слідчим або прокурором. На конкретних прикладах із практики розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту проілюстровано процесуальні аспекти залучення спеціаліста адвокатом під час проведення обшуку, огляду, отримання зразків для експертизи. Акцентовано на помилках суб'єкта слідчої дії під час відібрання порівняльних зразків пального, що згодом призводило до визнання відповідних доказів недопустимими. Сформульовано висновок, що задоволення клопотання адвоката про залучення ним спеціаліста до слідчої (розшукової) дії під час розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту залежить від обґрунтованості питання про необхідність використання стороною захисту спеціальних знань і навичок відповідного фахівця. Аргументовано, що процесуальний механізм залучення спеціаліста адвокатом під час слідчих (розшукових) дій на етапі досудового розслідування чітко не регламентовано в кримінальному процесуальному законодавстві, а фактичний допуск спеціаліста сторони захисту до участі в процесуальних діях залежить виключно від розсуду слідчого, прокурора або рішення слідчого судді за відповідним клопотанням сторони захисту.

Ключові слова: спеціаліст; спеціальні знання; кримінальне провадження; розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту; сторона захисту; адвокат; отримання зразків для експертизи.

Рекомендоване посилання:

Сахошко М., Юсупов В. Залучення спеціаліста адвокатом під час розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 124–131. DOI: 10.33270/0525676812.16

Вступ

У кримінальному процесуальному законодавстві України передбачено використання спеціальних знань експертів і спеціалістів як джерела доказів, що надає стороні обвинувачення й стороні захисту широкі можливості їх застосування в доказуванні. Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (Criminal Procedure Code..., 2012). Це можуть бути документальні ревізії, товарознавчі дослідження тощо, які проводять спеціалісти окремого підприємства, організації, установи чи відомства. Результати таких відомчих ревізій та розслідувань – акти, висновки й інші документи – долучають до матеріалів кримінальних проваджень як витребувані документи згідно із ст. 93 КПК України (долучення таких матеріалів відбувається шляхом подання захисником відповідного клопотання слідчому, дізнавачу, прокурору на етапі досудового розслідування), їх можуть розглядати як процесуальні джерела доказів (Kulyk, Tereshchenko, & Bondarchuk, 2023, p. 164).

Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги (Teplytskyi, Shramko, & Yusupov, 2019, p. 23).

Кримінальне процесуальне законодавство України не містить обмежень щодо участі спеціаліста в слідчих (розшукових) діях. Спеціаліст залучається у випадку, коли суб'єкт доказування визнає за необхідне використовувати спеціальні знання, уміння та навички їх застосування. Якщо особа, яка проводить слідчі (розшукові) дії, або суддя вважають, що здатні самостійно впоратися з проблемами, пов'язаними зі збирання доказів, то спеціаліста не залучають (Stepaniuk et al., 2023, p. 51-52).

Метою статті є дослідження нормативно-правового регулювання питань залучення спеціаліста адвокатом під час розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту, аналіз правозастосовної практики з цього питання та розроблення відповідних пропозицій з удосконалення кримінального процесуального законодавства.

Матеріали та методи

Під час підготовки наукової статті використано низку загальнонаукових і спеціальних методів. Завдяки застосуванню термінологічного методу досліджено поняття «адвокат», «спеціаліст» у нормативно-правових актах кримінального процесуального законодавства. З метою забезпечення комплексного наукового підходу до розгляду нормативно-правового регулювання залучення адвокатом спеціаліста в кримінальному провадженні про незаконне виготовлення, зберігання, збут пального або його транспортування з метою збуту використано системно-структурний метод. Формально-логічний метод допоміг проаналізувати правові колізії нормативно-правового регулювання залучення адвокатом спеціаліста в кримінальному провадженні, з'ясувати сучасні особливості цього механізму під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК України, запропонувати зміни й доповнення до КПК України з питань участі спеціаліста в провадженні під час запрошення його стороною захисту. Для аналізу судових рішень у кримінальних провадженнях про незаконне виготовлення, зберігання, збут пального або його транспортування з метою збуту застосовано порівняльно-правовий метод.

Результати й обговорення

Як спеціаліст може бути викликана будь-яка обізнана особа, до якої законом пред'являються дві основні вимоги: незаінтересованість у кримінальному провадженні та компетентність, тобто володіння тими спеціальними знаннями й навичками, які необхідні під час проведення конкретної слідчої (розшукової) або судової дії. У переважній більшості випадків як спеціалістів залучають співробітників судово-експертних установ Міністерства юстиції України, Експертних служб, секторів криміналістичного забезпечення слідчих дій органів досудового розслідування Національної поліції України. У системі органів Національної поліції ефективно функціонують підрозділи криміналістичного забезпечення досудового розслідування. Їх сектори, відділи й управління діють на районних, обласних і центральному (республіканському) рівнях. Ці підрозділи укомплектовані посадами спеціалістів-криміналістів. Відповідно до наказу МВС України від 6 липня 2017 року № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України», спеціаліст-криміналіст – особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст здійснює техніко-криміналістичне забезпечення діяльності, що полягає в комплексному застосуванні системи науково-технічних засобів розслідування. Спеціаліст-криміналіст у своїй діяльності безпосередньо підпорядковується та підзвітний начальникові слідчого підрозділу (Shevchuk et al., 2024).

Однак залежно від виду злочину, який розслідують, і слідчої ситуації спеціалістами можуть бути бухгалтери, інженери різних профілів, технологи, фармацевти, льотчики, військовослужбовці тощо. Під час проведення слідчих (розшукових) дій діяльність спеціаліста контролює слідчий, хоча спеціаліст залишається незалежним у межах своєї компетенції (Stepaniuk et al., 2023, p. 52).

Відповідно до КПК України спеціаліста залучають для: надання консультацій, пояснень, довідок, висновків та інших документів з питань, що потребують спеціальних знань (ч. 1 ст. 71); надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків тощо) (ч. 2 ст. 71); дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів (ч. 1 ст. 266); участі в огляді кореспонденції (ст. 262); участі в огляді на місці (ст. 361); отримання зразків для експертизи (ст. 245); зняття показань технічних приладів і засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (ст. 245-1); участі в огляді (ст. 237); участі в слідчому експерименті (ст. 240); участі в освідуванні особи (ст. 241); участі в пред'явленні особи для впізнання (ст. 228) тощо (Criminal Procedure Code..., 2012). В умовах змагального кримінального процесу спеціаліста можуть запрошувати: а) сторона обвинувачення; б) сторона захисту; в) суд (Shevchuk et al., 2024, p. 814). Доцільність створення реального механізму змагальності у кримінальному процесі потребує розроблення методів використання спеціальних знань не лише стороною обвинувачення, а й стороною захисту (Boikova, 2013).

Сторона захисту має право залучати спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо), а також для надання довідок, висновків та інших документів у випадках, передбачених п. 7, 8, 9 ч. 4 ст. 71 КПК України (Criminal Procedure Code..., 2012). Кожний випадок залучення спеціаліста стороною захисту повинен мати відображення такого рішення в матеріалах кримінального провадження як відповідні процесуальні підстави. Це має бути заявлене органу розслідування клопотання і рішення про його задоволення слідчим, прокурором або ж угода (договір) сторони захисту з конкретним спеціалістом на надання послуг у межах здійснення кримінального провадження. Адже недотримання процесуального порядку щодо оформлення доказів може призвести до визнання їх недопустимими (Starenkyi, 2016, p. 41). Захиснику не заборонено законодавством звертатися за допомогою до спеціаліста, що здійснюється за його кошт або за кошти тих осіб, від імені яких він діє (залежить від умов укладеного договору) (Kulyk, Tereshchenko, & Bondarchuk, 2023, p. 164).

Зокрема, під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 204; ч. 1 ст. 204; ч. 3 ст. 28, ч. 3 ст. 204; ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 366 КК України, слідчий прийняв рішення про проведення огляду й обшуку різних приміщень та автотранспортних засобів. Під час цих слідчих (розшукових) дій здійснювали відбір пального – бензину марки А-76. Слідчий відхилив клопотання адвоката підприємства «Н.» про залучення до відбору зразків пального власних спеціалістів – технологів з виготовлення паливно-мастильних матеріалів. Під час проведення відповідних слідчих (розшукових) дій було допущено порушення вимог нормативно-правових актів щодо правил відбору пального. Згодом суд апеляційної інстанції зазначив про це у своїй ухвалі, а саме: «на переконання колегії суддів, відібрання зразків бензину А-76 для проведення експертних досліджень проводили з порушенням процесуальних вимог. Згідно з даними протоколу отримання зразків для експертизи за допомогою пробовідбірника було відібрано зразки, схожі на світлі нафтопродукти, які знаходилися в цистернах № 1П, 2П, 4П, 5П, 5Л, 4Л, 3Л, і з цистерни бензовоза ГАЗ. Водночас, згідно з даними протоколів випробувань від 16 жовтня 2013 року № 339/1-13 та № 339/2-13, з резервуарів 1, 2, 4, 5 було відібрано зразок за актом відібрання зразка № 1 від 2 вересня 2013 року комісією в складі: ОСОБА_12, ОСОБА_10. Ці особи є обвинуваченими в цьому кримінальному провадженні. Отже, незрозуміло, хто відібрав ці зразки, якщо обвинувачені в провадженні – то як це співвідноситься з дотримання вимог кримінального процесуального закону, зокрема ст. 237 КПК України, під час проведення огляду місця події. Стандарт ДСТУ 4488:2005 «Нафта і нафтопродукти. Методи відібрання проб» поширюється на нафту та нафтопродукти й установлює методи відбирання проб товарної нафти і нафтопродуктів. Методи відібрання проб передбачають відбір нафтопродуктів з трьох рівнів ємності (верхнього – на 250 мм нижче від верхнього рівня; середнього – із середини наливу нафтопродукту; нижнього – на 250 мм вище від дна резервуара), які повинні об'єднуватися в певних пропорціях для кожного виду резервуара, після чого об'єднану пробу і піддають аналізу. Відбір проб здійснюють спеціальними пробовідбірниками, які передбачають відбір нафтопродукту із заданого рівня. Водночас за записом, що міститься в матеріалах кримінального провадження, відбір нафтопродукту здійснювали відкритим металевим кухлем з одного рівня ємності з нафтопродуктом, що не допустимо за вимогами ДСТУ 4488:2005. Порушення процедури відбору зразка нафтопродукту, які зафіксовані на відеозапису, впливають на результати визначення експлуатаційних характеристик нафтопродуктів (відповідності ДСТУ), зокрема визначенню концентрації

бензолу. Тобто на підставі викладеного слід дійти висновку, що зразки нафтопродуктів, які досліджували і результати яких не відповідають встановленим стандартам, поставлені у вину кожному з обвинувачених, відібрані в порушення вимог ст. 237, 245 КПК України, а тому вони є недопустимим доказом у провадженні у змісті положень ст. 86 КПК України» (Resolution of the Kyiv Court..., 2020).

Під час досудового розслідування залучення спеціаліста стороною захисту може відбуватися шляхом подання відповідного клопотання слідчому, прокурору або самостійного звернення адвоката до певного кваліфікованого фахівця і отримання його згоди. Досвідчений адвокат, зазначає А. В. Сидельников (2018), може заздалегідь визначитися з тими випадками, коли в проведенні слідчої (розшукової) дії за його та його підзахисного участю допомога спеціаліста може бути потрібною і бажаною. У такому випадку він може напередодні або безпосередньо на місці до початку слідчої (розшукової) дії заявити клопотання про потребу залучення спеціаліста відповідного фаху, а також про використання потрібних для якісного виявлення та фіксації доказів науково-технічних засобів спеціалістом або ним особисто як стороною захисту. У разі задоволення такого клопотання захисник може контролювати роботу спеціаліста й оцінювати отримані результати, хоча керувати діями спеціаліста має право лише той, хто керує проведенням слідчої дії, а в захисника залишається право на висловлення пропозицій та зауважень, що підлягають обов'язковому відображенню в протоколі. Оцінку таким доказам дасть суд (Sidielnikov, 2018, p. 191).

Тому можливість участі спеціаліста, самостійно залученого адвокатом, у процесуальних діях, які проводить слідчий, потребує попереднього погодження. Такий спеціаліст має відповідати вимогам, зазначеним у ст. 71 КПК України, відмітку про нього роблять у протоколі процесуальної дії та інших документах кримінального провадження. Сторона обвинувачення має право до проведення слідчої (розшукової) дії перевірити в залученого адвокатом спеціаліста документи, що засвідчують володіння ним спеціальними знаннями і навичками, а також переконатися у відсутності підстав для його відводу (ч. 1 ст. 77, ст. 79, 80 КПК України) (Criminal Procedure Code..., 2012). Наприклад, під час проведення обшуку на одному із заводів органічних розчинників у зв'язку з розслідуванням кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1, 2 ст. 204, ч. 3 ст. 212 КК України, з метою відшукування та вилучення речей та документів, що мають доказове значення, відповідно до ст. 71 КПК України був запрошений спеціаліст у сфері контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів: заступник відділу контролю за виробництвом, обігом і ліцензуванням спирту,

алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовують в електронних сигаретах Департаменту контролю за підакцизними товарами Державної податкової служби України. Згодом на зразки вилученої рідини в скляних емностях було накладено арешт (Resolution of the investigating judge..., 2023).

Слід зосередити увагу на правовій колізії, що міститься в нормах ст. 71 КПК України. Сторона захисту має право залучити спеціаліста під час досудового розслідування, зокрема шляхом самостійного вибору фахівця, який володіє спеціальними знаннями та навичками, і погодження з ним участі в певній процесуальній дії. Відповідно до кримінального процесуального законодавства адвокат може проводити певні процесуальні дії в кримінальному провадженні. Водночас серед обов'язків спеціаліста міститься вимога прибути за викликом до слідчого, дізнавача, прокурора, суду й мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади (п. 1 ч. 5 ст. 71 КПК України). Тобто не передбачено обов'язок з'явитися за викликом сторони захисту (захисника, адвоката) спеціаліста, якого ця сторона залучає. У зв'язку з тим, що спеціаліст, залучений адвокатом, одержує винагороду за виконану роботу, йому відшкодовуються витрати, пов'язані з його залученням до процесуальної дії (у деяких випадках завчасно, на підставі укладеного договору), цілком логічно є вимога про обов'язок спеціаліста прибути за викликом до адвоката для участі в процесуальній дії та мати при собі необхідне технічне обладнання.

Доцільність використання захисником спеціальних знань постає ще на етапі досудового розслідування кримінального провадження під час збирання доказів. Застосування спеціальних знань захисником на цьому етапі кримінального провадження відбувається на засадах змагальності, згідно зі ст. 22 КПК України (Kulyk, Tereshchenko, & Bondarchuk, 2023, p. 163).

Залучення спеціаліста адвокатом під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 204 КК України, відбувається під час обшуку, огляду, отримання зразків для експертизи. Адвокат має право клопотати перед слідчим, прокурором про проведення слідчої (розшукової) дії та залучення для участі в ній конкретного спеціаліста з метою надання кваліфікованої допомоги в збиранні доказів, а також консультації зі спеціалістом перед проведенням процесуальної дії, щоб скористатися його порадами, не запрошуючи спеціаліста до участі в конкретному процесуальному заході.

У ч. 1 ст. 236 КПК України передбачено право слідчого, прокурора запросити спеціалістів для участі в обшуку з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань. Хоча безпосередньої вказівки на обов'язок слідчого або прокурора забезпечити участь спеціаліста, залученого стороною захисту, немає,

принцип забезпечення права на захист, що міститься в ст. 20 КПК України, право на правову допомогу (ч. 3 ст. 42 КПК України), поєднані з правом захисника залучати спеціаліста відповідно до ст. 71 КПК України, створюють правові підстави для допуску такого спеціаліста до участі в обшуку. У ч. 1 ст. 236 КПК України зазначено про можливість допуску на місце обшуку захисника чи адвоката. З огляду на положення цієї норми, зазначає Ю. В. Шинкарьов (2023), слідчий або прокурор зобов'язані допустити захисника (адвоката) до слідчої (розшукової) дії (Shynkarov, 2023, p. 404).

Право захисника або адвоката перебувати під час обшуку має поширюватися і на залученого ним спеціаліста, який діє в його інтересах для надання кваліфікованої допомоги. Спеціаліст, залучений адвокатом, під час обшуку має право надавати йому консультації, фіксувати перебіг слідчої (розшукової) дії, спрямовувати увагу адвоката та присутніх під час обшуку осіб на важливі обставини виявленої слідової інформації, наполягати на внесенні письмових зауважень до протоколу. Спеціаліст може вказати захиснику на помилки, допущені під час виявлення, отримання та фіксації об'єктів, які можуть згодом стати речовими доказами. Такі помилки можуть бути зумовлені відмовою від використання техніко-криміналістичних засобів і методів виявлення та фіксації певних або інших слідів, передусім мікрооб'єктів, а також неправильним застосуванням цих засобів і методів (Sidielnikov, 2018).

Отже, участь спеціаліста, залученого стороною захисту, під час обшуку, який проводить сторона обвинувачення, є можливою і має ґрунтуватися на правових підставах у КПК України. Однак слідчий або прокурор можуть чинити перешкоди, посиляючись на відсутність прямої норми, щодо допуску спеціаліста, запрошеного стороною захисту, до обшуку. На жаль, нині дієвого механізму (оперативне оскарження дій сторони обвинувачення під час проведення слідчої дії чи то передбачення можливості під час судового розгляду усунути цей недолік) для захисту немає.

Зокрема, під час розслідування незаконного виготовлення, зберігання і збуту пального слідчий провів обшук на території підприємства, де знаходилися ємності з паливом, і міг відбуватися технологічний процес виготовлення пального з недодержанням встановлених стандартів і технічних умов. Слідчий запросив до участі в обшуку спеціаліста – головного інспектора Державної податкової служби України. Адвокат – представник підприємства, які прибули для участі в обшуку, запропонували слідчому залучити до обшуку як спеціаліста інженера-технолога цього підприємства, надавши документи, які підтверджували його кваліфікацію щодо поводження з паливно-

мастильними матеріалами. Слідчий відмовив у залученні такого спеціаліста. Під час обшуку відбирали зразки (проби) продукції. У протоколі обшуку було зазначено зауваження адвоката: «Відбір проб (зразків) відбувся з порушенням Порядку відбору зразків та їх перевезення (переселення) до уповноваженої лабораторії та відповідного ДСТУ». Після проведення слідчої (розшукової) дії адвокати склали скаргу на дії слідчого щодо порушень під час відібрання проб пального під час обшуку, що згодом було враховано під час прийняття рішення слідчим суддею апеляційного суду (Resolution of the Kyiv Court..., 2025).

Схожий механізм залучення спеціаліста адвокатом передбачено під час проведення огляду (ст. 237 КПК України). Адвокат має відповідні правові підстави запросити спеціаліста до участі в огляді, який проводить сторона обвинувачення. Права спеціаліста під час огляду є такими самими, як і під час обшуку (ст. 71 КПК України). Участь спеціаліста, запрошеного стороною захисту, під час огляду, який проводить сторона обвинувачення, є можливою і має бути забезпечена на тих самих підставах, що й участь під час обшуку.

Відповідно до ч. 1 ст. 245 КПК України, зразки відбирає сторона кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснює суд або за його дорученням залучений спеціаліст (Criminal Procedure Code..., 2012). Цілком обґрунтованою з цього приводу є позиція А. М. Лазебного та І. С. Карпюка (2018), які зазначають, що в ст. 245 КПК спеціаліста згадують лише у випадку, якщо проведення експертизи доручено судом. Відібрання зразків здійснює сторона кримінального провадження. Проте, з огляду на положення ч. 2 і 3 ст. 71 КПК України, згідно з яким спеціаліст може бути залучений сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, можна стверджувати, що законодавець процесуально врегулював можливість залучення спеціаліста під час відібрання зразків для експертизи й залишив право вибору (залучити спеціаліста чи не залучити) за стороною кримінального провадження, яка заявила клопотання про проведення експертизи (Lazebnyi, & Karpiuk, 2018, p. 220).

На практиці отримання зразків для експертизи пов'язано з подальшим призначенням і проведенням експертного дослідження для отримання доказів (Chucha, 2018, p. 296). Під час одержання зразків залучений спеціаліст: визначає їх кількість і якість; з'ясовує умови, значущі для подальшого дослідження, за яких повинні бути вилучені зразки; безпосередньо бере участь в одержанні їх; проводить попереднє дослідження

отриманих зразків; здійснює пакування їх; допомагає кваліфіковано зафіксувати в протоколі слідчої дії порядок добору зразків; консультує щодо питань, пов'язаних із формулюванням завдання експерту (Tolochko, & Voloshyn, 2019, p. 412-413). Під час отримання зразків для експертизи спеціаліст вживає заходів для недопущення знищення чи приведення в не придатний для подальшого експертного дослідження стан виявлених речових доказів і слідів (Shevchuk, 2024, p. 816).

Якщо сторона захисту в кримінальному провадженні про незаконне виготовлення, зберігання, збут пального або його транспортування з метою збуту має намір оскаржити законність відібрання зразків (з огляду на фактичні порушення під час їх отримання) або забезпечити належну фіксацію процесу, адвокат має право заявити клопотання про участь запрошеного ним спеціаліста в цій слідчій дії. Задоволення такого клопотання залежить від обґрунтованості питання про необхідність участі спеціаліста сторони захисту. Наприклад, якщо відбирають складні хімічні зразки з технологічного виробництва паливно-мастильних матеріалів або комп'ютерні дані, які стосуються цього процесу, участь спеціаліста, запрошеного адвокатом, може бути важливою для забезпечення належної процедури та фіксації можливих порушень.

Участь спеціаліста, запрошеного стороною захисту, під час отримання зразків для експертизи, яке проводить сторона обвинувачення, є можливою за клопотанням сторони захисту, і рішення про його задоволення залежить від обґрунтованості такого клопотання.

Спеціаліст може надавати слідчому й адвокату письмові пояснення, які відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України є додатком до протоколу. Такі письмові пояснення здебільшого долучають до протоколу огляду, обшуку в кримінальних провадженнях про незаконне виготовлення, зберігання, збут пального або його транспортування з метою збуту. Крім цього, дії спеціаліста, його усні висновки та зауваження фіксують у протоколі слідчої (розшукової) дії та додатках до нього.

Висновки

Залучення спеціаліста адвокатом під час розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту сприяє правильним діям і належному оформленню процесу виявлення, фіксації та вилучення доказів, оптимізує досудове розслідування і згодом – судовий розгляд.

Водночас з метою урівноваження можливостей залучення спеціаліста як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, ми пропонуємо зміни до п. 1 ч. 5 ст. 71 КПК України, а саме викласти цей пункт у такій редакції: «прибути за викликом до слідчого, дізнавача, захисника, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади; ...».

Кримінальне процесуальне законодавство України містить правові підстави для залучення спеціаліста стороною захисту для надання консультацій, технічної допомоги під час проведення процесуальних дій, складання письмових документів за результатами участі в них, зокрема на судових стадіях. Ці положення стосуються як залучення адвокатом відповідного фахівця для участі у власних процесуальних діях, витребуванні документів, так й у слідчих (розшукових) діях, що проводить сторона обвинувачення. Однак механізм реалізації цього права під час конкретних слідчих (розшукових) дій, передусім на етапі досудового розслідування, чітко не регламентований і може залежати виключно від розсуду слідчого, прокурора або рішення слідчого судді за відповідним клопотанням сторони захисту. Для повної реалізації принципу змагальності та забезпечення права на захист видається доцільним чіткіше законодавче врегулювання порядку залучення та участі спеціаліста, запрошеного стороною захисту, під час проведення всіх слідчих (розшукових) дій. Передусім це стосується участі запрошеного адвокатом спеціаліста під час обшуку, огляду, отримання зразків для експертизи в кримінальному провадженні про незаконне виготовлення, зберігання, збут пального або його транспортування з метою збуту.

References

- [1] Boikova, M. (2013). Procedural guarantees of the use of special knowledge by a lawyer in criminal proceedings. *Viche*, 18. Retrieved from <https://veche.kiev.ua/journal/3851/>
- [2] Chycha, R.P. (2018). Procedural features of obtaining samples for examination. *Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 4(84), 295-301.
- [3] Criminal Procedure Code of Ukraine. (2012, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
- [4] Kulyk, M.Yu., Tereshchenko, Yu.V., & Bondarchuk, A.S. (2023). Peculiarities of the use of special knowledge by a defense attorney in criminal proceedings. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, 80(2), 160-165. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.24
- [5] Lazebnyi, A.M., & Karpiuk, I.S. (2018). Specialist assistance in obtaining samples and preparing materials for examination. *International Legal Bulletin: Current Problems of Modernity (Theory and Practice)*, 3-4(12-13), 218-226.

- [6] Resolution of the investigating judge of the Shevchenkivskyi District Court of Kyiv No. 761/33081/23. (2023, October). Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114653955>
- [7] Resolution of the Kyiv Court of Appeal No. 11-cc/824/31/2025. (2025, January). Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124844089>
- [8] Resolution of the Kyiv Court of Appeal No. 753/16162/14-k. (2020, August). Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104443667>
- [9] Shevchuk, V.M., Zhuravel, V.A., & Shepitko V.Yu. (et. al.). (2024). *Criminalistics*. V.M. Shevchuk (Eds.). Kharkiv: Law.
- [10] Shynkarov, Yu.V. (2023). On the participation of a defense attorney and a lawyer in certain investigative actions. *Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 13(27), 400-406. DOI: 10.52058/2786-5274-2023-13(27)
- [11] Sidielnikov, A.V. (2018). Use of special knowledge by a defense attorney during investigative (search) actions. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 1, 187-192.
- [12] Starenkyi, O.S. (2016). *Criminal procedural guarantees of a defense lawyer as a subject of evidence in pre-trial investigation: theory and practice*. Kyiv: Alerta.
- [13] Stepaniuk, R.L., Husieva, V.O., & Kikinchuk, V.V. (et. al.). (2023). *Forensics: forensic techniques*. Kharkiv: KhNUVS.
- [14] Teplytskyi, B.B., Shramko, O.M., & Yusupov, V.V. (2019). *Participation of a specialist in conducting investigative (search) actions during the investigation of corruption crimes*. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav.
- [15] Tolochko, O.O., & Voloshyn, O.H. (2019). Participation of a specialist in obtaining samples for examination. *Theory and practice of forensic expertise: materials of the VIII interdepartmental scientific-practical conference* (pp. 410-413). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav.

Список використаних джерел

- [1] Бойкова М. Процесуальні гарантії використання адвокатом спеціальних знань у кримінальному судочинстві. *Віче*. 2013. № 18. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3851/>
- [2] Чича Р. П. Процесуальні особливості отримання зразків для експертизи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4 (84). С. 295–301.
- [3] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
- [4] Кулик М. Й., Терещенко Ю. В., Бондарчук А. С. Особливості використання захисником спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 80, ч. 2. С. 160–165. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.24
- [5] Лазебний А. М., Карпюк І. С. Допомога спеціаліста в отриманні зразків і підготовці матеріалів для проведення експертизи. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3–4(12–13). С. 218–226.
- [6] Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 25 жовт. 2023 р. у справі № 761/33081/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114653955>
- [7] Ухвала Київського апеляційного суду від 14 січ. 2025 р. у справі № 11-cc/824/31/2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124844089>
- [8] Ухвала Київського апеляційного суду від 31 серп. 2020 р. у справі № 753/16162/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104443667>
- [9] Криміналістика : підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.] ; за заг. ред. В. М. Шевчука. Харків : Право, 2024. 1008 с.
- [10] Шинкарьов Ю. В. Щодо участі захисника та адвоката у окремих слідчих діях. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 13(27). С. 400–406. DOI: 10.52058/2786-5274-2023-13(27)
- [11] Сідельников А. В. Використання спеціальних знань адвокатом-захисником під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. С. 187–192.
- [12] Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2016. 336 с.
- [13] Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / [Р. Л. Степанюк, В. О. Гусева, В. В. Кікінчук та ін.]. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.
- [14] Теплицький Б. Б., Шрамко О. М., Юсупов В. В. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 71 с.
- [15] Толочко О. О., Волошин О. Г. Участь спеціаліста в отриманні зразків для експертизи. Теорія та практика судово-експертної діяльності : матеріали VIII міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 410–413.

SAKHOSHKO Maryna

Postgraduate Student of the Department of Criminalistics Support and Forensic of the Science Educational and Scientific Forensic Institute of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9476-7292>;

YUSUPOV Volodymyr

Doctor of Law, Professor, Leading Researcher of the Scientific Research Laboratory on the Problems of Forensic Support and Forensic Expertise of the Educational and Scientific Forensic Institute of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5216-4144>

**INVOLVEMENT OF A SPECIALIST BY A LAWYER DURING
THE INVESTIGATION OF ILLEGAL MANUFACTURING, STORAGE,
SALE OF FUEL OR ITS TRANSPORTATION FOR THE PURPOSE OF SALE**

Abstract. *The article examines the procedural mechanism of involving a specialist by a lawyer during the investigation of the illegal production, storage, sale of fuel or its transportation for the purpose of sale. The provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine on the participation of a specialist in the proceedings are analyzed. The normative consolidation of equal rights of the prosecution and the defense parties regarding the involvement of a specialist in criminal proceedings is established. The gaps in the legislation on the procedural mechanism of involving a specialist by a lawyer during the investigation of criminal offenses, in particular, illegal production, storage, sale of fuel or its transportation for the purpose of sale are highlighted. Separate recommendations are proposed for improving the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine in terms of involving a specialist by the defense party and his obligation to arrive at the appropriate summons of the lawyer. It is substantiated that in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation, a lawyer has the authority to involve a specialist when submitting a motion to the prosecution or independently inviting a specialist, by signing a contract with him and prior approval with the investigator or prosecutor. The procedural aspects of involving a specialist by a lawyer in conducting a search, inspection, and obtaining samples for examination are illustrated by specific examples from the practice of investigating the illegal production, storage, and sale of fuel or its transportation for the purpose of sale. Attention is drawn to the errors of the subject of the investigative action in selecting comparative samples of fuel, which subsequently led to the recognition of the relevant evidence as inadmissible. It is concluded that the satisfaction of the lawyer's request to involve a specialist in the investigative (search) action during the investigation of the illegal production, storage, sale, or transportation of fuel for the purpose of sale depends on the validity of the question of the need for the defense to use the special knowledge and skills of the relevant specialist. It is argued that the procedural mechanism for involving a specialist by a lawyer during investigative (search) actions at the stage of pre-trial investigation is not clearly regulated in criminal procedural legislation, and the actual admission of a defense specialist to participate in procedural actions depends solely on the discretion of the investigator, prosecutor, or the decision of the investigating judge upon the relevant request of the defense.*

Keywords: *specialist; special knowledge; criminal proceedings; investigation of illegal production, storage, sale of fuel or its transportation for the purpose of sale; defense; lawyer; obtaining samples for examination.*

DOI: 10.33270/0525676812.17
УДК 343.35:347.78

ФЕДОСЄЄВА Карина

ад'юнкт кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5844-1317>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА СУМІЖНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню сучасного стану кримінально-правової охорони інтелектуальної власності та суміжних прав в Україні. Актуальність дослідження цієї теми зумовлена розвитком кримінального законодавства, яке регулює кримінальну відповідальність за порушення авторського права й суміжних прав. В умовах швидкої комерціалізації творчої діяльності виникає нагальна потреба в правовому захисті авторських і суміжних прав, зокрема через призму кримінального права. Метою дослідження є виявлення проблем правозастосування у сфері кримінально-правового захисту інтелектуальної власності, аналіз чинної та проектної редакцій кримінального законодавства, а також обґрунтування напрямів удосконалення відповідної правової охорони з урахуванням європейських стандартів. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція), спеціально-правові (системний, формально-юридичний, порівняльно-правовий) методи, що дали змогу всебічно проаналізувати обраний об'єкт дослідження. У результаті дослідження визначено основні прогалини чинної редакції ст. 176 КК України, яка ускладнює ефективне притягнення до кримінальної відповідальності за цифрові правопорушення. Проведено порівняльний аналіз з положеннями проекту нового Кримінального кодексу України, виявлено позитивні зміни та недоліки запропонованої редакції. Посилену увагу зосереджено на судовій практиці та статистиці щодо реального застосування відповідної статті. Наукова новизна полягає в комплексному підході до кримінально-правової охорони інтелектуальних прав з позицій сучасних викликів цифрового середовища. Практична значущість полягає в обґрунтуванні конкретних пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства, які можна використати в нормотворчій діяльності, правозастосовній практиці та під час підготовки фахівців у сфері права інтелектуальної власності.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України; інтелектуальна власність; суміжні права; авторське право; кримінально-правова охорона; захист прав; реформа Кримінального кодексу України.

Рекомендоване посилання:

Федосєєва К. Кримінально-правова охорона інтелектуальної власності та суміжних прав в Україні: сучасний стан і перспективи. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 132–137. DOI: 10.33270/0525676812.17

Вступ

В умовах цифрової трансформації суспільства, коли нематеріальні активи часто мають більшу вартість, ніж матеріальні ресурси, забезпечення охорони інтелектуальної власності набуває особливої ваги. Насамперед це стосується кримінально-правового механізму захисту, який покликаний забезпечити ефективну протидію правопорушенням у цій сфері. Проте, як свідчить практика, чинне кримінальне законодавство не завжди відповідає потребам сьогодення, а механізми реалізації кримінальної відповідальності залишаються недостатньо ефективними.

Водночас, попри економічну та суспільну важливість охорони авторських і суміжних прав, цю проблематику в українському кримінально-правовому просторі досліджено фрагментарно.

Загалом переважають публікації з погляду цивільного, адміністративного або господарського права, тоді як питання кримінально-правової охорони інтелектуальної власності не отримали належного теоретичного осмислення. Відсутність цілісного підходу до кримінально-правової охорони нематеріальних благ формує прогалини як у науці, так і правозастосовній практиці.

Це зумовлює необхідність комплексного наукового осмислення чинного стану кримінально-правового захисту інтелектуальної власності в Україні з огляду на виклики цифрової епохи та міжнародних зобов'язань держави. Метою цього дослідження є аналіз сучасного стану кримінально-правової охорони авторського права і суміжних прав, виявлення основних проблем і визначення перспектив удосконалення правового механізму.

Матеріали та методи

У зв'язку зі стрімкою цифровізацією суспільства зростає науковий інтерес до проблеми кримінально-правової охорони інтелектуальної власності. У фокусі уваги дослідження перебуває сучасний стан та ефективність кримінально-правових механізмів захисту авторського права й суміжних прав в Україні, а також перспективи їх удосконалення. Аналіз здійснено, зважаючи на міждисциплінарний підхід, – на стику кримінального права, інформаційного права, міжнародного приватного права та прав людини. Посилену увагу зосереджено на впливі міжнародних стандартів (директив ЄС, практики ЄСПЛ) на формування української правозастосовної політики.

У процесі дослідження застосовано метод правового аналізу судової практики, який дав змогу оцінити особливості кваліфікації злочинів за ст. 176 КК України в конкретних кейсах, уміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Для порівняння підходів до кримінального захисту інтелектуальної власності в інших правових системах використано метод порівняльного правознавства, який уможливив дослідити, як відмінності у філософії кримінального права впливають на вибір моделей охорони.

Водночас застосовано аналіз законодавчих актів, Європейської комісії та профільних українських державних органів. Емпіричну основу становлять статистичні дані Офісу Генерального прокурора та Єдиного реєстру судових рішень.

Використано також метод системного підходу, що дав змогу дослідити інтелектуальну власність як складову загальної системи прав людини, де кримінально-правова охорона є лише крайнім, але важливим інструментом реагування на порушення.

Отже, об'єктом дослідження є система кримінально-правового захисту інтелектуальної власності, а предметом – її зміст, ефективність і перспективи трансформації в умовах цифрових трансформацій.

Результати й обговорення

Порушення авторського права й суміжних прав в Україні охоплено ст. 176 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне використання об'єктів авторського права й суміжних прав, їх незаконне відтворення, розповсюдження або інше використання з комерційною метою (Criminal Code..., 2001).

Для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ці діяння обов'язковою є наявність істотної матеріальної шкоди або вчинення діяння у складі групи осіб чи за умов повторності. Такий підхід ускладнює процес притягнення до відповідальності через необхідність проведення складних експертних оцінок для встановлення розміру шкоди.

Практика кримінального переслідування за порушення авторського права й суміжних прав в

Україні недостатньо ефективна. Кількість обвинувальних актів за ст. 176 КК України є незначною, за наявною інформацією на сайті Офісу Генерального прокурора, за період із січня 2025 року до квітня 2025 року за ст. 176 КК України зареєстровано чотири кримінальних провадження, 2024 року зареєстровано 13 кримінальних проваджень, а 2023 року – 33 кримінальні провадження, більшість яких нині залишено без руху (On registered criminal...).

Крім того, відповідно до наявної інформації на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень, у період з 15 лютого 2023 року до 12 березня 2025 року за ст. 176 КК України було ухвалено 10 судових вироків, з яких у восьми випадках обвинуваченим було призначено покарання у вигляді штрафу, в одному випадку – звільнення особи від відбування покарання у виді позбавлення волі на підставі ст. 75, 76 КК України та ще в одному випадку обвинуваченим визнано невинуватими у зв'язку з не доведенням наявності в їх діях складу кримінального правопорушення. Це вказує на наявність об'єктивних перешкод у застосуванні кримінальної відповідальності в цій сфері (Site Unified State...).

У часи стрімкого розвитку інформаційних технологій складність становить боротьба з цифровим піратством, адже конструкція ст. 176 КК України переважно орієнтована на матеріальні носії різних видів творів, що не повністю охоплює та враховує специфіку поширення контенту в мережі Інтернет та, як наслідок, істотно знижує ефективність кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності в цифровому середовищі.

На думку Ю. Л. Бошицького (2020), законодавчого врегулювання потребує охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності в глобальній комп'ютерній мережі Інтернет. Міжнародні зобов'язання України вимагають створення ефективної дієвої системи охорони інтелектуальної власності. З огляду на це, важливо привести національне законодавство у відповідність до вимог директив Європейського Союзу й актів національного законодавства європейських країн, договорів Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право про виконання та фонограми й рекомендації щодо охорони найсучасніших об'єктів інформаційних технологій (Boshytskyi, 2020, p. 241).

У процесі реформування кримінального законодавства перспективи вдосконалення кримінально-правового захисту інтелектуальної власності є багатогранними. Насамперед актуальним є вдосконалення складів кримінальних правопорушень шляхом конкретизації ознак та охоплення новітніх способів вчинення правопорушень в Інтернеті, що містить нелегальне поширення цифрового контенту, обхід технічних засобів захисту авторських прав, створення й розповсюдження програмного забезпечення для

порушення прав інтелектуальної власності. Пропозиції, зазначені в проєкті нового КК України, передбачають певну деталізацію та адаптацію норм до реалій цифрового середовища.

Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 року «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі згаданої комісії створено робочу групу з питань розвитку кримінального права. Серед іншого, перед нею окреслено завдання забезпечити розроблення та внесення Президентом України узгоджених пропозицій з питань удосконалення правової системи України з огляду на сучасні виклики та потреби демократичного суспільства, зокрема – підготовку та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність. Реалізуючи ці завдання та маючи на меті організацію широкого громадського обговорення, насамперед у професійному середовищі за участю провідних фахівців з різних галузей права та міжнародних експертів напрацьованих законодавчих ініціатив з питань реформування кримінального законодавства в Україні, робоча група розробила Концепцію реформування кримінального законодавства України (Concept of reforming...).

У контексті реалізації зобов'язань, узятих Україною відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку, особливого значення набуває гармонізація національного законодавства України з правом Європейського Союзу, зокрема у сфері інтелектуальної власності. 31 березня 2025 року Кабінет Міністрів України видав Розпорядження № 300-р «Про затвердження плану заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року», чим затвердив деталізований план дій з метою адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу, зокрема в частині інтелектуальної власності та авторського права. У сфері авторського права та суміжних прав цим розпорядженням передбачено здійснення низки заходів, спрямованих на розроблення та внесення змін до деяких законодавчих актів України, зокрема Закону України «Про авторське право і суміжні права» та КК України й формування ефективної інституційної бази для забезпечення реалізації прав інтелектуальної власності, що полягає у створенні суду з питань інтелектуальної власності та посиленні співпраці з Відомством з інтелектуальної власності Європейського Союзу (Order of the Cabinet of Ministers..., 2025).

Проєкт нового КК України, представлений Робочою групою з питань розвитку кримінального права, передбачає суттєве оновлення кримінально-правового регулювання у сфері інтелектуальної власності.

Розділом 6.2 «Злочини проти інтелектуальної власності» запропоновано низку змін, а саме:

- зміна складу кримінального правопорушення, де акцентовано не лише на матеріальній шкоді, а й на обсягах неправомірного використання, кількості правопорушень, їх організованості, професійній спрямованості діянь;

- запровадження кваліфікаційних ознак, де виокремлено злочини, вчинені шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій або спричинення великої матеріальної шкоди;

- урахування сучасних форм посягань таких, як цифрове піратство, нелегальні онлайн-платформи, порушення технічних засобів захисту авторського контенту тощо.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що кримінально-правовий захист прав інтелектуальної власності є однією з ефективних форм протидії піратству та контрафакції, однак його успішність прямо залежить від точності формулювання норм, спеціалізації правоохоронних органів і суддівського корпусу, а також належного забезпечення правовласників засобами доказування порушень.

Наприклад, О. В. Коротюк (2019) проводить глибокий аналіз зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони об'єктів авторського права й суміжних прав, акцентуючи на особливостях законодавства. Автор визначає, що кримінальне законодавство Молдови детально регламентує об'єктивну сторону злочинів у сфері інтелектуальної власності. Зокрема, у ст. 185¹ Кримінального кодексу передбачено відповідальність за порушення авторського права й суміжних прав, якщо такі діяння завдали істотної шкоди, до яких належать:

- незаконне відтворення, імпорт, експорт, складування, продаж або будь-яке інше використання творів чи фонограм із метою отримання прибутку без згоди правовласника;

- здавання в прокат або обмін об'єктів авторського права без авторських договорів і належного маркування;

- продаж чи зберігання технічного обладнання, що полегшує несанкціонований доступ до програм мовлення;

- уведення користувачів в оману шляхом розміщення неправдивої інформації про авторство чи правовласників;

- невідповідне використання контрольних марок, зокрема наклеювання їх на інші матеріальні носії, а не ті, що зазначені в заяві;

- видалення охоронних знаків, інформації про управління правами або технічних засобів захисту;

- присвоєння авторства або примушування до співавторства;

- фальсифікація контрольних марок чи їх незаконне зберігання, перевезення, імпорт або експорт.

О. В. Коротюк (2019) підкреслює, що ефективність кримінально-правової охорони авторських

прав у зарубіжних країнах забезпечують не лише наявністю відповідних норм, а і їх чіткістю, визначеністю та відповідністю сучасним викликам, зокрема цифровізації та розвитку інформаційних технологій. Автор також акцентує на необхідності гармонізації національного законодавства України з міжнародними стандартами та запозиченні позитивного досвіду зарубіжних країн для вдосконалення механізмів захисту інтелектуальної власності (Korotiuk, 2019, p. 114).

Висвітливо думку українських науковців, які також досліджували досвід зарубіжних держав щодо стану кримінально-правової охорони сфери інтелектуальної власності, зокрема А. М. Ключко та А. О. Болотіна (2021) зауважили, що аналіз кримінального законодавства держав ЄС свідчить про те, що у більшості з них або існують самостійні розділи (підрозділи) в кримінальних кодексах, або в кримінально-правовій охороні прав інтелектуальної власності присвячено розділи нормативно-правових актів про захист інтелектуальної власності (Bolotina, 2028; Klochko, & Bolotina, 2021).

Крім того, українські науковці акцентують на системних недоліках у чинному кримінальному законодавстві щодо охорони прав інтелектуальної власності. Зокрема, Г. О. Ульянова (2021) підкреслює, що кримінальна відповідальність за посягання на об'єкти інтелектуальної власності в Україні часто має декларативний характер, що унеможливорює ефективне застосування таких норм на практиці. З погляду І. В. Новосельської та К. Р. Добкіної (2020), основною проблемою в цьому напрямі є те, що нормативно-правова база України суттєво відстає від реалій суспільних відносин у галузі інтелектуальної власності, що призводить до неврегульованості цієї сфери нормами законів. Як стверджує Г. І. Григор'янц (2016), у законодавстві більшості розвинених країн світу встановлюють дедалі жорсткіші норми щодо регулювання діяльності у сфері авторського права й суміжних прав. Для України така політика може призвести до масових протестів, поглиблення економічної кризи, невдоволеності суспільства. Іншої думки дотримується І. О. Кресіна (2019), яка зазначає про міждисциплінарний підхід до дослідження проблем криміналізації порушень прав інтелектуальної власності, підкреслюючи важливість гармонізації кримінального права з цивільно-правовими механізмами. Поділяючи думку цих науковців, А. М. Бежевець (2021) зосереджує увагу на тому, що система законодавства у сфері авторського права й суміжних прав є не зовсім чіткою та структурованою щодо визначення головних термінів і системи захисту від правопорушень.

Слід зазначити про охорону прав у сфері інтелектуальної власності правової системи Франції, адже кримінально-правовий захист регламентовано не Кримінальним кодексом, а окремим Кодексом інтелектуальної власності

Франції. Ключові кримінальні положення стосовно порушень авторського права вміщено в главі 5 «Кримінальні положення» зазначеного кодексу. Найсуттєвішою його нормою є ст. L335², яка кваліфікує будь-яке відтворення, публікацію або розповсюдження творів без дозволу правовласника як контрафакцію. Відповідальність за такі дії є суворою: порушення авторського права карається штрафом до 300 000 євро та позбавленням волі строком до трьох років. У разі, якщо правопорушення вчинено організованою групою, санкції підвищують до семи років позбавлення волі та штрафу в розмірі до 750 000 євро, що свідчить про серйозність ставлення французького законодавця до систематичних і масштабних форм посягання на інтелектуальні права. Також криміналізують дії, пов'язані зі збутом, імпортом, експортом чи зберіганням контрафактної продукції з метою розповсюдження.

Кримінальне законодавство Франції у сфері захисту авторського права вирізняється високим рівнем деталізації, жорсткістю санкцій і комплексним охопленням як прямих порушень, так і супутніх дій, що сприяють їх здійсненню. Такий підхід дає змогу ефективно протидіяти порушенням у традиційних і цифрових форматах, забезпечуючи баланс між правами творців, державними інтересами та потребами цифрового ринку (Code de la propriété...).

Висновки

Досліджено сучасний стан і перспективи кримінально-правової охорони інтелектуальної власності й суміжних прав в Україні. Кримінально-правове регулювання відповідальності за порушення авторського права та суміжних прав має низку істотних проблем, які зумовлюють низьку ефективність захисту зазначених прав у сучасних умовах.

У зв'язку з цим актуальним є реформування кримінального законодавства з огляду на міжнародні зобов'язання України та гармонізацію його з правом Європейського Союзу, яке спрямоване на чітке визначення понять, пов'язаних із цифровим контентом, удосконалення кваліфікаційних ознак складів злочинів та адаптацію законодавства до реального рівня суспільної небезпеки таких порушень. Комплексне впровадження змін дає змогу підвищити рівень кримінально-правової охорони авторських прав і суміжних прав та сприятиме формуванню ефективної системи протидії відповідним правопорушенням у цифрову епоху.

Отже, удосконалення механізмів кримінально-правової охорони авторських прав має базуватися на поєднанні законодавчих, організаційних і просвітницьких заходів, що уможливить забезпечити баланс між інтересами правовласників і суспільства.

References

- [1] Bezhevets, A.M., & Hrebenchuk, A.I. (2021). The most common infringements of copyright and related rights in Ukraine and methods of protection against them. *Legal Scientific Electronic Journal*, 5, 58-61. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-5/10
- [2] Bolotina, A.O. (2023). *Criminal and legal protection of intellectual property rights in the context of judicial reform in Ukraine* (Doctoral dissertation, Sumy, Ukraine). Retrieved from <https://uacademic.info/ua/document/0824U001176>
- [3] Boshytskyi, Yu.L. (2020). Some organizational and legal aspects of improving the legal protection of intellectual property in modern Ukraine. *Journal of the Kyiv University of Law*, 1(3), 239-247. Retrieved from <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/506>
- [4] Code de la propriété intellectuelle. (n.d.). Retrieved from https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069414
- [5] Concept of reforming the criminal legislation of Ukraine. (n.d.). Retrieved from <https://newcriminalcode.org.ua/concept>
- [6] Criminal Code of Ukraine No. 2341-III. (2001, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- [7] Hrihoriant, H.I. (2016). *Piracy as a violation of copyright and related rights on the Internet* (Doctoral dissertation, Odesa, Ukraine). Retrieved from <https://dspace.onua.edu.ua/items/b239792b-20e7-452c-af8b-1958403e78cd>
- [8] Klochko, A.M., & Bolotina, A.O. (2021). Criminal offenses in the field of protection of intellectual property rights in the context of reforming the judicial system of Ukraine. *Private and public law*, 2, 72-77. DOI: 10.32845/2663-5666
- [9] Korotkiuk, O.V. (2019). Criminal liability for the most typical forms of infringements of copyright and related rights under foreign legislation. *Bulletin of Criminal Procedure*, 3, 110-123. DOI: 10.17721/2413-5372.2019.3/110-123
- [10] Kresina, I.O. (2019). *Criminal liability for infringement of intellectual property rights*. Lviv: I. Franko National University of Lviv.
- [11] Novoselska, I.V., & Dobkina, K.R. (2020). Current issues of piracy in the field of copyright on the Internet. *Dictum factum*, 1, 19-30. Retrieved from <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/117>
- [12] On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation. Site "Prosecutor General's Office". Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
- [13] Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 300-p "On approval of the action plan for the implementation of the recommendations of the European Commission presented in the Progress Report on Ukraine within the framework of the European Union Enlargement Package 2024". (2025, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2025-p#Text>
- [14] Site "Unified State Register of Court Decisions. Unified State Register of Court Decisions". (n.d.). Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/>
- [15] Ulianova, H.O., & Kolodin, D.O. (2021). Criminal and comparative study of the legislation of Ukraine and Germany in the field of intellectual property protection. *Kyiv Law Journal*, 1, 45-52. DOI: 10.32782/klj/2022.1.25

Список використаних джерел

- [1] Бежевець А. М., Гребенчук А. І. Найбільш поширені порушення авторського права і суміжних прав в Україні та способи захисту від них. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 58–61. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-5/10
- [2] Болотіна А. О. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в контексті судової реформи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 081 «Право». Суми, 2023. 237 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0824U001176>
- [3] Бошицький Ю. Л. Деякі організаційно-правові аспекти удосконалення правової охорони інтелектуальної власності в сучасній Україні. *Часопис Київського університету права*. 2020. Т. 1, № 3. С. 239–247. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/506>
- [4] Code de la propriété intellectuelle. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069414
- [5] Концепція реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept>
- [6] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- [7] Грігор'янц Г. І. Піратство як порушення авторських і суміжних прав в мережі Інтернет : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2016. 165 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/b239792b-20e7-452c-af8b-1958403e78cd>

- [8] Ключко А. М., Болотіна А. О. Кримінальні правопорушення у сфері захисту прав інтелектуальної власності в умовах реформування судової системи України. *Приватне та публічне право*. 2021. № 2. С. 72–77. DOI: 10.32845/2663-56 66
- [9] Коротюк О. В. Кримінальна відповідальність за найбільш типові форми посягань на об'єкти авторського права і суміжних прав за зарубіжним законодавством. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 110–123. DOI: 10.17721/2413-5372.2019.3/110-123
- [10] Кресіна І. О. Кримінально-правова відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 270 с.
- [11] Новосельська І. В., Добкіна К. Р. Актуальні питання піратства у сфері авторського права в мережі Інтернет. *Dictum factum*. 2020. № 1. С. 19–30. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/117>
- [12] Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
- [13] Про затвердження плану заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 берез. 2025 р. № 300-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2025-r#Text>
- [14] Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
- [15] Ульянова Г. О., Колодін Д. О. Кримінально-порівняльне дослідження законодавства України і ФРН у сфері охорони інтелектуальної власності. *Київський часопис права*. 2021. № 1. С. 45–52. DOI: 10.32782/kij/2022.1.25

FEDOSIEIEVA Karyna

Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5844-1317>

CRIMINAL-LEGAL PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY AND RELATED RIGHTS IN UKRAINE: CURRENT STATUS AND PROSPECTS

Abstract. *The article analyzes the current state of criminal law protection of intellectual property and related rights in Ukraine. The relevance of the study of this topic is due to the development of criminal legislation, which regulates criminal liability for violation of copyright and related rights. In the conditions of rapid commercialization of creative activity, there is an urgent need for legal protection of copyright and related rights, in particular through the prism of criminal law. The research method is the problem of law enforcement in the field of criminal law protection of intellectual property, analysis of the current and draft versions of criminal legislation, as well as substantiation of directions for improving the relevant legal protection taking into account European standards. The methodological basis of the study is general scientific (analysis, synthesis, induction, deduction), special legal (systemic, formal-legal, comparative-legal) methods, which allowed a comprehensive analysis of the selected object of research. As a result of the study, the main gaps in the current version of Art. 176 of the Criminal Code of Ukraine, which complicates effective criminal prosecution for digital offenses. A comparative analysis was conducted with the provisions of the draft of the new Criminal Code of Ukraine, positive changes and shortcomings of the proposed version were identified. Special attention was paid to judicial practice and statistics on the actual application of the relevant article. The scientific novelty conflicts in a comprehensive approach to the criminal-legal protection of intellectual rights from the standpoint of modern challenges of the digital environment. Practical significance will help in substantiating specific proposals for improving criminal legislation, which can be used in rule-making activities, law enforcement practice and in the training of specialists in the field of intellectual property law.*

Keywords: *Criminal Code of Ukraine; intellectual property; related rights; copyright; criminal law protection; protection of rights; reform of the Criminal Code of Ukraine.*

DOI: 10.33270/0525676812.18
УДК 343.9

ЧЕЧОТКА Ірина

здобувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6737-4749>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Анотація. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх має особливості, які вирізняють його з-поміж загального порядку, визначеного кримінальним процесуальним законодавством. Реалізація кримінального провадження за участю неповнолітніх (відповідно до їх процесуального статусу – підозрюваний (обвинувачений), свідок чи потерпілий) – супроводжується додатковими питаннями врегулювання кримінальної процесуальної форми, процесуальними гарантіями забезпечення їх законних прав, свобод та інтересів, особливостями проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх й отримання від них криміналістично значущої інформації. Нині, у зв'язку з процесами приведення вітчизняного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики до високих демократичних міжнародних та європейських стандартів, процес кримінального провадження щодо неповнолітніх зазнає постійних змін та вдосконалення, що потребує ретельної дослідницької уваги. Один із напрямів такого вдосконалення полягає в розробленні наукових положень і практичних рекомендацій криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Адже власне криміналістичне забезпечення спрямовано на підвищення ефективності діяльності із розслідування кримінальних правопорушень, швидке й повне забезпечення досягнення завдань кримінального провадження. Проблематику криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, з огляду на її багатоаспектність, розглянуто з різних поглядів, відповідно до її нормативно-правового закріплення, теоретичного тлумачення й практичного вираження. Підкреслено, що криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх повинно ґрунтуватися на ключових засадах кримінального провадження; зважати на особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх як його особливих учасників зі специфічним правовим статусом, що передбачає додаткові гарантії із забезпечення прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх, криміналістичне забезпечення є умовою ефективності розслідування, судового розгляду й досягнення завдань кримінального провадження; враховувати особливості криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх відповідно до основних форм реалізації: техніко-криміналістичної, тактико-криміналістичної й методико-криміналістичної. Важливим є той аспект, що системі криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх реалізують як під час досудового розслідування, так і судового розгляду, що потребує подальших наукових розвідок проблематики та ґрунтовних емпіричних досліджень.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; досудове розслідування; дитина; правовий статус; криміналістична техніка; криміналістична тактика; криміналістична методика.

Рекомендоване посилання:

Чечотка І. Актуальні питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 138–145. DOI: 10.33270/0525676812.18

Вступ

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх має особливості, які вирізняють його з-поміж загального порядку, визначеного кримінальним процесуальним законодавством. Реалізація кримінального провадження за участю неповно-

літніх (відповідно до їх процесуального статусу – підозрюваний (обвинувачений), свідок чи потерпілий) – супроводжується додатковими питаннями врегулювання кримінальної процесуальної форми, процесуальними гарантіями забезпечення їх законних прав, свобод та інтересів, особливостями проведення процесуальних дій за

участю неповнолітніх й отримання від них криміналістично значущої інформації. Нині, у зв'язку із процесами приведення вітчизняного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики до високих демократичних міжнародних та європейських стандартів, процес кримінального провадження щодо неповнолітніх зазнає постійних змін та вдосконалення, що потребує ретельної дослідної уваги.

Як зазначено в Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1027-р, положення законодавства та практика його застосування певною мірою відповідають нормам міжнародного права у сфері юстиції щодо дітей. Водночас наявні проблеми, розв'язання яких необхідно забезпечити шляхом виконання Україною міжнародних зобов'язань, насамперед дотримання засад кримінального процесуального законодавства. Серед комплексу поставлених завдань акцентовано на забезпеченні рівності прав дітей, які вчинили суспільно небезпечні діяння, передбачені статтями Особливої частини КК України, до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, з правами підозрюваних, обвинувачених; забезпеченні єдиного підходу до допиту дітей незалежно від їх статусу в кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий тощо), зокрема з використанням таких спеціальних методик, як «Зелена кімната»; необхідності сприяти вдосконаленню правозастосовної діяльності органів досудового розслідування у провадженнях за участю дітей, які є свідками або потерпілими, з метою захисту їх прав (Order of the Cabinet of Ministers..., 2018).

Серед напрямів такого вдосконалення є розроблення наукових положень і практичних рекомендацій криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Адже власне криміналістичне забезпечення спрямовано на підвищення ефективності діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, швидкого й повного забезпечення досягнення завдань кримінального провадження. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх розроблено з огляду на особливості збирання криміналістично значущої інформації в її матеріальному, ідеальному або цифровому (електронному) вираженні – від неповнолітнього – особливого учасника кримінального провадження з процесуального, організаційного, тактичного, психологічного аспектів.

Матеріали та методи

Під час процесу дослідження використано різноманітні методи наукового пізнання для виконання окреслених завдань. Слід виокремити

порівняльно-правовий метод – для аналізу нормативно-правової бази стосовно зазначеної проблематики; системно-структурний метод – для з'ясування структури криміналістичного забезпечення процесу кримінального провадження щодо неповнолітніх; функціональний метод – для визначення перспективних напрямів удосконалення діяльності з реалізації досудового розслідування. Методи формальної логіки – для узагальнення наукових поглядів учених, аналізу емпіричної інформації, що становить предмет дослідження. На основі методу синтезу сформульовано висновки за результатом дослідження.

Мета статті полягає у висвітленні актуальних на цьому етапі розвитку науки й практики питань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Проблематику криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх розкрито у працях: О. Ф. Вакуленка (2017) «Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх», Г. Ю. Нікітіної-Дудікової (2022) «Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей» та ін. Однак, попри наявність низки наукових публікацій, цілісної системи криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх донині не сформовано.

Результати й обговорення

Неповнолітній, як і кожен громадянин нашої держави, володіє правовим статусом, що передбачає і забезпечення комплексу прав, свобод, законних інтересів, і дотримання обов'язків.

Як зазначає С. А. Саклуб (2020), дитина є особистістю в різних її варіантах. Дефінітивне забезпечення правового статусу дитини необхідно здійснювати на підставі та з огляду на концептуальні підходи, які розроблено в різних галузях юридичної науки: теорії держави й права, конституційного, цивільного, сімейного, кримінального, адміністративного права. Отже: 1) правовий статус дитини як категорія, як правовий інститут, як різновид правового статусу особистості має право на самостійне існування; 2) правовий статус дитини – це об'єктивовані й формалізовані у праві можливості, необхідні особистості дитини для її всебічного розвитку, правовий стан, який відображає становище дитини у взаємодії з іншими суб'єктами права; 3) за своєю природою правовий статус дитини є комплексним міжгалузевим, побудованим на основі загального правового статусу особистості; 4) елементами правового статусу дитини, зважаючи на загальну концепцію правового статусу особистості, слід вважати: принципи правового становища дітей, правосуб'єктність дітей, громадянство дітей, права, свободи й обов'язки, гарантії права дитини, а також засоби й способи їх захисту, відповідальність дітей (Saklub, 2020).

Зауважимо, що нині в Україні під час опору збройній агресії російської федерації, збільшення кількості соціально-економічних проблем, зростання психологічного напруження проблема забезпечення прав і свобод дитини як неповнолітнього учасника кримінального провадження стала вкрай актуальною.

Неповнолітній у разі вчинення кримінального правопорушення перебуває «у конфлікті із законом» і в кримінальному провадженні може набувати правового статусу підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачено застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Поняття «дитина, яка перебуває у конфлікті із законом» дослідники тлумачать так: це неповнолітня особа (неповноліття охоплює період від 14 до 18 років), яка вчинила правопорушення і/або перебуває на профілактичному обліку у відділі/секторі ювенальної превенції, або відбуває покарання за вироком суду (пов'язане з позбавленням волі чи ж альтернативне покарання) (Anosova et al., 2017). Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 проекту Закону України «Про юстицію, дружню до дитини», дитина у конфлікті із законом – дитина, яка підозрюється, обвинувачується або визнана винуватою у вчиненні кримінального правопорушення або щодо якої складено протокол про адміністративне правопорушення чи визнана такою, яка вчинила адміністративне правопорушення, або дитина, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України (Draft Law of Ukraine..., 2021).

Також неповнолітній у кримінальному провадженні може набувати статусу свідка чи потеплілого, так званого учасника «у контакт із законом». Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 проекту Закону України «Про юстицію, дружню до дитини», дитина у контакт із законом – дитина, яка перебуває у сфері діяльності юстиції щодо дітей, зокрема дитина у конфлікті із законом, або дитина, яка є потерпілою чи свідком у кримінальному провадженні або у справі про адміністративне правопорушення (Draft Law of Ukraine..., 2021).

Кримінальний процесуальний кодекс України використовує терміни «неповнолітня» та «малолітня» особи. Згідно з п. 12 ст. 3 КПК України, неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (п. 11 ст. 3 КПК України) (Criminal Procedure Code..., 2012).

До предмета дослідження належить з'ясування засад та особливостей кримінального провадження щодо неповнолітніх, і стосовно цієї категорії громадян необхідно вживати додаткових заходів із забезпечення прав, свобод і

законних інтересів неповнолітніх як особливих учасників кримінального провадження незалежно від їх процесуального статусу.

Згідно зі ст. 484 КПК України «Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх»: 1) порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами цього Кодексу з урахуванням особливостей, передбачених главою 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх»; 2) кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, зокрема і, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, зокрема й у разі застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний спосіб життя неповнолітнього та відповідає його віковим і психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи під час прийняття процесуальних рішень і вживати інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього; 3) ці положення застосовують у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, вчинених особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку (Criminal Procedure Code..., 2012).

Однак з 24 лютого 2022 року, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в Україні введено правовий режим воєнного стану. Тому кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюють з огляду на особливості, встановлені ч. 13 ст. 615 КПК України. Дію положень ч. 2 ст. 484 та ч. 14 ст. 31 КПК України можна не застосовувати в умовах воєнного стану, якщо наявні обставини, що унеможливають участь дізнавача, слідчого, судді, спеціально уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх (Law of Ukraine..., 2015).

Отже, вік як особливість особи – один із чинників, від якого залежить формування та закріплення правового статусу неповнолітнього в кримінальному провадженні.

Нині йдеться про формування цілісної системи ювенальної юстиції, яка максимально зважатиме на права, свободи та законні інтереси неповнолітніх учасників кримінального провадження. Систему ювенальної юстиції вбачаємо як сукупність елементів: особливий суб'єкт та суб'єктний склад – неповнолітній та неповноліття як правова база ювенальної юстиції; спеціалізовані судові органи та установи; спеціальні

процедурні норми, що регламентують процес досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень; спеціальні заходи кримінального правового впливу; несудові органи (комісії у справах неповнолітніх, уповноважений з прав дитини, органи опіки та піклування, служба пробації), спеціальні правоохоронні структури, створені для профілактики кримінальних правопорушень неповнолітніх (Romaniuk, 2021). Зараз у нашій державі реалізують Національну стратегію реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1027-р.

Проте вік неповнолітнього, окрім забезпечення дотримання особливого правового статусу, впливає й на участь відповідного процесуального учасника в кримінальному провадженні, проведення процесуальних дій за його участю, визначає процесуальні, організаційні, тактичні, психологічні особливості реалізації пізнавальної діяльності під час досудового розслідування та судового розгляду.

Урівноваження правового статусу під час проведення процесуальних дій здійснюється через участь додаткових суб'єктів – захисника, законного представника та педагога чи психолога. Також законодавець визначає часові обмеження в проведенні слідчих (розшукових) дій. Наприклад, згідно з ч. 2 ст. 226 КПК України, «допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день» тощо (Criminal Procedure Code..., 2012).

Зазначені та інші положення кримінального процесуального законодавства безпосередньо визначають тактику проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю неповнолітніх; зумовлюють особливості застосування засобів криміналістичної техніки для виявлення й вилучення криміналістично значущої інформації, залучення даних криміналістичної тактики для встановлення психологічного контакту, застосування даних криміналістичної методики щодо окремих аспектів розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми чи щодо неповнолітніх. Тобто йдеться про врахування особливостей системи криміналістичного забезпечення за досліджуваних умов.

Передусім слід акцентувати на з'ясуванні поняття «криміналістичне забезпечення» в контексті його сучасного розуміння вченими.

В. А. Журавель, Н. В. Павлюк, О. І Резнікова (2017) у контексті проблематики розслідування корупційних злочинів вважають, що криміналістичне забезпечення є системою науково-технічних, організаційно-тактичних і методико-криміналістичних засобів, розроблених і впроваджених задля ефективного виконання діяльності органами кримінальної юстиції із запобігання злочинам, оптимізації їх розслідування та

судового розгляду, здійснюваних на підставі наукових знань про закономірності виникнення, збирання, дослідження, оцінки та використання доказів, виявлених під час кримінального провадження цієї категорії злочинів.

З. М. Топорецька (2015) висвітлює зміст криміналістичного забезпечення доказування в кримінальному провадженні, змістом якого є задоволення потреб процесу збирання, перевірки та оцінки доказів для встановлення предмета доказування технічними засобами, тактичними прийомами та методами криміналістики під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального правопорушення, проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному процесі.

Ю. М. Чорноус (2012) визначає криміналістичне забезпечення як створення умов готовності й реалізації методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики, що ґрунтуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики й спрямовані на виконання завдань розкриття, розслідування та запобігання злочинам.

Поділяємо думку О. Л. Дульського (2025), що криміналістичним забезпеченням є задоволення потреб практичної діяльності уповноважених суб'єктів як зі сторони обвинувачення, так і сторони захисту (передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві), розробляючи та надаючи їм у достатній кількості криміналістичні рекомендації, методи, прийоми, засоби з метою виконання ними завдань кримінального провадження. Такі криміналістичні рекомендації, методи, прийоми та засоби охоплені криміналістичною технікою, тактикою і методикою.

Слід зазначити, що систему криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх реалізують як під час досудового розслідування, так і судового розгляду. Практичне вираження полягає в реалізації таких основних форм: техніко-криміналістичної, тактико-криміналістичної й методико-криміналістичної.

Техніко-криміналістичне забезпечення є складним поняттям. Його зміст міститься у двох значеннях: 1) сукупність засобів і знарядь, що призначені для виявлення, витребування, отримання, збереження, закріплення слідової інформації про кримінальне правопорушення; 2) діяльність з розробки, впровадження і використання засобів, знарядь, прийомів і рекомендацій їх застосування, а також створення сприятливих умов під час виявлення, витребування, отримання, збереження та закріплення слідової інформації про кримінальне правопорушення (Chornous, & Dulskyi, 2023).

Техніко-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх спрямовано на роботу з криміналістично значущою інформацією, джерелом якої є зокрема й неповнолітній учасник кримінального прова-

дження. Посилену увагу зосереджено на дотриманні вимог допустимості техніко-криміналістичних засобів, методів, прийомів, а також гарантій правового статусу неповнолітнього в кримінальному провадженні.

Наприклад, йдеться про безперервну відеофіксацію слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх, і зокрема – допиту. Відеозапис показань допитуваного застосовують з метою недопущення повторної травматизації неповнолітнього, створення умов проведення такої слідчої (розшукової) дії лише один раз під час кримінального провадження (зокрема, за умови проведення допиту в порядку ст. 225 КПК України «Допит під час досудового розслідування в судовому засіданні», використання отриманого відеозапису під час проведення судових експертиз (зокрема, судово-психологічної) (Criminal Procedure Code..., 2012).

З цього приводу вчені зазначають, що існує необхідність в обов'язковій відеофіксації допитів за участю неповнолітніх. В умовах змагального кримінального процесу можливість перегляду сторонами кримінального провадження результатів відеозапису є невіддільною частиною подальшої оцінки інформації, що виходить не лише від неповнолітнього підозрюваного, а й свідчить про умови проведення допиту. У зв'язку з цим запропоновано закріпити законом обов'язкове застосування відеозйомки під час допиту неповнолітніх підозрюваних і внести певні зміни у формулювання статей КПК України (Pavliuk, 2019).

Зміст тактико-криміналістичного забезпечення полягає в застосуванні положень криміналістичної тактики, їх реалізації з погляду праксеологічного підходу, практичній діяльності під час досудового розслідування та судового розгляду, що виражено в застосуванні відповідних тактичних прийомів та їх комплексів, тактичних рішень і тактичних операцій.

Тактика спрямована на забезпечення максимально комфортної атмосфери проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього. Як слушно зазначає М. С. Цуцкірідзе (2020), під час досудового розслідування слідчий та інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний спосіб життя неповнолітнього та відповідає його віковим і психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи під час прийняття процесуальних рішень і вживати інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Наприклад, щодо тактичного забезпечення кримінального провадження інноваційним і затребуваним практикою є такий інструментарій. Передусім слідчі (розшукові) дії із неповнолітніми здійснюють згідно з методикою «Зелена кімната»,

узгодженою із завданнями, визначеними Національною стратегією реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. Методику «Зелена кімната» можуть застосовувати слідчий та ювенальні поліцейські для проведення інтерв'ювання (допиту/опитування) дитини з урахуванням її вікових і психологічних особливостей в умовах, що мінімізують та не допускають повторної травматизації психіки дитини. Метою методики «Зелена кімната» є отримання вірогідних показань дитини під час проведення її допиту/опитування в умовах мінімізації та недопущення повторної травматизації її психіки (Methodological recommendations..., 2021).

Іншою інноваційною технологією проведення процесуальних дій із неповнолітніми є використання моделі Барнахус. Відповідно до Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус), Центр захисту дитини (за моделлю Барнахус) – це міждисциплінарний спеціалізований заклад/структурний підрозділ іншого закладу (відділ, відділення, сектор, дільниця тощо), який створено для проведення окремих слідчих (процесуальних) дій, передбачених КПК України, у дружньому до дитини середовищі та в умовах, які мінімізують наслідки її травматизації, а також надання комплексної соціальної, психологічної, правничої, домедичної та інших видів допомоги й послуг дітям, які є потерпілими або стали свідками кримінальних правопорушень (Order of the Ministry..., 2024).

Новий підхід до організації досудового розслідування, що стосується міжвідомчого планування й роботи за моделлю Барнахус, важливий для забезпечення багатопрофільної, скоординованої, ефективної та належної участі міжвідомчої групи та відповідних суб'єктів. Це дає змогу команді збирати інформацію та обмінюватися нею максимально ефективно відповідно до вимог законодавства, в інтересах дитини. Належна підтримка жертв/свідків злочинів та подальше їх ведення призначеним фахівцем протягом усього процесу допоможуть уникнути нервування дитиною, зменшити травмування її та членів сім'ї, які не є кривдниками. Крім того, це сприяє розгляду справи в інтересах дитини та досягненню найкращого результату для дитини в майбутньому (Collection of materials...).

Щодо методико-криміналістичного забезпечення слід зауважити, що застосування засобів криміналістичної тактики, методів і засобів криміналістичної техніки за конкретних умов (наприклад, під час розслідування певного виду кримінального правопорушення), або інших умов (з огляду на класифікацію криміналістичних методик) під час збирання фактичних даних (у кримінальному процесуальному аспекті) чи криміналістично значущої інформації (у криміналістичному аспекті) у комплексі становлять методико-криміналістичне забезпечення збирання

доказів у кримінальному провадженні (Chornous, & Dulskyi, 2023). Зміст методико-криміналістичного забезпечення полягає в розробленні криміналістичних методик, які враховуватимуть особливості розслідування певних видів (груп) кримінальних правопорушень, які вчиняють за участю неповнолітніх або де неповнолітні є жертвами вчинюваних стосовно них протиправних дій.

Висновки

Проблематику криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, з огляду на її багатоаспектність, слід розглядати в різних розрізах, відповідно до її нормативно-правового закріплення, теоретичного тлумачення й практичного вираження. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх повинно ґрунтуватися на ключових засадах кримінального провадження; враховувати особливості кримінального прова-

дження щодо неповнолітніх як його особливих учасників зі специфічним правовим статусом, що передбачає додаткові гарантії щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх. Власне криміналістичне забезпечення є умовою ефективності розслідування, судового розгляду й досягнення завдань кримінального провадження; повинно враховувати особливості криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх відповідно до основних форм реалізації: техніко-криміналістичної, тактико-криміналістичної й методико-криміналістичної. Важливим є той аспект, що систему криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх реалізують як під час досудового розслідування, так і судового розгляду, що потребує подальших наукових розвідок проблематики та ґрунтовних емпіричних досліджень.

References

- [1] Anosova, A.V., Bezpalko, O.V., & Tsiuman, T.P. (et al.). (2017). Social work with vulnerable families and children (vol. 2). T.V. Zhuravel, Z.P. Kyianytsia (Eds.). Kyiv: OBNOVA KOMPANI.
- [2] Chornous, Yu.M. (2012). Forensic support as a scientific category and a practical task of forensics. *Problems of law and law enforcement*, 1, 149-155.
- [3] Chornous, Yu.M., & Dulskyi, O.L. (2023). Methodological and forensic support for collecting evidence in criminal proceedings. *New Ukrainian Law*, 4, 191-198. DOI: 10.51989/NUL.2023.4.25
- [4] Chornous, Yu.M., & Dulskyi, O.L. (2023). The concept and content of technical and forensic support for collecting evidence. *Legal Scientific Electronic Journal*, 7, 445-449. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/105
- [5] Collection of materials on the implementation of the "Barnahus" model in Ukraine. (n.d.). Retrieved from https://www.unicef.org/ukraine/media/20941/file/BARNAHUS_web.pdf
- [6] Criminal Procedure Code of Ukraine (2012, April). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
- [7] Draft Law of Ukraine No. 5617 "On child-friendly justice". (2021, June). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72137
- [8] Dulskyi, O.L. (2025). *Forensic support for evidence collection by parties to criminal proceedings: international, European, national standards*. Odesa: Yurydyka.
- [9] Law of Ukraine No. 389-VIII "On the legal regime of martial law". (2015, May). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
- [10] Methodological recommendations for organizing work with children using the "Green Room" methodology for investigators and juvenile police officers. (2021). Kyiv. (n.d.). Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/media/16976/file/Green%20Room%20Methodology%20for%20Police%20Officers.pdf>
- [11] Nikitina-Dudikova, H.Yu. (2022). *Forensic methodology of investigation of criminal offenses against sexual freedom and sexual inviolability of children*. Vinnytsia: Tvory.
- [12] Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine National Strategy No. 1027-r National Strategy for Reforming the Justice System for Children until 2023. (2018, December). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>
- [13] Order of the Ministry of Justice of Ukraine, the Prosecutor General's Office, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Ministry of Social Policy of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine No. 2218/5/180/523/352-N/1306 "Procedure for implementing the pilot project on the introduction of child protection centers (based on the Barnahus model)". (2024, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>
- [14] Pavliuk, N.V. (2019). The role of video recording during interrogation with the participation of minor suspects. *Theory and practice of forensic examination and criminalistics*, 20, 103-109. DOI: 10.32353/khrife.2.2019.07
- [15] Romaniuk, V.V. (2021). The formation of juvenile justice in Ukraine. *Human rights in Ukraine: past, present, future* (pp. 310-312). Kharkiv. Retrieved from https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/romaniuk/pdf

- [16] Saklub, S.A. (2020). Certain aspects of the legal status of a child. *University scientific notes*, 3(15), 143-147. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2005_3_28
- [17] Toporetska, Z.M. (2015). Problems of defining the concept and content of forensic evidence in criminal proceedings. *Bulletin of Criminal Procedure*, 4, 139, 135-140.
- [18] Tsutskiridze, M.S. (2020). Investigation of crimes against sexual freedom and sexual integrity of children by investigators of the National Police of Ukraine. *Current problems of pre-trial investigation and trial of crimes against sexual freedom and sexual integrity of children, ways of their solution: materials of the International Scientific-Practical Conference* (pp. 342-3450). V.V. Chernieii, S.D. Husariev, S.S. Cherniavskiyi (et al.). (Eds.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved from <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/17277>
- [19] Vakulenko, O.F. (2017). *Pre-trial investigation of criminal proceedings against minors* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [20] Zhuravel, V.A., Pavliuk, N.V., & Reznikova, O.I. (2017). Concepts and means of forensic support for the investigation of corruption crimes. *Issues of combating crime*, 32, 13-30.

Список використаних джерел

- [1] Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібник: у 2 ч. / [А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін.]; за заг. ред. Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. Ч. 2. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми. 352 с.
- [2] Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 1. С. 149–155.
- [3] Чорноус Ю. М., Дульський О. Л. Методико-криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні. *Нове українське право*. 2023. Вип. 4. С. 191–198. DOI: 10.51989/NUL.2023.4.25
- [4] Чорноус Ю. М., Дульський О. Л. Поняття та зміст техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. Вип. 7. С. 445–449. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/105
- [5] Збірка матеріалів із впровадження моделі «Барнахус» в Україні: довід. вид. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/20941/file/BARNAHUS_web.pdf
- [6] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
- [7] Про юстицію, дружню до дитини: проєкт Закону України від 4 черв. 2021 р. № 5617. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72137
- [8] Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти: монографія. Одеса: Юридика, 2025. 458 с.
- [9] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
- [10] Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. 48 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/16976/file/Green%20Room%20Methodology%20for%20Police%20Officers.pdf>
- [11] Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей: монографія. Вінниця: Твори, 2022. 624 с.
- [12] Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2018 р. № 1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>
- [13] Порядок реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус): наказ Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>
- [14] Павлюк Н. В. Роль відеофіксації під час допиту за участю неповнолітніх підозрюваних. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 20. С. 103–109. DOI: 10.32353/khrife.2.2019.07
- [15] Романюк В. В. Становлення ювенальної юстиції в Україні. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє*. Харків, 2021. С. 310–312. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/romaniuk/pdf
- [16] Саклуб С. А. Окремі аспекти правового статусу дитини. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3 (15). С. 143–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2005_3_28

- [17] Топорецька З. М. Проблеми визначення поняття та змісту криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 135–140.
- [18] Цуцкірідзе М. С. Розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей слідчими Національної поліції України. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 342–345. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/17277>
- [19] Вакуленко О. Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 298 с.
- [20] Журавель В. А., Павлюк Н. В., Резнікова О. І. Поняття та засоби криміналістичного забезпечення розслідування корупційних злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 32. С. 13–30.

CHECHOTKA Iryna

Researcher of the Scientific Research Laboratory on Crime Prevention Problems of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6737-4749>

CURRENT ISSUES OF FORENSIC PROVISION OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN RELATION TO MINORS

Abstract. *Criminal proceedings against minors have features that distinguish them from the general procedure determined by criminal procedural legislation. The implementation of criminal proceedings with the participation of minors (according to their procedural status - suspect (accused), witness or victim) is accompanied by additional issues of regulating the criminal procedural form, procedural guarantees for ensuring their legitimate rights, freedoms and interests, the features of conducting procedural actions with the participation of minors and obtaining forensically significant information from them. Currently, in connection with the processes of bringing domestic criminal procedural legislation and law enforcement practice to high democratic international and European standards, the process of criminal proceedings against minors is undergoing constant changes and improvements, which requires careful research attention. One of the areas of such improvement is the development of a system of forensic support for criminal proceedings against minors. After all, the actual forensic support is aimed at increasing the efficiency of criminal investigation activities, rapid and complete achievement of the objectives of criminal proceedings. The issue of forensic support of criminal proceedings against minors, taking into account its multifaceted nature, has been considered from different angles, in accordance with its regulatory and legal consolidation, theoretical interpretation and practical expression. It is emphasized that the forensic support of criminal proceedings against minors should be based on the key principles of criminal proceedings; take into account the peculiarities of criminal proceedings against minors as its special participants with a specific legal status, which provides for additional guarantees for ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of minors. The actual forensic support is a condition for the efficiency of investigation, trial and achievement of the objectives of criminal proceedings; should take into account the peculiarities of forensic support of criminal proceedings against minors in accordance with the main forms of implementation: technical-forensic, tactical-forensic and methodological-forensic. An important aspect is that the system of forensic support of criminal proceedings against minors is implemented both during the pre-trial investigation and the trial, which requires further scientific exploration of the issues and thorough empirical research.*

Keywords: *criminal offense; pre-trial investigation; child; legal status; forensic technique; forensic tactics, forensic methodology.*

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Шановні науковці та колеги-практики!

Запрошуємо до опублікування статей у науковому фаховому виданні **«Наука і правоохорона»** (з юридичних наук, виходить друком чотири рази на рік).

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), має загальнодержавну й зарубіжну сферу розповсюдження.

Приєм наукових статей для опублікування в наукове фахове видання триває на постійній основі. Для подання публікації рукопис необхідно оформити відповідно до встановлених вимог.

Загальні вимоги

1. До друку приймаються статті, написані українською або англійською мовами, які раніше не публікувалися і не були передані на розгляд для публікації в інші видання, зокрема електронні.

2. До розгляду приймаються статті у форматі *.doc або *.docx. Усі нетекстові об'єкти мають бути створені вбудованими засобами Microsoft Word (елементи необхідно згрупувати). Графіки та рисунки повинні бути високої якості (600 dpi для графіків і 300 dpi для кольорових і чорно-білих малюнків) і виконані з можливістю їх редагування, а формули створені за допомогою редактора Microsoft Equation. Ілюстрації можуть бути розміщені безпосередньо в статті (по центру, обтікання зображення текстом забороняється) або подані у вигляді окремих файлів у форматі JPG. Усі графіки, малюнки, таблиці та формули повинні бути пронумеровані й подані після посилання на них у тексті.

4. Текст статті й метаданих має бути набраний шрифтом Times New Roman, кегль – 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,0 pt, поля – 2 см з усіх боків, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 1 см.

5. Обсяг статті (без метаданих) має становити не менше ніж 6 сторінок (від 3000 до 7000 слів) включно з таблицями, графіками, малюнками, а також бібліографічним списком.

6. Обов'язковою є наявність: УДК (прописується у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку), списку використаних джерел (оформлюється відповідно до ДСТУ 8302:2015) та References (відповідно до стилю APA).

7. Стаття обов'язково повинна містити повний обсяг метаданих, наданий двома мовами (українською та англійською), до яких належать:

- повністю прописані ім'я, по батькові та прізвище авторів, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи або навчання з обов'язковим зазначенням адреси та структурного підрозділу закладу вищої освіти (кафедра/факультет/інститут тощо), ORCID (контент профілю автора повинен містити вичерпний список публікацій та актуальні дані щодо афіліації). Максимальна кількість співавторів – три особи;

- анотація (не менше ніж 1800 знаків з пробілами). Анотація не має містити посилань і скорочень, дублювати текст статті;

- ключові слова та словосполучення (від п'яти до семи).

8. Основний текст дослідження має відповідати структурі IMRAD (вступ, матеріали та методи, результати й обговорення, висновки).

Вимоги до цитування та списку використаних джерел

1. Посилання в тексті на джерела слід зазначати в круглих дужках: (Shevchenko, 2022).

2. Список використаних джерел повинен бути наданий українською (ДСТУ 8302:2015) та англійською мовами (References, стиль APA).

3. Список використаних джерел мають складатися щонайменше з 15 джерел і переважно містити нові джерела (за останні три–п'ять років), які мають DOI.

4. На кожне джерело в списку літератури повинно бути принаймні одне посилання в тексті.

5. Не використовувати джерела, видані на території РФ та Республіки Білорусь, мовою країни-агресора або авторами, країною походження яких є Російська Федерація.

З питань розміщення статей у фахових виданнях НАВС звертайтеся за тел.: (044) 520-08-47, e-mail: rvc@navs.edu.ua

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1; e-mail: rvc@navs.edu.ua.

Науковий журнал

НАУКА І ПРАВООХОРОНА

Вип. 1–2 (67–68), 2025

Заснований 2007 року. Виходить чотири рази на рік

Оформлення і верстка
Я. В. Шумко

Підп. до друку 24.06.2025
Формат 60x84/8. Друк оперативний. Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 7,5. Ум. друк. арк. 6,97
Наклад 50 прим.

Scientific Journal

NAUKA I PRAVOOKHORONA

Issue 1–2 (67–68), 2025

Founded in 2007 Issued. Published four times per year

Figuration and making up

Ya. Shumko

Signed to print: June 24, 2025

Dimensions: 60x84/8. Instant print. Offset paper

Standard publisher's pages 7,5. Simulated publisher's pages 6,97

Circulation 50